

ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ
ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БІЛОКОНЬ АЛЬОНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК [94: 327] (430/520) «1933/1939»

ДИСЕРТАЦІЯ

**НІМЕЦЬКО-ЯПОНСЬКІ ВІДНОСИНИ НАПЕРЕДОДНІ ДРУГОЇ
СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1933-1939 рр.)**

Спеціальність 07.00.02 «Всесвітня історія»

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

А. О. Білоконь

Науковий керівник: Тригуб Олександр Петрович, доктор історичних наук,
професор

МИКОЛАЇВ-2019

АНОТАЦІЯ

Білоконь А. О. Німецько-японські відносини напередодні Другої світової війни (1933-1939 рр.). – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 07.00.02 – всесвітня історія. – Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Миколаїв, 2019.

Актуальність дослідження. Розвиток відносин між Німеччиною та Японією напередодні Другої світової війни є яскравим прикладом відносин країн Західної Європи з країнами Далекого Сходу, що має складну та багатогранну історію. Саме протягом 1933-1939 рр. починає виокремлюватися архітектура нового світоустрою та блокова приналежність держав, що вступають незабаром у Другу світову війну. Актуальність теми зумовлена тим, що німецько-японські відносини напередодні Другої світової війни недостатньо вивчені у вітчизняній історіографії. Історія розвитку дипломатичних і військово-політичних відносин Німеччини та Японії у Версальсько-Вашингтонській системі міжнародних відносин і під час її руйнації та занепаду мала свої особливості, які й стали одними з першорядних чинників розв'язання Другої світової війни. Об'єктивна оцінка цілісності системи міжнародних відносин вимагає включення німецько-японських відносин у загальну систему міжнародних відносин 30-х років ХХ ст.

Мета та завдання дослідження полягають у проведенні всебічного аналізу та висвітлення розвитку відносин між Німеччиною та Японією напередодні Другої світової війни (1933-1939 рр.).

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що на основі вивчених праць попередників і джерельної бази, вперше проблема розвитку німецько-японських відносин напередодні Другої світової війни, стала предметом спеціального історичного дослідження, здійснено комплексний підхід до її вирішення: зроблена спроба розглянути німецько-японські взаємовідносини на фоні загальної міжнародної обстановки 1933-1939 рр.; на оригінальних

джерелах розглянуто розвиток дипломатичних відносин, розкрито діяльність посольства Німеччини в Токіо та дипломатичних представництв Японії в Німеччині; зроблено акцент на дипломатичній діяльності посла Німеччини в Токіо Герберта фон Дірксена; узагальнено наукові досягнення щодо зовнішньополітичного курсу нацистської Німеччини в Азійсько-Тихоокеанському регіоні; поглиблено дослідження європейського вектору зовнішньої політики Японії у 1930-х роках; уточнено особливості укладання Антикомінтернівського пакту; досліджено позицію СРСР щодо розвитку міждержавних німецько-японських відносин; вивчено взаємовідносини Японії, Китаю та Німеччини на Далекому Сході; проведено аналіз особливостей позиції Японії щодо німецько-австрійського питання 1938 р.

У першому розділі «Історіографія проблеми, джерельна база та методологія дослідження» міститься історіографічний огляд, з'ясовано рівень опрацювання досліджуваної проблеми у вітчизняній і зарубіжній літературі.

Було виділено наступні групи історіографічного надбання: а) західна (переважно німецька та австрійська) історіографія, що представлена працями як сучасних західних істориків, так і авторів післявоєнного періоду; б) японська історіографія; в) радянська/російська історіографія, що має значний історичний доробок, проте уся радянська література, що доступна в Україні, була написана з позиції відповідної ідеології; г) українська історіографія. Аналіз наукового доробку дозволяє стверджувати, з одного боку, про значущість дослідження німецько-японських відносин і пов'язаної з ними проблематики, а з іншого – про відсутність узагальнюючих праць в українській історіографії з досліджуваної теми. Поряд з тим, наявні роботи у зарубіжній історіографії сприяли автору в отриманні необхідних наукових уявлень і тенденцій розвитку зарубіжного історіографічного поступу.

Виявлено широкий пласт архівних джерел, які склали основу для дослідження формування, становлення і розвитку німецько-японських відносин окресленого періоду. Аналіз опублікованих документів довів їхню

важливість для доповнення й увиразнення предмету дослідження. Використання достатньо репрезентативної джерельної бази, що включає, серед іншого, матеріали Політичного архіву Зовнішньополітичного відомства Німеччини (Берлін), Федерального архіву Німеччини (Берлін), Баварського архіву (Мюнхен), Австрійського державного архіву (Відень) і Національного архіву Японії (Токіо), дозволило виконати завдання, поставлені у дисертації.

Методологічну основу дослідження склала система наукових принципів і методів пізнання, спрямованих на об'єктивне, всебічне висвітлення подій, явищ і фактів. Серед основних принципів – принципи історизму, об'єктивності, системності. Були задіяні порівняльно-історичний метод, статистичний і кількісного аналізу, хронологічний принцип і комплексний підхід. Методологія роботи ґрунтується на засадах політичного реалізму як основного теоретичного підходу до розуміння й аналізу діяльності держав в якості головних гравців на міжнародній арені. Основи такого підходу для вивчення проблем історії міжнародних відносин були закладені після Другої світової війни Гансом Морґентау та Раймоном Ароном.

У другому розділі «Розвиток міждержавних відносин Німеччини та Японії напередодні Другої світової війни» прослідковано розвиток дипломатичних відносин між Німеччиною та Японією та з'ясовано, що у 1933 р. німецько-японські відносини набули нового сенсу. Поворотним пунктом став майже одночасний вихід обох держав з Ліги Націй. Визначено, що для гітлерівської Німеччини напередодні Другої світової війни Японія була надійним союзником на Далекому Сході і товариські відносини з нею були засобом для реалізації амбітних геополітичних планів Німеччини. Таку лінію можна чітко прослідкувати, звернувшись до угод, що були укладені протягом 1933-1939 рр., а також через відкриття нових дипломатичних представництв та активне дипломатичне листування. Визначено, що внутрішньо-політичні процеси стали підґрунтям для формування засад зовнішньої політики Німеччини 1930-1945 рр.; розкрито періодизацію нацизму, протягом якого Німеччина пройшла шлях від демократії до

диктатури та тотальної війни, процес ідеологізації та соціального підйому. З'ясовано дипломатичний склад посольства Німеччини в Японії, висвітлено основні напрямки діяльності посла Німеччини Герберта фон Дірксена та встановлено, що Японія розглядалася як стратегічний союзник в Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

Розкрито засади європейського напрямку зовнішньої політики Японії й особливості діяльності її дипломатичних представництв у Німеччині. Зазначено, що японський інтерес до німецького націонал-соціалізму був зорієнтований, у першу чергу, на культурній співпраці з нацистською Німеччиною. З японської точки зору термін «культура» вживався у сенсі «Захід». Напередодні і в ході Другої світової війни армійське та флотське командування Японії не тільки мало вирішальний вплив на зовнішньополітичний курс уряду, але у низці випадків відкрито втручалось до сфери компетенції дипломатичного відомства.

У третьому розділі «Німецько-японські відносини у системі міжнародних відносин другої половини 1930-х років» розглянуто позицію СРСР щодо німецько-японського зближення та проаналізовано вплив зовнішньополітичних факторів, серед яких значне місце займало військове пожвавлення Японії на кордоні з СРСР. Проаналізовано дипломатичне листування радянської дипломатичної місії у Токіо з Народним комісаріатом закордонних справ СРСР. Встановлено, що, з одного боку, СРСР не хотів загострення відносин з Японією, з іншого – демонстрував рішучість своїх намірів, називаючи поведінку уряду Японії провокаційною та такою, що веде до погіршення міждержавних відносин. Разом з тим, не можна применшувати роль таких зовнішніх суб'єктів, як СРСР, США й інших країн, що впливали на фінансування та постачання озброєння і ресурсів для Німеччини й Японії, незважаючи на їх гостру риторику засудження підготовки до війни.

На основі матеріалів закордонних архівів було досліджено дипломатичні коментарі та звіти німецьких та японських дипломатів і

високопосадовців щодо Антикомінтернівського пакту; охарактеризовано німецько-японське питання й аншлюс Австрії у контексті відносин з Японією. Встановлено, що Японія активно цікавилася німецько-австрійськими відносинами у 1930-х роках, Міністерство закордонних справ Японії через низку своїх дипломатичних представництв в Європі збирало інформацію про відносини Німеччини з Австрією, а також у середині держави активно працювала внутрішня поліція, що відслідковувала реакцію японців на ситуацію навколо аншлюсу Австрії й активізації міждержавних відносин. Японія налагодила культурні, економічні та дипломатичні відносини з Австрією; проаналізовано звіти японських дипломатів щодо розвитку німецько-австрійських відносин. Охарактеризовано відносини Німеччини, Китаю та Японії на Далекому Сході.

Підсумовуючи основні результати проведеного дослідження, дисертантка дійшла **висновків** про те, що розвиток відносин між Німеччиною та Японією, як комплексне дослідження, має важливе значення для вивчення та кращого розуміння міжвоєнної системи міжнародних відносин. У вітчизняній історичній науці, на жаль, відсутні комплексні дослідження, присвячені опрацюванню цієї проблеми. Дані відносини лише фрагментарно представлені у чисельних публікаціях із всесвітньої історії й історії міжнародних відносин, а також історії Другої світової війни.

Ключові слова: Німеччина, Японія, Антикомінтернівський пакт, дипломатія, історія, Ліга Націй, Друга світова війна, Далекий Схід.

SUMMARY

Bilokon A. O. The German-Japanese Relations before the Second World War (1933-1939). – Qualifying scientific work on the rights of manuscript.

Thesis for obtaining the Academic Degree of Candidate of Historical Sciences (Ph.D. in History), specialty 07.00.02 «World History». – Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, 2019.

Research rationale. The course of development of relations between Germany and Japan before the Second World War is a vivid example of relations between the countries of Western Europe and the countries of the Far East, which has a complex and multifaceted history. During 1933-1939 the architecture of the new world order as well as the block affiliation of states, which caused the Second World War, underwent substantial change. The history of the development of German-Japanese relations on the eve of the Second World War, being a complex aspect of scientific research, still rests among the range of issues, that have not been sufficiently investigated, due to the lack of historical research papers or monographs in the Ukrainian historical science today with a thorough consideration of the German-Japanese relations of 1933-1939. The history of the development of diplomatic and military-political relations between Germany and Japan in the Versailles-Washington system of international relations and during its destruction and decline had specific characteristics, which were among the primary factors causing outbreak of the Second World War. An objective assessment of the integrity of the system of international relations requires the inclusion of German-Japanese relations in the general system of international relations in the 1930s.

Research objective comprises a comprehensive analysis and coverage of the development of relations between Germany and Japan before the Second World War (1933-1939).

Research novelty is grounded on the fact that on the basis of the studied works of predecessors and the source base, for the first time the problem of development of German-Japanese relations before the Second World War became

the subject of a special historical study, with an integrated approach to the solution, being an attempt to consider the German-Japanese relations against the background of international situation in the 1933-1939, comprising the thorough analysis of the development of diplomatic relations between Germany and Japan on the eve of the Second World War, the disclosure of the activities of the German Embassy in Tokyo and the diplomatic missions of Japan in Germany; the outline of the diplomatic activities of the Ambassador of Germany in Tokyo, Herbert von Dirksen; the investigation of the foreign policy of Nazi Germany in the Asia-Pacific region, and, primarily, highlighting the European vector of Japan's foreign policy. The work attempts to determine the position of the USSR regarding the German-Japanese rapprochement of the second half of 30s years of the twentieth century as well as the features of the formation of the Anti-Comintern Pact in the context of the research topic. The thesis specifically aims to highlight the position of Japan on the German-Austrian question and the Anschluss of Austria in 1938. Finally, the author considers the relations between Japan, China and Germany in the Far East.

In the first section «Historiography of the Problem, Sources and Research Methodology» comprises a historiographic review alongside with the clarification of the level of study of the research problem in the Ukrainian and foreign literature.

The following groups of historiographic heritage were distinguished: a) Western (mainly German and Austrian) historiography, represented by the works of both modern Western historians and authors of the post-war period; b) Japanese historiography; c) Soviet / Russian historiography has significant historical potential, however, all Soviet literature available in Ukraine, has been published from the perspective of the corresponding ideology; d) Ukrainian historiography. An analysis of scientific heritage allows us to state, on the one hand, the importance of studying German-Japanese relations and related issues, and, on the other hand, the lack of overview works in Ukrainian historiography dealing with the researched topic. The analysis of scientific heritage allows us to emphasize, on

the one hand, the importance of studying German-Japanese relations and related issues, alongside with the lack of overview research works in the Ukrainian historiography on the researched topic. Simultaneously, the available research works in the foreign historiography helped the author to gain the necessary scientific insight into the development trends of foreign historiography.

On the basis of the wide array of archive sources, it was possible to identify the formation and development of German-Japanese relations in the indicated period. The analysis of published documents enabled the author to supplement and clarify the subject of research. The use of a sufficiently representative source base, including materials from the Political Archive of the Foreign Ministry of Germany (Berlin), the Federal Archive of Germany (Berlin), the Bavarian Archive (Munich), the Austrian State Archive (Vienna) and the National Archive of Japan (Tokyo), allowed the author to achieve the tasks set out in the thesis.

The methodology of research is a system of scientific principles and methods of cognition aimed at objective and comprehensive coverage of events, phenomena and facts. Among the basic principles are the principles of historicism, objectivity and systems approach. The research is grounded on comparative historical method, statistical and quantitative analysis, chronological principle and integrated approach. The methodology of research is based on the principles of political realism as the main theoretical approach to understanding and analyzing the activities of states acting as the key players on the international arena. The foundations of the approach to studying the historical queries of international relations were formulated by Hans Morgenthau and Raymond Aron after the Second World War.

The second section «Development of Interstate Relations between Germany and Japan before the Second World War» covers the development of diplomatic relations between Germany and Japan and reveals that in 1933 German-Japanese relations gained a new meaning. The turning point was the almost simultaneous withdrawal of the both states from the League of Nations. It was determined that for Hitler Germany on the eve of the Second World War Japan

was a reliable ally in the Far East and comradely relations were used as a means for realizing Germany's ambitious geopolitical plans. This line can be clearly traced by referring to transactions conducted throughout 1933-1939, as well as due to the commencement of a new diplomatic missions and active diplomatic correspondence. It is determined that internal political processes served as a basis for the formation of the foundations of German foreign policy throughout the period of 1930-1945; the periodization of National Socialism is revealed, including the period of Germany transferring from democracy to dictatorship and total war, the process of ideologization and social upsurge. The diplomatic structure of the German Embassy in Japan is clarified, the main lines of activity of the German Ambassador Herbert von Dirksen are reflected and it is established that Japan was considered as a strategic ally in the Asia-Pacific region.

The work aims to reveal the foundations of the European vector of Japan's foreign policy and the features of the activities of its diplomatic missions in Germany. It is noted that the Japanese interest in German National Socialism was focused primarily on cultural cooperation with Nazi Germany. From the Japanese point of view, the term "culture" was used in the sense of «West». Prior to and in the course of the Second World War, the army and navy command of Japan not only had a decisive influence on the foreign policy of the government, but in some cases openly intervened in the sphere of competence of the Ministry of Foreign Affairs.

In the third section «German-Japanese Relations in the System of International Relations of the Second Half of the 1930s» highlights the position of the USSR regarding the German-Japanese rapprochement and characterizes the influence of foreign policy factors, among which the military revitalization of Japan on the border with the USSR occupied a significant place. Following the analysis of the diplomatic correspondence of the Soviet diplomatic mission in Tokyo with the People's Commissariat of Foreign Affairs of the USSR, it was established that, on the one hand, the USSR did not want to aggravate relations with Japan, while, on the other hand, it demonstrated the decisiveness of its

intentions, referring to the the behavior of the Japanese government as 'provocative' and leading to the deterioration of interstate relations. At the same time, it is hard to underestimate the role of such external factors as the USSR, the USA, and other countries that influenced the financing and supply of weapons and resources for Germany and Japan, despite their sharp rhetoric condemning preparations to the war.

The materials from foreign archives, comprising diplomatic comments and reports by German and Japanese diplomats and governmental representatives on the Anti-Comintern Pact highlight the German-Japanese issues and the Anschluss of Austria in the context of relations with Japan. It was established that Japan was immensely interested in German-Austrian relations in the 1930s, the Ministry of Foreign Affairs of Japan, along with several of its diplomatic missions in Europe, collected information about Germany's relations with Austria, as well as internal police operated within the state, monitoring the reaction of the Japanese to the Anschluss of Austria and intensification of interstate relations. Japan established cultural, economic and diplomatic relations with Austria, which is analyzed based on the reports of Japanese diplomats on the development of German-Austrian relation. Consequently, the work aims to define the relations of Germany, China and Japan in the Far East.

Summing up the main results of the conducted research, the author concluded that the comprehensive research of the development of relations between Germany and Japan is important for the study as well as the thorough understanding of the system of international relations between the two world wars. Ukrainian historical science currently lacks comprehensive studies concerned with this subject. These relations are only fragmentarily presented in numerous publications on world history and the history of international relations, as well as the history of the Second World War.

Keywords: Germany, Japan, Anti-Comintern Pact, diplomacy, history, League of Nations, Second World War, Far East.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Білоконь А. О. Становлення німецько-японських відносин 1933-1936 рр. *Наукові праці: Науково-методичний журнал*. Т. 198. Вип. 186: Історія. Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2012. С. 28-31.
2. Білоконь А. О. Дипломатичне представництво Німеччини в Японії під керівництвом Герберта фон Дірксена (1933-1938 рр.). *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2013. Вип. 78 (№ 11). С. 396-399.
3. Білоконь А. О. Радянська преса як джерело з дослідження німецько-японських відносин напередодні Другої світової війни (на матеріалах газети «Известия»). *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського*. Вип. 3.34: Історичні науки. Миколаїв: Вид-во МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2013. С. 263-271.
4. Bilokon A. Japan und die Österreich-Deutschen Beziehungen vor dem Anschluss Österreichs an das Deutsche Reich // *Europäische Wissenschaft Abgeben. Sektion 1. Geschichte und Archäologie*. Wien, 2014. № 1. S. 3-9.
5. Білоконь А. О. Політичний архів зовнішньополітичного відомства Німеччини про німецько-японські відносини 30-х рр. ХХ століття. *Гілея: науковий вісник*. 2015. Вип. 100. С. 36-39.
6. Білоконь А. О. Щоденники Йозефа Геббельса про німецько-японську угоду 1936 року. *Історичний архів*. Наукові студії: Зб. наук. пр. Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. Вип. 14. С. 153-157.
7. Білоконь А. О. Німецький націонал-соціалізм та його періодизація. *European philosophical and historical discourse*. 2018. Vol. 4. Issue 3. P. 21-27.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

8. Білоконь А. О. Німецько-японські відносини напередодні Другої світової війни (1933-1939 рр.). *Актуальні проблеми зовнішньої політики України*. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених, присвяченої 20-й річниці незалежності України. м. Чернівці. 4-5 листопада 2011 р. Т. 1. Чернівці, 2011. С. 36-38.
9. Білоконь А. О. Позиція СРСР щодо німецько-японського зближення другої половини 30-х рр. XX ст. Матеріали V Регіональної науково-практичної конференції студентів та молодих учених «Південна Україна в міжнародних відносинах: історія та сучасність». м. Миколаїв. 16 березня 2012 р. Миколаїв, 2012. С. 3-6.
10. Білоконь А. О. Становлення дипломатичних відносин між Німеччиною та Японією 1933-1936. *Аркасівські читання*. Матеріали II міжнародної науково-практичної конференції. м. Миколаїв. 27-28 квітня 2012 р. Миколаїв, 2012. С. 110-111.
11. Білоконь А. О. Німецько-японські відносини в радянській історіографії. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції студентів і аспірантів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень. Секція «Історія. політологія». м. Луцьк, 14-15 травня 2012 р. Луцьк, 2012. С. 13-15.
12. Білоконь А. О. Посольство Німеччини в Японії під керівництвом Герберта фон Дірксена (1933-1938 рр.). Міжнародна науково-практична конференція «Ольвійський форум – 2013: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі». Конференція форуму «Політичні трансформації в перехідних суспільствах: світ і Україна»: тези. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. Т. 4. С. 94-96.
13. Білоконь А. О. Background of the Anti-Comintern Pact. «Південна Україна в міжнародних відносинах: історія та сучасність». Збірник матеріалів VII Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів і молодих

вчених (до 10-ї річниці кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики), м. Миколаїв, 18 жовтня 2013 р. Миколаїв, 2013. С. 14-19.

які додатково відображають наукові результати дисертації

14. Bilokon A. German-Japanese relations and the League of Nations. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Science, II (3)*. Issue 18. Budapest, 2014. P. 23-26.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	2
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	16
ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	24
1.1. Історіографічний огляд.....	24
1.2. Джерельна основа дисертаційного дослідження.....	45
1.3. Методологічні засади дослідження.....	69
РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН НІМЕЧЧИНИ ТА ЯПОНІЇ НАПЕРЕДОДНІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ.....	77
2.1. Розвиток дипломатичних відносин між Німеччиною та Японією. Вихід Німеччини та Японії з Ліги Націй.....	77
2.2. Зовнішньополітичний курс нацистської Німеччини в АТР. Діяльність дипломатичного представництва Німеччини у Токіо.....	88
2.3. Європейський вектор зовнішньої політики Японії. Діяльність дипломатичних представництв Японії у Німеччині.....	111
РОЗДІЛ 3. НІМЕЦЬКО-ЯПОНСЬКІ ВІДНОСИНИ У СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 1930-Х РОКІВ.....	124
3.1. Позиція СРСР щодо німецько-японського зближення другої половини 30-х рр. ХХ ст.....	124
3.2. Особливості формування Антикомінтернівського пакту у контексті досліджуваної теми.....	136
3.3. Позиція Японії щодо німецько-австрійського питання й аншлюсу Австрії 1938 року.....	154
3.4. Далекосхідна політика Німеччини. Трикутник Японія-Китай-Німеччина.....	176
ВИСНОВКИ.....	193
СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	200
ДОДАТКИ.....	315

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- BayHStA – Баварський архів (м. Мюнхен, ФРН)
- BArch – Федеральний архів Німеччини (м. Берлін, ФРН)
- NAJ – Національний архів Японії (м. Токіо, Японія)
- OeStA – Австрійський державний архів (м. Відень, Австрія)
- PA-AA Політичний архів Зовнішньополітичного відомства Німеччини (м. Берлін, ФРН)
- АТР – Азійсько-Тихоокеанський регіон
- КПН – Комуністична партія Німеччини
- МЗС – Міністерство закордонних справ
- НКЗС – Народний Комісаріат Закордонних справ СРСР
- НСДАП – Націонал-соціалістична робітничка партія Німеччини
- СА – штурмові загони – парамілітарні формування НСДАП (нім. Sturmabteilung, SA)
- СДПН – Соціал-демократична партія Німеччини
- СПД – Соціалістична партія Німеччини
- СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік
- США – Сполучені Штати Америки
- ТАСС – Телеграфне агентство СРСР

ВСТУП

Актуальність теми. Розвиток відносин між Німеччиною та Японією напередодні Другої світової війни є яскравим прикладом відносин країн Західної Європи з країнами Далекого Сходу, що має складну та багатогранну історію. Саме протягом 1933-1939 років починає виокремлюватися архітектура нового світоустрою та блокова приналежність держав, що вступають незабаром у Другу світову війну.

Другій світовій війні об'єктивно належить особливе й, напевне, одне з визначальних місць у світовій історії. За масштабами наслідків і розмахом, колосальністю заподіяних втрат і руйнувань вона не має аналогів в історії. Окрім цього, результати Другої світової війни спричинили кардинальні геополітичні зміни та визначили майбутнє країн і народів світу. Зважаючи на це, вивчення Другої світової війни та місця і ролі у ній відносин між Німеччиною та Японією 1933-1939 рр. є вкрай важливим для формування історичної пам'яті та недопущення нової війни, що набуває значної актуальності для вітчизняної історичної науки.

Актуальність теми зумовлена також тим, що німецько-японські відносини напередодні Другої світової війни недостатньо вивчені у вітчизняній історіографії. Історія розвитку дипломатичних і військово-політичних відносин Німеччини та Японії у Версальсько-Вашингтонській системі міжнародних відносин і під час її руйнації та занепаду мала свої особливості, які й стали одними з першорядних чинників розв'язання Другої світової війни.

Міждержавне співробітництво активізувалося у 1930-х роках завдяки низці внутрішньо- та зовнішньополітичних передумов і факторів. З одного боку, прихід до влади промілітарних урядів у Німеччині та Японії дав внутрішній поштовх, з іншого – незадоволення міжнародною ситуацією на

Євразійському континенті та прагнення обох держав до переділу політичної карти світу підштовхнули держави до агресивної зовнішньої політики.

Починаючи з 1933 р. між державами встановлюється активне дипломатичне та військово-політичне співробітництво. Обидві держави, тісно контактуючи між собою, вийшли з Ліги Націй. Вихід Японії відбувся 27 березня 1933 р., оскільки Ліга Націй не визнавала захоплення Японією Маньчжурії. Німеччина вийшла з Ліги Націй 19 жовтня 1933 р. під приводом, що Ліга Націй відмовляється визнавати беззаперечне право Німеччини на доозброєння. Між Німеччиною та Японією встановилась і активна військова співпраця. Німецький штаб і військова промисловість брали участь у технічному переозброєнні японської армії, у будівництві нових галузей японської військової промисловості, зокрема, авіа- і танкобудуванні, у підвищенні тактичного рівня японської армії у відповідності до вимог того часу.

Зазначені факти, а також трирічне дипломатичне та військово-політичне співробітництво між Німеччиною та Японією призвели до укладання 25 листопада 1936 р. Антикомінтернівського пакту.

Загалом актуальність дисертаційного дослідження визначається необхідністю всебічного та глибокого аналізу тих аспектів всесвітньої історії, які тривалий час перебували поза увагою дослідників. Це стало можливим шляхом вивчення матеріалів закордонних архівів при дослідженні зовнішньої політики Німеччини та Японії довоєнного періоду. Об'єктивна оцінка цілісності системи міжнародних відносин вимагає включення німецько-японських відносин у загальну систему міжнародних відносин 30-х років ХХ ст.

Зважаючи на відсутність фундаментальних праць з досліджуваної теми та важливість поглибленого вивчення ролі зовнішньополітичного курсу нацистської Німеччини в АТР, а також європейського вектору зовнішньої політики Японії у системі міжнародних відносин у 1930-х рр., всебічний науковий аналіз процесів, які відбувались на довоєнній міжнародній арені, має важливе значення та відзначається науково-прикладною актуальністю.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами, темами.

Тема дисертаційної роботи виконана у рамках загальної дослідницької теми кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Чорноморського національного університету імені Петра Могили «Глобальні та регіональні проблеми міжнародних відносин: історія та сучасність» (державний реєстраційний номер 0114U005542).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертації полягає у проведенні всебічного аналізу та висвітлення розвитку відносин між Німеччиною й Японією напередодні Другої світової війни (1933-1939 рр.). Реалізація поставленої мети потребує розв'язання наступних дослідницьких **завдань**:

- визначити рівень наукової розробки теми та проаналізувати джерельну базу дисертаційного дослідження;
- дослідити становлення дипломатичних відносин між Німеччиною та Японією напередодні Другої світової війни;
- проаналізувати зовнішньополітичний курс нацистської Німеччини в АТР;
- висвітлити європейський вектор зовнішньої політики Японії;
- визначити позицію СРСР щодо німецько-японського зближення другої половини 30-х рр. ХХ ст.;
- прослідкувати особливості формування Антикомінтернівського пакту в контексті досліджуваної теми;
- виокремити позицію Японії щодо німецько-австрійського питання й аншлюсу Австрії 1938 року;
- розглянути взаємовідносини Японії, Китаю та Німеччини на Далекому Сході.

З урахуванням зазначеної мети та завдань, **об'єктом дисертаційного дослідження** є розвиток міждержавних відносин Німеччини та Японії у 1933-1939 рр.

Предметом дослідження є німецько-японські дипломатичні, політичні та військові взаємини в контексті міжнародних відносин 1930-х років.

Хронологічні рамки дослідження. Хронологічні межі охоплюють

1933-1939 рр. Нижня межа дослідження – 1933 р. – прихід до влади нацистського уряду в Німеччині та початок активного дипломатичного діалогу між Берліном і Токіо. Верхня межа – 1939 р. – початок Другої світової війни та повна руйнація Версальсько-Вашингтонської системи міжнародних відносин. Саме у цей період відбувається погортвання відносин між Німеччиною та Японією у військово-політичній, дипломатичній та інших сферах. Автор інколи свідомо виходить поза хронологічні рамки для розкриття причинно-наслідкових зв'язків історичного процесу.

Географічні межі охоплюють, насамперед, межі Німеччини та Японії, де відбувались основні події, пов'язані із розвитком співробітництва цих країн, а також територію Євразійського континенту, адже розвиток німецько-японських відносин розглядається у системі міжнародних відносин.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження визначається особистим внеском автора у дослідження дипломатичних, економічних і військово-політичних відносин між Німеччиною та Японією в системі міжнародних відносин 1930-х років. Результати, які були одержані під час дослідження та найповніше визначають його наукову новизну, розкрито в таких положеннях:

у перше:

- у вітчизняній історичній науці автором різнобічно досліджено німецько-японські відносини в системі довоєнних міжнародних відносин; зроблена спроба розглянути німецько-японські взаємовідносини на фоні загальної міжнародної обстановки напередодні Другої світової війни, включити їх аналіз у загальний контекст політики не лише Німеччини та Японії, але й, СРСР, Китаю та європейських країн;

- на оригінальних джерелах розглянуто розвиток дипломатичних відносин між Німеччиною та Японією, розкрито діяльність посольства Німеччини в Токіо та дипломатичних представництв Японії в Німеччині (посольства Японії в Берліні та генеральних консульств у Дюссельдорфі, Гамбурзі, Франкфурті-на-Майні та Мюнхені); зроблено акцент на

дипломатичній діяльності посла Німеччини в Токіо Герберта фон Дірксена;

узагальнено, поглиблено й уточнено:

- узагальнено наукові досягнення щодо зовнішньополітичного курсу нацистської Німеччини в Азійсько-Тихоокеанському регіоні напередодні Другої світової війни;

- поглиблено дослідження європейського вектору зовнішньої політики Японії у 1930-х роках;

- уточнено особливості укладання Антикомінтернівського пакту, на основі аналізу дипломатичних коментарів і звітів німецьких та японських високопосадовців щодо угоди;

набуло подальшого розвитку:

- дослідження впливу третіх країн на відносини між Німеччиною та Японією; серед інших, важливою була позиція СРСР щодо розвитку міждержавних німецько-японських відносин; вивчення далекосхідної політики Німеччини в АТР і розгляд взаємовідносин Японії, Китаю та Німеччини на Далекому Сході;

- тлумачення особливостей позиції Японії щодо німецько-австрійського питання 1938 р., передісторія становлення австрійсько-японських відносин, дослідження звітів японських дипломатів про розвиток німецько-австрійських відносин, а також відголосу аншлюсу Австрії в японській пресі та дипломатичному листуванні; аналіз матеріалів японської таємної поліції щодо японської реакції на аншлюс Австрії.

Практичне значення одержаних результатів дисертації визначається її актуальністю, новизною та результатами. Дослідження розвитку німецько-японських взаємин надає можливість визначити орієнтири для істориків і державних діячів, зацікавлених практиків і вчених у науковому осмисленні трансформації системи міждержавних відносин у міжвоєнний період. Основні положення роботи, її висновки, а також уведені в обіг архівні документи та матеріали, можуть бути використані при подальшій розробці тематики дослідження, написанні узагальнюючих праць і навчальних

посібників, підручників з всесвітньої історії ХХ ст., співпраці країн Європи та Азії в першій половині ХХ ст., історії міжнародних відносин, а також під час навчального процесу у вищих і середніх навчальних закладах (читання лекцій, проведення семінарів, підготовка спецкурсів); під час написання студентами бакалаврських і магістерських робіт.

Апробація роботи. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження знайшли відображення в авторських публікаціях і повідомленнях на низці наукових конференцій: Міжнародній науково-практичній конференції студентів і молодих вчених «Актуальні проблеми зовнішньої політики України» (Чернівці, листопад 2011), П'ятій регіональній науково-практичній конференції студентів та молодих вчених «Південна Україна в міжнародних відносинах: історія та сучасність» (Миколаїв, березень 2012), Другій міжнародній науковій конференції «Аркасівські читання» (Миколаїв, квітень 2012), Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми міжнародних відносин і зовнішньої політики країн світу» (Луцьк, жовтень 2012), Щорічній науково-методичній конференції «Могилянські читання – 2012»: «Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний» (Миколаїв, жовтень-листопад 2012), Міжнародній науково-практичній конференції «Ольвійський форум – 2013: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі» (Ялта, червень 2013), Сьомій всеукраїнській науково-практичній конференції студентів і молодих учених (до 10-ї річниці кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики) «Південна Україна в міжнародних відносинах: історія та сучасність» (Миколаїв, жовтень 2013), International scientific conference «Modern problems of education and science» (Будапешт, січень 2014) (див. Додаток Б). Дисертація пройшла обговорення на засіданні кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики Чорноморського національного університету імені Петра Могили, а також була представлена на науковому колоквіумі професора, доктора Райнера Лідтке (Prof. Dr. Rainer Liedtke) на

кафедри європейської історії XIX і XX ст. Регенсбурзького університету (Universität Regensburg), Німеччина (Регенсбург, грудень 2016).

Публікації. Результати досліджень дисертанта викладено у 14 наукових публікаціях, 5 з яких опубліковані у фахових виданнях України та 3 публікаціях за кордоном (Австрія, Угорщина та Чехія).

Структура дисертації визначається постановкою проблеми, метою і завданнями наукового дослідження. Вона складається зі вступу, трьох розділів, кожен з яких має підрозділи, висновків, списку використаних джерел і літератури всього – 1108 найменувань і 10 додатків. Загальний обсяг дисертації – 333 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографічний огляд

На сьогодні німецько-японські відносини 1933-1939 рр., як комплексний аспект наукових пошуків, залишаються у колі малодосліджених проблем. На разі не існує вітчизняних праць, автори яких би розглядали розвиток довоєнних відносин Німеччини та Японії у повному обсязі.

Історіографія різних аспектів тематики дисертаційного дослідження включає значний за науковим спектром масив літератури. Для більш чіткого аналізу автор вважає за доцільне виокремити наступні групи історіографічного надбання:

- а) західна (переважно німецька й австрійська) історіографія;
- б) японська історіографія;
- в) радянська/російська історіографія;
- г) українська історіографія.

Варто зазначити, що існує достатньо велика кількість праць загального характеру, що розглядають як міжвоєнний період взагалі, так і історію Німеччини та Японії досліджуваного періоду зокрема, але фактичний матеріал і висновки, що робляться на його основі, не торкаються основних аспектів міждержавного німецько-японського співробітництва у зазначений період. Щодо радянської історіографії, то хоча вона і має значний доробок у цьому питанні, але подана інформація має високий ступінь заангажованості та стосується лише окремих аспектів досліджуваної теми, тому може бути лише частково використана при комплексному аналізі.

Важливими, з історичної точки зору, є праці закордонних авторів, адже вони не є доступними широкому загалу вітчизняних науковців.

У західноєвропейській історіографії (переважно німецькій та австрійській) чимало праць присвячено вивченню зовнішньополітичної діяльності Німеччини міжвоєнного періоду, оскільки історія 1930-х років містить низку недосліджених або малодосліджених сторінок. Окремі сюжети цих досліджень віддзеркалюють відносини між Німеччиною та Японією у 1933-1939 рр.

Значний доробок мають *праці західноєвропейських істориків, що досліджують розвиток міждержавних відносин між Німеччиною та Японією*. Важливі аспекти розкриває Ернст Прессайсен (Ernst Presseisen) у праці «Німеччина та Японія. Дослідження тоталітарної дипломатії 1933-1941 років» [1048]. Автором були розкриті передумови альянсу, торкаючись нацистського погляду на розвиток майбутнього союзу та геополітичних планів обох країн. Дослідник зазначав, що концепція очищення раси мала вирішальне значення для німецького народу, впливаючи на формування засад зовнішньої політики Німеччини. Проте це не стосувалося Японії, оскільки доцільність дозволила «вищій» Німеччині укласти союз з «нижчою» Японією [1048, с. 13].

Геополітика у роботі Е.Прессайсена виступала за прояпонську політику альянсу для посилення влади Німеччини. Геополітика виступає похідною від географії, але це географія з великою кількістю складових: демографія, геологія, етнографія й економіка. Також автор зазначає, що геополітика визначається як застосування «науки» про географію до «мистецтва» політики, при усвідомленні, що термін «географія» використовується у надзвичайно широкому значенні [1048, с. 13]. Окремий розділ присвячений діяльності Ліги Націй на початку 1930-х років і виходу Німеччини та Японії з її складу.

Також автор розкриває відносини держав на Далекому Сході, аналізує процес укладання Антикомінтернівського пакту та двома окремими розділами висвітлює першу кризу у відносинах Німеччини та Японії 1937-1938 рр. та другу кризу 1939 р. Проте, детально аналізуючи засади

зовнішньої політики Німеччини та підґрунтя німецько-японського співробітництва, Е.Прессайсен не розглядає розвиток дипломатичних відносин початку 1930-х років, торкаючись лише частково аспектів міждержавного співробітництва у рамках спільного незадоволення рішеннями Ліги Націй, яке призвело у 1933 р. до виходу обох країн з організації.

Дослідженню німецької далекосхідної політики та відносинам з Японією і Китаєм присвячена праця німецького історика Карла Дрехслера (Karl Drechsler) «Німеччина-Китай-Японія 1933-1939: дилема німецької політики на Далекому Сході» [875]. Автор зазначає, що у 1933 р. перед Німеччиною постала дилема: з одного боку – Китай був країною з великими перспективами отримання прибутку, з іншого – Японія виступала союзником для воєнного перерозподілу світу. Німеччина опинилася перед вибором пріоритетного напрямку своєї далекосхідної політики. Автор приходять до висновку, що складне поєднання та переплетення принципового протиріччя між капіталізмом і соціалізмом із суперечностями між конкуруючими капіталістичними державами є головною проблемою міжнародних відносин на Далекому Сході, особливо гітлерівської Німеччини проти Китаю та Японії з 1933 по 1939 роки. З липня 1937 по січень 1938 р. Німеччина лавірує між Китаєм та Японією, продаючи військову техніку до Китаю, а згодом переорієнтовує свою монополію з Китаю до Японії. У цей період відбувається визнання Маньчжурії.

У роботі розкрито особливості зовнішньої політики Німеччини на Далекому Сході, що впливають з економічних і політичних передумов. Хотілося б також зазначити, що К. Дрехслер належав до нечисленних істориків Східної Німеччини, який займався дослідженням періоду націонал-соціалізму, а з 1986 по 1990 роки він перебував на посаді директора інституту загальної історії (Institut für Allgemeine Geschichte) академії наук НДР, тому його роботи мають характерну термінологію та деяку прорадянську риторіку.

Значної уваги заслуговує колективна монографія під редакцією німецьких істориків Йозефа Крайнера (Joseph Kreiner) і Регіне Матіас (Regine Mathias) «Німеччина-Японія у міжвоєнний період» [979]. Так, один з авторів Герд Хардах (Gerd Hardach) аналізує суперництво Німеччини та Японії у Мікронезії 1885-1920 рр., зазначаючи, що Мікронезія виступила епізодом суперництва двох держав у тихоокеанському регіоні, де Німеччина мала свої економічні інтереси. Автор дослідив діяльність німецьких фірм у період з 1855 по 1885 рр., розкрив період монополії та загостреної конкуренції у 1855-1899 рр. 1899-1914 рр. характеризуються дослідником як період панування Німеччини у Мікронезії, проте Японія також мала низку своїх фірм в регіоні у зазначений період.

Джон Фокс (John P. Fox) присвятив розділ Японії як фактору сили у європейській і далекосхідній політиці Німеччини від Версалю до Локарно [979, с. 61-90], запропонувавши наступну періодизацію зазначеної політики: Паризька мирна конференція та Версальський договір 1919 р.; від укладання Версальського договору до окупації Рурської області 1920-1923 рр.; від рурського конфлікту 1923 р. до Локарнського договору 1925 р.

Габріеле Ратенхоф (Gabriele Ratenhof) описує міжнародну кризу у Маньчжурії 1931-1933 рр. та позиції Третього рейху й Японії [979, с. 105-128].

Цінною для нашого дослідження є праця Рольф-Гаральда Віппіха (Rolf-Narald Wippich) «Др. Ернст-Артур Форетч (Dr. Ernst-Arthur Voretzsch) – німецький посол у Токіо в перехідний період від Веймарської республіки до Третього рейху (1928-1933)» [979, с. 129-162]. Автор надав характеристику особистості нового посла Німеччини в Японії, приділив увагу безпосередньо процесу призначення на посаду та спілкуванню із його попередником Вільгельмом Зольфом, а також зазначив, що першими точками перетину доктора Форетча з Японією була культурна сфера. Посольство під керівництвом Форетча ставило ключовими завданнями розвиток культурних відносин Німеччини з Японією та «непомітну культурну пропаганду» [979,

с. 140]. У цей період приділялася увага і просуванню німецької науки шляхом заснування у Кіото Німецького дослідницького інституту.

У роботі Мартіна Бернда (Bernd Martin) «Німецько-японський союз у Другій світовій війні» [979, с. 199-238] розкриваються основні чинники німецько-японського зближення 30-х рр. ХХ ст., військово-політичне співробітництво періоду від нападу Німеччини на Польщу до нападу Японії на Перл-Харбор.

Отже, зазначена колективна монографія є ґрунтовним дослідженням як передумов активізації німецько-японських відносин після Першої світової війни, так і їх розвитку періоду Другої світової війни. Проте, німецько-японські відносини 1933-1939 рр. не були предметом дослідження авторів.

Серед сучасних німецьких істориків хотілося б виділити Себастьяна Конрада (Sebastian Conrad), який досліджує глобальну історію та має досвід роботи як із сучасною західноєвропейською історією, так і історією Японії. Значна кількість наукових праць присвячена вивченню історії Німеччини, низку наукових матеріалів по Японії опубліковано після наукових досліджень у Токійському університеті (Токіо, Японія), серед них «Політика пам'яті в Японії» [867], «Місія Івакури і початок спільної німецько-японської історії» [866] та «Всесвітня історія, японський стиль. Читання японського минулого крізь європейську лінзу» [868].

Професор Конрад у своїх роботах, присвячених дослідженню німецько-японських відносин, зазначає, що початком становлення відносин є Місія Івакури. Місія Івакури – японська урядова місія 1871-1873 рр. до Європи й Америки, яку очолював Івакура Томомі. Посольство направлялося до 15 країн, з якими Японія на 1871 р. мала встановлені дипломатичні відносини. До основних задач посольства входили перегляд нерівноправних договорів з цими державами й ознайомлення з їх культурою та державним устроєм.

Окремий блок складають *праці західних істориків, що присвячені дослідженню зовнішньої політики Німеччини за часів Гітлера.* Безпосередньо вивченню різних аспектів європейської політики гітлерівської

Німеччини присвячені праці відомого німецького історика Герхарда Вайнберга (Gerhard Weinberg), а саме «Зовнішня політика гітлерівської Німеччини» [1097] та «Глобальна історія Другої світової війни (1939-1945 pp.)» [1096].

«Зовнішня політика гітлерівської Німеччини» вийшла у двох томах. Обидва томи присвячені поясненню Другої світової війни, зосереджено увагу на ролі зовнішньої політики Німеччини за Гітлера. Відкриваються невідомі сторінки щодо німецького переозброєння, анексії Австрії та фінальні кроки до початку війни у 1939 р. Німецька зовнішня політика за часів Адольфа Гітлера аналізується на основі дослідження німецьких, британських та американських архівів. Герхардом Вайнбергом було досліджено опубліковані документи Франції, Італії та Росії, таким чином, його роботи залишаються чи не єдиним комплексним дослідженням передумов і шляху до Другої світової війни. Треба зазначити, що автор аналізує переважно європейську політику Німеччини, а далекосхідний напрям і безпосередньо відносини з Японією досліджені Герхардом Вайнбергом лише частково.

Німецькому істориком Клаусу-Юргену Мюллеру (Klaus-Jürgen Müller) належать монографії «Армія, політика та суспільство у Німеччині. 1933-1945» [1033] та «Армія і Третій рейх» [1034]. Варто зазначити, що з 1982 по 1986 роки Мюллер був головою комітету з історії Другої світової війни Федеративної Республіки Німеччини. У своїх працях він опікувався історією міжнародних відносин, німецькою історією за часів націонал-соціалізму, спеціалізувався на воєнній історії, а також на вивченні армії, політики та суспільних трансформацій у Німеччині та Франції. Натомість, німецько-японські відносини висвітлені ним лише крізь призму підписання Антикомінтернівського пакту.

Значимою є праця іншого сучасного німецького історика Бернда-Юргена Вендта (Bernd-Jürgen Wendt) «Велика Німеччина. Зовнішня політика та приготування до війни гітлерівського режиму» [1098]. Автор досліджує зовнішню політику Адольфа Гітлера та приготування Третього рейху до

війни, звертаючи увагу на тогочасні умови і концентрацію режиму на внутрішній політиці, що домінує над своєю зовнішньою політикою, посиляючись неодмінно на вирішальну роль Гітлера. У роботі акцент робиться на європейському векторі, а щодо далекосхідного напрямку автор робить висновок, що Японія була стратегічним партнером Третього рейху на Далекому Сході.

Професор Клаус Хільдербранд (Klaus Hilderbrand), досліджуючи зовнішню політику нацистської Німеччини 1930-х років, у своїй праці «Зовнішня політика Третього рейху» [911] стверджує, що націонал-соціалістична робітничка партія набула значної популярності, в основному, через те, що змогла об'єднати усі політичні, економічні та соціально-політичні очікування, що характерні для Німеччини ще за часів Бісмарка. Таким чином, зовнішня політика при Гітлері була логічним продовженням мети новоствореної німецької національної держави 1871 р.

В окремий блок можна виділити праці дослідників ідеології європейських режимів ХХ ст. У праці Вольфганга Віпперманна (Wolfgang Wippermann) «Європейський фашизм у порівнянні (1922-1982)» [1102] основна увага присвячена порівняльній історії європейського фашизму. Автор розглядає суть, історію та проблематику поняття «фашизм». Описані спільні та відмінні риси італійського фашизму та німецького націонал-соціалізму. В ракурсі теми дисертаційного дослідження цікавим є третій розділ книги, що робить аналіз німецькому різновиду фашизму – націонал-соціалізму, його виникненню та поширенню, а також становленню Третього рейху.

Елізабет Віскеманн (Elizabeth Wiskemann) також аналізує диктаторські режими в Європі у своїй праці «Європа диктаторів. 1919-1945» [1103]. Автор спочатку подає загальну характеристику зазначеного періоду в Європі, потім описує прихід до влади профашистських урядів у західно- та центральноєвропейських країнах, акцентує увагу на подіях першої половини 30-х років ХХ ст. та приході Адольфа Гітлера до влади у Німеччині.

Значний історичний доробок складають *праці західних істориків, що займаються вивченням азійських студій і, безпосередньо, дослідженням Японії*. До них можна віднести Ентоні Беста (Antony Best) [849-851], який є головним редактором багатотомних збірок «Імперіалістична Японія та світ, 1931-1945», де зібрані роботи авторів по історії, економіці та зовнішній політиці Японії. Наукові збірки містять низку публікацій з деяких аспектів досліджуваної дисертантом теми, а саме: позиція Японії по маньчжурському питанню; зовнішньополітичні пріоритети Японії та її економічна безпека у Тихоокеанському регіоні; японсько-радянські та японсько-англійські відносини; питання виходу Японії з Ліги Націй у 1933 р. Значна частина праць зосереджена на культурі Японії, особливостях японської ментальності, національному характері японців, освіті та ролі жінок у суспільстві, що дозволило краще зрозуміти ті чи інші аспекти історії Японії, які вплинули на її зовнішньополітичний курс. Особливого значення історики надають відносинам на Далекому Сході та безпосередньо з Китаєм. Проте, німецько-японські відносини не є предметом дослідження ні Ентоні Беста, ні його колег.

Велике значення для дослідження мають матеріали фахівців *Інституту тихоокеанських досліджень «Дослідження Далекого Сходу» («Far Eastern Survey»)* за 1933-1938 рр., що публікувалися Американською Радою у Нью-Йорку та характеризують тогочасну ситуацію на Далекому Сході, захоплюючи окремі аспекти співробітництва з країнами Європи. Так, автором було опрацьовано близько 180 публікацій (англійською мовою), серед яких низка меморандумів [999-1025], спеціальних доповідей [1050-1053], аналітичних звітів по Далекому Сході та безпосередньо Японії, великий обсяг матеріалів присвячено німецькій економічній і політичній позиції на Далекому Сході.

Так, доктор Геральд фон Вальдхайм (Herald von Waldheim) у своєму дослідженні «Німецька економічна позиція по Далекому Сході» [1095], зазначає, що з приходом до влади націонал-соціалізму і початком

переозброєння Німеччини, зміни у німецькій зовнішній політиці та зовнішній торгівлі відбувалися зі збільшенням інтересу інших країн, навіть незначні коливання були сприйняті із застереженням. При укладанні німецько-японської антикомуністичної угоди 25 листопада 1936 р. увага всього світу була особливо прикута до активності Німеччини у районі Тихого океану: «Звичайно, не важко збагнути важливість того чи іншого німецького кроку, особливо щодо Далекého Сходу. Такий економічний вплив Німеччини на Далекому Сході був, в якомусь сенсі, продуктом нацистського режиму». Також автор вважає, що основними конкурентами Німеччини на Далекому Сході були Велика Британія, Сполучені Штати та Японія. Автор також досліджує зростання хімічної промисловості в Японії [1101].

Протягом 1935-1938 рр. вийшла низка досліджень Міріам Фарлей (Miriam S. Farley) [885-889] щодо економічної ситуації на Далекому Сході. Цікавим є дослідження японського бюджету в умовах війни на Далекому Сході 1938 р. [890, с. 85-89], де докладно розписані статті японського бюджету та його адаптація в умовах військового конфлікту з Китаєм. Окрім цього, дослідники Інституту тихоокеанських досліджень аналізували і внутрішню- та зовнішньополітичну ситуацію в Японії 1930-х рр., визначали фактори, що впливали на амортизацію японської ієни [879, с. 1-4] й ін. Отже, як ми можемо побачити, у рамках нашого наукового дослідження дані матеріали дають розуміння процесів, що відбувалися у 1930-х роках на Далекому Сході.

Дослідження Джона Стюарта (John R. Stewart) присвячені німецько-китайським економічним відносинам [1077; 1078].

Окремим блоком хотілося б зазначити *праці істориків Інституту сучасної історії Віденського університету* – Олівера Раткольба (Oliver Rathkolb), Кароли Захсе (Carola Sachse), Сибіллі Штайнбахер (Sybille Steinbacher) та ін., які активно досліджують історію зародження та розвитку нацизму в Німеччині, а також приєднання Австрії до Німеччини 1938 р.

Значної уваги заслуговують роботи професора Кароли Захсе. Серед

напрямків наукових досліджень професора Захсе є історія Німеччини міжвоєнного періоду, соціальна історія соціальної політики, історія дослідження ринку праці у Німеччині XIX-XX ст., історія науки й ін. Хотілося б виділити роботи «Центральна та Південно-Східна Європа як планунгсраум. Економічна та культурно-політична експертиза в епоху світових воєн» [1066] та «Робота по господарству як робота. Професійна соціальна робота при нацизмі. У страху, нагородах, дисципліні та порядку. Механізми панування в нацизмі» [1067]. Ці праці є ґрунтовним джерелом дослідження розвитку нацизму в Німеччині й Австрії. Через побутове життя німців у 1930-ті роки, автор розкриває багато аспектів німецької культури та ментальності, завдяки яким краще стає зрозумілим, завдяки чому став можливим прихід до влади Адольфа Гітлера у Німеччині.

Праця професора Сибілле Штайнбахер «Переривчастість та безперервність. Нацизм в історії XX-го століття. Статті про історію націонал-соціалізму» [1076] розкриває аспекти націонал-соціалістичної фінансово-економічної політики; взаємопов'язаності колоніального расизму та нацистського антисемітизму у XX ст. Коло наукових інтересів професора Штайнбахер пов'язане з дослідженням диктатури, насилля та геноциду, а також нацизму, фашизму та голокосту у німецькій історії XX ст.

Дослідженню європейської історії XX ст. й австрійської сучасної історії присвячені праці професора Олівера Раткольба, що також є членом правління Австрійської спілки сучасної історії. Праця «Погляд ззовні. Європейська оцінка австрійської історії XX століття» [1056] є цікавою у рамках дослідженої дисертантом теми, адже розкриває внутрішньополітичні події в Австрії у 1930-х роках у контексті аншлюсу Австрії. Низка праць присвячені вивченню історії Австрійської Республіки в контексті європейської історії та міжнародних відносин [1058, 1059], нацистської історії, культури та засобів масової інформації [1060], економічної історії (промислова та банківська сфери), націонал-соціалізму та правової історії тощо.

Хотілося б відзначити роботу «Австрійське зовнішньополітичне відомство та аншлюс 1938 року», в якій автором частково розкрито діяльність Зовнішньополітичного відомства Австрії у 1930-ті роки та є незначні згадки про дипломатичні відносини з Японією. Варто зазначити, що за редакторства професора Раткольба у 2012 р. вийшла ґрунтовна праця «Німецький «заклик на Південний Схід», Центральноєвропейський бізнес-форум і «додатковий простір Південно-Східної Європи» 1931-1945» [1057], в якій автори розкривають питання економічної історії Німеччини міжвоєнного періоду.

У 2013 р. під редакторством наукових співробітників Інституту сучасної історії Флоріана Веннінгера (Florian Wenninger) і Люсіль Драйдемі (Lucile Dreidemy) вийшла праця «Режим Дольфуса/Шушніґа 1933-1938 рр.» [1099], що є спробою підвести підсумки останніх наукових досліджень. Диктатура Дольфуса/Шушніґа 1933-1938 рр. до сьогодні є одним з найбільш дискусійних питань австрійської історії. Адже, з одного боку, Енгельберт Дольфус (Engelbert Dollfuß) був прибічником незалежної Австрії, а з іншого, – у 1933 р. припинив дію тодішньої Конституції та встановив в Австрії авторитарний режим, відомий як австрофашизм. Після його смерті влада перейшла його заступнику доктору Курту фон Шушніґу (Kurt Alois Josef Johann Edler von Schuschnigg). І вже у березні 1938 р. відбулося приєднання Австрії до Третього рейху (аншлюс Австрії). Варто зазначити, що внаслідок аншлюсу Німеччина здобула важливі австрійські компанії й озброєння загальною вартістю близько 500 млн. рейхсмарок, а на базі колишньої австрійської армії (Österreichische Bundesheer) було створено дві німецькі піхотні дивізії (44-у та 45-у), 4-у легку дивізію та дві гірські дивізії (2-у та 3-ю), що мало стратегічне значення у підготовці Німеччини до війни.

Слід зазначити, що вище перераховані австрійські дослідники при вивченні й аналізі історії 1930-х років ХХ ст. роблять акцент переважно на європейській політиці Німеччини і, безпосередньо, відносинах Австрії та Німеччини у контексті аншлюсу Австрії 1938 р. Що ж до дисертаційної теми,

то німецько-японські відносини не були об'єктом дослідження праць вищезазначених істориків.

Серйозна увага приділялася німецькій зовнішній політиці 1930-х років Р. Берінгом (R. Behring) у роботі «Демократична зовнішня політика для Німеччини. Ідеї зовнішньої політики німецьких соціал-демократів у вигнанні; 1933-1945» [845], Е. Конзе (E. Conze) «Управління і минуле. Німецькі дипломати у Третньому Рейсі та Федеративній Республіці» [871], М. Реккера (M. Recker) «Зовнішня політика Третього рейху» [1061].

Окремі аспекти зовнішньої політики та внутрішньополітичне становище Японії розкриваються у працях Г. Кребса (G. Krebs) «Сучасна Японія 1868-1952» [976] та двотомнику «Німецька політика Японії 1935-1941. Дослідження передісторії Тихоокеанської війни» [977; 978]. Герхард Кребс у своїй першій праці детально розкрив історію Японії від 1868 р. – Реставрації Мейдзі до підписання Сан-Франциського договору 1952 р., зробивши акцент на шляху Японії від ізоляції до експансіоністської політики на Далекому Сході, участі у Першій світовій війні, міжвоєнному періоді та безпосередній участі у Другій світовій війні та її наслідках. Що ж стосується німецько-японських відносин, то автор розглядає їх в одному підпункті «Союз з Німеччиною та Італією» у контексті підготовки Японії до війни. Ґрунтовнішою є друга праця, що вийшла у двох томах і розкриває німецький вектор зовнішньої політики Японії у другій половині 30-х років ХХ ст. – від підготовки до укладання Антикомінтернівського договору з Німеччиною до нападу на США 7 грудня 1941 р.

Серед праць *радянської історичної школи* варто відзначити роботи А. Борисова, Д. Гольдберга, Х. Ейдуса, Є. Жукова, Л. Кутакова, І. Леміна, М. Орлової, О. Таніна та низки інших.

Хотілося б зупинитися детально на праці А. Борисова «Японсько-німецька угода. Вогнище війни на Сході» [772], в якій автор проводить аналіз німецько-японської угоди. Праця була опублікована за рік після підписання Антикомінтернівського договору у 1937 р., і починається з аналізу

закордонної преси щодо угоди. Автор наголошує на пересторогах третіх держав з приводу укладання Антикомінтернівського пакту, адже саме в іноземних газетах з'являється низка статей, де народи й уряди публічно засуджують факт укладання угоди.

Автор зазначає, що «газети реакційного газетного тресту Херста, який у себе в Америці підтримує фашистів, написали, що уряд Америки ставиться підозріло до японсько-німецької угоди і що Державний Департамент (Міністерство закордонних справ) розглядає цю угоду як військовий союз. Велика американська газета «Нью-Йорк геральд триб'юн» (27 листопада 1936 р.) надрукувала статтю, в якій наголошувалося, що у дійсності японсько-німецька угода являє собою воєнний союз, при чому, Німеччина погодилась підтримати загарбницьку війну Японії у Китаї. Англійські газети, у тому числі, найбільш радикальні, писали, що японсько-німецька угода, будучи спрямованою проти СРСР, торкається одночасно інтересів усіх держав на Тихому океані» [772, с. 5]. Далі А. Борисов розкриває аспекти процесу озброєння Німеччини й Японії та плани мобілізації японського народного господарства.

Окремий розділ присвячений аналізу підготовці війни проти СРСР. І, наостанок, автор розкриває внутрішні протиріччя японсько-німецького блоку та вказує на наступні фактори: слабкість фінансової та сировинної бази, географічна віддаленість, боротьба правлячих кіл Японії та діяльність демократичного табору в країні. Звичайно, подібні праці важко взяти за основу досліджень, зважаючи на високу ступінь заангажованості при подачі матеріалу, проте дисертант прагнув до об'єктивної оцінки тогочасних подій, яка неможлива без аналізу радянської літератури.

Важливим науковим доробком є праці Є. Жукова. У своїх роботах «Японсько-німецькі відносини у Другій світовій війні» (1944) [786] та «Японія: збірка статей» (1934) [785] автор аналізує генезу становлення німецько-японських відносин у період між двома світовими війнами. Японія розглядається як спадкоємиця колоніальних володінь Німеччини на Тихому

океані, а Німеччина характеризується через призму колоніальних зазіхань; подається характеристика торгівельній і політичній експансії Німеччини на Далекому Сході, німецьких воєнних місій у Китаї й Антиконтинентського пакту 1936 р. Зазначені причини зближення Японії з гітлерівською Німеччиною й описана підготовка Німеччини та Японії до боротьби з демократичними державами за насильницький переділ світу. Автор відзначає двоїсте ставлення Японії до відродження німецького імперіалізму після Першої світової війни.

Окремий розділ монографії Є. Жукова присвячений японсько-німецьким відносинам після нападу Японії на Китай 1937 р. Автор вважає, що вже з моменту утворення «осі», Японія займала у ній абсолютно особливе місце – вона ніколи не була васалом гітлерівської Німеччини. «Імперіалістичні плани штовхнули Японію на зближення з найбільш хижими та розбійними з усіх імперіалізмів світу – з німецько-фашистським імперіалізмом» [786, с. 4]. Але у процесі цього зближення правлячі кола Японії ніколи не збиралися йти у фарватері німецької політики і, тим самим, діяти проти своїх власних інтересів. Дослідник також вважає: «Для того, щоб отримати правильне уявлення про суть німецько-японських відносин, звернемося до історії. Японсько-німецькі відносини майже завжди були пронизані відчуттям відомої взаємної недовіри, яка виправдовувалася ходом історичного розвитку» [786, с. 4].

Аналізу внутрішньополітичної та соціально-економічної ситуації в Японії міжвоєнного періоду присвячені роботи Х. Ейдуса «Японія від Першої до Другої світової війни» (1946) [831] та О. Таніна й Є. Югана «Воєнно-фашистський рух в Японії» (1933) [827].

Окремі відомості, що ілюструють розвиток Японії від Першої до Другої світової війни, висвітлені у праці Ейдуса. У VIII розділі розкрито посилення агресивних тенденцій і наростання внутрішніх протиріч в Японії. Розділ IX присвячений підготовці війни з Китаєм і посиленню влади воєнних.

Два радянські сходознавці О. Танін та Є. Іоган у своїй праці досліджують коріння воєнно-фашистського руху в Японії та фази його розвитку. Автори показують цей рух у контексті подій у регіоні Тихого океану, а також аналізують ставлення різних прошарків японського суспільства до тогочасних подій. Також піднімається питання порівняння японського та європейського фашизму. У роботі зазначено: «Перша відміна полягає у тому, що західноєвропейський фашизм є основним знаряддям фінансового капіталу, а японський шовіністичний реакційний рух – це знаряддя не тільки фінансового капіталу, а й знаряддя японської монархії, що уособлює собою блок двох класових сил – фінансового капіталу та напівфеодальних поміщиків – що володіє до того ж своєю логікою розвитку, представленою армією та монархічною бюрократією – зазначають автори, – тому в центрі японського реакційно-шовіністичного руху стоять, в основному, ті ж люди, що очолюють систему японського воєнно-феодального імперіалізму» [827]. Таким чином, автори пояснювали роль армії та військових у формуванні ідеологічного підґрунтя, що мало безпосередній вплив на формування внутрішньої та зовнішньої політики Японії.

Окремою групою стоять роботи радянських дослідників Д. Гольдберга та Л. Кутакова, що аналізували зовнішню політику та дипломатію Японії у довоєнний період та під час Другої світової війни. Так, Д. Гольдберг у праці «Зовнішня політика Японії (вересень 1939 – грудень 1941 р.)» (1959) [778], основну увагу приділяє японській дипломатії та агресії Японії у Китаї з початку Другої світової війни до нападу Японії на американську військово-морську та повітряну базу, що була розташована на Гавайських островах 7 грудня 1941 р. Відповідно дана праця лише частково стосується досліджуваної дисертантом теми. Проте у роботі описані передумови вступу Японії до війни.

Історія зближення двох агресивно налаштованих держав, що призвела до військово-політичного союзу Японії та Німеччини, більш детально

проаналізована у двох працях Л. Кутакова «Зовнішня політика та дипломатія Японії» [802] та «Нариси новітньої історії Японії. 1918-1963» [803].

Л. Кутаков у своїй праці «Зовнішня політика та дипломатія Японії» (1954), окреслює передумови та безпосередньо процес виходу Японії з Ліги Націй, а також «боротьбу» СРСР за збереження мирних відносин з Японією; посилення реакції в Японії; активізацію воєнно-фашистських угруповань. Досліджено процес встановлення воєнно-фашистського режиму в Японії.

Друга робота Л. Кутакова «Нариси новітньої історії Японії. 1918-1963» (1965), присвячена історії Японії від закінчення Першої світової війни до підписання Сан-Франциського мирного договору між частиною країн антигітлерівської коаліції та Японією 8 вересня 1951 р. та створенням нового устрою в Японії. Автор показує становище країни періоду часткової стабілізації капіталізму та вплив на неї світової економічної кризи. Окремим розділом виділено період підготовки до Другої світової війни та вступ до блоків – Антикомінтернівський пакт з Німеччиною та Троїстий пакт з Італією та Німеччиною від 27 вересня 1940 р. Окрім цього, автор розглядає японсько-американські відносини, відносини Японії з Китаєм, захоплення Маньчжурії та політику Японії в АТР загалом. Приділено увагу історії Японії періоду окупації й укладання Сан-Франциського договору.

Наступну групу радянської історіографії складають праці І. Леміна «Блок агресорів» (1938) [804], «Фашистська Німеччина: вогнище війни» (1936) [806] та М. Орлової «Німеччина 1918-1939 років» (1973) [812], які присвячені історії Німеччини до початку Другої світової війни. Ця група робіт висвітлює прихід до влади фашистів, розгортання фашистської пропаганди як усередині країни, так і поза її межами. Зазначається, що внутрішньоекономічна діяльність акцентована на мілітаризації та підготовці Німеччини до розгортання нової світової війни.

І. Лемін у своїй праці «Пропаганда війни в Японії та Німеччині» (1934) [805] з'ясував, що «німецько-фашистські теоретики» зазначали про необхідність «моральної мобілізації нації» для війни, адже у майбутній війні

саме «моральний фактор» буде відігравати найбільш визначну роль. Автор зазначає, що головною слабкістю трьох агресивних держав – Німеччини, Японії та Італії – була внутрішня політична нестабільність. У роботі акцентовано на тому, що під час війни у Німеччині окрім інших фронтів буде найбільш небезпечним внутрішній революційний фронт. «Фашистські лідери» намагалися показати, що встановлюваний ними тоталітарний режим «фашистської диктатури» найкращим чином забезпечує підготовку та проведення війни, що він об'єднує всю націю, створює монополію однієї партії і, таким чином, гарантує під час війни єдність і непохитність у проведенні воєнного плану.

М. Орлова у своїй роботі «Німеччина 1918-1939 років» (1973) [812] досліджує причини наростання «фашистської небезпеки»; політику кабінету Брюнінга й уряду Папена; боротьбу демократичних сил Німеччини проти нацизму; прихід до влади Гітлера та його обрання на посаду рейхсканцлера. Проаналізовано процес реорганізації політичної й адміністративної структури Ваймарської республіки та фашистську систему державно-монополістичного регулювання, мілітаризацію економіки та її соціально-політичні наслідки. Автор зазначає, що у березні 1935 р. було оголошено про загальну воєнну повинність. У цьому ж році Німеччина отримала право на будівництво воєнно-морського флоту, рівного по тоннажності 35% британського (англо-німецька морська угода від 17 червня 1935 р.) [812]. До 1938-1939 рр. відбулася суттєва зміна співвідношення сил в Європі. У результаті захоплення Австрії, Судет і Клайпедської області різко покращилось воєнно-стратегічне становище Німеччини.

Завершуючи огляд радянської історіографії, хотілося б зупинитися на роботі Г. Севостьянова «Політика великих держав на Далекому Сході напередодні Другої світової війни» [824]. Далекий Схід завжди був у фокусі інтересів великих держав. Так, автором було досліджено позиції США, Великобританії, Франції та Німеччини у зазначеному регіоні. У рамках нашого дисертаційного дослідження цікавим є розгляд позиції Німеччини у

відносинах з Японією та Китаєм. З одного боку, стратегічним партнером Німеччини у регіоні була Японія, з іншого – Німеччина розвивала активні торгівельні відносини з Китаєм у той час, як відносини між Японією та Китаєм у другій половині 1930-х років мали багато нез'ясованих питань.

У групі *японської історіографії* особливої уваги заслуговують праці таких японських авторів як Йосуке Мацуока (Yosuke Matsuoka), Міцуо Міята (Mitsuo Miyata), Ясуші Яманучі (Yasushi Yamanouchi), Шунсуке Цурумі (Shunsuke Tsurumi) та Кікуджіро Ішіі (Kikujiro Ishii).

Досить ґрунтовною є праця японського історика Йосуке Мацуока «Значення німецько-японського договору проти Комінтерну» [995]. Йосуке Мацуока займався вивченням Маньчжурського питання у зовнішній політиці Японії, японсько-китайських відносин, а також значну увагу приділяв дослідженню відносин з Німеччиною. Його монографія присвячена дослідженню основних деталей підписання Антикомінтернівського договору й аналізу його статей. Автор зазначає, що Німеччина була стратегічним партнером Японії в Європі, тому договір має історичне значення у розвитку відносин. Цій події передувала низка факторів, серед яких важливе місце займала діаметральна різниця у майбутньому баченні світу з державами Комінтерну. Йосуке Мацуока робить детальний аналіз статей Антикомінтернівського договору та робить висновок, що захист від СРСР і комунізму, як його основної ідеології, є пріоритетом, закладеним в угоді 1936 р.

У 2005 р. вийшла праця японського дослідника Міцуо Міята під поетичною назвою «Свобода приходять з гір Тоса» [1030], де автор порушив важливі питання подолання націоналізму у Німеччині та Японії. М. Міята розкрив зазначену тему через призму імперського культу в Японії, міркування японських християн про загрозу зростаючого націоналізму в Японії та зміцнення церков у критиці націоналізму. Праця описує створення міцного мосту між японською та німецькою теологією. Міята походив з нехристиянської сім'ї, що мешкала у регіоні гір Тоса, в якому ліберальна

думка придушувалася, сам пережив диктатуру Тенно і знав значення свободи на основі християнської віри. Автор вважав, що ліберальне розуміння демократії необхідно піднімати у свідомості японського народу.

Ясуші Яманучі у своїй праці «Тотальна війна та модернізація» [1106], що вийшла у 1998 р. у співавторстві з Віктором Кошманном (J. Victor Koschmann) та Ряучі Наріта (Ryuichi Narita), висвітлює багато важливих способів, за допомогою яких мобілізація для тотальної війни у 1930-х і на початку 1940-х років заклала основи післявоєнної демократії. Робота зосереджена в основному на японській історії й аналізує інтелектуальні, політичні та соціально-економічні процеси, які тривали від 1930-х до 1970-х років. Автори припускають, що в цю епоху не тільки Японія, а й Німеччина, США й інші передові індустріальні країни, сформували системні суспільства, що характеризуються раціоналізацією, мобілізацією та високим рівнем соціальної інтеграції та контролю. Цікавими для нашого дослідження є декілька підрозділів, що зосереджені на тотальній війні та соціальній інтеграції, а також національному соціалізмі та модернізації. Автори розкривають особливості довоєнної, військової та післявоєнної освіти в Японії. Окремим цікавим нам блоком є розділ про японську військову економіку та розвиток відносин між урядом і бізнесом, а також трудові відносини у загальновійськовій державі.

Праця японського історика та філософа Шунсуке Цурумі «Інтелектуальна історія воєнної Японії, 1931-1945» (1986) [1090] після першої публікації у 1982 р. була нагороджена престижною літературною премією Jigo Osaragi Prize, якою нагороджували авторів найкращих японських праць у сфері соціології. Це важливий внесок у розуміння психічного та духовного світу японців, що жили всього пару поколінь до цього. Автор стверджує, що так само, як період ізоляції до середини 19-го століття був вирішальним для розвитку Японії, так і Друга світова війна стала ще одним критичним для країни періодом. Ці роки були періодом інтелектуальної ізоляції, під час якого відбувався значний розвиток.

Інший японський дослідник, праці якого заслуговують уваги в рамках досліджуваної нами теми – Кікуджіро Ішії, будучи професійним дипломатом, у своїй роботі «Постійні основи зовнішньої політики Японії» [922] подає ґрунтовний аналіз основних принципів, на яких базується тогочасна зовнішня політика Японії. Особливу увагу приділено поняттю рівності у зовнішній політиці – не тільки за ознакою території чи економічного потенціалу країни, а і за расовою ознакою. Два основних принципи зовнішньої політики, зазначає Кікуджіро Ішії, – це рівність і безпека. Тому місія Івакури 1871-1873 рр. до Європи й Америки мала за мету перегляд договорів між державами, що були укладені раніше. Процес інтернаціоналізації Японії, що розпочався у 1868 р. – так званий період Мейдзі – був періодом виходом Японії з повної ізоляції, але безпосередня інтернаціоналізація почалася трохи пізніше – після утворення Ліги Націй у 1919 р. Робота була опублікована у 1933 р. та дає чітке розуміння, чому саме у цей період погналися відносини між Німеччиною та Японією. 1933 р. був переломним, адже саме тоді обидві держави вийшли з Ліги Націй і почали активно співпрацювати у багатьох сферах.

Друга світова війна продовжує залишатися предметом дослідження багатьох наукових праць і є достатньо вивченою в історичній науці, проте відносини між Німеччиною та Японією напередодні війни не розкриті у *вітчизняній історіографії*. Принагідно потрібно відзначити, що предмет дисертаційної праці майже не досліджувався в українській історіографії. Окремі аспекти проблеми були висвітлені істориками С. Бобилевою, В. Газіним, С. Пронем і В. Смирновим, які аналізували історію Німеччини та історію Японії. У цьому аспекті лише фрагментарно розглядалися окремі епізоди багатогранних і непростих німецько-японських відносин 1933-1939 рр.

Так у 2016 р. вийшла збірка наукових праць під керівництвом С. Бобилевої «Питання німецької історії» [770], де детально досліджено багато аспектів історичного розвитку Німеччини. Принагідно потрібно зазначити, що співавторами є вітчизняні, німецькі, американські та

білоруські історики. Звичайно, німецько-японські відносини не є предметом дослідження авторів, проте окремі фрагменти історії Німеччини напередодні Другої світової війни є корисними у розрізі дисертаційної теми. Також С. Бобилєва у 2003 р. видала начальний посібник з історії Німеччини від давніх часів до 1945 р. [769].

Праця В. Газіна «Економіка і зовнішня політика Ваймарської республіки (1925-1933): східноєвропейські аспекти» (1994) [777] зосереджена на східноєвропейському напрямку зовнішньої політики Ваймарської республіки, проте дає розуміння основ зовнішньої політики й економіки Німеччини у 1925-1933 рр., що заклали підґрунтя приходу до влади Адольфа Гітлера та, відповідно, активізації відносин з Японією.

Окремо хотілося б відзначити монографію В. Смирнова «Ідеологія та практика нацизму в роки Другої світової війни» (2009) [825], де проаналізовано становлення нацизму, його витoki, ідеологічне підґрунтя та вплив на маси.

У своїх роботах «Міжнародні відносини та зовнішня політика: системна історія 1914-2014 років» [818], «Європа і сталінська дипломатія 1935-1941 років» [815] С. Пронь викладає власне бачення історії міжнародних відносин і зовнішньої політики ХХ ст., а у навчальному посібнику «Історія Японії (від реставрації Мейдзі до сучасності: 1868-2009 рр.)» [816], детально описуючи історію Японії, лише фрагментарно згадує про відносини з Німеччиною напередодні Другої світової війни.

Певним доповненням до вище зазначених праць є доробок автора [757-768; 852-853], де розглянуто процес становлення відносин між Німеччиною та Японією у 1930-х роках [761; 766-767; 852]; охарактеризовано позицію СРСР щодо німецько-японського зближення [762]; висвітлено позицію Японії щодо аншлюсу Австрії [853]; проаналізовано розвиток німецького націонал-соціалізму [759]. Також дисертантом було досліджено щоденники Йозефа Геббельса та виокремлено у них матеріали щодо німецько-японської угоди [768] (див. Додаток А).

* * *

Аналіз наукового доробку дозволяє стверджувати, з одного боку, про значущість дослідження німецько-японських відносин і пов'язаної з ними проблематики, а з іншого – про відсутність узагальнюючих праць в українській історіографії з досліджуваної теми. Поряд з тим, наявні роботи у зарубіжній історіографії сприяли автору в отриманні необхідних наукових уявлень і тенденцій розвитку зарубіжного історіографічного поступу.

Підсумовуючи огляд літератури, можна зазначити, що по-перше, на сьогоднішній день у вітчизняній історичній науці відсутні монографічні дослідження щодо розвитку німецько-японських довоєнних відносин. По-друге, уся радянська література, що доступна в Україні, була написана з позиції відповідної ідеології. Через це виникає необхідність об'єктивного наукового вивчення проблеми, основу якого повинні складати недосліджені закордонні архівні матеріали й іншомовні документи.

Що ж стосується німецької історіографії, то цікавим є той факт, що між німецькими дослідженнями другої половини ХХ ст. та початком ХХІ ст. не було виявлено кардинальної різниці у подачі матеріалу чи поглядах на ті чи інші події. Отже, німецькими дослідниками не було змінено кута зору щодо німецько-японських відносин зазначеного періоду.

Звичайно, що не на всі питання одразу знайдуться вичерпні відповіді, але завдяки науковому пошуку у зарубіжних архівах можна привідкрити завісу над багатьма подіями минулого, важливими та маловивченими аспектами німецько-японських відносин 1930-х років.

1.2. Джерельна основа дисертаційного дослідження

Джерельна база дисертації складається з архівних та опублікованих матеріалів. З огляду на те, що тема дисертації належить до кола малодосліджених проблем вітчизняної історії, автор прагнув до вивчення та використання максимально більшої кількості неопублікованих джерел.

Відтак, всі знайдені, досліджені, систематизовані та проаналізовані джерела можна поділити на такі основні групи:

1. Документальні джерела: законодавчі та міжнародно-правові акти, діловодна документація державних органів, дипломатичне листування, протоколи зустрічей з архівів Австрії, Німеччини та Японії.

2. Джерела особового походження: спогади (мемуари) та щоденники.

3. Німецька, японська, радянська та українська (діаспорна, західноукраїнська) преса.

Найчисленнішою є *перша група*, яку умовно можна поділити на *опублікований* і *неопублікований* комплекси. Останній зберігається у Політичному архіві Зовнішньополітичного відомства Німеччини (Politisches Archiv des Auswärtigen Amts), Федеральному архіву Німеччини (Bundesarchiv), Баварському архіву (Bayerisches Hauptstaatsarchiv), Австрійському державному архіву (Österreichisches Staatsarchiv) та Національному архіву Японії (National Archives of Japan).

Початок 1930-х років ХХ ст. позначився погравленням відносин між Німеччиною та Японією і, відповідно, активізувалася діяльність на дипломатичному фронті. Почали свою активну роботу дипломатичні представництва Німеччини в Японії та, відповідно, японська дипломатична місія у Німеччині. Дипломатичні документи відклалися у фондах політичного відділу VIII (Politisches Abteilung VIII) **Політичного архіву Зовнішньополітичного відомства Німеччини (м. Берлін)**, що містить документи з історії відносин з Китаєм, Японією, Маньчжурією, Філіппінами, Східною Азією й ін. Автором вивчено розділ «Japan»: R 104876, R 104877, R 104878, R 104879, R 104880, R 104881, R 104882, R 104883, R 104884, R 104885, R 104886, R 104900. Кожний підрозділ містить близько 300 фоліантів.

Важливим джерелом є матеріали **Федерального архіву Німеччини (м. Берлін)**. Автором опрацьовано фонд BArch R 64-IV «Deutsch-Japanische Gesellschaft» (Німецько-японське співтовариство), що має чисельні підфонди, які безпосередньо пов'язані з досліджуваною темою: BArch R 64-IV/38, BArch R 64-IV/56, BArch R 64-IV/57, BArch R 64-IV/58, BArch R 64-IV/64,

BArch R 64-IV/65, BArch R 64-IV/66, BArch R 64-IV/67, BArch R 64-IV/68, BArch R 64-IV/69, BArch R 64-IV/84, BArch R 64-IV/86, BArch R 64-IV/87, BArch R 64-IV/88, BArch R 64-IV/89.

У рамках дисертаційного дослідження автором було опрацьовано також і матеріали **Баварського архіву (м. Мюнхен)**, де знаходиться частина документів, що пов'язані з діяльністю консульства Японії в Мюнхені у 30-ті роки ХХ ст., документи баварської держканцелярії, листи японського посольства у Берліні баварському прем'єр-міністру та голові держканцелярії Людвігу Зіберту (Lüdwig Siebert) та багато інших. Найбільш цікавим у розрізі теми є фонд Державна канцелярія (Staatskanzlei): StK 5095, StK 5207, StK 6661, що містить матеріали з історії німецько-японських відносин.

Матеріали **Австрійського державного архіву (м. Відень)** містять інформацію про розвиток австрійсько-японських та австрійсько-німецьких відносин, які висвітлюють розвиток німецько-японських відносин 30-х років ХХ ст. Автором опрацьовано підрозділ «Новий політичний архів» (Neues Politisches Archiv): NPA K558, NPA K559, NPA K12, NPA K13, NPA K125, NPA K76.

Важливі джерела зберігає **Національний архів Японії (м. Токіо)**, а саме розділ «Дипломатичний архів міністерства закордонних справ» (Diplomatic Archives of the Ministry of Foreign Affairs), категорія «Дипломатія з різними зарубіжними країнами» (Diplomacy with various foreign countries), де зберігається дипломатичне листування, звіти японських дипломатів, службова документація тощо.

Увесь документальний корпус вищезгаданих фондів можна поділити на наступні підгрупи:

- *законодавчі та міжнародно-правові акти й угоди*

Ключовим документом у відносинах Німеччини та Японії 1930-х рр. був Анतिकомінтернівський пакт, оригінальні примірники якого вдалося опрацювати у підрозділі R 104883 «Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommunistische Internationale vom 25.11.36» («Німецько-японська угода проти

Комуністичного Інтернаціоналу від 25.11.36») архіву Зовнішньополітичного відомства Німеччини. У ньому містяться декілька примірників Антикомінтернівського договору [161], протокол до нього (див. Додаток Г) та таємна додаткова угода [171] (див. Додаток Г).

Підфонд R 64-IV/38 Німецького федерального архіву, що налічує 163 фоліанти, включає тексти кола угод між Німеччиною та Японією. Серед них Угода про культурне співробітництво між Німецьким Рейхом та Японією [263], що була укладена у листопаді 1938 р. та копія Антикомінтернівського договору з таємним протоколом до нього [279].

Підфонд R 64-IV/58 містить договір між Німеччиною та Японією по радіо («Deutsch-japanischer Rundfunkvertrag»), що був укладений наприкінці 1938 р. [306].

Ще один примірник Антикомінтернівської угоди [492] зберігається у Національному архіві Японії, де на 53 сторінках розміщені статті угоди японською, англійською та німецькою мовами.

- *дипломатичне листування*

У підрозділі R 104879 політичного відділу VIII Політичного архіву Зовнішньополітичного відомства Німеччини автором було знайдено переписку міністра закордонних справ Японії Кокі Хіроти (Koki Hirota) з рейхсканцлером Адольфом Гітлером. У листі від 1 квітня 1937 р. [85], в якому пан Хірота виказує велику повагу до Гітлера і свою радість, що він був прем'єр-міністром, коли Японія підписала Антикомінтернівський договір з Німеччиною, він зазначав: «...це був величний захід, що започаткував нову епоху в традиційно сердешних відносинах двох країн...». 3 липня 1937 р. Гітлер власноруч написав зворотного листа Кока Хіроті [84], в якому наголосив на важливості укладання договору та зазначив, що в його основі лежить не тільки давня німецько-японська дружба, а й спільний захист від Комуністичного інтернаціоналу, що загрожує миру в усьому світі.

У підрозділі R 104883 знаходиться і листування Надзвичайного та Повноважного Посла Третього рейху Йоахіма фон Ріббентропа (Joachim von

Ribbentrop) та Королівського Японського Надзвичайного та Повноважного Посла пана Вікомте Мусакодзі (Vicomte Mushakōji) щодо змісту таємної угоди до Антикомінтернівського договору [171].

Наприкінці 1935 р. у Німеччині велися активні дискусії щодо необхідності поживлення наукового співробітництва між державами. Показовим є розгорнутий лист президента німецько-японського співтовариства генерала Бенке рейхс- та пруському міністру науки, виховання та народної освіти доктору Русту (Dr. Rust) [274], що знаходиться у підфонді R 64-IV/38 Федерального архіву Німеччини. Також тут знаходимо лист Німецько-японського співтовариства посольству Японії у Берліні щодо укріплення та підтримки німецько-японських культурних відносин [266]; збереглося листування представників співтовариства з посольством Японії у Німеччині та посольством Німеччини в Японії [270; 280; 282; 286] з відомими діячами науки та культури Японії та японським професором Кітаямою (Prof. Kitayama) [281], що викладав у Берлінському університеті.

- *дипломатичні доповіді та звіти*

У підрозділі R 104879 політичного відділу VIII Політичного архіву Зовнішньополітичного відомства Німеччини за 12 липня 1937 р. була зареєстрована доповідь про аудієнцію пана Хісаші Ішіда (Hisashi Ishida), посла Японії у Німеччині, з рейхсканцлером Адольфом Гітлером [79]. Вона відбулася 29 червня 1937 р., Хісаші Ішіда передав лист від міністра закордонних справ Японії Хіроти. Останній зазначав, що дуже цінує співробітництво з послом Німеччини в Токіо фон Дірксенем. Хіроta познайомився з фон Дірксенем у Москві. В кінці зустрічі Гітлер подарував пану Ішіді на згадку про їх зустріч картину в срібному обрамленні.

Окремим блоком хотілося б виділити низку політичних доповідей Герберта фон Дірксена, що також містяться у підрозділі R 104876 (Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan) стосовно активізації політики Японії на Південному морі [1], діяльності міністра закордонних справ Японії Сато [4], зовнішньополітичної радіо-

промови Аріти [5], а також стосовно спілкування фон Дірксена з японським депутатом Оцакі [10], доповіді від 29 листопада 1937 р. про Антикомінтернівську угоду як центральний напрям зовнішньої політики Японії [8]. Окрім цього, збереглися декілька політичних доповідей Герберта фон Дірксена щодо промов двох міністрів закордонних справ Японії у рейхстазі – Аріти та Сато [19-23] та доповіді за результатами зустрічей з міністром внутрішніх справ Японії адміралом Суецугу (Suetsugu) [28] і Сато [27].

Звіти про реакцію на підписання Антикомінтернівського договору з посольства Німеччини у Нанкіні [162], про висвітлення договору у польській політичній пресі [163], лист із Белграду про статті щодо угоди в югославській пресі [165], пояснення договору посольством Німеччини у Брюсселі [166], політична доповідь «Греція та Антикомінтернівський договір» від 25 листопада 1936 р. [168], звіт з Фінляндії [170], доповідь з Каїру від 1 грудня 1936 р. [174] містяться у підрозділі R 104883 «Німецько-японська угода проти комуністичного Інтернаціоналу від 11 листопада 1936 року». Німецьке посольство у Лондоні надіслало головну сторінку провідної газети «Times» зі статтею про майбутнє укладання Антикомінтернівської угоди [176].

Також на дев'яти сторінках представлена політична доповідь посольства Німеччини в Японії від 31 липня 1937 р. про Північнокитайський конфлікт [101].

Протягом декількох днів після підписання Антикомінтернівського договору, 25-30 листопада 1936 р., Зовнішньополітичне відомство отримало низку телеграм від дипломатичних представництв у Токіо [185; 191], Лондоні [188; 189], Парижі [184], Москві [190] й ін. з вітаннями з нагоди підписання угоди та доповідями про розголос у пресі та реакцією державних посадових осіб. Лондонське дипломатичне представництво також надіслало у додатку збірку газет зі статтями про цю знаменну подію [172; 175; 178; 192; 193]. 26 листопада 1936 р. надіслала привітання і Націонал-соціалістична робітничка партія Нідерландів [183].

Зважаючи на те, що Антиконтинентальний пакт мав величезне значення у тогочасній німецько-японській історії, він, як ми можемо побачити, регулярно згадувався у дипломатичних звітах. Показовим є і лист посла Німеччини у Римі пана Хасселля (Ulrich von Hassell) [164], в якому він вітав німецько-японське порозуміння та висловлював свої надії на нього, а також торкався політичної та геополітичної розстановки сил на європейському континенті.

Серед документів підрозділу міститься ґрунтовний звіт про відголоски у пресі посольства Німеччини у Відні від 26 листопада 1936 р. [180]. У звіті було зазначено про важливість укладання угоди у боротьбі з Комуністичним Інтернаціоналом. Австрія вітала Угоду як виявлення бажання двох сильних держав побороти Інтернаціонал через плідне двостороннє співробітництво. Також були надіслані статті з восьми віденських газет, що були присвячені підписанню Угоди.

Підрозділ R 104884 є продовженням підрозділу «Німецько-японська угода проти Комуністичного інтернаціоналу від 11 листопада 1936 року». 3 грудня 1936 р. представництво Німеччини у Південній Африці надіслало звіт по реакції південноафриканської преси щодо Антиконтинентального договору [205], в якому було зазначено, що договір знайшов лише невеликий відгосок у пресі, перераховано газети та цитати з них. Додатком були надіслані вирізки з газет, що опублікували цю інформацію. Аналіз американської преси щодо угоди надіслало і німецьке посольство у Вашингтоні 2 грудня 1936 р. [199]. Незабаром Зовнішньополітичним відомством Третього рейху було отримано звіт з німецького посольства у Москві [198]. Доповідь про реакцію радянської преси була написана на чотирьох аркушах, де зазначалося про агресивність заголовків провідних радянських газет, наведено основні тези статей.

Значною за обсягом була і доповідь фон Дірксена (15 аркушів), посла Німеччини у Токіо, що була написана 1 грудня 1936 р. та зареєстрована у зовнішньополітичному відомстві двома тижнями пізніше, 16 грудня 1936 р.

Вона мала назву «Політична доповідь. Сприйняття німецько-японської Антиконтинентальної угоди в Японії» [203]. У додатку була значна кількість статей провідних японських газет [200]. Не можна не звернути увагу на віддзеркалення даного питання у китайській пресі [201] та на регулярні доповіді посольства Німеччини у Нанкіні.

Наступний підрозділ – R 104886 – містить доповіді фон Дірксена з Дайрену (Dairen) про промову [254; 256] президента Матсуоки (Präsident Matsuoka) з нагоди святкування річниці німецько-японського Антиконтинентального договору, що була проголошена 23 грудня 1937 р. у Дайрені та мала широкий відгосок у місцевій пресі [247]. Вона мала гучну назву «Значення японсько-німецького Антиконтинентального договору та ретроспективний погляд на японську дипломатію» [243]. Також містяться вирізки з провідної японської газети «Осака Майнічі» («Osaka Mainichi») від 7, 9 та 10 березня 1937 р. зі статтю «Значення німецько-японського пакту» [249-251]; стаття у «The China Weekly Review» від 30 січня 1937 р. про німецько-японську угоду [244]; звіт про німецько-японську дружню вечерю з нагоди річниці укладання Антиконтинентального договору в Кобе [238].

Зовнішній політиці Японії 1936-1938 рр. (Allgemeine auswärtige Politik Japans) присвячений підрозділ R 104876, де на шести сторінках розташована політична доповідь від 18 травня 1936 р., що містить промову у Рейхстазі нового міністра закордонних справ Японії Аріти [22]. Доповідь морського капітана Фріке, що датована 25 вересня 1936 р., містить інформацію про спілкування капітана з двома японськими професорами Токійського університету – проф. др. Момо (Prof. Dr. Momo) та проф. др. Кагеяма (Prof. Dr. Kageyama) про економіку та транспортне сполучення. Обидва навчалися у Німеччині. Професор Момо досліджував націонал-соціалізм, переклав «Mein Kampf» Гітлера японською мовою та був палким послідовником ідей фюрера та прихильником німецького народу. Свого часу він мав особисту бесіду з фюрером, про що свідчить фото, зроблене під час цієї зустрічі, –

доповідав капітан Фріке [6]. Також у підрозділі розміщена і політична доповідь німецького посольства у Токіо про активізацію японської політики на Південному морі [1]. Помітною є доповідь посла Німеччини в Японії фон Дірксена від 27 грудня 1937 р. «Японія у 1936 році: внутрішньо- та зовнішньополітична» (Japan im Jahre 1936 – innenpolitische und außenpolitische) [12], де значна увага приділена відносинам з Японією.

Окрім того у середині березня 1937 р. фон Дірксен надіслав до зовнішньополітичного відомства Німеччини політичну доповідь з промовою нового міністра закордонних справ Сато перед Рейхстагом [23]. Варто зазначити, що подібні політичні доповіді фон Дірксена були регулярними, містили окрім самих доповідей вирізки з тогочасних японських газет, перекладені тексти промов високопосадових осіб Японії, реакцію на них в японському суспільстві та в урядових колах.

У підфонді StK 5207 фонду «Державна канцелярія» баварського архіву містяться дві доповіді, що заслуговують особливої уваги. «Інформаційні нариси № 11 від 31 грудня 1932» [425] є доповіддю, що містить інформацію щодо наступних напрямків: 1) Ефіопія: Ефіопія та її сусіди, 2) Японія: політичний стан в Японії, 3) Туреччина: зовнішньополітичні відносини Туреччини. Другий розділ «Японія», що був надрукований у Токіо 28 жовтня 1932 р., на семи сторінках містить інформацію про політичний стан в Японії за рік; про зміну світової думки з добре налаштованої до підозрілої; про вибори персони лідера; виступ військових, національна пропаганда та її просування; боротьбу проти комунізму, державний соціалістичний рух в офіційних колах.

Через місяць, 31 січня 1933 р., були надіслані «Інформаційні нариси № 1 від 31 січня 1933 року». Цікавим є пункт 3 «Японія. Вплив на відновлення дипломатичних відносин між Китаєм та Радянською Росією в Японії» [424]. Ось декілька цитат з десятисторінкової доповіді: «13 числа цього місяця в Токіо та 12 числа у Женеві відбувся обмін нотами між Йеном (Yen) і Литвиновим про відновлення дипломатичних відносин між

Радянським Союзом та Китайським Національним Урядом, ця новина спрацювала як неприємний сюрприз. У кінці жовтня та на початку листопада преса та уряд зробили все, щоб підготувати громадську думку до політичного зближення між Японією та Радянським Союзом. Промова Матцуки (Matsucka) щодо візиту до Москви була сприйнята як новий курс...», «Воєнне міністерство як делеговане Матцуокою, показало себе рішуче, після чого була озвучена його думка про найкраще майбутнє Японії: «Японія є найбільшим скарбом проти більшовизму на Далекому Сході» [424]. Декілька сторінок інформаційного бюлетеню було присвячено реакції на це висловлювання. Варто відмітити, що далеко не всі газети поставили його на першу сторінку.

В опрацьованому дисертантом підрозділі «Новий політичний архів» Австрійського державного архіву, підфонді NPA K558 міститься низка важливих для дисертаційного дослідження звітів і доповідей:

- звіт про реакцію радянської преси на виступи японського уряду [441] від 22 листопада 1936 р.;

- лист пану державному секретарю із закордонних справ Австрії доктору Гідо Шмідту (Dr. Guido Schmidt) від пана Таушітца (Tauschitz), що датується 26 листопада 1936 р. [474], з поміткою «Streng vertraulich!» («Суворо конфіденційно»), де Таушітц доповідає з Берліна про чутки, що точаться навколо Антиконтинентського договору: «Пане держсекретар, вже протягом 8 днів тут точаться чутки, що укладена, або буде укладена, союзна угода між Німеччиною та Японією. Персони, що були опитані у Міністерстві закордонних справ, не дали конкретної відповіді щодо укладання угоди, але також і не спростували це...» [474];

- доповідь з Москви пана Пакхера (Pacher) державному секретарю Австрії із закордонних справ від 27 листопада 1936 р. [446], що мала гучну назву «Нервозність навколо німецько-японської угоди з подолання більшовизму». Ось деякі тези: «Вже тривалий час у радянській пресі, як і в міжнародній пресі, що має ліву політичну направленість, стурбовано пишуть

про можливість укладання договору між Німецьким Рейхом та Японією... цей договір спрямований на спільну боротьбу проти міжнародного більшовизму...» [446];

- лист з Берліну з доповіддю про німецько-японську угоду [436] від 2 грудня 1936 р., в якому на п'яти сторінках Таушітц доповідав про зібрані матеріали щодо укладеного договору, позицію англійського посла у Берліні щодо угоди, а також про можливу розстановку сил на європейському континенті, враховуючи обставини німецько-японського зближення;

- доповідь з Риму від 4 грудня 1936 р. «Підписання німецько-японського договору Ріббентропом» від пана Бергера (Berger) [451];

- політична доповідь з Варшави про позицію Польщі щодо Антиконтинентального договору [447], в якій зазначено, що поляки віднеслися до укладання антибільшовицького договору дуже спокійно та без особливих емоцій, в офіційному виданні IPP (Information Politique Polonaise) було надруковано позицію польського уряду, що об'єднання у блок – зовнішньополітичне право будь-якої держави. Хоффігер (Hoffiger) зазначив, що зустрічався з міністром закордонних справ Польщі і той, у незвично гострому тоні, висловлювався проти Радянського Союзу. Хоффігер висловлював надію, що найближчим часом матиме можливість поспілкуватися з іншими колегами з приводу договору та надіслав тези бесіди з турецьким послом у Варшаві щодо позиції Туреччини, доповів про налагоджені зв'язки з послом Польщі у Токіо паном Моціцкі (Moscicki);

- розгорнута доповідь «Японська думка щодо німецько-японського договору. Угорська інформація» від 1 лютого 1937 р. [445];

- телеграма з Риму пана Бергер-Валденегга (Berger-Waldenegg) пану Хорнбостелу (Hornbostel) від 5 листопада 1937 р. з поміткою «суворо конфіденційно», в якій зазначено: «Сьогодні прибув до Риму німецький посол у Лондоні. Завтра з італійським міністром закордонних справ та японським послом буде підписано антибільшовицький пакт» [450];

- телеграма з Риму від 9 листопада 1937 р. про зустріч російського посла й італійського міністра закордонних справ [449];

- лист пана Бергера пану держсекретарю з закордонних справ Австрії Гідо Шмідту від 6 листопада 1937 р. «Новий антибільшовицький пакт», в якому повідомлялося: «Як мені стало відомо, сьогодні об 11 годині до обіду граф Чіано, пан фон Ріббентроп та японський посол у Римі, Хота, підписали протокол, за яким Італія приєднується до договору, укладеного між Німеччиною та Японією проти комуністичного інтернаціоналу 25 листопада 1936 року. Підписання протоколу відбулося в урочистій формі в палаці Чігі (Palazzo Chigi)...» [439];

- доповідь з Риму «Антибільшовицький пакт. Мілітаристська угода» [438] від 9 листопада 1937 р.;

- доповідь з Праги «Міністр закордонних справ доктор Крофта (Außenminister Dr. Krofta) про австрійську точку зору на Анतिकомінтернівський договір» [433] від 10 листопада 1937 р.;

- доповідь «До римського Анतिकомінтернівського договору. Внутрішня позиція угорського уряду [456]. Взаємне погодження з австрійським урядом» від 13 листопада 1937 р.;

- доповідь з Парижу пана Фольгрубера (Vollgruber) «Приєднання Італії до Анतिकомінтернівського пакту» [434] від 9 листопада 1937 р.;

- 12 листопада 1937 р. була надіслана з Белграду паном Віммером (Wimmer) позиція Югославії по Анतिकомінтернівському пакту та низка інших документів.

Папка НРА К559 містить розгорнуту доповідь про концерт віденської філармонії у Токіо від 19 вересня 1936 р. [472] та багато інших документів.

- *ділова документація державних органів, дипломатичних представництв та співтовариств*

Підрозділ R 104879 політичного відділу VIII Політичного архіву Зовнішньополітичного відомства Німеччини містить і програми двосторонніх візитів. Серед них є і програма візиту Його Королівської Величності Принца Чічібу до Німеччини [102; 202], що погодинно прописана на чотирьох сторінках.

Серед інших внутрішніх документів, у підрозділі R 104883 зберігся списки посольств, консульств та інших дипломатичних представництв для розсилки дипломатичних телеграм і співробітників апарату Зовнішньополітичного відомства Німеччини [167].

Підрозділ R 104900 присвячений діяльності Німецько-японського співтовариства. Містить Статут товариства [259], в якому прописані мета й основні завдання.

У Німецькому федеральному архіві також міститься корисна для нашого дослідження інформація. Так, підфонд R 64-IV/38 містить внутрішню документацію німецько-японського співтовариства щодо укріплення та підтримки німецько-японських культурних відносин [266]. Цінною є підбірка провідних німецьких газет («Berliner Börsen-Zeitung. Morgen-Ausgabe», «Frankfurter Zeitung. Reichs-Ausgabe», «Berliner Lokal-Anzeiger. Morgen-Ausgabe», «Märkische Volkszeitung, Berlin»), де висвітлюються умови укладання Угоди про культурне співробітництво та другу річницю укладання Антиконтинентського договору [268; 278; 283; 284]. Президентом німецько-японського співтовариства на той час був адмірал Бенке (Admiral D. Paul Behncke). Серед ділової документації співтовариства зберігся текст доповіді японського професора Томоєда (Prof. Tomoeda) щодо відносин Німеччини та Японії [269].

Підфонд R 64-IV/58 налічує 116 фоліантів та є пов'язаним з діяльністю державної радіокомпанії, що була розташована у Берліні (Reichs Rundfunk Berlin GmbH). Важливо зазначити, що після укладання наприкінці 1938 р. договору між Німеччиною та Японією по радіо, між двома країнами здійснювалися регулярні обміни радіопосланнями, про що свідчать чисельні листи між Reichs Rundfunk і німецько-японським співтовариством [308; 309; 311]. На деяких листах була помітка «Для внутрішнього використання» [312]. Серед документів зустрічаються і програми німецько-японських радіообмінів. Одна з таких програм була присвячена Олімпіаді 1936: «Японія, Німеччина та XI Олімпіада 1936». У програмі зазначено, що вона

проходила з 20 до 21 години за японським часом (з 12 до 13 години за середньоєвропейським часом) 8 червня 1936 р., а також були прописані доповідачі з обох сторін і щохвилинний час їх доповідей [310].

Чисельним є підфонд R 64-IV/68, що налічує 374 фоліанти, які присвячені політичним і культурним заходам німецько-японського співтовариства у Берліні, серед іншого, погоджувальні листи з пресою та державними структурами щодо тих чи інших заходів, що проходили у 1938-1939 рр. під егідою та за сприянням товариства. Типовим є листування з Націонал-соціалістичною робітничою партією Німеччини. Для прикладу, НСДАП 5 січня 1939 р. переслала товариству примірники журналів для закордонного розповсюдження серед німців, які перебувають за кордоном №№ 63/38 і 1/39, де була опублікована стаття про німецьких акторів, які зіграли японську драму [351]. Щодо «NS-Dienst für auslandsdeutsche Blätter» [357], то вже на перших сторінках випуску 1/39 розташована стаття доктора Рудольфа Коммоса (Dr. Rudolf Kommoß), керівника відділу преси Антикомінтерну, з красномовною назвою «Antibolschewistische Bilanz», що перекладається як «Антибільшовицький баланс» [350].

Німецько-японське співтовариство, серед іншого, виконувало культурно-освітню функцію, що мало вагоме значення у розвитку довоєнних відносин між державами. Регулярно були організовані вечори з доповідями видатних японських і німецьких діячів (див. Додаток 3), влаштовувалися театральні вистави, про що свідчить листування з директором Німецького театру Понтовим (Pontow). В одному з таких листів від 22 грудня 1938 р. адмірал Фьорстер, новий президент співтовариства, дякував за організацію японської театральної вистави Kabuki «Kaуа no Sampei» та повідомляв про пересилку чека у розмірі 943,84 рейхсмарок, що були витрачені театром на проведення вистави [352].

Також у цьому підфонді представлена значна кількість матеріалів японсько-німецького медичного співтовариства за жовтень 1938 – вересень 1939 рр., керівником якого був доктор Є. Ішібаші (Dr. E. Ishibashi). Уваги

заслуговують надруковані ним доповіді «Огляд японської медицини» [356], «Історія німецько-японських медичних відносин» [355] і «Завдання японсько-німецького медичного товариства» [354].

Уваги заслуговує і доповідь японського керівника Японського Інституту в Берліні професора, доктора Чута Іто (Professor Dr. Chuta Ito) «Німецька культура та нова Японія» [353], що була проголошена 25 березня 1938 р. в Ратхаузі Шьонеберг (Rathaus Schöneberg) у Берліні.

У підфонді StK 5207 фонду «Державна канцелярія» (Staatskanzlei) баварського архіву дисертантом було знайдено:

- запрошення пана прем'єр-міністра Людвіга Зібберта на сніданок на честь Його ясновельможності пана графа Тераучі (Graf Terauchi) від 2 жовтня 1939 р. [422], у запрошенні було зазначено і про одяг для зустрічі: уніформа або темний костюм;

- програма офіційного візиту японської делегації 2-3 жовтня 1939 р. [426];

- лист кайзерському японському послу графу Мусакодзі (Graf K. Mushakoji) від 15 грудня 1937 р. [420];

- запрошення кайзерського посла Японії у Берліні президенту Німецької Академії, професору Хаусхоферу відвідати 15-17 липня 1935 р. м. Мюнхен [419]. Основною метою зустрічі було поглиблення та розширення культурних відносин між Німеччиною та Японією. У листі Зовнішньополітичного відомства баварському уряду йшлося про організаційні моменти зустрічі;

- також серед документів баварської держканцелярії був і лист про курс джіу (Jiu-Kurs) у Мюнхені від 11 серпня 1933 р. [427], до якого додавалося офіційне запрошення на захід, погоджувався список запрошених.

Підфонд StK 5095 містить низку протоколів пана Ямайджі (Yamaji), що пов'язані з діяльністю японського представництва у Мюнхені [418; 416], матеріали візиту до Мюнхена відомого японського тенора (оперного співака) Йосіє Фуджівара (Yosie Fujiwara) [408], протоколи та листування з

кайзерським японським віце-консулом Едуардом Шлюсселем (Eduard Schlüssel) за 1936 р. [417], документацію по його візиту до Мюнхену [412] влітку 1936 р. та низка інших матеріалів.

NPA K559 містить документи щодо внутрішньої та зовнішньої політики Японії: «Результати виборів в Японії» від 10 травня 1937 р. [458], інформацію про альбом з фотографіями воєнного міністерства Японії від 19 травня 1937 р., низка документів, присвячених дипломатичному представництву Австрії в Японії, що датуються 1928-1929 рр. [462-465], вербальну ноту кайзерського японського представництва у Відні [467], інформацію про японський журнал «What is Nippon Kokutai» [466], промову міністра закордонних справ у Токіо від 29 січня 1936 р. [470], заяви сенатора Піттмана (Pittman) про японську політику у Східній Азії [471], польські підозри щодо японської зовнішньої політики від 30 жовтня 1937 р. [469] та багато інших.

NPA K 12 містить декілька документів що пов'язані з підписанням Антикомінтернівського договору [474; 475]. У папці NPA K 13 знаходяться документи, що демонструють позицію Німеччини у конфлікті між Японією та Китаєм 1937 р. [478; 479]. Також у звіті посла Японії в Німеччині підібрані матеріали, які відображають громадську думку, чутки, неофіційні розмови з представниками німецької влади щодо ситуації навколо конфлікту на Далекому Сході [476].

У розділі «Дипломатичний архів міністерства закордонних справ» японського національного архіву на 105 сторінках зібрані чисельні протоколи засідань Ліги Націй за 1933 р. [483]: наприклад, протокол відкритої 76 сесії Ради Ліги Націй, що була розпочата 23 вересня 1933 р. о 10 годині 30 хвилин.

Зібрані документи відображають також і наявні культурні зв'язки Японії й Австрії, про що свідчить спільна організація японської виставки у Відні (Віденська виставка) [494]. Важливо відзначити, що виставка відбулася на честь 25-ї річниці царювання імператора Франца Йосифа I в Австрії і

стала першою виставкою, де японський уряд офіційно виставив свої експонати в Австрії. Ця подія кінця XIX ст. дала поштовх розвитку культурних відносин між Японією та Австрією.

У розділі «Diplomacy with various foreign countries» також зібрані матеріали про відносини із зарубіжними країнами, серед яких значне місце посідають документи щодо відносин Японії з Німеччиною на початку 30-х років XX ст. [485; 486; 489].

Опублікований комплекс джерел складають видрукувані у СРСР документи Другої світової війни «Документи та матеріали передодня Другої світової війни» [495; 496] у двох томах і збірка документів Мюнхенської угоди 1938 р. «Документи по історії Мюнхенської змови 1937-1938» [497], що була опублікована у 1979 р.

Наступним великим блоком є опубліковані збірки «Актів німецької зовнішньої політики 1918-1945» [498-499; 503-508]. У доповнення до вищезазначених збірок у 1995 р. у Бонні вийшло спеціальне додаткове видання до серії від А до Е [515].

Окремо у 1966 р. була опублікована збірка документів німецької зовнішньої політики 1918-1945 років англійською мовою. У рамках дисертаційної теми було розглянуто частину, що охоплює період від 5 березня до 31 жовтня 1936 р. [502].

2001 р. у Мюнхені під редакторством Тобіаса Брінгманна (С. Bringmann) вийшов «Довідник дипломатії 1815-1963. Іноземні керівники місій у Німеччині та керівники німецьких місій за кордоном від Меттерніха до Аденауера» [500].

Окремий блок складають інформаційні бюлетені, що видавалися у Нанкіні (Китай), де публікувалися серед іншого документи щодо відносин Китаю з Японією [501; 512], Маньчжурії [509; 511], вердикт Ліги Націй по китайсько-японському конфлікту [513], матеріали по обговоренню ситуації на Далекому Сході у Лізі Націй [514], а також погляди уряду Китаю на доповідь Літтона у Лізі Націй [516].

Друга група джерел – це мемуарна література, яка представлена спогадами японських, німецьких і радянських дипломатів та високопосадовців досліджуваного періоду.

Так, Ісії Кікудзіро, японський дипломат і міністр закордонних справ Японії (1915-1916), надає коментарі щодо зміни зовнішньої політики Японії після революції Мейдзі. У його роботі «Дипломатичні коментарі» [517] багато уваги приділялося дипломатії та зовнішній політиці Японії другої половини XIX – першої половини XX ст. Цікавим є те, що у своїй книзі Ісії Кукідзіро рішуче піддає осуду політику агресії та захоплення чужих земель у першій половині 1930-х років. Варто зазначити, що Кукідзіро був одним з найвідоміших японських дипломатів. Свою кар'єру він почав ще у 1890-х роках і мав неабиякий дипломатичний досвід – був свідком японсько-китайської війни 1894-1895 рр., знаходився на дипломатичній службі під час укладання англо-японського союзу 1902 р., сприяв налагодженню відносин з Росією після російсько-японської війни 1904-1905 рр. 1912-1915 – був послом Японії в Парижі, 1915-1916 – обіймав посаду міністра закордонних справ Японії. У 1920 р. був вдруге призначеним послом у Франції та грав значну роль у Лізі Націй. За свої дипломатичні заслуги Ісії Кукідзіро отримав спочатку титул барона, а потім і віконта. У 1927 р. був призначений членом Таємної Ради при імператорі, а у 1933 р. очолював японську делегацію на Лондонській економічній конференції. Маючи багатий дипломатичний досвід, у своїх «Дипломатичних коментарях» він торкався багатьох питань міжнародних відносин XIX-XX ст., що дає уявлення про роль дипломатії у розвитку японської держави.

Варті уваги праці ще одного японського дипломата Сігенорі Того (Tōgō Shigenori) «Спогади японського дипломата» [520] та «Японія у другій світовій війні. Спогади японського міністра закордонних справ» [1086], що вийшла у 1958 р.

«Спогади японського дипломата» вийшли декількома мовами, у тому числі й російською. Робота має біографічний характер, де у трьох частинах

«Від Першої до Другої світової війни», «Шлях до війни» та «У пошуках миру» автор розповідає про свою дипломатичну діяльність на посаді міністра закордонних справ Японії, а також про свою роботу в посольствах у СРСР, Швейцарії та Німеччині. Особливий інтерес мають частини про дипломатичну службу в Берліні, де автор описує своє бачення Німеччини часів Гітлера, змін в її внутрішній і зовнішній політиці; автор ділиться своїми думками щодо пропаганди у Німеччині, своїх дипломатичних поїздок до Брюсселю та Лондону, а також про свій перший візит до Гітлера та вручення йому вірчих грамот.

Також автор описав процес налагодження співпраці з міністром закордонних справ Німеччини Ріббентропом та визнання Німеччиною Маньчжоу-го. Автор із натхненням розповідає про підготовку до переїзду посольства Японії до нової будівлі у центрі Берліну, що розташовувалася поряд з італійським посольством. Потрібно зазначити, що підготовка будівельних планів відбувалася під особистим наглядом Гітлера. Значна увага буда приділена Аншлюсу Австрії та Тристоронньому пакту Німеччини, Італії та Японії. У своїх спогадах Сігенорі Того часто писав про свої застереження щодо зближення з Німеччиною, за що і був переведений у жовтні 1938 р. послом до СРСР. Звичайно, спогади посла не можуть бути монументальною літературою при дослідженні німецько-японських відносин, проте саме подібні роботи допомагають краще зрозуміти окремі аспекти становлення відносин між Німеччиною та Японією.

Також ця група джерел представлена щоденниками Йозефа Геббельса (Joseph Goebbels) [521], ідеолога Третього рейху, що були опубліковані у 28 томах Ельке Фрьоліх (Elke Fröhlich) у 1987 р. Так, вони представляються нам історично цікавими, оскільки у своїх щоденних записах Й. Геббельс описував більше своє приватне життя і менше роботу. Хоча регулярними є спогади про відносини Німеччини з Японією, внутрішньополітичне становище в Японії, ситуацію на Далекому Сході у контексті відносин з Японією та Китаєм, а також підготовку до Антикомінтернівського договору.

Досліджуючи щоденники Йозефа Геббельса, основним завданням було проаналізувати щоденні записи, а також показати роль Геббельса у напрямку розвитку відносин між Німеччиною та Японією у середині 30-х років і підписанні Антикомінтернівського договору. 13 березня 1933 р. Гітлер, ставши канцлером, призначив Геббельса рейхсміністром народної освіти й пропаганди. Автор аналізує щоденні нотатки рейхсміністра за 1936 рік – рік укладання Антикомінтернівської угоди.

До цієї групи джерел відносяться спогадами радянських дипломатів, зокрема І. Майського [518] та І. Максимічева [519], які аналізували німецько-японські відносини з позиції інтересів СРСР і комуністичної ідеології, у той же час маючи власний досвід і знання у дипломатичній сфері.

Третьою групою джерел стала преса: радянська, українська (діаспорна, західноукраїнська) та німецька.

Провідною щоденною німецькою газетою та рупором Третього рейху був «Народний оглядач» («Völkischer Beobachter»). Газета виходила з 1920-х років і до падіння Третього рейху в 1945 р. У 1930 р. газета почала друкувати берлінський випуск, а у 1933 р. в Берліні були відкриті редакція та друкарня. Віденське видання почало виходити трохи пізніше, після аншлюсу Австрії у 1938 р.

У номері № 338 від 4 грудня 1934 р. [741] був викладений план мобілізації японського народу; була передбачена допомога Німеччини у цьому питанні. Значна увага приділялася культурним зв'язкам між країнами. Так, 20 грудня 1934 р. опублікували матеріал про японський героїчний театр [739]. Як відомо, «кабукі» (театр) є традиційним японським мистецтвом, про який і розмістили інформацію у «Völkischer Beobachter». Не забували і про міждержавні відносини на Далекому Сході. У вересні 1934 р. була згадка про ноту протесту японського уряду Китаю [744].

Для поглибленого пізнання німцями життя Японії на початку 1930-х років були організовані двосторонні німецько-японські обміни, про що згадується 2 вересня 1934 р. [742]. Повідомлялося і про підготовку візиту

японської делегації до Європи і, безпосередньо, візит до Німеччини [748]. Регулярними були статті про відносини із США [747], внутрішні тенденції в країні [743; 746]; а у номері 308 від 4 листопада 1933 р. вийшла стаття про землетрус в Японії [745].

У 1933 р. відбулось погравлення дипломатичних відносин між країнами, про що свідчить стаття, опублікована у березні 1933 р. про діяльність посольства Японії в Німеччині [740].

Ще одним джерелом дослідження є газета «Свобода», що видавалася українською діаспорою в Нью-Йорку у 30-х роках ХХ ст. У газеті регулярно публікувалися матеріали щодо ситуації на Далекому Сході, переважно про відносини Японії з Китаєм [609; 622; 625; 679; 698; 699; 707; 709; 725; 738].

У номері від 5 січня 1933 р. було зазначено наступне: «Несподіване захоплення японцями міста Шангайквану японці пояснюють необхідністю забезпечити операцію своєї армії в провінції Джегол, щоб її остаточно приєднати до Маньчжурії, частиною якої вона завжди і була. Під час оборони Шангайквану від японського нападу китайці мали великі матеріальні та людські втрати» [712]. Частково висвітлені відносини Японії з Радянською Росією [672], озвучена позиція Китаю щодо його членства у Лізі Націй [608]; з Лондону було повідомлено про китайського посла, який зробив заяву «якщо Ліга Націй і надалі нічого не робитиме у справі вирішення конфлікту на Далекому Сході та стримуванні японського імперіалізму, то Китай покине Лігу Націй як інституцію, яка не може робити нічого позитивного...» [608].

Регулярно газета друкувала і закордонні коментарі по ситуації на Далекому Сході. Так, у номері від 9 січня 1933 р. було надруковане повідомлення зі Швейцарії, в якому говорилося про наступне: «В колах Ліги Націй стало відомо, що коли Японія на прохання Китаю не виведе свої війська з північного Китаю, то нанкінський уряд відкличе свого посла з Японії. Таким чином, Китай опиниться у воєнному стані з Японією. До цього часу лише Японія виявляє свою агресивність і фактично веде війну проти Китаю, не проголошуючи її, а з відкликанням посла можна сподіватися, що

Китай формально проголосить війну Японії. В колах Ліги Націй думають над тим, як не допустити цих двох членів Ліги Націй до формального проголошення війни, що ще більше підірве авторитет Ліги Націй, який і без того не має великого значення у вирішенні міжнародних спорів» [607]. Отже, як ми можемо побачити, газета «Свобода» регулярно висвітлювала ситуацію на Далекому Сході та реакцію Ліги Націй на дії Японії у Маньчжурії. Регулярно публікувалися новини щодо загострення японсько-китайських відносин і коментарі великих держав щодо цих подій.

Ще одним публіцистичним джерелом є газета «Діло», що видавалася у Львові у Другій половині 1930-х років. Серед іншого, у газеті обговорювалася передвоєнна ситуація в Європі [621], регулярно висвітлювалися німецько-австрійські відносини [542], була опублікована інформація по результат голосування, що передувало аншлюсу Австрії у березні 1938 р. [522; 523]. Публікувалася інформація про агресію Німеччини в Європі [665; 669]; відносини Японії з європейськими державами [711], міжнародні [628] та внутрішньополітичні новини [590]. 23 вересня 1938 р. в газеті було опубліковано декілька нотаток по Японії [708]. Отже, львівська газета «Діло» регулярно висвітлювала події в Європі та на Далекому Сході, а також відносини Японії з європейськими державами, зокрема з Німеччиною.

Радянська преса висвітлює розвиток німецько-японських відносин напередодні Другої світової війни під іншим кутом зору. Оскільки радянська преса має значне ідеологічне забарвлення, автором було враховано це і використано дані з радянської преси тільки заради об'єктивності дослідження. Так, автор висвітлив аспекти міждержавного співробітництва крізь призму радянської газети «Известия», проаналізувавши її зміст за 1933-1939 рр. та виокремивши основні аспекти співробітництва Німеччини та Японії напередодні війни.

На сторінках видання «Известия» протягом перших трьох кварталів 1933 р. приділяється значна увага внутрішньо- та зовнішньополітичній ситуації в Японії [538; 555; 574; 594; 674; 681; 710], а також підготовці до

виходу Японії та Німеччини з Ліги Націй [648; 660; 704; 714; 723]. І вже у номері від 17 жовтня 1933 р. виходять дві статті, що безпосередньо торкаються німецько-японських відносин. Перша стаття Жака Садуля про паралелізм у діях Німеччини та Японії. На передовиці зазначається, що «французька преса продовжує зіставляти політику Німеччини з політикою Японії у зв'язку з виходом Німеччини з Ліги Націй. Женевський кореспондент «Евр» називає Японію «новим союзником Німеччини». П'єр Домінік на сторінках «Републік» встановлює певний паралелізм у діях Німеччини та Японії: «Нині, – пише він, – Німеччину можна назвати Японією Європи, а Японію – Німеччиною Далекого Сходу. Німеччина не лише проводить таку ж військову і загарбницьку політику, як Японія, але німецький рейхсканцлер Гітлер так, як і генерал Аракі, говорить про хрестовий похід проти СРСР» [645]. Друга стаття щодо позиції Японії про вихід Німеччини з Ліги Націй і перспективи конференції з роззброєння.

21 листопада 1936 р. вийшла стаття з гучною назвою «Японсько-німецька змова проти світу». Починається вона наступними реченнями: «Дві найагресивніші держави світу – Німеччина і Японія вступили у блок. Всупереч недавнім офіційним спростуванням японського уряду, японсько-німецька угода є беззаперечним фактом. Вона іменується угодою про боротьбу з комунізмом...» [721]. Варто зазначити, що протягом листопаду вийшло 4 статті щодо німецько-японської угоди. Зрозуміло, що «Известия» висвітлювали і радянську позицію щодо німецько-японського зближення та неодноразово зазначали, що «мета угоди полягає в оточенні СРСР» [728].

Окрім цього, кореспонденти газети «Известия» протягом 1930-х років регулярно висвітлювали внутрішньополітичну й економічну ситуацію в Японії [552; 568; 605], зміни урядів [570; 571; 605], а також коментували заяви та виступи японських високопосадовців [554; 555; 573; 594-596], слідкували за розвитком японсько-китайських відносин [562; 569; 723; 724] і відносин між Італією та Німеччиною [598-604]. Кореспондент газети Д. Бухарцев робив регулярно замітки про ситуацію у Німеччині [544-551].

Отже, можна зробити висновок, що газета «Известия» протягом 1933-1939 рр. регулярно висвітлювала розвиток відносин між Німеччиною та Японією напередодні Другої світової війни. Звичайно, не можна не зважати на той факт, що інформація не завжди була об'єктивно поданою, адже газета «Известия» була провідною радянською газетою і, відповідно, проходила радянську цензуру. З історичної точки зору цікавим є те, що публікувалися коментарі японських (агентство Сімбун Ренго, «Асахі», «Ніці-Ніці», «Осака майніці», «Іоміурі», «Хоці») та німецьких («Ангріф», «Берлінер тагеблатт», «Берлінер берзенцайтунг», «Дойче альгемайне цайтунг»,) газет, агентств, видань тощо [765]. Звісно, газета «Известия» не може бути вичерпним джерелом з дослідження довоєнного міжнародного становища загалом і німецько-японських відносин напередодні війни зокрема, але вона є яскравим відображенням радянської позиції щодо тих чи інших тогочасних процесів.

При користуванні пресою доцільно застосовувати порівняльний аналіз відомостей, що містять у собі газети, тому що вони подавалися через призму як радянської, так і націонал-соціалістичної ідеології.

* * *

Проаналізована та систематизована джерельна база дисертації є цілком достатньою для вирішення поставлених завдань і дозволяє розглянути питання становлення дипломатичних відносин між Німеччиною та Японією напередодні Другої світової війни; проаналізувати зовнішньополітичний курс нацистської Німеччини та європейський вектор зовнішньої політики Японії; виокремити позицію СРСР щодо німецько-японського зближення другої половини 1930-х років; дослідити процес підписання Антиконтинентського договору та події, що йому передували, а також позицію Японії щодо німецько-австрійського питання й Аншлюсу Австрії; виокремити позицію Німеччини на Далекому Сході.

Отже, у процесі роботи над дисертацією в основу джерельної бази покладені переважно різного роду архівні матеріали. Здійснений автором аналіз джерел (які становлять половину всього списку літератури – майже 500 найменувань) дозволив окреслити основні аспекти становлення та розвитку відносин між Німеччиною та Японією протягом 1933-1939 рр.

1.3. Методологічні засади дослідження

Методологічну основу дисертаційної роботи складає система наукових принципів і методів пізнання, спрямованих на об'єктивне, всебічне висвітлення подій, явищ і фактів.

Одним із головних принципів, що були використані автором, є принцип історизму. Він вимагає виявлення характеру закономірностей розвитку міждержавних відносин між Німеччиною та Японією; закономірностей переходу на новий щабель розвитку цих відносин. Застосовуючи принцип історизму автор прагнув до того, аби сприйняття історії розвитку німецько-японських відносин напередодні Другої світової війни не було зведене до звичайного опису подій. Принцип історизму тісно пов'язаний з принципами об'єктивності, розвитку та системності. Поєднання цих принципів дало змогу автору розкрити становлення дипломатичних відносин між Німеччиною та Японією на останньому етапі існування Версальсько-Вашингтонської системи, проаналізувати вихід Німеччини та Японії з Ліги Націй, а також вивчити різні фактори, що вплинули на погравлення відносин 30-х рр. ХХ ст.

Для оцінки європейського вектору зовнішньої політики Японії й аналізу зовнішньополітичного курсу нацистської Німеччини використовувався принцип об'єктивності. Об'єктивність означає неупередженість і незаангажованість автора при аналізі діяльності дипломатичних представництв Німеччини у Токіо та Японії у Берліні та Бонні. Адже саме об'єктивність забезпечує науковість. На жаль, принцип об'єктивності не був пріоритетним як для радянських істориків 30-40-х рр. ХХ ст., так і для нацистських

істориків того періоду, що яскраво виражено в їх працях, хоча вони й повинні були об'єктивно описувати тогочасні події незалежно від політичних поглядів та ідеологічних концепцій керівництва їх держав. Принцип об'єктивності тісно пов'язаний з принципом системності.

Принцип системності зорієнтований на розкритті цілісності об'єкта, на виявленні багатовекторності його зв'язків [864]. Німецько-японські відносини активно розвивалися у системі довоєнних міжнародних відносин, були частиною цих відносин. Це яскраво виражено і в позиції СРСР щодо німецько-японського зближення другої половини 30-х рр. ХХ ст., і в позиції Японії щодо німецько-австрійського питання й аншлюсу Австрії 1938 р., й у формуванні Антикомінтернівського пакту та далекосхідній політиці Німеччині. Усі ці історичні процеси існують у тісному взаємозв'язку та взаємодії. І яке б глибоке знання ми не одержали щодо кожного з цих факторів, уявлення про історію розвитку відносин між Німеччиною та Японією 1933-1939 рр. буде неповним, якщо поза увагою залишаться зв'язки їх взаємодії з іншими суб'єктами на тогочасній міжнародній арені.

Оскільки дослідження носить міждисциплінарний характер і знаходиться на стику всесвітньої історії та історії міжнародних відносин першої половини ХХ ст., то і принципи та методологія дослідження будуть носити міждисциплінарний підхід, залучаючи історичні та політологічні методи.

Так, щодо концептуального значення, то методологія дисертаційної роботи ґрунтується на засадах політичного реалізму як основного теоретичного підходу до розуміння й аналізу діяльності держав в якості головних акторів на міжнародній арені. Основи такого підходу для вивчення проблем історії міжнародних відносин були закладені після Другої світової війни американським ученим Хансом Моргентау (Hans Morgenthau, головна праця – «Політичні відносини між націями. Боротьба за владу і мир») [1031]) та французьким соціологом, істориком і політологом Раймоном Ароном (Raymond Claude Ferdinand Aron, фундаментальне дослідження – «Мир і війна між націями» [752]). Вони виклали засадничі принципи політичного

реалізму, суть яких зводиться до того, що міжнародна політика є ареною протистояння держав і підпорядковується об'єктивним законам. Основою діяльності держав на міжнародній арені є прагнення до посилення влади або збільшення сили, а також зменшення влади інших держав за допомогою воєнної стратегії та дипломатії. Результатом прагнення кожної з держав до максимального задоволення своїх національних інтересів є встановлення на світовій арені певної рівноваги або балансу сили, яка вважається єдиним реалістичним способом забезпечення та збереження миру. При цьому треба враховувати як норми міжнародного права, так і моралі, хоча політичний реалізм виходить з конфліктного розуміння всієї системи міжнародних відносин і силового вирішення проблем. Тому і при аналізі поведінки держав на міжнародній арені, що важливо і для 30-х років ХХ ст. у сенсі відносин між Німеччиною та Японією, вимагає врахування національних інтересів, структурної сили цих держав, яка власне і забезпечує ці інтереси та безпеку держави, їх геополітичного становища, конфігурації розстановки політичних акторів тощо.

Дисертант широко використовує у своєму дослідженні принцип плюралізму. Автор має на увазі багатогранність і багатовекторність у дослідженні відносин між Німеччиною та Японією напередодні Другої світової війни. Якщо наука концентрує свою увагу тільки на одних сторонах чи властивостях явища і нехтує іншими, як несуттєвими, вона неминуче приречена на занепад. Плюралізм наукового пізнання означає одночасно і його універсальність, бо при цьому враховуються не тільки суперечливі погляди на одні й ті ж історичні факти й аспекти співробітництва, а й неоднакові уявлення про їхнє походження, суть, перспективи розвитку [872]. Завдяки плюралістичному підходу до пізнання закономірностей історичного розвитку міждержавних відносин, історія становлення німецько-японських відносин створює систему знань, в якій відображаються об'єктивні дані про оточуючу дійсність.

Для більш глибокого пізнання історичного розвитку німецько-

японських відносин першої половини ХХ ст. широко використовуються методи пізнання, за допомогою яких теоретичні принципи пізнання переходять у площину реальності, стають працюючою теорією. Автором у роботі зроблено наголос на порівняльно-історичний, статистичний, історико-системний методи, а також кількісний аналіз і комплексний підхід.

Як вже було зазначено вище, виконана автором дисертаційна робота має всі ознаки комплексного міждисциплінарного характеру. Адже, теоретичні засади дисертанта базуються, у першу чергу, на загально визнані постулати та концепти історичних досліджень. У підґрунті дисертації автор поклав діалектичну практику з метою осягнення історичної правди. Авторка також, по можливості, намагалася врахувати наявні здобутки інших суміжних гуманітарних дисциплін, не відкидаючи можливості визнання одночасного функціонування інших наукових парадигм, що покликані відповідними соціальними, національними та культурними процесами, у тому числі характерними особливостями, які зазвичай притаманні кожному конкретному досліднику. Виходячи з цього застереження, у даній роботі, наскільки це було можливо, нерозривно пов'язані концептуальні підходи джерелознавства, історіографічного аналізу й історичного пошуку, а також суміжні політологічні та соціологічні знання і здобутки у бібліографічному аналізі, біографістиці та низці інших гуманітарних дисциплін. Достатньо вагомою частиною теоретичного і методологічного забезпечення виконаної автором праці виступають багатofакторне та полі-дисциплінарне сприйняття минулого. Дані постулати стало можливо реалізувати в процесі залучення у дослідженні низки підходів, у тому числі, найбільш поширені загальнонаукові, а також спеціальні методи при вивченні минулого, зокрема: проблемний, історико-хронологічний, порівняльно-історичний, історико-типологічний, конкретно-історичний та інші.

Так, порівняльно-історичний метод, що допомагає розкрити суть явищ, що досліджуються, за схожістю або відмінністю притаманних їм ознак [847], дозволив виявити у процесі порівняння зовнішньополітичних курсів

Німеччини та Японії як у системі довоєнних міжнародних відносин, так і на континентальному рівні, загальні та відмінні риси німецького й японського фашизму і з'ясувати специфіку європейського вектору зовнішньої політики Японії та далекосхідного напрямку зовнішньої політики Німеччини. Порівняння змісту офіційних документів, які визначали законодавчу базу зовнішньої політики обох держав, довело підтримання урядами обох країн подвійних стандартів у веденні зовнішньої політики: з одного боку, як Німеччина, так і Японія прагнули до співпраці у багатьох ключових питаннях, мали спільне бачення щодо зміни довоєнної системи міжнародних відносин, з іншого боку, переслідували свої економічні та політичні інтереси: Японія прагнула встановити монополістичний контроль на Далекому Сході, для чого потребувала допомоги Німеччини як сильного союзника, Німеччина, у свою чергу, мала свої амбітні плани в Європі.

Використання статистичного методу та кількісного аналізу, що пов'язані з обліком масових суспільних явищ і процесів у нерозривному зв'язку з їх якісною стороною, дало змогу проаналізувати рівень розвитку німецько-японських відносин періоду 1933-1939 рр. у різних напрямках її співробітництва – політичному, економічному, воєнному, ідеологічному, культурному тощо. У результаті проведеного дослідження був визначений вплив держав на зміну політичної карти світу внаслідок Другої світової війни.

Як відомо, використання спеціальної історичної методології впливає, у першу чергу, із мети, яку ставить перед собою науковець у кожному конкретному історичному дослідженні. Виходячи з цього засадничого принципу, використання автором історико-хронологічного методу в основних рисах дозволило дослідити співпрацю Німеччини та Японії в її часовій послідовності та певній динаміці. Автор зумів відстежити весь процес формування німецько-японських відносин у 1933-1939 рр. Автор запропонував загальну періодизацію співробітництва, що, у свою чергу, дозволило виокремити ключові події та чинники у різні періоди впродовж 1930-х років.

Таким чином, застосування у дослідженні хронологічного принципу та

логічно-аналітичного методу дозволило викласти матеріал у чіткій послідовності та логічній завершеності. Зміст дисертації викладено за хронологічним принципом, оскільки використання комплексного підходу дало змогу досліднику виділити певні етапи у становленні та розвитку німецько-японських відносин. Так, дисертант починає досліджувати німецько-японські відносини з 1933 р. – часу приходу до влади агресивно налаштованих урядів у Німеччині та Японії, аналізує укладання Антикомінтернівського договору 1936 р. та розглядає співробітництво між державами до 1939 р. – початку Другої світової війни.

Метод комплексного підходу дозволив досліднику поєднати різні засоби історичного дослідження, не порушуючи принципів об'єктивного пізнання, тенденцій історичного розвитку міждержавних відносин, і разом з тим не впадаючи в односторонність поглядів на історичний процес, що часто було характерним для вивчених робіт радянських авторів.

Використання нових підходів до вивчення спільної історії міждержавних відносин, в основі яких лежить трактування минулого як процесів взаємодії та взаємовпливу багатьох культур, сприяють поглибленню історичного знання, активізують розгляд складних проблем, до яких, зокрема, належить питання комплексного вивчення німецько-японських відносин напередодні Другої світової війни.

Керуючись названими принципами та методами наукового дослідження, дисертант намагався викласти матеріал у послідовній і логічно завершеній формі та найбільш адекватно відобразити процеси історичної сутності. Дисертаційна робота побудована на загальнонаукових методах пізнання, із застосуванням науково-критичного аналізу джерел. Поєднання означених принципів і методів дало можливість досліднику уникнути суб'єктивних оцінок, залишатися на об'єктивно-науковій точці зору та забезпечило наукову достовірність результатів дослідження. Розкрити розвиток німецько-японських відносин досліджуваного періоду можливо лише розглядаючи їх крізь призму тогочасної обстановки, в якій вони розвивалися, задіявши

широкий спектр теоретико-методологічних підходів і методів і враховуючи вплив конкретних історичних умов та закономірностей.

* * *

Автор вважає, що аналіз результатів вивчення істориками зовнішньої політики Німеччини та Японії у 1930-ті рр. дає можливість зробити висновки, що у дослідників різних країн немає відмінностей щодо того, як оцінювати дії урядів Німеччини та Японії у довоєнний період. Обидві держави були агресивно налаштовані і ця сконсолідована діяльність була одним із факторів розв'язання Другої світової війни. З іншого боку, автори використовують різні підходи щодо висвітлення подій напередодні війни. Поряд з цим необхідно також вказати на те, що у наявній науковій літературі залишались без відповіді деякі вагомні питання, а серед них і ступінь впливу на політику Японії провідних західних держав і, перш за все, Німеччини.

Очевидний і той факт, що у ХХІ ст. з'являється доступ до значної кількості іншомовних джерел і перед вітчизняними науковцями відкривається широке поле діяльності для глибокого дослідження проблеми, що розглядається.

Важливу історичну значущість при вивченні розвитку відносин між Німеччиною та Японією напередодні Другої світової війни мають документи західних архівів, у першу чергу німецьких та австрійських, адже саме завдяки обробці архівних матеріалів дисертант мав змогу вивчити незаангажовані першоджерела, що допомогло авторові зробити неупереджений аналіз німецько-японських відносин 1933-1939 рр. Відповідно, західні колеги мають ширший доступ до джерел, що дає певну перевагу перед вітчизняними науковцями у кількості опублікованих по проблемі статей і монографічних досліджень.

Теоретико-методологічний фундамент виконаної автором роботи склали загальновідомі концепти про шляхи наукового пошуку, норми та пріоритети історичних знань, етику науковця та його власне сумління, а

також служіння суспільним інтересам. Дана вимога поєднується з трьома дослідницьким принципом: об'єктивність, науковість та історизм. На переконання автора, ключові підходи до положень науковості, у першу чергу, можуть реалізуватися у процесі впровадження теоретико-методологічної реконструкції світогляду історика, як можливої протипаги винятково описовому – позитивістському методу вивчення історіографічного контенту. У свою чергу, задіяний принцип науковості надав можливість, наскільки це можливо, провести безпристрасний аналіз виявлених різноманітних джерел по темі дослідження. Загальновідомо, що застосування у процесі дослідження принципу історизму передбачає пізнання і трактування розвитку відносин між Німеччиною та Японією напередодні Другої світової війни.

Всебічний розгляд проблеми з використання широкої джерельної бази та різних методологічних підходів, врахування особливостей сучасного історіографічного процесу та введення до наукового обігу нових архівних документів, застосування різноманітних методів, що характерні для історичного дослідження, дозволило дисертанту у повній мірі розкрити обрану для вивчення проблему та вирішити поставлені дослідницькі завдання.

РОЗДІЛ 2

РОЗВИТОК МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН НІМЕЧЧИНИ ТА ЯПОНІЇ НАПЕРЕДОДНІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

2.1. Становлення дипломатичних відносин між Німеччиною та Японією. Вихід Німеччини та Японії з Ліги Націй

Відомо, що у тридцятих роках ХХ ст. відбувалося поступове руйнування Версальсько-Вашингтонської системи міжнародних відносин, політична обстановка міжвоєнного періоду не задовольняла усіх впливових акторів міжнародних відносин, що прагнули до зміни політичної карти світу. Це дало поштовх активній фазі розвитку відносин між Німеччиною та Японією. Одне з ключових питань дисертаційного дослідження – який саме вплив в обох країнах мало політичне керівництво на процес зближення – чи це тільки «м'який альянс», продукт миттєвого рішення німецької сторони, чи політичне рішення військової верхівки Японії? Важливим фактором було те, що вибір на користь укладання міждержавного договору – Анतिकомінтернівського пакту – був свідомим вибором керівництва обох держав, всупереч життєво важливим інтересам різних кіл як Японії, так і Німеччини, задля досягнення загальнодержавних зовнішньополітичних інтересів обох милітаристські налаштованих держав напередодні війни [767].

Для того, щоб краще розуміти німецько-японське зближення 1930-х років ХХ ст., автором було вирішено коротко розглянути історію розвитку відносин між Німеччиною та Японією. Отже, коріння німецько-японських відносин сягає XVII ст., коли перші німецькі представники прибули до Японії у складі голландської Ост-Індської компанії. Найбільш відомими серед них були Енгельберт Каемпфер (Engelbert Kaempfer, 1651-1716) і Філіп Франц фон Зібольд (Philipp Franz von Siebold, 1796-1866), які, незважаючи на політику ізоляції Японії, мали можливість отримати широкі знання про цю країну.

Перші офіційні контакти між Німеччиною та Японією відбулися через прусську місію графа Еуленбурга (Graf von Eulenburg), завдяки якій 24 січня 1861 р. був укладений договір про дружбу, торгівлю та судноплавство між двома державами. У 1863 р. посольство сьогунату прибуло до прусського королівського двору Вільгельма I, який влаштував на честь цього візиту пишну церемонію у Берліні. Принагідно потрібно зазначити, що Японія та Німеччина взаємно шанують підписання договору про дружбу, який і донині є основою німецько-японських відносин.

Макс фон Брандт (Max von Brandt) став першим дипломатичним представником Пруссії (а згодом і Німецької імперії) в Японії, спочатку як консул, пізніше як генеральний консул Німецького імперії. Його наступник, Карл фон Ейзендекер (Karl von Eisendecher), став послом у 1880 р., а німецька дипломатична місія в Японії стала легацією, яку варто розуміти як визнання модернізації Японії після реставрації Мейдзі 1868 р. Важливою була і місія Івакури (Iwakura Tomomi) [866] 1871-1873 рр. до Європи та Америки, яка дала значний поштовх модернізації Японії.

Проте, на початку ХХ ст. настає охолодження відносин, що посилилося пропагандою Вільгельма II про «жовту небезпеку» («Gelbe Gefahr») [998] – загрозу модернізованої Японії для густонаселеного Китаю. У 1904 р. відбувся серйозний дипломатичний конфлікт між державами через те, що під час російсько-японської війни 1904-1905 рр., німецька гамбурзько-американська компанія поставляла до Російської імперії своїми транспортними суднами вугілля. Ці дії, відповідно, були розцінені Японією як підтримка Російської імперії Німеччиною.

У результаті Першої світової війни Японія, воюючи проти Німеччини, значно зміцнила свою перевагу у Східній Азії та Китаї. За Версальським договором 1919 р. Японія отримала Ціндао (Tsingtau), а також інші німецькі колонії у Тихому океані. Дипломатичні відносини були поновлені після війни, у 1920 р. послом Німеччини до Японії був призначений німецький сходознавець і дипломат Вільгельм Зольф (Wilhelm Solf). У міжвоєнний

період німецько-японські відносини орієнтувалися, у першу чергу, на культурну сферу, відбулося укладання культурної угоди та створення різних культурних установ, таких як Японський інститут (Берлін, 1926), Японсько-німецький культурний інститут (Токіо, 1927) і Японсько-німецький науково-дослідний інститут (Кіото, 1934).

У 1930-х роках німецько-японські відносини виходять на новий рівень, керуючись з японського боку військовими, особливо армією. З німецької сторони, зокрема, Йоахім фон Ріббентроп прагнув до німецько-японського зближення – спрямованого, у тому числі, проти Англії. У 1936 р. відбулося укладення Антикомінтернівського пакту, до якого через рік приєдналася Італія, а у вересні 1940 р. був оформлений у Троїстий пакт.

Переходячи до безпосереднього аналізу розвитку міждержавних відносин Німеччини та Японії напередодні Другої світової війни, автор звернув увагу на дипломатичне листування між названими країнами. Так, у листі Кокі Хіроїти, що обіймав у різні періоди часу посади прем'єр-міністра та міністра закордонних справ Японії, рейхсканцлеру Адольфу Гітлеру від 1 квітня 1937 р. зазначено: «Ваша ясновельможносте, з великим задоволенням я скористався можливістю висловити свої особисті вітання через пана Хісаші Ішіда, який був одним із моїх особистих секретарів під час строку мого перебування на посаді, ще донедавна прем'єра, і який ненадовго відправився до Європи для проведення перевірки. Я вважаю, що для мене це велика честь і величезна вдача стати прем'єр-міністром у той час, коли Японія уклала з Німеччиною Антикомінтернівський пакт (див. Додаток В). Це визначна подія, що дала початок новій епосі у традиційно теплих відносинах обох країн. Цей пакт свідчить про той факт, що наші дві нації тісно пов'язані разом міцною мотузкою спільних інтересів і я вірю, що він доведе свою важливу роль для подальшого покращення відносин між нашою імперією та Рейхом, чия місія стояти пліч-о-пліч, тримаючи високо факел, який направить людство на шляху до досягнення міцного миру» [85]. На нашу думку, цей лист є яскравим прикладом стану дипломатичних відносин між Німеччиною та Японією другої половини 1930-х років.

У суспільному житті Японії та Німеччині у 1920-1930-х роках було багато спільного, у цих країнах йшла боротьба революційних демократичних сил з ультранаціоналістичними, які готували прихід мілітарних урядів до влади. Правлячі кола обох країн знайшли між собою багато спільного. Перед Японією, як і перед Німеччиною, постало питання про два шляхи розвитку країни: мирного, на основі демократії, або військового, на основі реакції. Японська буржуазія у союзі з воєнщиною прагнули завоювати вплив у масах і при загальному реакційному напрямку державної політики все ж спочатку дотримувалися обережного курсу.

Після укладення у 1919 р. мирного договору з Німеччиною, відбувається значне посилення німецького впливу на Японію. Велику активність у справі відновлення культурних і технічних зв'язків проявив німецький дипломат Вільгельм Зольф, який був першим німецьким послом у Токіо після Першої світової війни та знаходився в Японії з 1920 по 1928 рр. [485]. За його сприяння у 1926 р. в Берліні був організований Японський інститут взаємного вивчення Японії та Німеччини, а у 1927 р. в Токіо відкрився японсько-німецький інститут культури [294], на чолі якого стояли німецький професор Гундерт (Prof. Wilhelm Gundert) і японський вчений Томоеда (Prof. Tomoeda) [257; 261; 269]. У період між Веймарською республікою та Третім рейхом з 1928 по 1933 роки посольство Німеччини в Японії очолював Ернст-Артур Форетч (Dr. Ernst-Arthur Voretzsch) [979].

Веймарська республіка вважала японців нацією, що перемагає. Коректні дипломатичні відносини показали взаємну зацікавленість обох держав у подальшому співробітництві, що було задекларовано укладанням у 1927 р. торговельної угоди [1028, с. 238].

Внутрішньополітична радикалізація в Японії, зростаючий вплив парламентарів і міністрів, взятий під контроль вивід японських військ з Китаю, – все це передувало Маньчжурській кризі та, врешті-решт, призвело до того, що 27 березня 1933 р. [486], через 4 дні після прийняття відповідної постанови у німецькому парламенті, Німеччина проголосувала в Женеві за вивід Японії зі складу Ліги Націй і засудила її дії у Маньчжурії [483].

Таким чином, на початку 30-х років ХХ ст. відбуваються прояпонські зміни в офіційному курсі німецького уряду, хоча традиційно німецька далекосхідна політика була прокитайською. Щодо німецької експортної індустрії, то її реалізацію вбачали саме у невитрачених колоніальних перевагах і провідних ринках збуту у Китаї. Трохи згодом в японському Міністерстві закордонних справ та армії почали послідовно з'являтися політики, що відстоювали китайські інтереси в економічній і військовій сферах. Їх дії суперечили довгостроковим інтересам японської консолідації китайського Центрального уряду в Нанкіні на чолі з Чан Кайші. Гітлер і деякі нацистські кола вважали, що переорієнтація німецької далекосхідної політики з Китаю на Японію може бути тільки поступовою. З того часу у Німеччині розпочалася прояпонська пропаганда.

Цікавим є той факт, що сам Адольф Гітлер мало знав про ситуацію у Східній Азії. Його інтерес привернула агресія Японії у Маньчжурії (1931 р.), формування Маньчжоу-го (1932 р.) й особливо вихід Японії з Ліги Націй. Кар'єрний дипломат, доктор Ерїх Кордт пише про це у своїй книзі: «Після пригод у Маньчжурії Гітлер проявив інтерес до японської армії, бойовий дух якої справив на нього величезне враження, а після виходу Японії з Ліги Націй, Японія повністю завоювала симпатії Гітлера. Він вбачав у Японії потенційного союзника, особливо у зв'язку із подіями, пов'язаними із Радянським Союзом» [493].

Німецьке керівництво, очолюване рейхсканцлером Адольфом Гітлером, зробило рішучий крок для вироблення чіткої расової політики на зовнішньополітичній арені. 15 вересня 1935 р. на з'їзді Націонал-соціалістичної партії Німеччини у Нюрнберзі було схвалено «Нюрнберзькі расові закони» (Nürnberger Rassengesetze) [767, с. 29] – Закон «Про громадянина Рейху» та Закон «Про охорону німецької крові та німецької честі», з яких ставало зрозуміло, що японці прирівнювалися до арійців (так звані «почесні арійці»), що зайвий раз засвідчує зацікавленість Німеччини у встановленні конструктивного діалогу з Японією.

Важливою постаттю у відносинах між Німеччиною та Японією був Йоахім фон Ріббентроп. Після того, як Гітлер призначив його «спеціальним радником з питань роззброєння», він заснував у квітні 1934 р. свій офіс, відомий під назвою «відділ Ріббентропа». Він почав функціонувати тільки після отримання Ріббентропом статусу Надзвичайного та повноважного посла Німеччини у Лондоні, обіймаючи цю посаду з 1936 по 1938 роки [487]. Ймовірно, вже у 1933 р. Гітлер наказав своєму раднику із зовнішньої політики дослідити можливості зближення з Японією.

Гітлер проявив інтерес до Японії у 1933 р., у тому числі, і через географічне розташування Японії на Схід від кордонів СРСР. На відміну від прокитайських політиків німецької дипломатії, економіки й армії, він приступив до розробки прояпонської політики Німеччини у Східній Азії.

Обстановка, яка склалася в центрі Європи після того, як Гітлер у січні 1933 р. став канцлером Німеччини, сприяла агресивному курсу японського імперіалізму. Вже у 1933 р. Гітлер у бесіді з міністром закордонних справ Ріббентропом поставив питання про важливість встановлення у тій чи іншій формі тісного контакту Німеччини з Японією. Ріббентроп заявив, що він сам має деякі зв'язки з японцями і міг би встановити контакти. Німецькі політики враховували, що «Японія займала такі ж антикомінтернівські позиції, як і Німеччина» [767, с. 30].

У жовтні 1933 р. Герберт фон Дірксен був направлений послом у Токіо. У Берліні він був прийнятий тодішнім ще рейхспрезидентом Німеччини фон Гінденбургом (Paul Ludwig Hans Anton von Beneckendorff und von Hindenburg) і Гітлером, відвідав Міністерство закордонних справ, мав зустріч з військовим міністром – генералом фон Бломбергом. Останній дав зрозуміти новому послу в Токіо, що бажання Гітлера встановити більш тісні відносини з Японією має слугувати компенсацією швидкому зростанню відчуженості у відносинах з СРСР. Та обставина, що фон Дірксен до призначення послом в Японію був послом Німеччини у Радянському Союзі, не є випадковою, швидше за все це було заплановано урядом Німеччини. «Німецьке керівництво,

призначивши послом до Японії фон Дірксена, який добре знає становище в СРСР, прагнуло домогтися зближення з Японією на антирадянській основі» [767, с. 29].

Обидві держави, тісно контактуючи між собою, вийшли з Ліги Націй [483; 484. Вихід Японії відбувся 27 березня 1933 р. під приводом, що Ліга Націй не визнавала захоплення Японією Маньчжурії [489, с. 21-22]. «Японія буде продовжувати свою затверджену політику в Маньчжурії, незалежно від висновків комісії Літтона», – заявив генерал Муто, посол і головнокомандувач у Маньчжурії. Такої ж позиції дотримувався і японський представник у Женеві.

У відповідь на ухвалення Лігою Націй доповіді Літтона 27 березня 1933 р., японський уряд заявив про вихід Японії з Ліги Націй. Таке рішення уряд мотивував глибокими розбіжностями у поглядах Японії та Ліги Націй «у сфері політики миру, особливо щодо основних принципів, яких слід дотримуватися, аби встановити міцний мир на Далекому Сході» [1041].

У зв'язку з виходом Японії з Ліги Націй японський уряд відкрито ставив питання про війну. У промові генерала Аракі до японської армії підкреслювалося завдання подальшого завоювання Японією світового панування. «Сьогодні, – писав Аракі, – імператор санкціонував рішення про вихід Японії з Ліги Націй, прийняте урядом, внаслідок розбіжності з Лігою у питанні про традиційну політику Японії, спрямовану на встановлення та збереження миру на Далекому Сході. Міжнародне становище у майбутньому не дозволить жодного послаблення пильності з нашого боку... Всі офіцери та солдати повинні зрозуміти серйозність ситуації та подумати про місію імператорської армії, щоб ще краще проводити високі принципи армії, ще більше згуртуватися і підняти її престиж як в середині країни, так і за її межами» [1035, с. 204]. Потрібно зазначити, що вихід з Ліги Націй був фактичним розривом Японії з усією сукупністю договорів, що складала Версальсько-Вашингтонську систему.

Німеччина вийшла з Ліги Націй 19 жовтня 1933 р. під приводом, що Ліга Націй відмовляється визнавати беззаперечне право Німеччини на доозброєння [484].

У Японії в цей час так само став проявлятися зростаючий інтерес до розвитку відносин з Німеччиною. Новий японський посол у Берліні Нагаї у вересні 1933 р. проголосив, що Японія високо оцінила рух, який охопив Німеччину, що її «швидке зростання, відвага, блискуча діяльність добре відома в Японії» [767, с. 30]. У жовтні 1933 р. принц Токугава, голова японської Палати перів, відвідав Берлін для зустрічі з Гітлером.

Підготовча робота по створенню союзу між державами почалася після виступу Гітлера у 1933 р. на з'їзді нацистської партії, в якому він висловлювався про Японію у дружніх тонах. Цю місію виконував німецький військовий аташе у Токіо полковник Отт [332]. За завданням уряду він представив у 1934 р. доповідь про стан збройних сил Японії, в якій він висунув пропозицію про укладання японсько-німецького військового союзу. Оскільки у реалізації цієї пропозиції була зацікавлена й Японія, японський уряд призначив у травні 1934 р. військовим аташе в Берліні підполковника Осіму, якому і було доручено приступити до переговорів. Одним з результатів цих переговорів було прибуття до Берліна у травні того ж року офіційної місії Японії на чолі з адміралом Мацусітою. Під час його перебування у Німеччині були продовжені переговори про укладання військового союзу, що підтверджувалося рапортом військового аташе США в Берліні Вустом: «...є дані, що показують наявність незвичайно тісних і дружніх відносин між Німеччиною і Японією аж навіть до можливого військового союзу» [1028, с. 208]. Обговорювалися також зовнішньоторговельні питання для досягнення найбільш тісних зв'язків.

Переговори Японії та Німеччини про укладення військово-політичного союзу були продовжені у 1935 р. «Навесні 1935 року Ріббентроп заявив військовому аташе підполковнику Осімі про готовність німецького уряду укласти союз з Японією. Після обговорення цієї пропозиції Осіма передав згоду Японії на підписання договору між двома країнами» [491].

Для обговорення деталей майбутньої угоди протягом 1935 р. до Німеччини прибували різні місії, які вели переговори з військових та економічних питань.

Наприкінці листопада – початку грудня 1935 р. в Берліні відбулася нарада японських військових аташе, акредитованих у столицях європейських країн, що обговорювали питання щодо німецько-японського союзу. На початку 1936 р. до Берліну прибула нова японська військова місія на чолі з генералом Іто, що була уповноважена вести переговори щодо військових зобов'язань партнерів майбутнього блоку: «...у Німеччині в березні-квітні 1936 року між Ріббентропом і послом Осімою за посередництвом адмірала Канаріса проходили переговори з метою укладання військово-політичного союзу. Основна мета полягала у тому, щоб ці переговори не стали надбанням політичних діячів, робилося все, щоб вони утаємничувалися, тому ні японський МЗС не знав про них, ні МЗС Німеччини. Саме у цей час з Німеччини до Японії прибув німецький представник Гак, який мав спеціальні повноваження від Ріббентропа та Канаріса і діяв як зв'язковий у справі створення японсько-німецького союзу» [767, с. 30].

Мета поїздки Гака до Японії полягала у з'ясуванні питання про те, як далеко піде японський уряд у співпраці у військовій сфері, якщо буде досягнута домовленість щодо умов союзу, а також щодо того, наскільки сильним союзником Німеччини у військовій сфері може бути Японія. Лише з квітня 1936 р., після утворення Кабінету Хіроїти, переговори стали розвиватися за звичайними дипломатичними каналами. Переговори продовжив японський посол у Берліні граф Мусакодзі (див. Додаток Ж).

Німеччина продовжувала підкреслювати свою велику зацікавленість у якнайшвидшому завершенні переговорів з Японією та висловлювала готовність піти на поступки. Це було видно і з висловлювань німецького посла у Китаї Траутманна (Oskar Paul Trautmann).

Потрібно зазначити, що Оскар Траутманн був досвідченим дипломатом, працював у німецькому зовнішньополітичному відомстві у Берліні з 1904 р., у 1907-1914 рр. був віце-консулом у Санкт-Петербурзі, у 1921-1922 рр. працював у дипломатичних представництвах в Японії, а з 1926 по 1931 рік обіймав посаду заступника директора, а потім і керівника Східного департаменту в міністерстві закордонних справ у Берліні.

І вже з 1931 р. був призначений посланником, а потім і послом у Пекіні, а також членом правління китайсько-німецького культурного й економічного об'єднання. У 1935 р. він був назначений послом у Нанкіні, але вже у 1938 р. через загострення політичної та воєнної ситуації був змушений покинути Китай [18].

Оскар Траутманн був чудово інформований про хід німецько-японських переговорів [187] і вказував, що Німеччина навіть була згодна відмовитися від претензій на її колишні тихоокеанські володіння (Маршаллові, Маріанські та Каролінські острови), отримані Японією в якості мандата на Паризькій мирній конференції 1919-1920 рр.

Зрештою, зближення Японії та Німеччини закінчилося тим, що 25 листопада 1936 р. між цими державами був підписаний Антикомінтернівський пакт. Ініціатором і прямим виконавцем у підготовці та підписанні пакту був Ріббентроп. Термін дії Антикомінтернівського пакту був визначений у п'ять років. Мета угоди – боротьба з комуністичним Інтернаціоналом [161; 492].

Звичайно, між Німеччиною та Японією існувала і низка протиріч, але однозначним є те, що обидві держави були зацікавлені в укладанні договору та подальшому міждержавному співробітництві, що яскраво відображено в архівних документах того часу.

Для прикладу, у промові міністра закордонних справ Японії на засіданні бюджетної комісії у нижній палаті 6 березня 1939 р. говорилося, що «Ключовим моментом зовнішньої політики Японії сьогодні є Антикомінтернівський пакт, як засіб захисту проти розкладницької сили Комінтерну. Серед різноманітних причин конфлікту в Китаї робота Комінтерну є однією з найважливіших. Цей факт є загальноновизнаним. Для припинення конфлікту та заснування нового порядку на Далекому Сході для Японії дуже важливо мобілізувати усі ресурси проти розкладницької сили Комінтерну» [157]. Таким чином, той факт, що Антикомінтернівський пакт є ключовим моментом зовнішньої політики Японії, пояснюється тогочасними

викликами: ситуацією на Далекому Сході, боротьбою з Комінтерном та ін. У політичних колах Японії укладання угоди з Німеччиною мало низку переваг, що однозначно зміцнило позиції Японії у регіоні.

Далі у промові йдеться: «Але одного Антикомінтернівського пакту недостатньо для створення нового порядку на Далекому Сході та забезпечення міжнародного становища Японії. Важливо зробити ставлення Японії та її позицію зрозумілими для Англії, Америки й інших країн. Сьогодні в Англії, Америці, Франції й інших країнах тлумачать німецько-італійсько-японські відносини як об'єднання тоталітарних держав у протилежність демократичним силам. Про те, що таке тлумачення є зовсім невірним, неодноразово заявляв прем'єр-міністр. Той факт, що Японія об'єднана з Німеччиною й Італією Антикомінтернівським пактом, не означає, що Японія займає протилежну позицію відносно демократичних Англії, Америки й інших країн. Я вважаю, що це зрозуміло» – сказав міністр закордонних справ і продовжив далі: «Такою є зовнішня політика Японії у загальних рисах. Було також висловлено бажання, щоб я розповів про ставлення до кожної з цих країн. Проте у мене є сумніви, чи можна мені говорити на цю тему за такого приводу, як, наприклад, тут. Якщо впродовж наступних днів мені трапиться слухна нагода, я охоче розповім про це» [157]. Також з цієї цитати видно, що керівництво Японії чітко розуміло, що окрім беззаперечного зближення з Японією, є ще низка інших впливових країн, позиціями яких не можна нехтувати.

* * *

Отже, становлення відносин між Німеччиною періоду націонал-соціалізму та Японією періоду правління військових напередодні Другої світової війни мало свої особливості, що, з одного боку, викликані амбітними планами нових урядів обох держав, а з іншого – особливостями міжнародної обстановки після Першої світової війни. Обидві держави, вступаючи у союз, переслідували свої інтереси. Союз з Японією надавав Німеччині низку

переваг. Вона сподівалася, що зближення з Японією мало, головним чином, антирадянську спрямованість, і не матиме заперечень з боку Англії, Франції та США, а головне, дасть можливість домогтися перегляду положень Версальського договору. Правлячі кола Японії, вступаючи у союз з Німеччиною, сподівалися отримати від неї істотну підтримку для проведення своєї політики щодо СРСР, Англії, США. У Токіо вважали це необхідним, адже зростаючий опір японській експансії на Далекому Сході був очевидним.

Досліджуючи історію розвитку відносин між Німеччиною та Японією, автор прийшов до висновку, що хоча коріння німецько-японських відносин і сягає XVII ст., проте були відновлені та набули нового сенсу лише у 1933 р. Поворотним пунктом став майже одночасний вихід обох держав з Ліги Націй. Також можна констатувати, що для гітлерівської Німеччини напередодні Другої світової війни Японія була надійним союзником на Далекому Сході і товариські відносини з нею були засобом для реалізації амбітних геополітичних планів Німеччини. Таку лінію можна чітко прослідити, звернувшись до угод, що були укладені протягом 1933-1939 рр. Окрім цього, відкривалися нові дипломатичні представництва та велося активне дипломатичне листування.

2.2. Аналіз зовнішньополітичного курсу нацистської Німеччини.

Дипломатичне представництво Німеччини у Токіо

Зовнішню політику Третього рейху можна умовно поділити на три періоди. Перший період – 1933-1936 рр., пов'язаний зі зміцненням влади НСДАП, нацифікацією всіх сфер життя у Німеччині та накопиченням внутрішніх резервів для підготовки до реваншу за поразку в Першій світовій війні. Перш за все, це стосувалося ревізії Версальського мирного договору в плані реалізації курсу Адольфа Гітлера на досягнення військового паритету з провідними світовими державами. Другий період припадає на 1936-1939 рр., коли керівництво нацистської Німеччини, не доводячи справу до прямої військової конфронтації, під приводом боротьби з комуністичною загрозою

почало вводити силову складову до своєї зовнішньої політики, постійно змушуючи міжнародних контрпартнерів йти на поступки. Йшлося про створення плацдарму для майбутньої війни. Третій період включає у себе Другу світову війну від нападу на Польщу до беззастережної капітуляції Німеччини у 1945 р.

Історія довоєнної Німеччини тісно пов'язана з націонал-соціалізмом, тому, для кращого розуміння зовнішньополітичного курсу, доцільно висвітлити внутрішньополітичні процеси 1930-1945 рр., розкривши періодизацію нацизму, протягом якого Німеччина пройшла шлях від демократії до диктатури та тотальної війни, процес ідеологізації та соціального підйому. Нацистська партія у боротьбі за владу та її подальший режим використовувала ідеал расової переваги, щоб виправдати свої дії у зовнішній і внутрішній політиці. Націонал-соціалізм був, у певному сенсі, кульмінацією націоналістичного мислення у німецькій історії. Вважається, що нацизм здобув великих успіхів – принаймні на початку – особливо через те, що Гітлер обіцяв німцям відновити владу Німецької імперії в Європі та світі, що мала Німеччина в епоху Бісмарка. Нацистська расова ідеологія проголосила панування німецької раси над Європою.

Передісторія німецького націонал-соціалізму бере свій початок у ХІХ ст., хоча перший трактат, присвячений проблемі націоналізму, був виданий наприкінці ХVІІІ ст. Звичайно, проблема національної усвідомленості має важливу роль, проте, агресивний компонент ідеї нації проти інших народів пом'якшується через тісний зв'язок з ліберальною ідеєю, що поширювалася італійським політиком і філософом Джузеппе Мадзіні (Giuseppe Mazzini), який тоді, у сорокових роках ХІХ ст., виголосив знаменитий заклик до рівності всіх вільних народів; ним були проголошені ідеї створення мирного світового порядку, що закладені у роботи Вудро Вільсона й які до сьогодні є широко популярними [759, с. 21].

У ХІХ ст. національний рух завжди підтримувався буржуазними класами. Він все ще не мав розумно керованої вибухової сили масового руху,

для середнього класу національними ідеями були емансипація й ідеологія, спрямована на рівність буржуазії з аристократичною елітою та боротьбу з бюрократичним режимом.

Конфлікти національних рухів у Європі з самого початку принесли дестабілізуючий елемент у відносини між державами. Тим не менш, система національних держав в Європі могла у принципі розвиватися, і тільки Османська імперія й Австро-Угорщина не вписувалися у цю картину.

Вперше з'явилася амбівалентність національної думки під час німецької революції 1848-1849 рр. У той час німці хотіли впровадження нової конституції Німецької імперії, яка повинна була виробити єдність і працювала б з метою завершення самовизначення німців в Європі в єдиній національній державі. Але проблеми були негайними: перша – це зіткнення німецьких і датських національних рухів у питанні про майбутнє Шлезвіга та Гольштейна [759, с. 22]. Жоден із двох національних рухів не йшов на поступки. До того ж, Польща представляла другу масивну проблему, зважаючи на роль польського національного руху в міжнародному ліберальному русі.

Трохи згодом відбулася трансформація національної думки за національною та расовою спрямованістю. Серед компонентів німецького націонал-соціалізму почали виокремлюватися три основних: по-перше, сильне спрямування на Велику Німеччину, по-друге, масове переосмислення ідеї нації не в етнокультурному, а в етнічно-расистському сенсі та, по-третє, набув значної підтримки антисемітизм як новий компонент національної думки. Звичайно, все це сталося ще до того, як націонал-соціалізм став політичною силою, яку можна було сприймати всерйоз у Німеччині.

Успіх Гітлера як агітатора у Мюнхені, а в більш широкому сенсі і нацистів, був, у значній мірі, завдяки тому факту, що це відбувалося в абсолютно диких, націоналістичних настроях дрібної буржуазії й інших соціальних груп, що привело до приросту цієї так чи інакше деструктивної тенденції до кризи 1932-1933 рр. Потрібно відзначити, що націонал-соціалістична ідеологія

мала в ядрі націю-державу, нові правителі керувалися ідеєю націонал-соціалістичної Великої Європи під керівництвом німецької еліти.

Умовно німецький націонал-соціалізм можна розділити на п'ять наступних етапів.

Першим етапом був кінець Веймарської республіки та захоплення влади НСДАП (1930-1933 рр.). З 1930 р. авторитарні кабінети президії правили у Німеччині з надзвичайним регулюванням, у цей період вже були зруйновані заснована у 1919 р. Веймарська республіка та перша німецька демократія з її верховенством права. У політиці та суспільстві були ще великі застереження щодо «партійної республіки», до того ж, додалося масове безробіття, що ознаменувалося втратою перспектив для значної група населення. Для цього періоду було характерне також прагнення до «нової національної величі».

30 січня 1933 р. рейхспрезидент Пауль фон Гінденбург, який отримав перемогу на виборах 1932 р., призначив Гітлера рейхсканцлером Німеччини. Кабінет міністрів мав у своєму складі переважно консервативних міністрів, які недооцінили Гітлера та вважали його перехідним явищем. Праві консервативні сили, «старі еліти» у військовій сфері, бізнесі та політиці, – там було досить точок перетину з ідеологією націонал-соціалізму, особливо, коли він прийшов до відмови від парламентської демократії, лібералізму та комунізму [900, с. 85]. Важливим чинником виступав також й антисемітизм. У той же час, соціал-демократи та комуністи протистояли один одному. Як ми бачимо, усе це посприяло приходу до влади Адольфа Гітлера.

Але як так могло статися, що основи першої німецької демократії розпалися протягом трьох років і прийшла до влади права партія, яка ліквідувала останні залишки демократичної конституційної держави? Окрім вищеперерахованих факторів, відмова від Веймарської республіки відбулася достатньо легко через дискомфорт, що причиняла демократія частині німецької еліти, а також завдяки байдужості до політичної свободи. Інакше неможливо було б пояснити, чому так багато німців стали прихильниками Гітлера та націонал-соціалізму протягом дуже короткого часу.

Другий етап – 1933-1935 рр. – умовно можна назвати періодом встановлення диктатури.

Завдяки заходам по «уніфікації» та ліквідації демократії, а також підпалу Рейхстагу 27 лютого 1933 р. [759, с. 22], Гітлер отримав можливість звести рахунки зі своїми противниками. Після цього відбувся арешт партійних чиновників, заборона газет і концентрація поліцейських сил для бойових частин гітлерівців. Підпал Рейхстагу припинив дію Конституції і 28 лютого встановлено постійний надзвичайний стан. «Закон про надання надзвичайних повноважень» від 23 березня дозволив уряду приймати законодавчі рішення без участі Рейхстагу [759, с. 22]. Тільки соціал-демократи проголосували проти цього закону. Країну охопила хвиля хвилювань. Для прикладу, у столиці землі Баварія Мюнхенська міська ратуша вже 9 березня 1933 р. мала відповідний прапор із свастикою на своєму фасаді.

Відповідно до закону «Про відновлення професійної державної служби» від квітня 1933 р., більш ніж 30000 цивільних службовців були звільнені зі своїх посад, тільки серед вчителів середньої школи була звільнена третина [759, с. 23]. Звичайно, серед них більшість становили євреї та політичні опоненти з СДПН (Sozialdemokratische Partei Deutschlands, SPD) і КПН (Kommunistische Partei Deutschlands, KPD).

За цим слідував терор проти політичних супротивників: тортури, політичні вбивства, відкриття перших концентраційних таборів, арешт і затримання десятків тисяч тих, хто був незгодний. Було знищено вільні профспілки та заборонено СДПН і КПН у травні й червні 1933 р. відповідно.

НСДАП вважається першою німецькою народною партією: між кінцем січня та кінцем квітня 1933 р. до партії вступило 1,6 млн. німців. Діяла розгалужена система припартійних і молодіжних організацій. «Гітлерюгенд» (Hitlerjugend, HJ) і «Союз німецьких дівчат» (Bund Deutscher Mädel, BDM) були створені у 1920-х роках, а у 1930-х рр. членство німецької молоді у них було обов'язкове, що було прописано на державному рівні [759, с. 23].

Показовим було також те, що станом на літо 1935 р. до молодіжних організацій НСДАП увійшло від 3,5 до 4 млн. хлопчиків і дівчат у віці від 10 до 18 років. А вже у 1937-1938 рр. – дві третини всієї «арійської» молоді стали членами цих організацій [759, с. 23]. Крім того, діяла розгалужена мережа припартійних організацій, у тому числі «Німецький робітничий фронт» (Deutsche Arbeitsfront, DAF), «Націонал-соціалістична народна благодійність» (Nationalsozialistische Volkswohlfahrt, NSV) та «Націонал-соціалістична жіноча організація» (Nationalsozialistische Frauenschaft или NS-Frauenschaft) [759, с. 23].

Показником ефективності систематизованої націонал-соціалістичної освіти та ідеологізації став референдум щодо об'єднання державних посад президента (голови держави) і канцлера (голови уряду) 19 серпня 1934 р. (Volksabstimmung über die Vereinigung der Ämter des Reichspräsidenten und des Reichskanzlers) в якому лише 10% населення тогочасної Німеччини не взяло участі, 90% проголосувало «за» [759, с. 23]. Адольф Гітлер отримав титул «Вождь і Рейхсканцлер» (Führer und Reichskanzler).

Третій етап припадає на 1936-1938/39 рр. і стосується консолідації диктатури та підготовки до агресивної війни.

Роки між 1935-1936 рр. і початком війни у 1939 р. не даремно часто називають «хорошими роками» Третього рейху. Їх можна охарактеризувати як роки позитивного економічного розвитку, зниження рівня безробіття (що в значній мірі викликано завдяки переозброєнню), зростаючих можливостей споживачів; відбулася також зміна ставлення до життя, віра у можливості соціального розвитку.

Перш за все, люди отримали відчуття зростаючої соціальної рівності – доти, доки народ відчував себе національною спільнотою (Volksgemeinschaft). На Олімпійських іграх у Берліні в 1936 р. нацистський режим показав себе світу як миролюбна, сучасна та космополітична нація [839, с. 427; 310; 377]. Під час ігор навмисно придушувались протидії єврейським заходам. Крім того, відбулося відновлення національної

свідомості: між 1936 і 1939 рр. відбулася окупація демілітаризованої Рейнської області, Саарський референдум, аншлюс Австрії, Мюнхенська угода/повернення Судетської області, окупація іншої частини Чехословаччини. Тепер було остаточно зрозуміло, що нацистський режим веде агресивні плани розширення і не зацікавлений у взаємному порозумінні. Насправді, нацистський режим мав агресивні плани, готував війну через масове переозброєння та мілітаризацію суспільства. З «чотирирічним планом» Німецький рейх, його економіка та військові повинні були готуватися до війни системно до 1940 р. [900, с. 209].

До ядра нацистської ідеології входив не тільки антисемітизм, а і перемога нового середовища проживання (Lebensraum) [900, с. 209], що уособлює ідею нацистського «народного співтовариства», яке вже згадувалося. На додаток до євреїв також підпадали й інші «неарійські» групи населення (наприклад, синті та роми), а також політичні супротивники, «професійні злочинці», гомосексуалісти, Свідки Ієгови, непристосовані і, нарешті, всі розумово відсталі люди, які не могли сприяти розвитку національної спільноти або ставили під загрозу мету «здорового національного тіла» [759, с. 24].

Виходячи з масової адаптації німців до режиму та вкрай низького руху опору, виникає питання: у чому ж успіх режиму, що тримався, з одного боку, на страху перед обличчям терору та примусу, а з іншого, – на соціальних пільгах? Чи була нацистська держава «прихильною диктатурою», або скоріше заснованою на примусі та терорі? Чому поступове виключення багатьох людей з національної спільноти, особливо євреїв, було зроблено без опору та виконувалося за допомогою численних дрібних і великих функціонерів?

Четвертий період – період військової активізації та радикалізації політики проти так званих «чужинців громади» (1939-1942 рр.). Влітку 1940 р. Гітлер був на піку своєї популярності, його експансіоністська політика мала високу підтримку: блискавична перемога (Blitzsieg) над Польщею, окупація Бельгії, Голландії, Франції, Данії та Норвегії [911, с. 96].

Війна й експлуатація стали каталізаторами соціальної мобільності: війна ще більше прискорила вже значно зростаючу у попередні роки динаміку та соціальну мобільність німецького суспільства – відкрилися нові сфери діяльності та кар'єрні можливості [759, с. 24]. Особисте збагачення на окупованих територіях стало повсякденним життям: кожному німецькому солдату було дозволено забирати додому те, що він міг перевезти сам. Населення на «домашньому фронті» теж виграло від цього.

Саме у цей період посилювалися радикальні дії проти чужинців громади та психічно хворих. Дії проти антисоціальних і нероб почалися вже у 1937-1938 рр., проте, трохи згодом почалася і «ліквідація» хворих та інвалідів: одночасно з початком війни почала працювати програма евтаназії в якості важливого етапу в процесі радикалізації расистського соціального напрямку та його практичної реалізації [759, с. 24]. Систематичне вбивство розумово хворих і психічно хворих, в основному газом, до кінця війни нараховувало близько 150 тисяч жертв [974, с. 211] і тимчасово було лише призупинене через протест церкви. Загалом до 1945 р. понад 400 тисяч людей стали жертвами примусової стерилізації. За цим всім слідувало і систематичне вбивство євреїв Європи. З війною почалася і нова фаза нацистської антиєврейської політики, тільки у Польщі підпали під нацистський контроль майже 3,5 млн. євреїв, що були закриті у гетто, зобов'язані до примусової праці та систематичного голодування.

Звичайно ж, перед історичною наукою постає багато питань. Як же міг статися такий «розрив цивілізації»? Чому, окрім короткої хвилі протестів, не було бунту проти програми евтаназії? Чому було так багато залучених звичайних людей до вбивства мільйонів (не тільки євреїв)? Що німці на «домашньому фронті» знали про масові вбивства та як могла статися така деморалізація суспільства [1067, с. 261]?

Після війни багато німців наполягали на тому, що вони не знали про систематичні масові вбивства євреїв. Дослідження, проведені в останні роки, показали наполегливіше, наскільки широко поширеною була новина про

масові вбивства і на «внутрішньому фронті», скільки було задіяно солдатів – не тільки СС, а й збройних сил – у переслідуванні, експлуатації та знищення євреїв. Більшість німців знала, що євреїв у Східній Європі очікувала жахлива доля, хоча багато хто з них не були докладно проінформовані про «остаточне рішення».

Останній, п'ятий етап, охоплює період з 1943 по 1945 рр. й умовно його можна назвати «тотальна війна» (Totaler Krieg) та падіння нацистського режиму.

Після рішучого повороту у війні, поразки 6-ї німецької армії під Сталінградом взимку 1942-1943 рр., життя німців різко погіршилося. У цей період відбулися масові повітряні удари по містах Німеччини з тисячами загиблих, люди стали менше вірити найсерйознішим гаслам режиму [1033, с. 78]; проте, було ще достатньо багато німців, які хотіли вірити у «тотальну війну» й «остаточну перемогу», проголошену Йозефом Геббельсом.

20 липня 1944 р. відбулася невдала спроба вбивства Гітлера (так звана операція «Валькірія») [907, с. 109]. Серед спільників і осіб, що взяли участь у «бунті совісті», був полковник вермахту Клаус Шенк фон Штауффенберг (Claus Schenk Graf von Stauffenberg), низка високих військових представників аристократії, а також люди з церковних кіл і СПД [1102, с. 183]. Операція «Валькірія» не вдалася, а організатори були засуджені та страчені Народним судом, їхні сім'ї взяті під варту, багато інших довірених осіб ув'язнено [907, с. 110].

Невдала спроба зміцнила позиції та згуртувала деяких послідовників Гітлера, і тільки в самі останні місяці війни, коли Гітлер майже повністю відійшов від громадськості і союзні війська підійшли до німецьких кордонів, міф Гітлера втратив своє значення. Гітлер і лідери нацистського режиму розуміли, що у разі поразки німецького народу їх очікує страшна помста, у першу чергу, від «світового єврейства». На цей час припадає останній етап радикалізації: насильство тепер направлено проти власного народу, військові суди ввели тисячі смертних вироків щодо дезертирів і так звані

«Wehrkraftzersetzer». У концтаборах були вбиті численні політичні противники, а перед наближенням Червоної Армії в'язні таборів на сході були направлені на захід на «марші смерті».

Але навіть у світлі майбутньої катастрофічної поразки не було повстання, навіть в останні тижні війни було всього кілька невеликих груп, які виступали проти фанатичного згуртування. До страху додавалася апатія: відставка, порожнеча та виснаження, але, безсумнівно, почуття моральної твердості залишалось до кінця.

Звичайно, періодизація німецького націонал-соціалізму є умовною. Проте, саме завдяки виокремленню історичних етапів, стає більш зрозумілою послідовність тих процесів та явищ, що відбувалися у Німеччині протягом 1930-1945 років.

На початку 1930-х рр. нацисти мали владу спочатку у німецьких землях та на вулиці, проте консерватори в уряді не могли протистояти їх динамізму, тим паче, вони чудово розуміли, що в них немає альтернативи: приєднатися або безповоротно втратити владу. Як ми бачимо, прихід до влади Адольфа Гітлера та його радикально налаштованої команди був стрімким і супроводжувався підтримкою серед німецького суспільства, хоча були і протистояння. Для прикладу, у Мюнхені активно діяла організація «Біла троянда» (Weiße Rose), яка була найвідомішою групою опору Третьому рейху. Ядром групи були брат і сестра Софі та Ганс Шолль (Sophie und Hans Scholl), Крістоф Пробст (Christoph Probst), Віллі Граф (Willi Graf), Олександр Шморелль (Alexander Schmorell) та професор Курт Хубер (Kurt Huber) [759, с. 26]. Між 1942 і 1943 роками група поширила шість листівок, в яких вони закликали до опору нацистському режиму. За їх мужність і рішучість захищати себе від нацистської диктатури вони заплатили шістьма своїми життями.

Аналізуючи події у Німеччині на початку 1930-х рр., важливо згадати, що підпал будівлі німецького парламенту послугував приводом для прийняття за ініціативою Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини 23 березня 1933 р. Закону про надзвичайні повноваження, який

розв'язав нацистам руки із «зачистки» партійно-політичного простору Німеччини. За нього проголосували 444 присутніх депутата, 94 соціал-демократа були проти, з 81 комуністів частина були арештовані, а частина пішла у підпілля. «Зачистка» завершилася вже влітку того ж року. Прийнятий на чотири роки закон неодноразово подовжувався, а прив'язаний до нього надзвичайний стан аж до краху в травні 1945 р. став конституційною нормою. 30 січня 1934 р. з прийняттям закону про реорганізацію рейху були скасовані земельні парламенти, і країна з федерації перетворилася на однопартійну централізовану унітарну державу [813, с. 3]. Зовнішня політика стала повністю підконтрольною правлячій партії, яка витісняла стару дипломатичну еліту на задній план.

Наприкінці 1934 р. в Третьюму рейху була розгорнута потужна система шпигунства, пропаганди расистської ідеології та підготовки «п'ятих колон» у країнах – потенційних об'єктах гітлерівської агресії. Ця система включала у себе зовнішньополітичний відділ НСДАП; організації німців, які проживали за кордоном (близько 400 великих німецьких земляцтв, тисячі різного роду об'єднань, німецьких шкіл і курсів); іноземний відділ гестапо (понад 25 тис. агентів); спеціальні підрозділи міністерства закордонних справ; військову розвідку; закордонний відділ міністерства пропаганди; закордонний відділ міністерства економіки; імперське колоніальне управління [813, с. 3].

Зробивши жест примирення в бік СРСР, нацистський уряд домогся першого успіху в сфері зовнішньої політики, одночасно в середині країни зміцнювалася диктатура НСДАП. Незважаючи на певний застій у двосторонніх відносинах напередодні приходу нацистів до влади, Гітлер не захотів денонсувати Берлінський договір 1926 р. і протокол до нього від 1931 р., заявивши 5 травня 1933 р., що ці документи будуть діяти й надалі [813, с. 3]. Зовнішньополітичний курс Німеччини щодо СРСР, як, втім, й інших країн, у перший рік перебування націонал-соціалістів при владі поєднував у собі різні тактичні установки, обумовлені, як правило, суто прагматичними тогочасними потребами.

По мірі зміцнення позицій нового режиму всередині країни, гітлерівська дипломатія на міжнародній арені все більше віддалялася від традиційних концепцій консервативної еліти (Міністерство закордонних справ, рейхсвер), поступово переходячи під повний контроль Адольфа Гітлера з його гранично ідеологізованою зовнішньополітичною програмою. Завдання гітлерівської дипломатії полягало в тому, щоб, спираючись на миролюбну риторичку, формально залучити на першому етапі в орбіту зовні дружніх двосторонніх відносин якомога більше країн, як потенційних союзників, так і противників за умови більшої залежності партнерів від Берліна у плані виконання міжнародних зобов'язань.

Наступним зовнішньополітичним кроком Адольфа Гітлера було підписання 20 липня 1933 р. в Римі конкордату з Ватиканом [813, с. 3]. З німецької сторони у його розробці брали участь віце-канцлер Франц фон Папен (Franz Joseph Hermann Michael Maria von Papen) й останній голова партії Центру прелат Людвіг Каас (Ludwig Kaas), з боку Святого престолу – донедавна папський нунцій у Баварії та Берліні, державний секретар (міністр закордонних справ) кардинал Євгеніо Пачеллі (Eugenio Maria Giuseppe Giovanni Pacelli), згодом Папа Пій XII (Pius XII). Договір містив положення про свободу католицького віросповідання у Німеччині, захист католицьких неполітичних організацій, збереження католицьких теологічних факультетів у вищих навчальних закладах, охорону церковної власності й ін. Для націонал-соціалістичної держави особливе значення мала стаття, що забороняла духовним особам партійно-політичну діяльність, а також зобов'язання католицьких священників дотримуватися вірності новому уряду.

За цим міжнародним договором конкордат повинен був сприяти стабілізації та зміцненню іміджу нацистського режиму і не давати слова представникам політичного католицизму, які до того були об'єднані у партії Центру, розпущеної гітлерівцями. Навіть у церковному середовищі не всі були згодні з формалізацією відносин між Святим престолом і Третім рейхом. Зокрема, кельнський кардинал Карл Йозеф Шульте (Karl Joseph

Kardinal Schulte) виступив проти укладення конкордату з, як він сказав, «диктатурою». До речі, згодом Пачеллі дорікали у тому, що він обійшов мовчанням злочини нацистів щодо євреїв, а католицьку церкву Німеччини – у тому, що вона в період з 1939 по 1945 рр. використовувала на примусових роботах у 776 католицьких установах приблизно 6 тис. викрадених з окупованих країн цивільних осіб і військовополонених [813, с. 4].

За миролюбної риторикою Берліна і, здавалося б, прагматичною дипломатією ховалися агресивність й авантюризм Адольфа Гітлера. Прийшовши до влади, нацисти, взявши за основу працю Гітлера «Майн кампф» («Mein Kampf») з його ідеологією завоювання для арійської раси «життєвого простору», взялися активно готувати базу для реалізації конкретних поточних і середньострокових зовнішньополітичних завдань. Ще влітку 1932 р., під час наради своїх однодумців, Гітлер озвучив план створення німецької «расової імперії», покликаної панувати над Європою та світом. «Ми ніколи не доб'ємося світового панування, – говорив він, – якщо в центрі нашого розвитку не буде створене потужне, тверде, як сталь, ядро з 80 або 100 мільйонів німців» [813, с. 4]. До «ядра» включалися, крім Німеччини, Австрія, Чехословаччина та частина Польщі. Такий «фундамент великої Німеччини» мали опоясувати малі та середні васальні держави: Прибалтика, Польща, Фінляндія, Угорщина, Сербія, Хорватія, Румунія, Україна, низка південноросійських і кавказьких держав.

Для нацистів було принципово важливо поступово звільнитися від стримуючих Німеччину положень Версальської системи і тим самим прокласти дорогу для легальної та нічим не обмеженої підготовки німецьких збройних сил до війни. Для цього вони активізували створення в Європі системи колективної безпеки, яка могла б стати серйозною перешкодою на шляху до досягнення світового панування. Нацистська верхівка вміло використовувала антирадянські настрої у правлячих колах провідних західних держав, доводячи необхідність створення єдиного фронту боротьби проти більшовицької Росії і, в цьому сенсі, – військово-політичного

«рівноправ'я» з іншими країнами. Німецька пропаганда стверджувала, що оскільки Німеччина є «щитом проти більшовицької небезпеки і захисницею західної цивілізації» [813, с. 4], то їй потрібні адекватні збройні сили. «Рівноправний» рівень озброєнь був на ділі лише прикриттям для початкового етапу створення потужної бойової армії.

З приходом прихильників Адольфа Гітлера до влади Женевська конференція з роззброєння 1932-1934 рр. зусиллями урядів західних держав та Німеччини перетворилася на ширму, що прикривала легалізацію озброєння Третього рейху. Скориставшись стагнацією переговорів, глава фашистської Італії Беніто Муссоліні виступив з пропозицією укласти пакт чотирьох держав. Його ідея зводилася до того, щоб чотири західні держави – Німеччина, Франція, Велика Британія й Італія – створили б свого роду закритий привілейований клуб, уклавши між собою угоду про проведення політики співпраці та підтримки миру в напрямку реалізації пакту Бріана-Келлога й інших антивоєнних договорів. Другий пункт проекту, запропонованого Муссоліні, передбачав можливість перегляду мирних договорів «законними шляхами» відповідно до статті 19 статуту Ліги Націй. Третій пункт підтверджував рівність прав Німеччини та її колишніх союзників (Австрії, Угорщини та Болгарії) у сфері озброєнь. Решта положень вимагали узгодження політики чотирьох держав по усім спірним міжнародним питанням в Європі та за її межами [813, с. 5].

16 березня 1933 р. прем'єр-міністр Англії Джеймс Макдональд виніс на розгляд конференції план, основний зміст якого зводився до збільшення чисельності збройних сил Німеччини у два рази – з 100 тис. до 200 тис. чоловік [813, с. 5]. Справа у тому, що Німеччина в 1930-х роках активно вела боротьбу за скасування Версальського договору, за яким її військові сили були значно зменшені. Країни-переможці Першої світової війни в принципі розуміли, що Німеччині вже потрібно дати якісь послаблення, проте не могли дійти згоди, які ж саме. Так, англійською стороною була висунута пропозиція так званого «вирівнювання» збройних сил. Під цією пропозицією розумілося

деяке розширення можливостей Німеччини (мається на увазі зазначене вище збільшення чисельності армії Німеччини) й, одночасно, скорочення сил Франції (відмова від крупнокаліберної артилерії, обмеження чисельності авіації, скорочення збройних сил). Ця пропозиція була відхилена, адже, з одного боку, німецька сторона отримувала за цим планом занадто мало, а з іншого – французи також мали низку претензій до цього плану [813, с. 5].

Основні розділи «плану Макдональда» зустріли підтримку з боку делегації США, проте гітлерівський уряд розцінив «план Макдональда» як санкцію західних держав на переозброєння Німеччини.

Позиція західних держав надихнула уряд Німеччини, який не забарився пред'явити на конференції нові вимоги. «Або Франція повинна роззброюватися в такій же мірі, як і ми, або ж ми повинні бути зрівняні в правах з нею» [813, с. 5], – заявив Гітлер. 27 квітня 1933 р. німецька делегація висловила свої зауваження до англійського плану. Вона зажадала надати Німеччині право «володіти усіма категоріями зброї, які інші держави вважають необхідними для самозахисту» [813, с. 5]. Наступного дня голова німецької делегації заявив, що при визначенні чисельності німецьких збройних сил не повинні прийматися у розрахунок «напіввійськові формування», тобто штурмові й охоронні загони, чисельність яких становила кілька сотень тисяч людей.

Зрозуміло, що Гітлер зовсім не прагнув пов'язувати свою програму озброєнь з роботою та рішеннями конференції з роззброєння. 11 травня 1933 р. у німецькій пресі була опублікована стаття міністра закордонних справ фон Нейрата (Konstantin von Neurath), в якій підкреслювалося, що Німеччина буде озброюватися незалежно від результатів роботи конференції. Правлячі кола Німеччини були переконані, що Женевська конференція по роззброєнню вже зіграла свою роль й у подальшому може стати лише гальмом на шляху здійснення їх планів.

І вже 14 жовтня 1933 р. уряд Німеччини заявив про те, що його представники не братимуть надалі участь у роботі конференції з роззброєння. Одночасно було оголошено про вихід Німеччини з Ліги Націй. Ці дії

супроводжувалися розгорнутою кампанією у німецьких медіа. Рейхстаг був розпущений. На 12 листопада 1933 р. були призначені нові «вибори» до рейхстагу, під час яких кожен виборець повинен був відповісти на питання: чи схвалює він вихід Німеччини з конференції з роззброєння та з Ліги Націй і чи готовий він заявити, що політика гітлерівського уряду «є виразом його власної точки зору і волі». Характерно, що участь у цих «виборах» склала 95,2%, при цьому 92,2% населення проголосувало за єдиний список НСДАП. 7,8% бюлетенів були визнані недійсними [813, с. 5].

Уряди західних країн відмовилися засудити односторонні дії Гітлера й у низці заяв висловили свою готовність вести переговори з Німеччиною поза рамками конференції з роззброєння і Ліги Націй. Тим самим ідеї створення системи колективної безпеки в Європі був нанесений важкий удар. Підписання 15 липня 1933 р. дещо модернізованого, у порівнянні з початковим варіантом, «пакту чотирьох» [1096, с. 308] означало успіх агресивного зовнішньополітичного курсу Німеччини, адже західні країни офіційно визнали необхідність ревізії Версальського договору та легалізації озброєння Німеччини. Німецька ж дипломатія вміло використовувала цю обставину, щоб шляхом укладення двосторонніх угод про дружбу, не допустити створення в Європі антинімецького фронту колективної безпеки.

26 січня 1934 р. відбулося підписання польсько-німецького протоколу про мирне вирішення суперечок строком на 10 років [1096, с. 309]. У документі йшлося в основному про зобов'язання сторін не застосовувати силу при вирішенні міжнародних суперечок. Формально таке формулювання було співзвучне з початковою ідеєю «пакту чотирьох». Але оскільки сам пакт не був реалізований, це означало, що найбільш дієвим способом вирішення міжнародних проблем був не багатосторонній, а двосторонній формат. «Інакше кажучи, польсько-німецька угода стверджувала у міждержавних відносинах той самий «ревізіоністський» принцип, якого не бажала явна більшість країн Європи» [813, с. 6].

Таким чином, уряд Німеччини протягом 1933-1934 рр. здійснив широку

та всебічну підготовку до відкритої відмови від військових статей Версальського договору та легалізації необмежених озброєнь. Якщо у 1933 р. військові витрати Третього рейху становили 4% від усього бюджету, у 1934 – 18%, то у 1936 – вже 39%, а у 1938 р. на них припадало 50% [813, с. 6].

Введення в 1930-х роках у Німеччині загальної військової повинності стало серйозним кроком до підготовки Другої світової війни. Отримавши у свої руки значну армію, німецьке керівництво приступило до розробки конкретних військових планів. 26 червня 1936 р. військовий міністр фон Бломберг (Werner Eduard Fritz von Blomberg) видав секретну директиву «Про єдину підготовку збройних сил до війни» [813, с. 6], яка була потім розширена та деталізована у червні 1937 р.

Тепер розглянемо на яких засадах, в яких умовах і з якими завданнями функціонувало дипломатичне представництво Німеччини у Токіо, очолюване Гербертом фон Дірксен (Eduard Willy Kurt Herbert von Dirksen). Фон Дірксен (див. Додаток Е) був уособленням німецької далекосхідної політики протягом 1933-1938 рр.

Щоб вивести відносини між Німеччиною та Японією на новий щабель, фон Дірксен вже наприкінці 1933 р. негайно відвідав анексовану японцями Маньчжурію, що було схвалено міністром закордонних справ Японії Кокі Хіроta у його неофіційному візиті в середині грудня 1933 р. Хіроta розповів йому також про прагнення уряду Японії після розвитку Маньчжурії, в яких розкривалися великі можливості для німецької економіки. Дірксен був дуже відданий цьому аспекту, адже налагодження економічних відносин у його роботі відіграло важливе значення. Протягом перебування фон Дірксена на посаді голови дипломатичної місії у Токіо значно зріс товарообіг Німеччини з Японією та Маньчжурією [758, с. 397].

У Міністерстві закордонних справ і посольстві Німеччини у Москві, яке до того часу очолював фон Дірксен, було продемонстровано відверте роздратування оголошенням Дірксена про зближення німецько-японських відносин, що було поворотним пунктом політики, яку він проводив у

Москві [975, с. 76]. На додаток до цього, коли раніше у центрі німецької далекосхідної політики були переважно дружні відносини з Китаєм, у той час СРСР був занепокоєний таким демонстративним актом, адже поїздка до Маньчжурії означала де-факто визнання статусу-кво. Тому перед Гербертом фон Дірксенем стояла складна задача виведення німецько-японських відносин на якісно новий рівень [19-21].

Політична обстановка в Японії протягом двох перших років перебування фон Дірксена на посаді посла у Токіо характеризувалася повсюдною невпевненістю у виборі політики, якій треба слідувати. У дійсності ж йшла боротьба за владу між фракціями, які перебували у стані постійних суперечок. Націоналістичний революційний елемент, представлений армією, ще не отримав повного контролю над державною машиною, у той час як помірковані та ліберальні елементи, як і раніше, залишалися на своїх місцях. Ця невпевненість відбивалася і в сміливих, але незавершених спробах вибрати середній курс, якому б наслідували різні Кабінети, що приходили до влади. І таким же чином відбувалися постійні зміни у потрійній проблемі відносин з Росією, Китаєм і США.

Навряд чи така внутрішня боротьба могла забезпечити сталість зовнішньополітичних справ. Хіроta робив відчайдушні спроби поліпшити відносини Японії зі Сполученими Штатами, що сильно похитнулися через окупацію Маньчжурії та вихід Японії з Ліги Націй. З іншого боку, радянсько-японські відносини мали нестабільний характер. Протягом 1933 р., коли генерал Аракі обіймав посаду міністра оборони, перспектива розв'язання війни здавалася більш ймовірною, ніж збереження миру. Аракі проповідував у своїх промовах необхідність і неминучість війни [758, с. 397]. Таким було враження Герберта фон Дірксена, коли він був запрошений на особисту та конфіденційну бесіду з Аракі після його відставки. Він був відправлений у відставку майже одночасно з прибуттям фон Дірксена до Японії. Розрядка, що стала результатом зникнення Аракі з політичної сцени, надала Хіроta зручний випадок спробувати виплутатися з павутини інтересів обох сторін у

Маньчжурії. Його зусилля увінчалися успіхом, оскільки СРСР, ступінь військової готовності якого все ще був недостатнім, вважав цю країну надто ненадійною, щоб триматися за неї. Під час тривалого торгу, який провели за класичними канонами цього мистецтва, як це прийнято у всіх східних країнах, було досягнуто згоди щодо купівлі Японією Східно-Китайської залізниці за порівняно низьку ціну [758, с. 397; 468].

До початку своєї дипломатичної місії у Токіо фон Дірксен був прийнятий у Берліні Гінденбургом і Гітлером [1035, с. 255], відвідав Міністерство закордонних справ, мав зустріч з військовим міністром генералом фон Бломбергом. Останній дав зрозуміти послу в Токіо, що бажання Гітлера встановити більш тісні відносини з Японією має служити компенсацією швидкому зростанню відчуженості у відносинах з Росією. Та обставина, що фон Дірксен до призначення послом в Японії був послом Німеччини у СРСР, не є випадковою, а, скоріше за все, була запланована Німеччиною. У березні 1933 р. Японія вийшла з Ліги Націй, у цьому ж році, наслідуючи її приклад, у жовтні вийшла і Німеччина [1071, с. 401].

Заступаючи на дипломатичну службу у Токіо, Герберт фон Дірксен відчував себе абсолютно депортованим через географічну віддаленість дипломатичної місії, про що він писав у доповіді за листопад/грудень 1933 р. [989, с. 88].

Свою діяльність у Токіо фон Дірксен розпочав наприкінці 1933 р., очоливши німецьку дипломатичну місію, яка була однією з найменших серед посольств Німеччини на той час. Дипломатичний персонал, що його оточував, складався всього з п'яти вищих і кількох чиновників середнього класу. Також потрібно зважати на той факт, що спочатку було тільки Генеральне консульство в Осаці [24; 210; 211; 227; 231] та консульство у Дайрені. І тільки у 1935 р. з німецького посольства у Токіо виокремилися консульства у містах Мукден і Харбін [196; 1030, с. 27]. Консулом у Харбіні було призначено Карла Балзера.

Дипломатичний склад посольства Німеччини в Японії, очолюваного Гербертом фон Дірксеном, на початку 1930-х років виглядав наступним

чином. Особливо цінував фон Дірксен своїх двох співробітників Ханса Кольба (Dr. Hans Kolb) та Карла Кнолля (Karl Knoll), які виконували функції старших секретарів посольства [917, с. 120], оскільки вони досконало володіли японською мовою. Перший відав культурними справами, другий виконував обов'язки комерційного секретаря. Список цивільного персоналу завершував фон Ецдорф (Hasso von Etdorf), який був особистим секретарем фон Дірксена. Нобель і Кольб залишалися з Гербертом фон Дірксеном протягом усього терміну його служби у Токіо.

Радником посольства був призначений Нобель, колега фон Дірксена по берлінському періоду роботи у Східному відділі.

У країні, де армія та флот відігравали важливу роль, людські якості і професійна кваліфікація військового та військово-морського аташе були особливо важливими.

Військовим аташе посольства Німеччини був назначений в лютому 1934 р. один з найвідоміших офіцерів німецької армії як з точки зору особистих якостей, так і кваліфікації – генерал Отт (Eugen Ott). До того генерал Отт був політичною «правою рукою» генерала фон Шлейхера, який був протягом п'яти років військовим міністром і грав провідну роль у переговорах з нацистами [995, с. 35]. Хоча Гітлер вирішив не змушувати Отта повторити долю генерала Шлейхера і генерала фон Бредова, що були вбиті 30 червня 1934 р., новий військовий міністр вважав за необхідне протягом декількох років тримати Отта подалі від очей Гітлера, призначивши його спостерігачем від Німеччини при японській армії. Незважаючи на відчайдушні спроби повернутися до командування дивізією або армійським корпусом, Отту довелося залишатися на своїй напівдипломатичній посаді. У жовтні-листопаді 1936 р. брав участь у переговорах щодо укладання Антиконтинентальної угоди. Завдяки сильному характеру та здібностям він заслужив повагу японського генерального штабу, так само як і повагу дипломатичного корпусу, а у 1938 році став послом Німеччини в Японії та проводив активну дипломатичну діяльність [36; 48; 111; 124; 125; 131].

Військово-морським аташе було призначено капітана Веннікера, який чудово знав свою справу. Як капітан крейсера «Deutschland» («Німеччина») у ході першої стадії Другої світової війни він прославився завдяки своїм рейдам у Карибському морі [854, с. 64]. Потім він повернувся до Токіо на другий термін служби, де і залишався до самої капітуляції.

Частими були дипломатичні прийоми у посольстві. Більшість гостей були, звичайно, японці. Колишні дипломати або сім'ї, які мали зв'язки за кордоном, охоче приймали запрошення на обіди та ланчі. Не існувало жодних перешкод для спілкування з іноземцями. Крім того, мовний бар'єр долався порівняно легко завдяки тому, що гості німецького посольства володіли іноземними мовами. Вчені й офіцери японської армії непогано говорили німецькою, у той час як дипломати та промисловці, як правило, володіли англійською. Герберт фон Дірксен не робив жодних спроб вивчити японську мову, оскільки у його віці було дуже важко вивчати складну східну мову, переклад з якої одних і тих же понять відрізняється залежно від соціального стану співрозмовника. У бесіді з членами імператорського двору, наприклад, використовуються абсолютно відмінні форми від тих, що прийняті при зверненні до рівного або до людини з нижчого стану. Вільне володіння мовою було б корисним для фон Дірксена у бесідах з високоінтелектуальними людьми. Тому йому доводилося користуватися послугами посольського перекладача, коли він розмовляв з тими японцями, що не володіли жодною іноземною мовою [758, с. 398]. І ці люди, як правило, виявлялися набагато впливовими, ніж ті з їх співвітчизників, які легше піддавалися іноземному впливу.

Як і все інше в Японії, світське життя перебувало під сильним впливом імператорського двору. Імператор та імператриця завжди запрошували новопризначених послів на сніданок. Імператор був присутній і на офіційних банкетах, які влаштовувалися в офіційні святкові дні. Відомі гості представлялися йому на спеціальних аудієнціях. Він також зустрічався з іноземними представниками навесні на святі цвітіння сакури і на вечірках у

садах хризантем восени. Брати імператора – принц Чічібу і принц Такамацу – обидва були добре знайомі із зарубіжними країнами завдяки своїй любові до подорожей [82; 98]. Їм подобалося спілкуватися з дипломатами й іноді надавати їм честь, приймаючи у відповідь запрошення на обід. Принц Чічібу неодноразово відвідував Німеччину (див. Додаток Е), мав зустрічі з представниками німецько-японського співтовариства в Берліні, зміцнюючи тим самим культурні відносини між державами [70-71; 102; 384-389].

Пізніше Герберт фон Дірксен так писав про свою роботу на посаді посла в Японії: «До моменту мого прибуття в Японію умови для роботи німецького посла у цій країні були ідеальними. Японія – одне з найбільш віддалених від Батьківщини місць, а це сама по собі безцінна перевага у професії дипломата. Жодна інша посада не надавала більших зручностей і приємностей у повсякденному житті іноземця взагалі та дипломата зокрема, ніж робота в Японії: гарна, гостинна та цікава країна, в якій змішалися риси далекосхідної культури та західної цивілізації, дуже недороге проживання, кваліфікований і люб'язний японський персонал, необмежені можливості для комфортабельних подорожей, зручності на морських і гірських курортах з їх європейськими готелями, історичні храми та замки з цінними колекціями витворів мистецтва...» [974, с. 330].

Але протягом перебування в Японії його здоров'я серйозно постраждало, навіть значно більше, ніж свого часу в СРСР. Мусонний клімат Японії був абсолютно неприйнятним для астматика, яким був фон Дірксен. З середини жовтня до середини лютого він постійно хворів на астму. Захворювання настільки обмежувало його у роботі, що в січні 1937 р. фон Дірксен попросив про відставку міністра закордонних справ Німеччини фон Нейрата [904, с. 179]. Відкликання Герберту фон Дірксену довелося чекати рік через китайсько-японську війну 1937 р. Свою дипломатичну діяльність у Токіо фон Дірксен офіційно завершив 5 лютого 1938 р. [758, с. 399], покинувши Японію на американському судні «Empress of Canada»

(«Імператриця Канади»). Після цього він зайняв посаду посла Німеччини у Лондоні.

* * *

Аналізуючи зовнішню політику Третього рейху, потрібно зазначити, що досягнення паритету з провідними світовими державами для Адольфа Гітлера було серед ключових завдань зовнішньої політики 1933-1936 рр., що, відповідно, передбачало перегляд умов Версальського мирного договору та відновлення влади Німецької імперії в Європі та світі. Внутрішньополітичні процеси у Німеччині в ці роки були тісно пов'язані з націонал-соціалізмом і мали значний вплив на зовнішню політику. Історію німецького націонал-соціалізму умовно можна поділити на п'ять основних етапів: кінець Веймарської республіки та захоплення влади НСДАП (1930-1933 рр.), встановлення диктатури (1933-1935 рр.), консолідація диктатури та підготовка до агресивної війни (1936-1938/39 рр.), військова активізація та радикалізація політики проти «чужинців громади» (1939-1942 рр.) та «тотальна війна» і падіння нацистського режиму (1943-1945 рр.)

Зі зміною політичного курсу Німеччини на початку 1930-х років відбулося поживалення німецько-японських дипломатичних відносин. Хоча посольство Німеччини у Токіо на початку 1930-х років мало просту структуру і дипломатичний персонал був не чисельним, але перед посольством стояла складна задача розвитку відносин між Німеччиною та Японією, для вирішення якої Герберт фон Дірксен з самого початку налагодив плідне співробітництво з представниками Міністерства закордонних справ Японії. З Кокі Хіроta, який тривалий час обіймав посади прем'єр-міністра та міністра закордонних справ Японії, фон Дірксен перебував у дружніх стосунках протягом усього строку перебування на чолі німецької дипломатичної місії.

2.3. Європейський вектор зовнішньої політики Японії. Діяльність дипломатичних представництв Японії у Німеччині

Японський інтерес до німецького націонал-соціалізму був зорієнтований, у першу чергу, на культурній співпраці з нацистською Німеччиною. З японської точки зору термін «культура» вживався у сенсі «захід», незважаючи на те, що Японія виступала тут як колонія західних держав, або навпаки, незалежність могла ототожнюватися із «вестернізацією». Справа у тому, що ще з кінця XIX ст. Японія використовувала мілітаристську культуру Пруссії як зразок реформи японського суспільства. Саме завдяки цьому японська картинка Німеччини, а також японська «політика виходу з Азії» були найважливішими мотиваторами внутрішньої рушійної сили для співпраці з нацистською Німеччиною у політичній, культурній, економічній і військовій сферах. Фактично, для багатьох японських політиків і вчених в Японії раннього Шова-періоду (Showa jidai, 1926-1945 pp.) націонал-соціалістична та фашистська політична система вважалася сучасною та проривною. Особливий вплив на японські еліти і «просвітників» мав німецький національний рух періоду прусського часу, а також після захоплення влади Гітлером.

Зовсім не випадково, що зміст книги Іккі Кіта (Ikki Kita, 1883-1937 pp.), видатного японського письменника, інтелектуала та політичного філософа, що зробив завдяки своїй роботі неабиякий вплив на військових, які потім очолили японський мілітаризм і керували Японією до кінця Другої світової війни, «Велика основа принципу державної реформи» (яп. «Koku kai tokru on panі taikou», що вийшла у 1919 р.) та книги Гітлера «Mein Kampf» мали практично ідентичний напрямок думок. Звичайно, ця основна подібність також була в основному заснована на японській політиці «виходу з Азії» [851, с. 57], яка була однією з двох стовпів зовнішньої політики Японії з часів реставрації Мейдзі поряд з принципом «вхід на Захід». Саме політика виходу з Азії призвела – за винятком «японського традиційного духу» – до заперечення всієї азійської спадщини, яка тепер була заточена у вакуумі між

квазізахідними, не менш націонал-соціалістичними та фашистськими елементами.

Напередодні й у ході Другої світової війни армійське та флотське командування Японії не тільки грало вирішальний вплив на зовнішньополітичний курс уряду, але у низці випадків відкрито втручалося у сферу компетенції дипломатичного відомства. Проводилися відповідні самостійні акції через військових і військово-морських аташе, а також інших чинів генштабу армії та головного морського штабу, відряджених зі спеціальними місіями у дипломатичні представництва за кордоном. Цей паралелізм був названий самими японцями «Нідзю-гайко», тобто подвійною дипломатією, прикладом якої можуть служити японсько-німецькі переговори у 1936 р. з приводу укладання Антикомінтернівського пакту. Вони велися військовим аташе у Берліні Осімою винятково за директивами вищого армійського командування. Міністерство закордонних справ Японії, поставлене перед фактом вже після успішного завершення переговорів, змушене було погодитися з твердженням головного переговорника на посаді посла в Німеччині з метою продовження його місії – зондування ґрунту для встановлення, у подальшому, японсько-німецького військового союзу.

Система подвійної дипломатії ставила японських військових і військово-морських аташе в абсолютно незалежне становище від Міністерства закордонних справ, а отже і від дипломатичних представств, у штаті яких вони числилися, що призводило до гострих ситуацій, можливих, мабуть, тільки у практиці японських дипломатичних установ. Так, через гострий конфлікт, що стався між японськими представниками в Тегерані у 1936 р., – військовим аташе і посланником, – останній змушений був звернутися до іранської поліції з проханням захистити його від вороже налаштованого співвітчизника [832, с. 16].

У силу цих японських специфічних особливостей посади військового та військово-морського аташе, як правило, служили трампліном для успішної військової та політичної кар'єри. Вищі військові керівники Японії (генерали й адмірали, що обіймали посади міністрів, керівників розвідки, командуючих арміями та ескадрами) майже всі мали у своїх послужних списках стаж

воєнно-дипломатичної роботи. Наприклад, прем'єр-міністри з військових (генерали Танака, Абе, Хаясі, адмірالی Като, Йона, Суецугу), військові міністри (Аракі, Тєроучі, Ітагакі), начальник генерального штабу (фельдмаршал Сугіяма), командувач об'єднаною ескадрою (адмірал Ямомото) і багато інших, перебуваючи у штаб-офіцерських чинах, пройшли школу військових і військово-морських аташе або офіційних військових резидентів за кордоном [832, с. 16]. Їх подальшому просуванню сприяло те, що вони були обізнані в установках вищого командування і майбутніх змін у політиці, отримуючи заздалегідь відповідну інформацію або від свого керівництва, або від знаючих колег [832, с. 16]. Звичайно, міждержавні відносини не обмежувалися військово-політичним напрямком, культурна співпраця посідала важливе місце. Так, активною була діяльність посольства Японії та німецько-японського співтовариства, у Берліні організовувалися вечори японської культури, спільні перегляди фільмів на найвищому рівні, лекції (див. Додаток Є).

Для того, щоб краще побачити європейський і, зокрема, німецький вектор зовнішньої політики Японії у 30-ті роки ХХ ст., автором було проаналізовано звіти японських консульств у Німеччині.

Оскільки звіти надають інформацію, перш за все про великі міста, в яких знаходились генеральні консульства і які розташовані далеко від столиці, вони використовуються, передусім для того, щоб відповісти на питання, як впливала влада націонал-соціалістів на регіони. З огляду на те, що консульські звіти не містили інформації про дипломатичні переговори, лише внутрішні відносини у тій чи іншій державі перебування, які були важливі для проведення зовнішньополітичних заходів урядом та/або посольством рідної держави, аналіз консульських звітів пояснює, які аспекти політичних і суспільних відносин у Німеччині були цікаві для зовнішньої політики Японії. Крім того, на підставі аналізу інформації, яка була передана консульствами, можна у певній мірі зробити припущення, яким чином консульства збирали цю інформацію і за якими критеріями вони її відбирали.

У 1930-х роках Японія відкрила генеральні консульства в Німеччині у

таких містах як Дюссельдорф, Гамбург, Франкфурт-на-Майні та Мюнхен. Це була найбільша кількість дипломатичних представництв Японії в європейській країні.

Ще до Другої світової війни у Гамбурзі було засноване генеральне консульство, а саме 26 жовтня 1910 р. Першого японського генерального віце-консула, а також консула звали Ясутарьо Нумано (Yasutarō Numano) [839, с. 288]. У ході японсько-німецького конфлікту з приводу Ціндао (Qingdao / Tsingtau) під час Першої світової війни японський генеральний консул у Гамбурзі був знятий зі своєї посади, і лише наприкінці грудня 1919 р. генеральний консул був знову призначений до Гамбурга. Після цього генеральне консульство відновило свою роботу як найважливіше консульство Японії у Німеччині до 22 січня 1946 р., коли після завершення Другої світової війни генеральний консул Отошіро Курода (Otoshirō Kuroda) був знятий зі своєї посади. Внаслідок загарбницької політики Третього рейху посольства Японії в Австрії та Чехословаччині перетворилися на генеральні консульства у Відні та Празі. Звідти також відправляли важливі новини до Японії. Хоча у 1941 р. у східно-прусьському Кенігсберзі було створене четверте генеральне консульство Японії, але звіти, які надходили звідти, залишаються досі незнайденими [839, с. 289]. Таким чином, Японія мала незначну мережу консульств у Німеччині.

Генеральне консульство Японії у Гамбурзі регулярно відправляло у Токіо звіти про внутрішньополітичну ситуацію у Німеччині.

Після того, як у січні 1933 р. правління перейшло до Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини, генеральний віце-консул Японії Катсумі Йоно (Katsumi Ōno) склав детальний звіт про політичну ситуацію у Гамбурзі для японського міністра закордонних справ Кьосаі Ушіда (Kōsai Uchida) у Токіо, вражений виборами до Рейхстагу 5 березня 1933 р. У цьому звіті більш-менш описово пояснювалось, як проходило перейняття міської влади НСДАП у хаотичних політичних умовах Гамбургу. Уряд Гамбурга, який існував з 1925 р., було скинуто всього лише за чотири дні, що Йоно у

своєму звіті назвав «революцією посеред миру» [839, с. 290].

К. Йоно повідомляв, що НСДАП до цього часу не проводила жодних антисемітських акцій або кампаній проти єврейських магазинів, що контрастує з програмою партії та позицією націонал-соціалістів, і викликає у ньому «доволі дивне відчуття». Але вдень 11 березня всі торгівельні центри в місті, у першу чергу Карштадт, були окуповані штурмовим загonom СА, магазини були закриті, а на дахах були підняті прапори зі свастикою. Оскільки поліція віддала наказ про закриття всіх магазинів, деякий час панувала метушня. Йоно описав, як ці події відображала гамбурзька щоденна націонал-соціалістична газета. Згідно з нею останнім часом серед населення зріс рівень незадоволення єврейськими магазинами. Але оскільки цій тенденції зовсім не приділялось уваги, побоювались пограбувань і свавілля щодо єврейських магазинів. Тому загін СА зайняв і закрити магазини, щоб захистити будівлі та товари. Крім того покупцям порекомендували, в майбутньому більше не купувати у євреїв, а лише у німців. Проте ці події не мали ніякого відношення до бойкотів проти єврейських магазинів, які поширювались серед населення [839, с. 290].

Йоно повідомив, що хоча місцеві газети, такі як «Hamburger Fremdenblatt» або «Hamburger Korrespondent», які до цього представляли демократичну точку зору, тепер відверто демонстрували праві настрої, але це пояснювалося суворою цензурою преси правого уряду [839, с. 290]. Тепер ці газети, на відміну від попередніх років, прийняли стримані інтонації й у жодному разі не показували антиурядових настроїв.

Взимку 1934 р. японський генеральний консул відправив до Токіо список службовців гамбурзької міської адміністрації, який сьогодні, щоправда, ще не знайдено. Крім цього міністр закордонних справ Кьокі Хіроta (Kōki Hirota) сповістив, що державний секретар Георг Ааренс (Georg Ahrens) виступив з промовою про стан організації адміністративного управління у залі «Фенікс» Гамбурзької ратуші [505, с. 721]. Проте це лише короткі повідомлення, які містять мало інформації відносно внутрішньої

політики Німеччини.

1934 рік позначився великими змінами у німецькому уряді. Віце-канцлер Франц фон Папен загострив свою критику щодо принципів роботи націонал-соціалістичного режиму. 17 червня 1934 р. він виступив у Марбурзькому університеті з опозиційною промовою під назвою «Цілі німецької революції», зміст якої був опублікований наступного дня у Франкфуртській газеті. Японський генеральний віце-консул у Гамбурзі Йоно підбив підсумки цих подій у звіті від 26 червня [839, с. 294], в якому чітко вбачалась симпатія щодо критичних суджень Папена.

Віце-канцлер фон Папен у своїй промові сміливо та відверто критикував існуючий уряд й одночасно нарікав на поведінку радикальних елементів всередині НСДАП, що викликало з боку уряду та НСДАП великий галас і спричинило політичну кризу. Хоча уряд негайно заборонив опублікування тексту промови та конфіскував випуски газет, що вже були надруковані, проте ця новина вже досягла певної частини населення і, можливо, що вона матиме вплив на майбутній політичний стан. Разом з цим описом подій Йоно відправив до Японії також копію статті, яка з'явилась у Франкфуртській газеті 18 червня [515, с. 199].

Цікаво, що про цей виступ у Марбурзькому університеті в японському генеральному консульстві у Гамбурзі дізналися з Франкфуртської газети. І хоча засіб масової інформації, в якому була надрукована промова фон Папена, не мав прямого відношення до Гамбурга, але звіт про це був складений генеральним консульством у Гамбурзі. Це варто уваги, якщо пам'ятати, що про справи, які стосувалися німецького уряду, зазвичай повідомляли з японського посольства у Берліні.

Пояснення такого незвичайного перебігу полягає ймовірно у тому, що Йоно, за його власними словами, «потайки здобув та ретельно перечитав» випуск Франкфуртської газети від 18 червня, розповсюдження якої було заборонено [515, с. 199]. Через офіціальну цензуру преси було складно отримати доступ до відповідних інформаційних джерел, щоб дізнатися про

точний зміст промови. Хоча існує вірогідність, що японське посольство у Берліні через власні канали дізналося про промову, проте можливо, що тамтешній персонал не отримав про це детальної інформації. Цей приклад демонструє сувору цензуру преси націонал-соціалістичного режиму, й одночасно дає зрозуміти, що генеральне консульство у Гамбурзі виступало додатковим джерелом інформації для посольства у Берліні.

Через декілька днів після Марбурзької промови 30 червня 1934 р. почався так званий путч Рема [839, с. 294]. Адольф Гітлер у процесі політичного зачищення усунув гаданих чи справжніх опозиціонерів, серед яких були також лідер загону СА Ернст Ром (Ernst Rohm), а також колишній рейхсканцлер Курт фон Шляйхер (Kurt von Schleicher). При цьому був також вбитий консерватор Едгар Юліус Юнг (Edgar Julius Jung), який написав манускрипт для промови Папена [515, с. 200].

Коли 2 серпня 1934 р. помер президент Німеччини Пауль фон Гінденбург, Гітлер додатково до своєї посади Рейхсканцлера обійняв посаду президента згідно з «Законом про голову держави Німецького Рейху» [875, с. 83]. Таким чином він став «Вождем і рейхсканцлером». Щоб отримати формальну згоду населення, Гітлер призначив народний референдум на 19 серпня. За день до цього він виступив з промовою у гамбурзькій ратуші, яка транслювалась по всій країні по радіо. Генеральний віце-консул Йоно телеграфував зміст промови ще того ж дня до Токіо. Даній телеграмі надали особливого значення у Токіо, що було нетипово для тодішніх повідомлень гамбурзького генерального консульства [839, с. 315].

Крім печатки уповноваженого службовця у відділі щодо Європи та Азії на документі знаходились також печатки віце-міністра закордонних справ Мамору Шигемітсу (Mamoru Shigemitsu) і керівника інформаційного відділу Ейджі Амьо (Eiji Amō). Зазвичай повідомлення генерального консульства у Гамбурзі надсилалися листом, таким чином, минав майже місяць, поки японське міністерство отримувало ту чи іншу новину. Той факт, що у даному випадку була відправлена телеграма, яка вже наступного дня надійшла до

Токіо, говорить про те, що цю справу у генеральному консульстві у Гамбурзі вважали вкрай терміною [875, с. 84]. Можна зробити висновок, що у Міністерстві закордонних справ Японії особливу увагу приділяли діяльності Гітлера. Тим не менш, у телеграмі були стисло викладені лише суттєві моменти промови Гітлера.

У листі, відправленому так само 18 серпня 1934 р., який надійшов до Міністерства закордонних справ Японії 8 вересня, описується настрій, який панував під час промови Гітлера у Гамбурзі. Генеральний віце-консул Йоно повідомляє у ньому, що Гітлер був «палко прийнятий» громадянами, й що він виступив у ратуші з двогодинною промовою про «Закон про голову держави Німецького Рейху», яка транслювалась по всій країні по радіо. Він також нагадав, що разом з листом він вислав екземпляр газети «Hamburger Fremdenblatt» від 18 серпня, в якому був надрукований повний текст промови [839, с. 315]. Але сьогодні статті немає у дипломатичному архіві Міністерства закордонних справ Японії. На відміну від попередньої телеграми на цьому листі не знаходились печатки державного секретаря або керівника відділу, отже можна зробити висновок, що у Міністерстві зовнішніх справ Японії цьому звіту надавалось менше значення. Проте його значення як джерела, яке проливає світло на тодішнє шанування Гітлера, є набагато більшим.

Також генеральне консульство у Гамбурзі концентрувало свою увагу на питаннях організації адміністративного управління, а також територіальних реформ. У лютому 1934 р. генеральний віце-консул Йоно написав звіт про реформу організації управління у Гамбурзі вслід за перейняттям міської влади Націонал-соціалістичною німецькою робочою партією у березні 1933 р., в якому був представлений перебіг тих подій [861, с. 142]. Згідно з цим звітом НСДАП намагалась додатково до спрощення адміністративного апарату, що вже багато часу вважалось невирішеною проблемою, узгодити адміністративну владу з урядом Рейху щодо «духу законодавства» й «так званого принципу вождізму». Для цього НСДАП

проводила багато масштабних реформ. Спочатку у травні 1933 р. гауляйтер гамбурзької НСДАП Карл Кауфманн був призначений урядом Рейху намісником Гамбурга. Водночас міські органи влади, відштовхуючись від пруської системи державної ради, створили раду, незалежну від бургомистра, сенаторів і державних секретарів Гамбурга, яка складалась з 20 представників відповідних округів. Оскільки цю раду зробили дорадчим органом міського уряду, споконвічний гамбурзький парламент був позбавлений будь-якої влади. У жовтні була значно реорганізована адміністративна структура згідно з наказом Гамбурзької державної адміністрації, а у листопаді був заснований державний департамент, який напряду підпорядковувався бургомістру. Йоно повідомив також про деталі цієї адміністративної реорганізації та вбачав у ній розширення повноважень бургомистра. Йоно вважав, що гамбурзька адміністративна реформа після цих змін є «практично завершеною» [861, с. 142].

Проте менше ніж через два роки після цієї реформи адміністрація була знову реорганізована. 24 вересня 1936 р. гамбурзький намісник Кауфманн оприлюднив «Наказ про організацію гамбурзької адміністрації» [861, с. 142], внаслідок чого були розширені повноваження намісника. Наступник генерального віце-консула Йоно, генеральний консул Сентарьо Едо (Sentarö Edo), відправив свій звіт міністру закордонних справ Хашірьо Аріта (Hachirö Arita), в якому був представлений огляд цієї нової реформи.

Згідно з Едо, головною метою гамбурзької адміністративної реформи було усунення споконвічного «колегіального» сенату та створення сенату, який працював би за «так званим принципом вождізму», з метою передання попередніх повноважень бургомистра та сенату наміснику, призначеному центральним урядом [861, с. 143]. Оскільки Німеччина споконвічно була федеративною державою, центральний уряд мав незначні повноваження, але НСДАП досягла концентрації центральної влади завдяки побудові системи намісників Рейха після приходу до влади, а також намагалась впровадити ідеологію та політику партії по всій країні. Едо вважав, що Гамбург, завдяки

цій адміністративній реформі, став першим містом, яке повністю підпорядковувалось пануванню НСДАП та центральному уряду, як у реальності, так і судячи з назви.

Едо додав до свого звіту нотатки про найголовніший зміст адміністративних реформ, а також оригінальний текст наказу щодо реформи, проведеної Кауфманном. При цьому він звернув увагу на пункт щодо права нагляду намісника Рейху [839, с. 320], яке, на його думку, заслуговувало особливої уваги. Хоча згідно з цією реформою бургомістр формально залишався міським головою, нагляд за гамбурзьким урядом здійснював тепер намісник, який також одночасно отримав прямий контроль над гамбурзькою державною адміністрацією, фінансовою службою та службою працевлаштування. Далі Едо вказав на те, що близький друг Кауфманна Ааренс був призначений керівником гамбурзької державної адміністрації [839, с. 320], обійнявши таким чином найважливішу адміністративну посаду. Згідно з аналізом консула Едо, партія мала намір, таким чином, отримати контроль над найважливішими адміністративними частинами.

Незабаром після цієї адміністративної реформи Гамбург пережив ще одну значну реформу. 26 січня 1937 р. уряд Рейху видав «Закон про Великий Гамбург» (Groß-Hamburg-Gesetz) [839, с. 320], внаслідок якого територія міста Гамбург була значно розширена з 1 квітня 1938 р. Згідно цього закону міста Альтона, Вандсбек і Вільгельмсбург були включені до складу «Ганзейського міста Гамбург», а Гестхахт відійшов Пруссії. Таким чином виник контур сучасної території міста Гамбург.

Едо звітував Японії, що цей закон має на меті «винятково звільнення територій», а організація адміністративного управління більше не зазнала ніяких змін. Тим не менш, у своєму звіті Едо наголосив на важливості «Закону про Великий Гамбург» для панування НСДАП у Німеччині: найзначнішим завданням у Гамбурзі було вирішення проблеми порту. Порти, розміщені на Ельбі на території Гамбурга та Пруссії, хоча і мали тісний

взаємний зв'язок, однак з адміністративної точки зору були незалежні один від одного, що призводило до багатьох неприємностей в управлінні, а також під час ремонтних робіт і робіт по розширенню цих портів у регіоні Гамбурга. Через цю саму причину для мешканців чотирьох портових регіонів, у яких за різні галузі, наприклад поліцію та будівельний нагляд, соціальні установи, шкільну систему, а також систему постачання газу, води й електроенергії відповідали різні адміністративні органи, це також було дуже непрактично [839, с. 321]. Едо оцінював Закон про Великий Гамбург, насамперед, як засіб вирішення проблем порту.

Слід зазначити, що при цьому мова йшла лише про реформи в одному окремому місті. Однак Едо вважав, що Гамбург завдяки цим реформам «ще більше ніж до того міг відігравати роль посередника між Німеччиною та світом» [859, с. 77], а також надавав цим реформам на національному рівні велике політичне значення. До цього Гітлер намагався, передусім, розвинути Берлін як столицю, Мюнхен як місце походження НСДАП і Нюрнберг як місце проведення великих партійних з'їздів [839, с. 321]. Тепер нові реформи приділяли увагу Гамбургу – найбільшому німецькому портовому місту. Можна припустити, що виникнення «ганзейського міста Гамбург» було провісником заходів, які у майбутньому були вжиті для політичної централізації Німеччини у інших регіонах. Це питання потребувало найбільшої уваги. У кінці свого звіту Едо додав запис про те, що внаслідок Закону про Великий Гамбург одночасно також в інших містах, таких як Любек, Ольденбург і Куксхафен, було розпочате подібне звільнення територій.

Історично цікавим є і лист міністру закордонних справ Японії Ушіді Кьосаї (Uchida Kōsai) від Катсумі Йоно, генерального віце-консула Японії, який мав назву «Звіт про політичну ситуацію у Гамбурзі, беручи до особливої уваги вибір Рейхстагу, Гамбург, 2 березня 1933» [859, с. 78]. У ньому зазначалося про факт, що НСДАП нещодавно у своїй виборчій кампанії не проводила пропаганду проти євреїв і проти торговельних домів, викликало

дивне почуття у людей, беручи до уваги програму та попередню поведінку цієї партії. Проте вдень 11 березня торговельні дома Карштадт, Тітц, Епа та Вулворт були зайняті загоном СА, всі магазини були закриті, а на будівлях був встановлений прапор зі свастикою. Оскільки поліція далі впродовж того ж дня віддала наказ про закриття всіх торговельних домів, часом виникала метушня. Газета «Hamburger Tageblatt», місцева партійна газета НСДАП, повідомила, що в останній час серед населення все більше зростало незадоволення єврейськими торговельними домами. Але оскільки це не знайшло підтримки, побоювалися, що розпочнуться пограбування та свавілля щодо торговельних домів, що могло стати серйозною проблемою. Для того, щоб захистити будівлі та товари, СА зайняли торговельні дома, зачинили магазини, та крім того, настійно рекомендували покупцям відтепер купувати не у євреїв, а в німецьких магазинах. Повідомляється, що між НСДАП і настроєм, який поширювався серед населення проти єврейських торговельних домів, не було взаємозв'язку [859, с. 78].

Таким чином, Японія мала низку дипломатичних представництв у Німеччині, які, по-перше, виконували представницькі функції і, по-друге, регулярно сповіщали японське Міністерство закордонних справ про внутрішньополітичну ситуацію у країні.

* * *

Автор констатує, що німецько-японські відносини активізувалися у 1930-х роках завдяки низки внутрішньо- та зовнішньополітичних передумов і факторів. З одного боку, прихід до влади нацистів у Німеччині та Японії дав внутрішній поштовх, з іншого – незадоволення міжнародною ситуацією на Євразійському континенті та прагнення обох держав до переділу політичної карти світу підштовхнули держави до агресивної зовнішньої політики.

Найважливішим мотиватором внутрішньої рушійної сили в Японії для співпраці з нацистською Німеччиною у різних сферах була політика «виходу з Азії», для багатьох представників японської політичної та наукової еліти

націонал-соціалістична та фашистська політична система вважалася сучасною та проривною. Усередині країни велася інтенсивна політична, економічна й ідеологічна підготовка до союзу з нацистською Німеччиною, що був оформлений у 1936 р. Німеччина потребувала сильного та надійного союзника на Далекому Сході, якого вбачала в Японії.

На 1930-ті роки припадає активний розвиток дипломатичних відносин між державами. У Німеччині було відкрито низку дипломатичних представництв Японії. Німеччина, відповідно, відкрила дипломатичні установи в Японії, серед яких найбільший вплив мало посольство у Токіо під керівництвом Герберта фон Дірксена, який очолював посольство протягом 1933-1938 рр. Будучи професійним дипломатом, фон Дірксен одразу встановив контакти з представниками японської еліти та бізнесу, регулярно відвідував світські заходи, що допомогло за короткий проміжок часу досягти значних дипломатичних успіхів.

РОЗДІЛ 3

НІМЕЦЬКО-ЯПОНСЬКІ ВІДНОСИНИ У СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 1930-Х РОКІВ

3.1. Позиція СРСР щодо німецько-японського зближення другої половини 30-х років ХХ ст.

У напруженій міжнародній обстановці напередодні Другої світової війни особливого значення набула позиція СРСР щодо німецько-японського зближення другої половини 30-х років ХХ ст. Ця позиція не лише впливала на політику обох держав, але й на характер та особливості міжнародних відносин в Європі у 1930-х рр. Звичайно, США, Велика Британія та Франція були сильними гравцями на політичній карті світу, проте зважаючи на антирадянську направленість Антиконтинентального договору, автором було вирішено приділити особливу увагу саме СРСР як одному з ключових центрів сили того часу.

З середини тридцятих років конфліктний потенціал європейського та світового порядку став зростати, у першу чергу, завдяки розпочатому процесу консолідації нацистської Німеччини, фашистської Італії та мілітаристської Японії, з різних причин незадоволених своїм становищем у світі, які поставили основною метою своєї зовнішньої політики перегляд положень «Версаля» та створення «нового світового порядку» відповідно до власних інтересів. Під «новим порядком» слід розуміти військово, політичне й економічне домінування цих країн у світовому масштабі. Таким чином, Версальсько-Вашингтонська модель міжнародних відносин вступила у фазу системної кризи. Здатність і готовність її членів вирішувати суперечки та проблемні питання шляхом переговорів швидко зменшувалася і, навпаки, зростало бажання домагатися своїх цілей військово-силовим шляхом.

Зважаючи на вищезазначене, дисертант не міг оминати СРСР як одного з вагомих центрів сили на Європейському континенті напередодні Другої світової війни. Саме розгляд питання взаємовідносин між країнами «осі» та Радянським Союзом – з моменту утворення «осі» Берлін-Рим і підписання німецько-японського Антикомінтернівського пакту 25 листопада 1936 р. аж до початку Другої світової війни – є одним з ключових у передвоєнній Європі.

Держави, що підписали Антикомінтернівський пакт, домовилися про «спільну боротьбу проти комуністичного інтернаціоналу», а фактично (відповідно до додаткової таємної угоди) про взаємний нейтралітет у разі війни однієї з них з СРСР (див. додаток Г). Антикомінтернівський пакт був, значною мірою, угодою антикомуністичною, спрямованою проти Радянського Союзу, як держави, що є керівником Комінтерну. Зважаючи на тогочасний стан міждержавних відносин на Європейському континенті, Німеччина та Японія відкрито не могли афішувати спрямованість угоди проти СРСР, адже повний розрив економічних і політичних відносин ще більше загострив би ситуацію.

Важко погодитися з традиційним визначенням радянською історіографією Антикомінтернівського пакту як «військового плану». Він таким не був, адже відсутність у тексті конкретних зобов'язань з надання військової допомоги могла використовуватися як підстава для надання будь-якої військової допомоги, так і взагалі ухилення від такої. Тосіо Сіраторі (Toshio Shiratori) – японський дипломат, посол Японії в Італії у 1938-1940 рр., Швеції та Фінляндії у 1933-1936 рр., який був одним з ідеологів німецько-японського союзу, вважав неконкретність формулювань пакту основною його перевагою. Але у цьому ж полягала і головна слабкість документу. Тому він швидше виглядав «протоколом про наміри», ніж програмою дій. Саме через це, починаючи з 1938 р., у Берліні й Токіо почалися розмови про зміцнення Антикомінтернівського пакту.

Антикомінтернівський пакт, перш за все, сприяв виробленню спільних

політичних цілей і координації зовнішньополітичних завдань Німеччини, Японії, а пізніше й Італії, та розвитку їх подальших відносин [762, с. 3].

До середини 1930-х років Радянський Союз переконливо демонстрував свою зацікавленість у мирному співіснуванні з країнами капіталістичного світу. Комісія з політичної та правової оцінки радянсько-німецького договору про ненапад сформулювала наступну важливу тезу: «У дипломатичній документації СРСР 1937-1938 років не виявлено свідчень, які говорили б про радянські наміри домогтися порозуміння з Берліном» [762, с. 4]. Але випадки зондажу у той час мали місце. Політика Йосифа Сталіна щодо внутрішніх процесів у СРСР знаходила відображення і в його міжнародній політиці. Будучи Генеральним секретарем комуністичної партії, Йосиф Сталін офіційно та безпосередньо не займався поточними зовнішньополітичними справами: здебільшого не брав участі у переговорах з іншими державами, не приймав послів, не підписував дипломатичних документів. Разом з тим, його зовнішньополітична концепція й «особливий почерк» відчувалися у всіх кроках Радянського уряду у галузі зовнішньої політики» [762, с. 4].

У принциповому плані це проявлялося, насамперед, у тому, що радянське керівництво під тиском Сталіна давало односторонню оцінку розстановки та співвідношення політичних сил у світі. Стверджувалося, наприклад, що у центрі світової політики стояла боротьба двох світових систем: капіталістичної та соціалістичної. Звідси і теза: «СРСР є фортецею, оточеною ворогами, самотнім острівцем у бурхливому океані імперіалізму, який тільки й чекає випадку, щоб змити цей острівець із Землі» [762, с. 4]. З цієї тези випливав висновок, який наполегливо нав'язував радянському народу Й. Сталін, щоб виправдати свою внутрішню політику: необхідно посилювати цю фортецю (тобто сталінський режим) та усіма можливими засобами підтримувати закритий характер радянського суспільства [762, с. 4].

Важливий гуманістичний принцип пріоритетності у міжнародних відносинах загальнолюдських інтересів над класовими Йосиф Сталін повністю ігнорував. У 1937 р. він висунув концепцію про загострення

класової боротьби у радянському суспільстві, але у міжнародних справах не враховував класової та політичної різноманітності сил, що діяли на світовій арені. Й. Сталін і його оточення, перш за все В. Молотов, дотримувалися свого підходу до радянської зовнішньополітичної стратегії, закладеної ще В. Леніним, яка успішно проводилася народними комісарами із закордонних справ – Г. Чичеріним, а потім М. Литвиновим [762, с. 4]. Штучно створений Сталіним у сфері зовнішньої політики дух конфронтації (якому, до речі, намагався протидіяти М. Литвинов) пронизував дії радянського керівництва, що заважало йому тверезо оцінити інтереси СРСР і реально визначити, де вороги, а де сили, що можуть стати його союзниками. Напевне, саме через це справа про створення антигітлерівської коаліції почала активізуватися тільки у березні 1939 р., коли Німеччина окупувала територію усієї тодішньої Чехословаччини.

Внаслідок невірних ідеологічних концепцій авторитарної практики у зовнішній політиці СРСР, складні та суперечливі процеси, що протікали у світі в період передвоєнної політичної кризи, сприймалися неадекватно й об'єктивно не відповідали стратегічним інтересам Радянського Союзу.

Не підлягає сумніву, що головними винуватцями передвоєнної політичної кризи, а потім і світової війни, були Німеччина, Італія та Японія, яким сприяли їх сателіти, але і вину з СРСР за таємну змову з Німеччиною про розподіл Східної Європи ніхто не знімає. Проте чимала частка відповідальності лягає і на правлячі кола Англії та Франції, які в Мюнхені у вересні 1938 р. підписали угоду, за якою Чехословаччина мала передати п'яту частину своєї території Німеччині, а саме – Судетську область, тим самим показавши «зелене світло» війні.

На нашу думку, неправильно також вважати, що у той складний момент радянських керівників покинуло також почуття реалізму та витримки. Вони не могли не знати про глобальні плани Гітлера, жертвами яких неминуче повинні були стати і західні держави, і тому мюнхенську політику з усіма її вадами не можна було розцінювати як останнє слово їх

урядів [762, с. 5]. Це дозволяє стверджувати, що поряд із політикою Великої Британії та Франції, сталінізм став однією з основних причин, що перешкодило СРСР досягти угоди з ними про спільні дії проти націонал-соціалістичної Німеччини.

Сталін відчував недовіру до політики Англії та Франції, яка загострилася після подій у Мюнхені в 1938 р., коли ці країни небезуспішно намагалися зробити все можливе, щоб СРСР опинився у міжнародній ізоляції, і звели практично нанівець зусилля радянської дипломатії щодо створення системи колективної безпеки. Однак, до травня 1939 р. він все ж не втрачав надії на співпрацю як з Англією, так і з Францією, не заперечуючи проти реанімації системи колективної безпеки, одночасно даючи зрозуміти, що не відкидається можливість поліпшення відносин з Німеччиною. У доповіді на XVIII з'їзді комуністичної партії 10 березня 1939 р. Сталіним було заявлено, що радянська дипломатія буде проводити політику миру та зміцнення ділових зв'язків з усіма країнами, дотримуючись при цьому обережності та не даючи провокаторам війни втягнути СРСР у конфлікт. Ці слова із занепокоєнням були сприйняті у столицях західних держав. У Берліні ж їх зрозуміли як запрошення до діалогу [812, с. 99]. Це був час, коли різко посилювалася загроза виникнення війни в Європі.

Японський уряд під керівництвом прем'єр-міністра Хірануми Кіітіро (Hiranuma Kiichirō) виразив свій протест проти «розриву» Німеччиною Анतिकомінтернівського пакту. Саме так Японія оцінила висновок радянсько-німецького договору від 23 серпня 1939 р. Хіранума пішов у відставку, адже він «розглядав укладення союзу з Німеччиною та Італією, спрямованого проти СРСР, як основну політичну задачу очолюваного ним уряду і сприйняв невдачу в цьому питанні як політичне фіаско свого уряду та свою особисту невдачу» [762, с. 6].

Для того, щоб детальніше виокремити позицію СРСР щодо німецько-японського зближення, доцільним буде освітити військово-політичну

обстановку на японсько-радянському кордоні другої половини 1930-х років, яка почала нагнітатися з японської сторони ще на початку 1938 р. Це знайшло відображення у радянському дипломатичному листуванні того часу. У доповідній записці до Народного комісаріату закордонних справ СРСР (НКЗС СРСР) від 5 лютого 1938 р. радянський повпред у Токіо М. Славуцький писав: «Адмірал, міністр внутрішніх справ Суецугу (Nobumasa Suetsugu) та генерал, військовий міністр Сугіяма (Наїме Sugiyama) у своїх виступах як у пресі, так і в парламенті... вказують, що вони не думають, що СРСР сам зважився б почати військові дії, але що різні можливості повинні, мовляв, Японією враховуватися, і тому, мовляв, потрібно збільшувати армію та посилювати військове постачання. Серед іноземців останнім часом точаться здогадки – чи відбудеться військове зіткнення Японії з нами чи ні. Здогадки самі по собі досить характерні» [790, с. 64].

У доповідній записці М. Славуцького заступнику наркома закордонних справ Б. Стомонякову від 5 березня 1938 р. повідомлялося: «Головне місце японська воєнщина відводить нам. У своїх запитах японські депутати, як Вам відомо з телеграм ТАСС, говорять про незадоволення японсько-радянськими відносинами; при цьому деякі прямо висловлюють занепокоєння, заявляючи, що відносини з нами непокоять ділові кола, але воєнщина залякує їх і веде злісну кампанію проти нас, організовуючи у парламенті запити агресивного характеру, які, такі як Івакура (є директором дока Кавасакі, що само собою говорить про його зв'язки з воєнщиною), 22 лютого, торкаючись наших відносин («тиск на концесії», питання риболовлі), заявляють про необхідність не тільки дипломатичних заходів, але й застосування сили» [790, с. 64]. Далі слідувало наступне: «Були й такого роду виступи, що протиріччя між СРСР та Японією неминучі і що тому «необхідне посилення військової підготовки проти СРСР». Генерал Аракі (колишній військовий міністр, а у той час міністр освіти), прикриваючись демагогічними вивертами, виступив з черговою статтею про можливість японсько-радянської війни. Військовий міністр Сугіяма у всіх своїх виступах у

парламенті доводив необхідність збільшення озброєнь, мотивуючи їх збільшенням «озброєння СРСР та інших країн». У своєму захисті законопроекту про мобілізацію всієї країни військовий міністр, як й інші члени уряду, говорив про насування «національної кризи». Саме прагненням підготуватися до великої війни, з одного боку, і прагненням до повної фашизації Японії, – з іншого, пояснюється це завзяте підкреслення «національної кризи» небезпеки війни з нами. Цим пояснюється й організовано ведеться злісна кампанія проти нас» [790, с. 65] – зазначалося у доповіді. Як ми бачимо з тексту доповідної записки Славуцького, СРСР був занепокоєний загостренням радянсько-японських відносин і засуджував дії Японії, особливо по законопроекту про мобілізацію в Японії.

У зв'язку з цим, радянський уряд був змушений зайняти жорстку позицію. У листі М. Славуцькому керівництво НКЗС відзначало: «Ми бажали б уникнути подальшого загострення наших відносин з Японією і, виходячи з цього, займаємо помірковану позицію щодо низки конфліктів. Однак, провокаційна поведінка японської влади та позиція японського МЗС, до того ж ще підсилена глибоко ворожим нам послом Японії у СРСР Сігеміцу, послідовно прагнуть до загострення наших відносин, змушують нас давати японцям відсіч з низки питань» [790, с. 65]. З одного боку, СРСР не хотів загострення відносин з Японією, з іншого ж – демонстрував рішучість своїх намірів, називаючи поведінку уряду Японії провокаційною та такою, що веде до погіршення міждержавних відносин.

5 квітня 1938 р. М. Славуцький повідомляв народному комісару з закордонних справ М. Литвинову про те, що в Японії «затверджено бюджет у загальній сумі 3,5 млрд. ієн і величезний військовий бюджет», а також про те, що «нещодавно до Маньчжурії послана ще одна японська дивізія» [790, с. 65]. Головна увага в Японії, таким чином, приділялася розвитку сухопутних військ, у тому числі на північному напрямку, що викликало неабиякі занепокоєння з боку СРСР.

У щоденнику повпреда СРСР від 7 квітня 1938 р. записано: «На обіді у

чехів, чеський радник Хавелка і посланник Хавлічек повідомили, що «у всіх японських колах» говорять про близькі виступи японців проти СРСР, які виходять, по-перше, з необхідності вдарити по Радянському Союзу, без чого вони вважають неможливою перемогу в Китаї, і, по-друге, зі «сприятливості моменту для атаки проти СРСР, зважаючи на внутрішні труднощі в СРСР і ненадійність червоного командування» [790, с. 65]. Очевидно, що в Японії досить добре були обізнані про кампанію репресій, що розгорнулася у Радянському Союзі.

Хавелка зазначив, що є багато відомостей щодо «величезних труднощів японців у Китаї і що вони навіть отримали днями з японського джерела відомості про величезні «бродіння» в японських частинах, зокрема, у 12-й дивізії, де, за цими даними, розстріляно багато офіцерів і навіть нібито сам начальник дивізії» [790, с. 65].

4 квітня 1938 р. Радянський Союз виступив з ініціативою «взаємно вирішити низку проблем, що накопичилися, з позитивним результатом», за якими окремо сторони не бажали йти на поступки, але Японія, як і раніше, прагнула домогтися від СРСР односторонніх поступок.

Продовжувала загострюватися обстановка на далекосхідних кордонах СРСР. Так, 29 січня, 21, 26 і 27 лютого 1938 р. поодинокі японські літаки порушували радянсько-маньчжурський кордон [790, с. 65]. 3 лютого радник повіпредства СРСР в Японії К. Сметанін, відвідавши начальника департаменту японського Міністерства закордонних справ Іноуе, заявив протест з приводу порушення радянського кордону групою японсько-маньчжурських військ у районі села Полтавка, що відкрила вогонь по радянському прикордонному населенню. 26 лютого японці обстріляли радянський прикордонний наряд на острові № 211 на річці Аргунь. 11 квітня вже 11 японських літаків порушили повітряний кордон СРСР, один з них (льотчик Маеда) був змушений здійснити посадку на радянській території. 27 травня японці влаштували на радянській території засідку і, захопивши прикордонника червоноармійця Кривенка, повели його до маньчжур [790, с. 66].

Японська агентура активізувала розвідувальну діяльність на радянській території. На знак протесту проти цих дій, М. Славуцьким 10 лютого 1938 р. було заявлено про закриття трьох радянських консульств в Японії, а саме, було оголошено припинення діяльності японських консульств у Хабаровську та Благовещенську, а також одного з двох консульств на Сахаліні.

8 липня 1938 р. Б. Стомоняков прийняв Сігеміцу та звернув його увагу на небезпечні дії з японсько-маньчжурського боку, пов'язані із застосуванням хімічної зброї. Ось що записано у стенограмі розмови: «Стомоняков. – Я користуюся нагодою, щоб звернути увагу пана Посла на наступні події. 28 червня цього року в Гродековському районі з боку укріплених висот на маньчжурській стороні став надходити на радянську сторону й ясно відчуватися газ із запахом фіалок. У багатьох осіб на радянській території у результаті з'явилося запаморочення і вони були змушені надягти протигази. У результаті ретельно виробленого розслідування було встановлено факт пуску з маньчжурської території нейтрального газу з концентрацією отруйних речовин. Це є другим випадком подібного роду. Пане Посол, ймовірно, пам'ятає, що 20 січня 1937 року, коли я мав честь бути прийнятим до нього на обід, я, скориставшись цією нагодою, зробив йому подання з приводу того, що тоді поблизу Благовещенська з японських літаків були пущені на нашу територію отруйні гази» [790, с. 66]. Як ми можемо бачити зі стенограми розмови, радянський дипломат Б. Стомоняков у подробицях доносить до відома японського посла про інцидент, що стався 28 червня 1938 р. на кордоні, тим самим даючи зрозуміти, що уряд СРСР повністю проінформований щодо інциденту із застосуванням хімічної зброї, а також не оминає можливості нагадати про те, що це вже не перший випадок із запуском отруйних газів з японсько-маньчжурської сторони.

Всі спроби радянської сторони як на військовому, так і дипломатичному рівнях щодо зупинення трагічного розвитку подій, виявлялися марними. Стан ускладнювала й антирадянська пропаганда, що розгорталася в

Японії, яка мала широку підтримку серед вищих ешелонів японської влади. 21 червня 1938 р. К. Сметанін, тимчасово виконуючи обов'язки повіреного у справах повпредства СРСР в Японії, змушений був звернути увагу віце-міністра закордонних справ Японії К. Хоріноуті, який на відміну від міністра закордонних справ Кокі Хіроти, справив на радянського дипломата більш сприятливе враження («чиновник вищого гатунку, мабуть, тонкого виховання і великої освіти»), на провокаційний характер «фашистських плакатів» з гаслом «Будьте готові до неминучої японсько-радянської війни», вказавши при цьому, що ці плакати демонстративно виставлені близько повпредства і на всьому шляху до МЗС. Відповідь віце-міністра була малозрозумілою [790, с. 66]. З цього яскраво видно, що радянська дипломатія була оперативною, швидко реагуючи на будь-які дії з японської сторони.

У наступному листі К. Сметаніна на ім'я М. Литвинова від 4 липня 1938 р. говорилося про «мерзотні знущання японців», які довелося пережити членам команд і пасажиром на пароплавах «Кузнецькбуд» і «Вимпел», що потерпіли аварії біля японських берегів, про «провокаційні витівки японської воєнщини на нашому кордоні», про «нахабну поведінку рибпромисловців» [790, с. 66]. Лист написаний у дуже нестриманому стилі, радянський дипломат емоційно описує події, що пов'язані з аварією радянських кораблів біля берегів Японії. Таким чином, міждержавні відносини мали тенденцію до ескалації.

Під час переговорів про повернення моряків, що були на потерпілих радянських суднах, японська сторона зажадала в обмін повернути їй низку засуджених у СРСР японців. Б. Стомоняков висловив з цього приводу Сігеміцу протест, сказавши, що «не пам'ятає прецеденту в міжнародних відносинах, коли б одна держава, що затримує потерпілих під час аварії, стала б вимагати натомість видачі людей, засуджених за тяжкі злочини» [790, с. 67].

За півмісяця до початку бойових дій біля озера Хасан, японською стороною було порушено питання про лінії кордону в цьому районі.

15 липня 1938 р. у бесіді з повіреним у справах посольства Японії в

СРСР Х. Нісі у відповідь на його вимогу вивести радянські війська з висот на захід від озера Хасан, Б. Стомоняков відмітив, що відповідно до «Протоколу про ретельно перевірену першу ділянку кордону», підписаного у Ново-Київському урочищі 26 червня 1886 р. і такому, що становить частину Чанчунської (Хунчунської) угоди, а також з доданою до нього картою, немає ні найменшого сумніву в тому, що «озеро Хасан розташоване повністю на радянській території і що не тільки західні береги цього озера, а й деякий район на захід від цих берегів належать Радянському Союзу» [790, с. 67].

Але ці аргументи не були прийняті японською стороною до уваги і вже 20 липня 1938 р. претензії на територію у районі озера Хасан висловив Сігеміцу, пригрозивши застосуванням сили. Потайки підтягнувши з території Кореї до радянського кордону 19-ту піхотну дивізію, посилену польовою, важкою та зенітною артилерією й інженерними частинами, японська сторона 29 липня почала військові дії. Спочатку їм, володіючи на обраному напрямку абсолютною перевагою, вдалося захопити плацдарм, що розташований вглиб радянської території на 4 км, а потім і закріпитися на ньому. Однак, 2 серпня підійшли 32-га і 40-ва радянські стрілецькі дивізії й японці, незважаючи на підтримку частин 15-ї та 20-ї піхотних дивізій, кавалерійського полку та механізованої бригади, менш ніж через 10 днів були вибиті з великими бойовими втратами за межі радянської території.

З цього можна дійти висновку, що японська сторона вела агресивну політику на кордоні з СРСР, провокуючи тим самим його до дій у відповідь. Протягом декількох років стосунки між державами загострювалися і в липні 1938 р. японська сторона почала активний наступ, заявивши територіальні претензії на територію у районі озера Хасан і пройшла углиб радянської території на 4 км. Радянський Союз, у свою чергу, був змушений відповісти на спробу відторгнення територій.

* * *

Отже, у ході дослідження дисертантом був зроблений аналіз реакції СРСР (офіційної та неофіційної) на розвиток двосторонніх німецько-японських відносин. Було досліджено спроби на практиці реалізувати теорію

«пакту чотирьох» на основі розмежування сфер інтересів у Європі й Азії та договору про політичну співпрацю й економічну взаємодопомогу між країнами «осі», з одного боку, і Радянським Союзом – з іншого, як ключового моменту передісторії Другої світової війни.

Після аналізу дипломатичного листування радянської дипломатичної місії у Токіо з народним комісаріатом СРСР у закордонних справах, автор дійшов висновку, що на радянську позицію стосовно німецько-японського зближення 1930-х років впливала низка зовнішньополітичних факторів, серед яких значне місце займало військове поживлення Японії на кордоні з СРСР. Радянське керівництво розцінювало це як антирадянську позицію Японії. Радянський уряд був змушений зайняти жорстку позицію, що проявилось у листі керівництва НКЗС М. Славуцькому, де зазначалося, що радянське керівництво бажало уникнути подальшого загострення відносин з Японією, тому займало помірковану позицію щодо деяких конфліктів. Проте, СРСР зазначав, що позиція Міністерства закордонних справ Японії та зухвала поведінка японської влади послідовно наштовхували на загострення відносин і змушували СРСР давати відсіч з низки питань. Таким чином, з одного боку, СРСР не хотів загострення відносин з Японією, з іншого ж – демонстрував рішучість своїх намірів, називаючи поведінку уряду Японії провокаційною та такою, що веде до погіршення міждержавних відносин. Разом з тим, не можна применшувати роль таких зовнішніх суб'єктів, як СРСР, США й інших країн, що впливали на фінансування та постачання озброєння і ресурсів для Німеччини та Японії, незважаючи на їх гостру риторику засудження підготовки до війни.

3.2. Особливості формування Антикомінтернівського пакту у контексті досліджуваної теми

Загальна інформація по формуванню Антикомінтернівського пакту (див. Додаток В) є достатньо вивченою у вітчизняній і радянській

історіографії, проте яким чином сприймалося підписання угоди у Німеччині та Японії автори не висвітлювали. Дисертантом було вирішено на основі матеріалів закордонних архівів дослідити дипломатичні коментарі та звіти німецьких та японських дипломатів і високопосадовців щодо угоди.

Отже, генеральне консульство Німеччини в Осаці в особі генерального консула доктора Вагнера 26 січня 1937 р. надіслало послу Німеччини в Японії Герберту фон Дірксену, а той, відповідно, до Міністерства закордонних справ Німеччини до Берліну, звіт зі сприйняття Антикомінтернівського пакту та німецько-японській демонстрації в Осаці, в якому зазначалося, що укладення німецько-японського Антикомінтернівського пакту викликало в Осаці чисельні та спонтанні дружні демонстрації щодо Німеччини, про які консул, зокрема, мав честь повідомити посольству в Токіо. Проте не можна було не зрозуміти, що політичне зближення з Німеччиною, що почалося після підписання договору, було сприйняте з певного роду незадоволенням частиною великих промисловців і банкірів в Осаці. По-перше, у цих колах вірять, що такий крок японського уряду привів або має привести до незадоволення інших сторонніх сил, зокрема Великобританії та США проти Японії; боягузливі уми побачили в укладенні договору майбутню небезпеку «фашизму» в Японії, який загрожує капіталістичним інтересам. Ця небезпека стрімко наближається або ж вже навіть знаходиться за рогом [211].

Навіть у пресі Осаки, що мала найвпливовіші органи усієї Японії у великих підприємствах «Osaka Mainichi» й «Osaka Asahi», необхідно було відмітити, що згідно з офіційно виданими Токіо директивами, написані статті подавалися у стримано обережній формі й їм шкодили інші заголовки з дифірамами парламентаризму та принципу демократії. Все більше і більше відкривався той факт, що договір був втягнутий у внутрішньополітичну боротьбу, яка, можна сказати, вже з перших днів свого існування велася проти уявних переслідувачів «фашистських тенденцій» – Токійського кабінету відкритою та таємно зброєю.

У широких масах японського народу очевидне близьке зближення з Німеччиною внаслідок укладання договору було сприйняте безсумнівно з радістю. Велика демонстрація, яка мала представити образ мислення цих кіл у візуальному вираженні, була запланована незабаром після того, як в Осаці стало відомо про підписання договору. Захід був трохи перенесений, щоб він не співпадав з демонстрацією у Токіо, а навмисно був вибраний день перед початком парламентських дебатів у Токіо.

Ця демонстрація, що об'єднала 15 різноманітних союзів японського міста Осака, поміж них Німецько-японський союз, торгова палата, Об'єднані військові союзи, Товариство молодіжного союзу, союз «Дуби», різноманітні жіночі союзи й оборонні союзи з фабрик Осаки, проходила блискуче та була повною вражень.

Вона відбувалася 19 січня з 13:30 до 17 години у великій міській ратуші, де знаходилося більше 3000 учасників і не було жодного вільного місця [211]. Здавалося, що німецька колонія, прибуття якої мало велике значення, була майже повною. На сцені на самому видному місці знаходився прапор східної групи НСДАП, по боках від нього стояла озброєна охорона, яка тут вперше публічно вдягнула коричневі сорочки.

«Свято почалося з короткої промови ректора Осацького імператорського університету, професора Кусумото, після чого привітали прапори та проспівали національні гімни. Японський дівочий хор впродовж останніх тижнів вчив «Пісню німців» і «Пісню Хорста Весселя» та проспівали її дуже сильно. Після співу директор відділу культури дипломатичної служби у Токіо, пан Окада, зачитав урочисте послання міністра закордонних справ Японії пана Аріти, який наголошував на міцності японської форми держави, необхідності забезпечення миру у Східній Азії та волі всесвітнього миру через укладення Антиконтинентського пакту з Німеччиною. Дослівний текст я маю честь додати у перекладі, виконаному професором Ямамото в Осацькому університеті іноземних мов. Гучними аплодисментами було сприйняте прочитане мною та перекладене

консульськими лінгвістами японською мовою послання німецького посла пана фон Дірксена, який був позбавлений можливості з'явитися особисто через прибуття крейсера «Енден» до порту Йокогами. Великою несподіванкою та радістю для всіх присутніх був момент, коли пан посол через пряму трансляцію по радіо з передавальної станції у Токіо сказав безпосередньо до зібрання ще декілька речень, які можна було почути у чіткому та ясному відтворенні, й описав урочисте приймання команди крейсера «Баден» під час крокування вулицями Токіо. Промова, дослівний текст якої, а також вищезгаданого послання пана посла, прикріплені тут, викликала довготривалі аплодисменти» [211] – було зазначено у розгорнутому звіті генерального консульства Німеччини в Осаці, що був надісланий послу Німеччини в Японії Герберту фон Дірксену за 2 місяці після підписання Антикомінтернівського пакту.

Далі у звіті генеральний консул писав наступне: «Після промов губернатора Ясуї, обер-бургмістра Саками та професора Сати, а також вручення квітів делегатами жіночих союзів Японії, закінчилася перша частина свята триразовим криком «Банзай!» до делегатів від Німеччини та представників Японії, які були із задоволенням прийняті президентом торгової палати Японії в Осаці та мною» [211]. Отже, генеральний консул з піднесенням брав участь у всіх церемоніях з нагоди підписання пакту й у деталях передавав послу усі події, що супроводжували урочистості.

Окрім розважальної частини, програма заходів була насичена й інформаційною складовою. Так, у центрі другої частини свята, яке починалася промовою головного редактора Такаїші та декількома вступними словами генерального консула, була проголошена доповідь професора Шпрангера на тему: «Дружба між націями», яка була перекладена японською мовою його колишнім учнем, викладачем Імператорської школи мистецтв у Токіо, доктором Коцука, та «була сприйнята з величезними аплодисментами» – було зазначено у звіті [211].

Після цього була зачитана японська доповідь професора політичної

економіки Імператорського університету в Кіото, доктора Кокушо, який щойно повернувся з подорожі Німеччиною, на тему «Гармонія німецького та японського духу». Промова керівника відділу культури дипломатичної служби в Токіо, пана Окади, щодо культурного значення Антикомінтернівського пакту стала завершенням другої частини програми. З великим інтересом натовп слідував за демонстрацією звукового кіно «Новий германський вермахт», яке було зняте у 1935 році під час партійного з'їзду в Нюрнберзі [211].

Завершується ж перша частина звіту про урочистості з нагоди підписання договору також на позитивно-піднесеній ноті: «Процес усієї демонстрації безсумнівно залишить у всіх учасників сильне та довготривале враження і цьому посприяв той факт, що в основі Антикомінтернівського пакту знаходяться ідеї подальшої пропаганди у широкі народні маси. В цьому їх велике значення, навіть якщо не може виникнути сумнівів, що увесь захід, головним чином, був організований, а також приведений до виконання у військових колах» [211].

Далі генеральний консул у своєму звіті переходить до наступного етапу – обіду, що організований німецько-японським товариством в Осаці: «Щоб ще більш особливо відсвяткувати день демонстрації, німецько-японське товариство в Осаці, президентом якого є професор Сата, запросило учасників на обід в осакському клубі. У заході прийняли участь приблизно 250 осіб, серед них керівники провінційних і комунальних органів влади, командир дивізії Імаї, адмірал Мацусакі, президент торгової палати Японії, ректор Осацького імператорського університету, а також значна кількість відомих великих промисловців і банкірів, серед них можна відзначити пана Огуру (Сумітомо), пана Інабату (Хіппон Сенрйо), пана Яшіро (директор банків Сумітомо), та пана Сасакі (концерн Ямагучі). На промову за столом, зроблену професором Сата, відповів німецький професор Шпрангер» [211]. Те, що у заході взяло участь близько 250 представників еліти Осаки вказує на той факт, що у зближенні з Німеччиною були зацікавлені не тільки на

державному рівні; а той факт, що урочистості такого масштабу проходили не тільки у столиці Японії, свідчить ще й мінімум про те, що мережа генеральних консульств Німеччини разом із урядом Японії вела широку пропаганду німецько-японського співробітництва.

Далі у звіті генерального консульства міститься інформація про реакцію японської преси на проведені заходи. Так, у документі зазначено, що «Серед усіх газет в Осаці особливо «Osaka Mainichi» надала найповнішу доповідь про демонстрації з підтвердженими фотографіями. Два фрагменти такого характеру додані поряд з передовою статтею «German-Japanese Amity» англomовного видання «Osaka Mainichi» від 19 січня. «Далі я додаю – завершує генеральний консул – 2 ілюстративні доповіді японського видання “Osaka Asahi” та “Osaka Mainichi”» [211]. Отже, звіт підкріплений також і фотокопіями японських газет, що розмістили на своїх сторінках доповіді про проведені урочистості та, для більшої наочності, фотографії з низки тематичних заходів, що проходили в Осаці.

Одна з них «Osaka Asahi», конкурентне видання «Osaka Mainichi», представила німецько-японську демонстрацію дружби таким же чином 19 січня. «Вона йде паралельно з демонстрацією у ратуші. Тут член Верхньої палати Японії, колишній заступник міністра оборони Токі розповідає про свої враження від подорожі до Німеччини. Наприкінці також показують звукове кіно «Новий германський Вермахт», а також зображення німецьких ландшафтів» [211].

Нарешті варто відзначити той факт, що «впродовж цих днів «Osaka Asahi» представляє серію статей про небезпеку світового більшовизму, що вилучені з відомої книги доктора Ерта, а професор Ямамото з Осацького університету іноземних мов, якому була надана у розпорядження книга, зробив її переклад» [211]. Дана цитата зі звіту яскраво демонструє злагодженість роботи як німецьких дипломатичних представництв в Японії, так і правлячих кіл Японії проти більшовизму.

Для кращого розуміння тогочасних подій і духу того часу, автор

ознайомився з вітальною промовою міністра закордонних справ Японії Аріти на демонстрації в Осаці 19 січня 1937 р., в якій він зазначав: «На превелику радість мені випала можливість зробити вітальну промову з нагоди свята укладання Антикомінтернівського пакту, яке було організовано суспільними зусиллями місцевих різноманітних впливових об'єднань. Очевидно, що у нас чітко встановлені національні принципи захищати нашу навіки абсолютно незмінну форму держави та забезпечувати безпеку у Східній Азії, і, таким чином, ми змогли б зробити власний внесок у встановлення загального миру» [227].

Міністр закордонних справ Японії на початку своєї промови акцентує на тому, що однією з важливих місій країни є встановлення миру у всьому світі через забезпечення безпеки у Східній Азії. Таким чином він показує лідируючі позиції Японії у регіоні. Далі у промові говориться: «Політика нашого імперського уряду вже чітко визначена у тому, що ми енергійно протистоїмо усіма засобами, що знаходяться у нашому розпорядженні, роботі Комінтерну, що загрожує спокою та порядку як нашої імперії, так і усіх сусідніх країн [227].

Міністр акцентує на занепокоєності уряду Японії щодо діяльності Комінтерну, продовжуючи: «Як не дивно, VII зібрання Комінтерну вочевидь досягло відповідного рішення та зробило публічну заяву, що Комінтерн далі спрямовує свою основну увагу на Японію та Німеччину. Безпосередньо супутні явища цього рішення можна вже побачити у громадянській війні в Іспанії на заході й антияпонському русі Китайського народного фронту на сході». Після цих слів Аріта наголосив на необхідності міжнародної взаємодії для подолання Комінтерну: «Тут необхідно собі уявити, що Комінтерн має інтернаціональну організацію, і його відділення поширені по всьому світу і внаслідок цього необхідна міжнародна взаємодія по відношенню до наших захисних заходів проти Комінтерну» [227].

Міністром також було зазначено, що саме Німеччина та Японія мають бути прикладом для загального антикомінтернівського руху: «Це причина того, що обидві країни, Німеччина і Японія, що мають однакову точку зору,

уклали дану угоду. Так ми намагаємось разом з Німеччиною слугувати прикладом для загального антикомінтернівського руху, маючи намір, таким чином, підтримувати безпеку Східної Азії та привести усі країни до угоди, а далі й до загального миру. Ми дуже бажаємо, і це для нас навіть справа честі, досягти мети нашого договору в одностайній співпраці нашого народу» [227]. Як ми можемо побачити, міністр закордонних справ Японії покладає великі сподівання на Антикомінтернівський пакт як інструмент боротьби з Комінтерном у всьому світі та підтримки безпеки у Східній Азії.

Окрім цього, для демонстрації в Осаці 19 січня послом Німеччини в Японії Гербертом фон Дірксенем було розроблено послання, зачитане генеральним консулом доктором Вагнером: «Навряд чи можна знайти два народи, чиї культура і наука, чиї ідеали та цілі у настільки багатьох сферах співпадали або дорівнювали один одному, як у випадку Японії та Німеччини. Обидві країни сповнені глибокої любові до своєї батьківщини і до великих традицій свого минулого. Це палке бажання обох країн присвятити себе культурному та науковому прогресу у миролюбній роботі» [210]. «Тому, досить зрозуміло, – говорилося у посланні Герберта фон Дірксена, – що у Німеччині, таким же чином, як і в Японії, з'являється воля поєднатися навіть у думках для боротьби проти тієї сили, що має намір зруйнувати все навколо, що здається для наших обох народів любо та дорого» [210].

«Очевидним є те, що німецько-японський договір – це лише зовнішня форма внутрішньої єдності, яку вже давно обидва народи поєднали у бажанні забезпечити мир на кордонах, сталість і прогрес культури та науки всередині країни.

Захоплення та повага Німеччиною культурою та славетною історією Японії дуже великі. Для демонстрації цієї поваги і для вираження щирої дружби, яку відчуває Німеччина до японського народу, німецький фюрер відправив до Японії військовий корабель, який носить одне з найвеличніших імен у німецькому флоті. Вчора «Енден» прибув до Японії. І відвідування корабля завадило мені сьогодні знаходитись поміж вас. Тож я від усього

серця вітаю вас на цьому шляху та маю надію, що ця демонстрація може стати каменем у великій будівлі вільної та привітної співпраці, яку наші обидва народи мають намір спорудити» [210]. Потрібно зауважити, що у 1930-х роках частими були спільні воєнні німецько-японські навчання, а також японські військові регулярно відвідували Німеччину для обміну досвідом.

Окрім того посол фон Дірксен звернувся у радіозверненні до учасників демонстрації в Осаці з такими словами: «Дружня люб'язність японської влади дає мені бажану можливість, незважаючи на мою відсутність, все ж таки звернутись особисто до вашої демонстрації. Моя постійна впевненість у щирих і дружніх відносинах наших обох народів сьогодні була знову підтверджена щирим прийомом, який підготувало населення Токіо та Йокогами німецькому крейсеру «Енден». Під звуки музики команда крейсера крокувала сьогодні японською столицею, на радість усіх моїх співвітчизників їх вітали вулицями Токіо щиросердно і зі справжнім натхненням» [231].

Так як і прийом іншого німецького корабля «Баден», демонстрація в Осаці підтверджувала, наскільки багато внутрішніх і духовних обставин поєднували народи Німеччини та Японії на той час. Окрім цього, фон Дірксен поділився у радіозверненні і своїми емоціями з приводу урочистостей в Осаці: «Зібрання, як, наприклад, сьогоднішнє в Осаці, є подією, яка перетворює роботу для мене і моїх співробітників у радість, оскільки у вас я бачу доказ того, що зобов'язання за договорами, досягнуті політичними діями обох країн у формі німецько-японського Антиконтинентського пакту, відповідають суті та волі японського народу. Я хотів би щиро подякувати вам за цей захід та участь у цій величезній демонстрації, а також виказати надію, що усі ви в майбутньому будете співпрацювати з нами, щоб зберегти та посприяти мирній справі кооперації Німеччини і Японії» [231].

Інформативною була і промова президента Південно-Маньчжурського товариства залізничного транспорту Мацуоки від 23 грудня 1936 р. у Дайрені, яка мала гучну назву «Значення японсько-німецького

Антикомінтернівського пакту й огляд японської дипломатії» [243]. На початку своєї промови доповідач коротко озвучив мету, зміст і завдання договору. Його промова стосувалась питань, що представляє собою «Комінтерн», як він розвивався, як він пов'язаний з Радянською Росією й ін. Доповідач зробив докір іншим силам, а також Лізі Націй через їх нерішучу позицію щодо Комінтерну. Лише дві держави у світі, Японія та Німеччина, за словами Мацуоки, утворили надійне й ефективне об'єднання проти Комінтерну. Цей договір, на думку доповідача, є єдиним вихідним пунктом усіх подальших прагнень для захисту цілого світу й усього людства від «червоної небезпеки».

За словами Мацуоки, після створення японсько-англійського союзу упродовж двадцяти років усі дипломатичні заходи Японії були направлені довкола цього союзу. «Славетна ізоляція» сьогодні, за словами доповідача, є абсолютно неможливою. Тому Мацуока чітко й ясно висловлював своє бажання, щоб Антикомінтернівський пакт зайняв позицію японсько-англійського союзу у майбутньому та став основним напрямом для японської дипломатії. Так, на його думку, цей договір не є нічим іншим, ніж союзом Японії та Німеччини. Мацуока вважав, що японці та німці є народами вірності, за яку вони ладні віддати власну кров, а також, що обидва народи мають поставити собі завдання разом з іншими державами у майбутньому винищити Комінтерн з коренем. Мацуока завершує свою промову зі словами: «Але до цього належить перед усім розуміння японцями Німеччини і власного народу» [243].

13 травня 1937 р. фон Дірксен з Токіо доповідав і про урочистий обід Військового міністра до свята укладання Антикомінтернівського пакту [241].

Звіт до Міністерства закордонних справ Німеччини починається так: «Вже у січні тодішній військовий міністр граф Тераучі висловив бажання з приводу підписання японсько-німецького Антикомінтернівського пакту, влаштувати святковий обід, на який він, окрім мене і військово-повітряного аташе полковника Отта, хотів запросити різних членів посольства. Внаслідок

моєї хвороби та політичних подій – зміна кабінету, розпуск парламенту – втілення даного наміру було відкладено до травня. Тепер ми знову отримали запрошення Військового міністра Сігуями. Обід відбувся 5 числа цього місяця у готелі Імперіал (Imperial Hotel)» [241], що свідчить про те, що незважаючи на низку незапланованих, але об'єктивних обставин, святковий обід за участю представників німецького посольства відбувся за півроку після підписання Антикомінтернівського пакту.

Окрім названих німецьких гостей, з японської сторони взяли участь командир генерального штабу Принц Канін, член Найвищого військової ради Принц Асака, Очільник військової академії генерал-полковник Тераучі, заступник командира генерального штабу, заступник Військового міністра та ряд інших представників вищого офіцерського складу генерального штабу та Військового міністерства. Також взяв участь колишній міністр закордонних справ Аріта, який очолював дану посаду під час укладання договору, а також службовці Міністерства закордонних справ, які брали у цьому безпосередню участь. Також Гербертом фон Дірксенном у звіті було зазначено, що «Міністр закордонних справ Сато особисто був позбавлений можливості з'явитися через інші громадські зобов'язання і декілька разів настійно вибачався переді мною за свою відсутність» [241]. Святкування проходило урочисто і, водночас, дружньо.

Далі слідує інформація щодо промови Військового міністра Сугіяма: «Під час обіду Військовий міністр Сугіяма зробив промову, копія якої наведена у додатках. Я відповів йому на це промовою, яка також наведена у додатках. Після обіду відбувалося невеличке невимушене спілкування, під час якого військовий міністр Сугіяма мені зробив пояснення, що він лише упродовж останніх місяців отримав керівну політичну посаду в армії, але незалежно від цього, він з особливим схваленням слідкував за перемовинами щодо німецько-японського договору та норм цього договору і постійно з усією твердістю буде виступати за цей договір» [241].

Необхідно зазначити, що подібного роду обіди у посольстві були

регулярними. Так, у цьому ж звіті фон Дірксен зазначає, що за декілька днів до того він запросив, як і два роки тому, командира генерального штабу Принца Каніна, Військового міністра Сугіяму, очільника військової академії графа Тераучі, а також вищеназваних офіцерів на обід до посольства, на якому з німецької сторони окрім членів посольства взяли участь заступник керівника місцевого підрозділу Токіо-Йокогама, а також представники німецької преси. «Я привітав Принца Каніна й інших моїх японських гостей промовою, в якій я висловив їм свою подяку за співпрацю при укладанні німецько-японського пакту» [241]. «Генерал Сігуяма відповів короткою подячною промовою, – зазначалося у звіті, – в якій він наполегливо заявив про свою причетність до договору. Після обіду були показані різноманітні вузькоплівочні фільми: «Розповідь про Вермахт» (1936), «З'їзд партії у Нюрнберзі» (1936), фільм про олімпіаду і фільм, відзнятий у Німеччині минулого літа. Фільми викликали жвавий інтерес у японських панів. Вечір проходив у особливо гармонічній атмосфері» [241; 377].

Варто зазначити, що – підписання угоди святкувалося щороку. Для прикладу, 29 листопада 1938 р. посол Німеччини фон Дірксен надіслав до Міністерства закордонних справ звіт про святкування другої річниці Антикомінтернівського пакту.

Друга річниця підписання Антикомінтернівського пакту була, як і рік до цього, предметом великої кількості святкових заходів.

Коли у разі щорічно повторюваного урочистого святкування 25 листопада, безсумнівно, виникла небезпека, що святкування перетвориться у звичайне та механічне, оскільки японці більше ніж інші нації схильні дотримуватися буденності, то ця небезпека щодо фактичного змісту святкування, була на цей раз виключена тим, що 25 листопада відбулося підписання німецько-японського договору про культурне співробітництво, яке надало річниці нових важливих характеристик. Підписання договору про культурне співробітництво можна оцінити як подальший розвиток цілей, що були закріплені в Антикомінтернівському пакті та, насамперед, пояснити, що

у ньому йдеться про дійсно працюючу угоду, яка постійно втілюється, і яка стояла на початку нової сповненої надій епохи подальшого поглиблення міждержавних відносин.

Фон Дірксен зазначив: «Коли ж минулорічне святкування відбулося з превеликою щирістю, і тоді ж стало чітким розумінням і схваленням широкими верствами населення цього договору, то у цьому році ще в більшій кількості проявилось, як дух Анतिकомінтернівського пакту, а саме німецько-італійсько-японська дружба стали загальним надбанням японського народу. Жодний міжнародний договір, який Японія уклала з іншими державами, не знаходиться настільки близько до свідомості широких верств населення, як Анतिकомінтернівський пакт» [241]. У додатку до звіту містилася урочиста промова міністра закордонних справ Японії Аріти на вечері пам'яті Анतिकомінтернівського пакту (24 листопада 1938 р.) «Ваші ясновельможності! Шановні пані і панове! Для мене це велика честь, отримати можливість виступити з урочистою промовою на вечері пам'яті Анतिकомінтернівського пакту, у присутності Вашої ясновельможності посла Маньчжоу-го та посланця Іспанії, як представників країн, які вже довгий час здійснюють разом з нами спільні дії у сфері політики й у присутності багатьох особистостей, які дотримуються однієї думки з нами» [241].

Міністр закордонних справ Японії вважав, що Анतिकомінтернівський пакт, підписаний 25 листопада 1936 р. був епохальною подією загальноісторичного значення, а внаслідок вступу Італії до цього пакту японсько-німецько-італійська антикомінтернівська вісь перебуває на твердій основі. «Коли я згадую той час, де я, як міністр закордонних справ підписував договір два роки тому, у мене з'являється багато спогадів. Тоді нашому народу і навіть деяким членам уряду було байдуже і договір зазнав багато критики. Можливо, це йшло від того, що ми не скористалися можливістю розповісти власному народу, наскільки підступним і небезпечним є міжнародний комунізм і наскільки небезпечною та пагубною є його діяльність» [131].

Без уваги не залишилися і відносини Японії з Китаєм. Аріта вже давно був впевнений у тому, що терміново необхідним є справжнє порозуміння між Китаєм та Японією для встановлення вічного миру у Східній Азії, і що одна з причин, через яку порозуміння неможливе, була невидима діяльність комуністів. «Два роки тому я запропонував Чан Кайші укласти схожий договір між Китаєм та Японією, як це передбачалося між Японією і Німеччиною. Ця ідея була єдиним предметом тодішніх японсько-китайських переговорів» [131].

Для того, щоб краще зрозуміти мотиви та позицію Третього рейху щодо формування Антикомінтернівського пакту, дисертант проаналізував особисті щоденники головного ідеолога нацистської Німеччини рейхсміністра Йозефа Геббельса за 1936 р. [768].

Так, у своєму щоденнику за 27 лютого 1936 р. Геббельс писав наступне: «Працював вдома. Вечір з фюрером на карнавалі «Весела вдова». Дійсно, чудовий спектакль. Потім фюрер і митець у нас вдома. До п'ятої години ранку фюрер говорив про зміну стилю та смаку за останні 30 років. Революція у всіх сферах. Він гострий і проникливий мислитель. Втомлений у ліжку. Три години сну.

Середа: Військовий переворот у Токіо. Прем'єр-міністра та двох міністрів розстріляно. Проти парламенту та нестійкості. Вони теж роблять все це. Повний респект. Адмірал Редер (Raeder) обговорював зі мною морську церемонію у Кілі, що відбудеться в кінці травня. Допоможу йому.

Констанція Неттенсхайм (Constanze Nettessheim) має фінансові труднощі. Підняв її заробітну плату до 6000 рейхсмарок. Вона щаслива...

Обід з фюрером: події в Токіо. Він зазначає відмінності. Народна революція та військовий переворот. Ми стоїмо на щаблі народної революції. Це дуже надихає.

Робота вдома. Кава з вкладниками з автор-ревію... З пані Юго (Jugo) обговорили її новий фільм. Вдома працював.

Ввечері з Магдою на вечері у турецького посла. Як завжди на таких

вечерях: нудно, тупо, повно офіційних фраз і дурних лестощів...» [521, с. 575].

Як ми можемо побачити з опису одного дня в особистому щоденнику, Йозеф Геббельс серед інших поточних справ, згадує Японію та схвалює ще один військовий переворот у Токіо, який відбувся за день до цього – 26 лютого 1936 р. Окрім цього, на обіді з Адольфом Гітлером були обговорені події в Японії. Геббельс також зазначає про різницю у процесах приходу до влади нових урядів, акцентуючи на тому, що Гітлер прийшов до влади через народну революцію, а військові в Японії отримали владу шляхом військового перевороту.

За два дні, 29 лютого 1936 р., у щоденнику Геббельса знову коротко згадується підготовка до Антиконтинентального пакту: «...Після обіду випробував автомобілі «Майбах» і «Мерседес» з дизельним двигуном. Хороші результати. П'ятниця: Хегерт (Haegert) доповідав про Антиконтинентальний пакт з доктором Таубертом (Dr. Taubert)... Обговорювали з Папенем австрійське питання. Він, як і раніше, мріє про його «залагодженість». Але це так наївно. Уряд Відня є зрадниками німецькій нації. Фюрер завзято бореться з ним... У Токіо справи дуже напружені. Бунтарі стоять на своєму...» [521, с. 575]. Вочевидь, обіймаючи з 1933 по 1945 роки посаду міністра пропаганди та президента імперської палати культури, Геббельс займався формуванням позитивного образу японців у німецькому суспільстві. Проте, він чітко розмежовував внутрішню та зовнішню політику і був прихильником того, щоб його міністерство зосереджувалося більше на внутрішній політиці.

9 червня 1936 р. у щоденнику була також коротка згадка про конфлікт на Далекому Сході та роль Японії у його розв'язанні: «Зовнішня політика. Фюрер бачить, що конфлікт на Далекому Сході наближається. І Японія переможе Росію у цьому конфлікті... І тоді прийде наш час. Тоді маємо прийти ми і правити на Землі протягом 100 років. Сподіваюся, ми будемо готові до цього і фюрер ще буде живий. Це станеться...» [521, с. 622].

Підготовка до укладання Антикомінтернівського пакту була активною, відносини з Японією, як один з найважливіших напрямків тогочасної зовнішньої політики Третього рейху, поступово виходили на новий рівень. Проте Геббельс був занепокоєний тим, що робота над Антикомінтернівським пактом може поглибити увесь його відділ. Це видно із запису у щоденнику від 11 червня 1936 р.: «Вчора: зміни в Італії мають сильний вплив на нас... Хегерт доповідає: Антикомінтернівське питання, яке дуже гостро зараз стоїть. Він хоче поглинути увесь відділ. Сумнівна причина. Я так думаю. Зовнішня та внутрішньодержавна пропаганда – це дві абсолютно різні речі». Того ж дня була ще одна коротка цитата щодо Далекого Сходу: «На Далекому Сході, здається, скоро крах. Спершу між Північним і Південним Китаєм, а потім дійде і до Японії. Такий початок» [521, с. 623].

Йозеф Геббельс щиро вірив у перемогу Третього рейху та ставив одним з ключових завдань у досягненні цієї мети боротьбу з Комінтерном. Також він був прихильником ідеї, що потрібно це робити неофіційно, через що відмовився очолити відділ по боротьбі з Комінтерном. Ця позиція чітко прослідковується у записі від 18 листопада 1936 р.: «Вчора: Указ про заборону так званої газетної критики був прийнятий і вступає в дію у кінці цього місяця. Таким чином, ракова пухлина громадського життя зникає. Проект виставки «4 Jahre Zeit» готовий. Вона буде хорошою. Наприкінці квітня 1937 – початок програми. Я вірю, ми досягнемо вже тріумфу. Тому я відмовився очолити відділ по боротьбі з Комінтерном. Це повинно робитися неофіційно. Це буде набагато краще та більш дієво...» [521, с. 729].

Взагалі, протягом листопада 1936 р. згадки про Антикомінтернівський пакт є регулярними. Так, вже через день, 20 листопада 1936 р. у щоденнику є дві згадки про угоду з Японією та японське питання. «Вчора: зранку до Берліну. Моє інтерв'ю з Лоєрквіном (Leurquin) вийшло достатньо вагомим і стало сенсацією. Добре працює. Світова преса бушує через наше та італійське визнання Франко. Також вони пронюхали про нашу угоду з Японією. Відбувається казна-що. Газета «Times» геть сказала. Так їм і

треба. Фюрер на правильному шляху. У Франції неспокійно...

...Світова преса бушує проти Німеччини, Франко та японського питання. Я ліг спокійно спати. Так само спокійно, як ми їдемо до Берліну» [521, с. 731-732].

25 листопада 1936 р. в день укладання Антикомінтернівського пакту, у щоденнику з'явився наступний запис, присвячений офіційному підписанню угоди. «...Сьогодні опублікована німецько-японська угода. Гостро проти комуністів. Воєнна угода залишається таємною. Я до сих пір вночі пишу коментар до цієї угоди. Сьогодні ввечері я маю промову по радіо у Людвігсхафені. Це світова сенсація. Але також можуть долучитися й інші. Пізно вночі вдома. Пару годин сну. Скоро до Людвігсхафену. На промову» [521, с. 736]. Хоч Геббельс і не брав безпосередньої участі у розробці Антикомінтернівського пакту, проте пильно слідкував за цією значною подією у німецько-японських відносинах та, як ми бачимо із щоденникового запису, працював над коментарями до угоди.

Наступного дня, 26 листопада 1936 р., Геббельсом знову згадано Антикомінтернівський договір і реакцію на його укладання у закордонній пресі: «...У Франкфурті обід: фюрер погодився з моїм коментарем. Тому вперед. У потязі спеціального призначення назад. Робота. Читання. О шостій годині Манхайм. З Бюркель Парлавер (Bürckel Parlaver) про ситуацію. Він дуже радіє німецько-японській угоді. Закордон бушує. Абсолютно справедливо. Москва мовчить до сих пір. О сьомій я прочитав договір і коментарі від усіх відправників. Асамблея Людвігсхафен. 50000 слухачів. Я говорю 2 години у чудовій формі. Шквал аплодисментів. Розглянуто усі питання. Публіка у захваті. Я повністю задоволений. Душ, не поїв, виправляв промову у потязі на ходу, нові повідомлення у пресі. Угода знаходиться у центрі уваги. Смертельно втомлений у ліжку. Трохи сну. Так само трохи, як і їхати до Берліну» [521, с. 737]. Як ми можемо побачити з цього запису, угода знаходилася у ті дні в центрі уваги преси. Окрім цього, вона була однією з ключових тем виступу Геббельса на асамблеї, в якій взяло участь 50000

слухачів.

27 листопада 1936 р. Й. Геббельсом було зазначено, що наданий ним коментар до угоди був опублікований як у німецькій, так і закордонній пресі. Також було зазначено, що Німеччина в авангарді у боротьбі проти більшовизму. Коментує він також і спільну вечерю з японськими представниками з нагоди підписання Антикомінтернівського пакту. «Вчора: великий день. Скоро на роботу. Закордонна преса про угоду з Японією не так вже й погано. Тільки Париж і Москва дуже стурбовані. Лондон відреагував кисло. Мій великий коментар пройшов у внутрішню та зовнішню пресу. Ми в авангарді проти більшовизму... Дратує зубний біль. Неприємні процедури. Працюю вдома. В пресі – усе дуже добре. Париж планує міцний альянс з Лондоном і Вашингтоном. Гнів з приводу угоди з Японією. Година сну. Втомився як собака. І потім знову до роботи. Ввечері у фюрера, який тільки-но повернувся, з японцями. Велична вечеря. Японці дуже щасливі, ми також. Фюрер говорить, що не пройде й п'яти років як плоди цієї угоди дозріють. Він дійсно проводить далекоглядну політику. Він дуже яскравий. Таким він мені дуже подобається. Про японців склалося дуже хороше враження. Представники інтересів могутньої держави. Я спілкувався з багатьма з них. Усі одного типу... З адміралом Беннке (Admiral Benncke) обговорювали німецько-японський театральний обмін. Також піде. Дуже пізно та дуже втомлений у ліжку. Сьогодні мій великий день» [521, с. 737]. Окрім Антикомінтернівського пакту, зазначалося у щоденнику, за вечерею було обговорене майбутнє співробітництво у культурній сфері, а саме, театральний обмін.

У записі від 2 грудня 1936 р. була ще одна згадка про Антикомінтернівський договір: «Вчора: Еберт з Антикомінтерну. Говорить дурниці. Це неприпустимо для такої високої посади. Функ також це бачить. Безліч щоденних проблем. Постанова проти критики повинна бути прокоментована. Функ має багато завдань від фюрера: книга Торглера не повинна вийти. Обговорювали з Хегертом (Haegert) питання замаскованої

пропаганди в Австрії. Запропонував фюрер. Це тепер повинно бути розроблено. І організація автомобільної виставки... Але я вже не можу зберегти Еберта...» [521, с. 742]. Звичайно, щоденники Йозефа Геббельса не можуть бути основним джерелом вивчення тогочасних подій. Проте, завдяки дослідженню щоденних записів можна розкрити цікаві факти й обставини, що супроводжували підписання основоположного документу у міждержавних відносинах Німеччини та Японії напередодні Другої світової війни.

* * *

Отже, укладання Антикомінтернівського пакту було однією з ключових подій у розвитку німецько-японських відносин. Дисертантом було досліджено низку дипломатичних звітів, промов, коментарів німецьких і японських дипломатів та високопосадовців щодо проведення урочистостей з нагоди укладання угоди, які були знайдені у закордонних архівах. У Токіо й Осаці було проведено низку урочистих заходів, про що свідчать детальні звіти, в яких описано перебіг офіційних заходів по святкуванню. Деякі звіти підкріплені фотокопіями японських газет, що розмістили на своїх сторінках доповіді про проведені урочистостей і, для більшої наочності, фотографії з низки тематичних заходів. На заходах виступали міністр закордонних справ Японії Аріта та посол Німеччини фон Дірксен, що підкреслює значущість укладання пакту для обох держав. Окрім цього, аналіз дипломатичних звітів показав, що святкові заходи були проведені і на першу річницю укладання угоди, що свідчить про важливість договору для обох сторін.

Що стосується особистих щоденників Й. Геббельса, то на основі наведених цитат можна зробити висновок, що для нього завжди була важлива думка фюрера. У своїх щоденних записах він описував свої внутрішні переживання, постійну втому, поїздки до інших міст на промови, свої виступи перед широкою аудиторією. Щодо безпосередньо німецько-японських відносин та Антикомінтернівського пакту, то у своїх записах він

покладав великі надії на союз з Японією, вважав її надійним союзником Німеччини, торкався підготовки угоди, висвітлював реакцію закордонної преси на підписання цієї угоди, також зазначив, що працював над таємним договором до неї, зустрічався з японською делегацією. На основі цих даних можна зробити висновок, що Йозеф Геббельс мав безпосередній вплив на формування тогочасних відносин з Японією та підписання Антикомінтернівського договору.

3.3. Позиція Японії щодо німецько-австрійського питання й аншлюсу Австрії 1938 року

В якості передісторії до становлення австрійсько-японських відносин зазначимо, що у результаті Першої світової війни Японія опинилася 1918 р. на боці переможців, які диктували переможеним країнам Європи певні умови. Поряд із США, Великою Британією, Францією та Італією Японія могла виступити як п'ята «головна сила» (поряд з 22 іншими союзницькими й об'єднаними «силами» названих держав) щодо Австрії згідно з угодою, що була укладена 2 червня 1919 р. Підписання відбулось у паризькому передмісті Сан-Жермен-ан-Ле. З боку Австрії угоду підписував державний канцлер Реннер, з японського боку – посол Чінда Сутемі (Chinda Sutemi) [853, с. 4].

Конфлікт дунайської монархії з Японією обмежувався під час світової війни територією Ціндао, а пізніше деякими зіткненнями у Середземному морі. У Парижі ж було менше приводів для конфліктів. На відміну від Китаю та Таїланду, які у 4 частині Сан-Жерменського договору прийняли до уваги позаєвропейські інтереси Австрії, між молодого республікою Австрія та Японією не було чітко обговорених двосторонніх домовленостей. У разі необхідності конкретні проблеми між державами вирішувалися згідно із загальними положеннями. Наприклад, повернення військовополонених (в Японії знаходилися ще офіцери та матроси з часів правління імператриці Єлизавети) [853, с. 4].

Положення про встановлення кордонів Австрії (2 частина) та політичні положення (3 частина) стосувались лише сусідів і держав- правонаступниць; тим не менш, Японія виступила тут як країна, що підписала угоду, і це мало вирішальне значення. У прямому значенні, оскільки призначила можновладних представників до кожної з чотирьох комісій щодо встановлення кордонів між Чехословацькою Республікою, Угорщиною, Югославією та Італією. Та в опосередкованому значенні, оскільки також взяла на себе відповідальність як країна, що підписалась, за рокове положення № 88: «Незалежність Австрії, – як стверджувалось у цьому положенні, – є незмінною, за винятком випадків, коли Рада Ліги Націй ухвалюватиме ті чи інші зміни. Тому Австрія зобов'язується утриматися від будь-яких дій, які непрямо чи безпосередньо або якимось іншим чином, особливо шляхом участі у справах іншої держави, можуть загрожувати її незалежності, окрім випадків коли ці дії погоджені з вказаною радою» [854, с. 267].

Отже, це положення означало заборону приєднання. Тобто воно обтяжувало Першу Республіку впродовж німецько-австрійських відносин до березня 1938 р. Перш за все, шлях до цього вказала сама німецькомовна частина Австрії.

Мирний договір, ратифікований 5 листопада, набув чинності 16 липня 1920 р. і став в Австрії законом, який зустріли протестами. При цьому подана рекламація, у тому числі щодо самовизначення Австрії, за допомогою якої намагалися зберегти Європу від «неминучих заворушень», не дала результатів, а договір був узаконений лише 12 травня 1921 р. Також Японія, яка була представлена у Лізі Націй, відмовила Австрії в її визнанні не лише через відчуття себе як великої держави, але й з точки зору інтернаціональності та відповідальності, що випливає з цього. Натомість невдовзі Японія знову визнала дипломатичні відносини між Німеччиною та Австрією, встановивши їх спершу 21 березня 1920 р. з Німеччиною через радника посольства Дебучі (Debuchi) в якості повіреного у справах (франц. *Chargé d'affair*), наступником якого 17 січня 1921 р. офіційно став Хіокі Екі

(Hioki Eki) [482; 853, с. 4].

Спираючись на матеріали Австрійського державного архіву щодо діяльності дипломатичного представництва Австрії в Японії [462-465; 473; 481], проаналізувавши звіти та дипломатичне листування (див. Додаток Д) японських дипломатів про розвиток німецько-австрійських відносин [467] та реакції на укладання Антикомінтернівського пакту [429; 431-439; 442; 444-448; 451; 455; 456], дисертант вирішив звернути увагу на наступні моменти.

При всіх фінансових нестатках в Австрії сформувалася нова національна самосвідомість, яка уособлювалася у християнсько-соціалістичному канцлері Енгельберті Дольфусі. Багато людей розчарувалися у своїх почуттях «фольксдойч», пов'язаних з ідеологією націонал-соціалізму. Тим гостріші були згодом протиріччя, коли у січні 1933 р. Гітлер став канцлером Німеччини. Пов'язані з цим конфліктні моменти були детально зареєстровані у Міністерстві закордонних справ у Токіо. У розділі «Звіти щодо німецької зовнішньої політики – конфлікти з суміжними країнами з моменту існування уряду Гітлера» починаючи з серпня 1933 р., німецько-австрійські відносини задокументовані з найдрібнішими подробицями, особливо щодо діяльності НСДАП в Австрії. Поряд з характеристикою австрійської націонал-соціалістичної партії, її нелегальною діяльністю, ворожими по відношенню до Австрії передачами й економічною санкцією під назвою «1000-Mark-Sperre», мова йшла про напругу між християнсько-соціальними силами та соціалістами, спробу замаху на бундесканцлера у жовтні 1933 р. та лютневі події 1934 р. Додаток у вигляді листа від 14 серпня 1933 р. («Змова проти Австрії»), працю, видану державною канцелярією: «Коричнева книга. Свастика проти Австрії» (Відень, Федеральна служба безпеки, 1933) [853, с. 5] доповнювали звіти, подані японськими дипломатами з Відня, Берліну та Риму.

Треба звернути увагу на те, що японські дипломати старанно збирали інформацію про перебіг відносин між Німеччиною та Австрією для Міністерства закордонних справ Японії.

У своєму звіті від 2 вересня 1933 р. посол Матсунага (Matsunaga) з Відня зазначав про покращення ставлення правлячої партії до соціалістів, але, тим не менш, не передбачалося згортання анти-австрійських настроїв. Не дивлячись на тимчасові успіхи австрійського уряду, нормалізація відносин була вкрай складним завданням [853, с. 5]. Посол Матсунага мав рацію, оскільки крім короткої громадянської війни, яка була викликана невдалим загальним страйком соціал-демократичної партії та значною мірою обтяжила внутрішньополітичний клімат, це призвело до небезпечної спроби путчу націонал-соціалістів, яка, хоча й зазнала поразки, але була затьмарена вбивством бундесканцлера.

Те, що замовчувалося у документах, доповнювалося при необхідності щоденною пресою. Переважно тоді, коли мова йшла про достатньо красномовні події. «Дещо спантеличує при цьому географічна карта Австрії, зображена на титульній сторінці японської газети «Asahi Shinbun» від 28 липня 1934 р. – 3 дні після смерті Дольфуса – яка, здається, намальована з пам'яті. Східний сусід – Угорщина – повністю відсутній в експлікації до карти, Югославія «окупує» угорську державну територію, а Італія простирається далеко на югославську територію. Те, що федеративної землі Бургенланд зовсім не має в експлікації, без малого є другорядним фактом», – було зазначено у звіті посла [853, с. 5].

Звичайно, такі радикальні події, як липневий путч і політична обстановка в Європі, були докладно відображені у звітах і по декілька днів поспіль займали титульні сторінки японської денної преси. Під назвами «Небезпека у Центральній Європі. Назриває пожежа!» та «Смертельний замах на австрійського канцлера» («Asahi Shinbun» 27.07.1934, титульна сторінка), або на другій сторінці тієї ж самої газети: «Хмари війни над Центральною Європою», а також «Центральна Європа на вулкані» зображення цих німецько-австрійських злигоднів є дуже інтенсивним [853, с. 5]. При цьому, в першу чергу, через цитати із західноєвропейської преси у звіті вказувалося на те, що приєднання не могло мати політичну мету, але визначалася тенденція

до зросту прихильників нацистів в Австрії з ядро вираженим крайнім німецьким націоналізмом. З огляду на нестабільну політичну ситуацію, що виникла, у газеті «Miyako-Shinbun» говорилося навіть про значну вірогідність розростання європейської, та навіть світової війни; така війна може розпочатися так само раптово та стати такою ж всеосяжною, як і Перша світова. Також, на думку газети «Kokumin-Shinbun», такий перебіг подій повинен був однозначно призвести до погіршення ситуації. Але щоб не сталося у майбутньому в Європі, Японія не мусила перейматися, оскільки вона знаходилася за межами Ліги Націй. Урок, який Японія могла винести з цієї ситуації – це уникати небезпеки слідувати за чужим радикалізмом [853, с. 5].

Але японські газети не тільки побоювалися можливих воєнних подій. Достатньо одноголосно вони співчували також суто з людських причин з приводу смерті австрійського канцлера. «Yomiuri» назвала Дольфуса одним з найактивніших і найрозумніших політиків на політичній сцені Європи, а «Noshi» наголосила на стабілізуючому впливі, який політик мав на ситуацію [853, с. 5]. «Замах на політичного діяча такого рангу», – писала газета, – «не є настільки рідкісним явищем. Останнім часом можливо, що в Японії така подія також не змусить на себе довго чекати. Чи була політика вбитого канцлера правильною – це питання, на яке може дати відповідь лише історія. Але лише саме його існування без сумніву мало стабілізуючий вплив на Центральну Європу. Австрійського канцлера більше не має, і Європа внаслідок цього знову у центрі заворушень. Виражаючи Австрії наше глибоке співчуття з приводу смерті канцлера внаслідок такого радикального вчинку, ми можемо лише висловити жаль з приводу миру в Європі та світі» [853, с. 5].

Японська преса цитувала також позицію японського уряду, яка була обнародована спікером Міністерства закордонних справ. Згідно з нею, «Міністерство закордонних справ ставилося до нової ситуації, що склалася в Європі, з великим занепокоєнням, оскільки такий стан матиме вплив на Далекий Схід. Проте війна зараз неможлива, не дивлячись на те, що зараз для

цього є більше приводів, ніж перед Першою світовою війною; правителі в Європі ще пам'ятають гіркий досвід останньої війни, нації економічно не є підготовленими до цього, а серед населення відчувається помітна відраза до війни. Але напруга буде тривати й надалі.

Заява спікера Міністерства закордонних справ Амо, що пізніше був повіреним у справах в посольстві в Берні [431] та послом у Римі, повертаючись до Енгельберта Дольфуса, закінчив словами: «Життя людини більш плинне ніж роса, але яке неосяжне є все ж таки життя людини» [853, с. 5]. Майже поетичний виклад, неочікуваний для політичних промов. Посол Матсунага (Matsunaga), який виконував службові обов'язки у Відні, доповів у Токіо, що в день замаху він був у Дольфуса: «Бесіда тривала близько однієї години, темою розмови була, у першу чергу, торгівля. П'ять годин по тому канцлер був мертвий...» [853, с. 5].

Японський уряд відправив до Відня лист-співчуття, підписаний прем'єр-міністром Окадою Кейсуке (Okada Keisuke).

Оцінка німецько-австрійських відносин у засобах масової інформації Японії була в міру об'єктивною та виваженою – так можна судити із коментаря «Осака-Асахі» (Osaka-Asahi). З нього дізнаємося, що спроба націонал-соціалістичного путчу у Відні була дійсно відхилена, що нацистський рух існуватиме доти, доки німецько-австрійське об'єднання будуть вважати невід'ємною частиною економічного існування Німеччини. «Кожний неправильний висновок зі сторони Гітлера на сьогоднішній момент дійсно призведе до нової європейської війни... Ще зарано робити висновки, що смерть австрійського канцлера є наслідком лише ранніх нацистських заворушень в Австрії. Питання полягає лише в тому, чи будуть німецькі нацисти продовжувати свою нинішню бездіяльність. Без економічної незалежності Австрії неможливо зберегти й політичну. Якщо економічна самостійність не забезпечена, то в Австрії це також призведе до краху політичної самостійності. Таким чином, збільшується можлива небезпека, що Європа порине у хаос... Німецький рух за аншлюс Австрії став справді

серйозним...» [853, с. 5].

Майцусіма Хаджіме (Matsushima Hajime) у щомісячному журналі «Chuo-koron», що став відомим завдяки якісним репортажам, закликав до необхідності зберегти незалежність Австрії, наголошуючи на тому, що цієї думки окрім Австрії, яка є буфером між Італією та Німеччиною, дотримується також Муссоліні. З нещасливим Рінтельном, який чекав під час спроби путчу на скинення канцлера, Мацусіма особисто контактував: «Якось ми запросили один одного на обід. Він добре розбирався у внутрішньополітичних справах і не здавався людиною, що не мала впливу. Поки я з ним спілкувався, я не здогадувався, що він був близьким до ідей нацизму. Взагалі-то він не був особливо говірким, а скоріше замкнутий у собі...» [1028, с. 86].

Раніше, до того як австрійський канцлер пішов з життя, визнаний автор Йокота Кісабуро, який пізніше став відомим науковцем, головою судового трибуналу та спеціалістом з міжнародного права, зробив висновок, що німецько-австрійські відносини, а також проблема аншлюсу є фатальними. У своєму «Tour d'horizon» щодо зовнішньої політики нацистів («Трагікомедія нацистської дипломатії») він дуже критично відзивався та їдко цитував вислови націонал-соціалістичної партії в Австрії [875, с. 126]. На думку Йокоти, нацистська дипломатія тут повинна була потерпіти поразку через свою незграбність. Проте цього недостатньо, щоб Австрія та Італія об'єдналися в антинацистський блок.

Так, поступово ми підійшли до аналізу та висвітлення подій під час аншлюсу Австрії та реакції Японії на ці події.

Першим спільним знаменником зближення двох держав – Німеччини та Японії – був вихід обох країн з Ліги Націй. Проте політичне злиття відбувався дуже повільно та нерішуче. Так само як Німеччина довгий час розігрувала китайську карту, японський уряд мав відповідно проанглійські настрої. Динаміка пояснювалася не «любов'ю» один до одного, а зростаючою політичною ізоляваністю обох країн. У Токіо, так само як і в Берліні,

Міністерство закордонних справ діяло дуже обережно. Зовнішньополітичні рішення приймалися, у першу чергу, не в дипломатичному корпусі або кабінетах уряду, а на іншому рівні: прони́мецькими в Японії були збройні сили, які ставали все більш впливовішими; прояпонською у Німеччині була нацистська партія.

Якими б «скудними» не були дипломатичні відносини між Австрією та Японією – заснування австрійського посольства у Токіо [462-465, 467] було заплановано лише на 1938 р. – контакти на економічному рівні були дуже важливими. Вони мали місце також на культурному рівні. Так, наприклад, варто згадати японського мецената барона Міцуйі Такахару (Mitsui Takaharu) [452; 454], який заснував Інститут японістики у Віденському університеті, а також успішне турне по Японії видатного диригента Віденської філармонії, Фелікса фон Вайнгартнера у травні-червні 1937 р.

Тому така угода між Німеччиною та Японією від 25 листопада 1936 р. привернула до себе відповідну увагу в австрійському дипломатичному корпусі [433; 435; 438]. У листі з грифом «абсолютно таємно» австрійський посол у Берліні Штефан Таушітц (Stephan Tauschitz) повідомив державному секретарю із закордонних справ Гуїдо Шмідту (Guido Schmidt) про тільки-но укладений союзний договір. «Після підписання німецько-японської угоди», – писав Таушітц, «у мене була розмова з послом фон Вайцекером (von Weizsäcker), і я запитав його, чи не міг би він мені розказати про угоду, яка мені ззовні нагадувала союз більше, ніж було надруковано у газетах. Посол Вайцекер одразу мені заперечив, що ні про який союз мови бути не може і що мова йде дійсно лише про угоду проти більшовизму, а саме проти ідейної сторони, отже проти Комінтерну. Коли я подивився дещо з недовірою, він сказав, що я можу це передати кожному, як точку зору Міністерства закордонних справ.

У той час як Міністерство закордонних справ дотримувалося цієї тези, що японсько-німецька угода є поліцейським договором для боротьби з більшовизмом, кожному, хто займається цими питаннями, звісно, було

зрозуміло, що мова йде про державну угоду далекосяжного значення. Перш за все, укладання договору між двома державами, з яких одна гостро налаштована проти радянської ідеології, а інша має великий інтерес у тому, щоб, з одного боку, також знищити цю ідеологію, а з іншого боку, витиснути радянську присутність з Азії, не могло здивувати. Якби мова йшла суто про поліцейський договір, то переговори тривали б без сумніву не так довго, як було насправді.

У подальшій розмові з послом Вайцекером я спитав його, чому викликали з Лондона посла фон Ріббентропа, щоб підписати цю угоду. Це було прийнято тут ще з більшим здивуванням, ніж можна припустити, що британський уряд сприйняв би угоду щонайменше з певною стриманістю. Вайцекер вважав, що цьому є просте пояснення. Посол фон Ріббентроп до свого призначення послом у Лондоні багато місяців працював над цією угодою і хотів підписати її у Берліні ще до свого від'їзду до Лондона. Підписання було затримане лише очікуванням японської уповноваженої особи, і лише та обставина, що Ріббентроп вже переїхав до Лондона, спричинила те, що він для підписання повинен був прибути до Берліна, оскільки хотів нарешті завершити колись розпочату роботу...». На цьому місці він написав від руки на краю паперу синім олівцем «справді Берлін». Таушітц вказав на присутність японського військового аташе (генерал-майор Осіма) при підписанні цього договору, і дійшов висновку, що німецько-японська угода мала надзвичайно великі наслідки» [853, с. 7].

Австрійський посол вважав угоду для японської сторони значно важливішою, оскільки сухопутна армія та морський флот Японії були оснащені більш застарілою технікою. Для Німеччини цінність полягала у тому, що вона могла спиратися на союзника за межами Європи, якому вона могла постачати воєнну продукцію та від якого вона могла отримувати сировину (соеві боби) та валюту. Визначальним було те, що вже тривалий час до Берліна постійно прибували комісії з Японії, які впродовж місяців проводили дослідження у різних наукових, технічних та економічних

галузях: «Ці взаємовідносини у найближчий час напевне стануть ще більш тісними. Однак, безсумнівно в Токіо хотіли надати договору характер союзного договору, у той час як посол фон Ріббентроп, який, як відомо, повністю поділяє ідеологію свого вождя, наполіг на тому, щоб йому надали форму угоди проти Комінтерну» [853, с. 7].

6 листопада 1937 р. Італія приєдналась до союзу [91; 434; 442]. До речі, для Риму угода між Німеччиною та Японією була, можливо, чимось новим, але у жодному разі не чимось особливим, як дізнався австрійський посол Палаццо Кіджі [444]; також укладання договору було, у першу чергу, виконанням бажання партії у Берліні й успіхом політики партії.

У Чехословаччині сприймали все це протилежно до позиції Італії. Це було обумовлено тим, що чеський міністр закордонних справ Крофта питав з усією серйозністю австрійського посла: «як ставиться Австрія до нового троїстого союзу Німеччина-Італія-Японія, та чи приєднається вона до цього союзу чи ні». Згідно з інформацією Крофта [433] були газетні повідомлення, «відповідно до яких Австрія «тимчасово» не думає приєднуватися до нового союзу. У Чехословаччині були переконані, що цей троїстий союз також був спрямований проти Чехословаччини, якій приписували більшовицькі настрої...» [853, с. 7]. Курт Шушніг (Kurt Schuschnigg), наступник вбитого канцлера Дольфуса, мав дійсно інші турботи, ніж вступ до троїстого союзу. Японія могла би бути привабливою.

Хоча у політиці Гітлера щодо Австрії, або, коректніше сказати, політиці щодо приєднання, було мало системності, а австрійський уряд отримував то доброзичливі запевнення у дружбі, то безцеремонні обвинувачення, Австрія мала дуже скрутне становище. Під час агресивної наради у фюрера 5 листопада 1937 р., письмово зафіксованій полковником Хоссбахом, було сказано, що єдиним дієвим рішенням був силовий шлях. Була висловлена можливість «блискавично» розгромити Австрію. При оцінці загального політичного стану Гітлер два рази під час своєї промови звертався до Японії. Хоча воєнного альянсу Берлін-Рим-Токіо ще не існувало (цей крок

був здійснений лише у вересні 1940 р.), Гітлер наголосив на важливості Японії через її дії, що лякали радянську владу, а також через її роль як далекосхідного флангового корабля проти двох «ненависних противників Англії та Франції» [853, с. 8].

Про цей перебіг під час промови фюрера не знали шість японських представників, уповноважених в Європі, які після вступу Італії до Антикомінтернівської угоди у листопаді 1937 р., приїхали до Берліну для обговорення міжнародного стану, серед яких був і посол Тані Масаюкі (Tanі Masayuki) з Відня. І так само мало знав австрійський посол Таушітц у Берліні [474]. яким способом будуть незабаром вирішені німецько-австрійські відносини. Посол повідомив у Відень про званий обід в японському посольстві, на якому фюрер користувався особливою популярністю, що угода мала більше, ніж лише ідеологічне підґрунтя, та що з моменту вступу Італії до союзу, вона повинна розцінюватися як силовий трикутник.

Не більше ніж через два місяці після цього австрійському експерту Папену вдалось підслухати Шушніга під час бесіди з Гітлером 12 лютого 1938 р. в Оберзальцберзі під Берхтесгаденом. На спроби залякування одного канцлера, інший відповідав відчайдушною спробою провести народний референдум для підтвердження свободи Австрії, призначений на 13 березня. Але цьому референдуму так і не судилося статися. Німецькі війська перетнули австрійсько-німецький кордон. Нічого не зробив і помірковано націонал-соціалістичний тимчасовий уряд під керівництвом Зейсс-Інкварта (Seyss-Inquart). Усі спроби запобігти вторгненню 11 березня зазнали поразки. Навпаки, для подальшого виправдання повинна була бути використана відповідна телеграма-алібі. Щоб уникнути конфронтації Шушніг пішов у відставку 11 березня з відомою фразою, сказаною ним по радіо: «Господи, захисти Австрію!» [1071, с. 119].

У спробі оцінити кількість тих австрійців, які у березні 1938 р. радісно вітали наступаючі німецькі війська, а пізніше і виступ фюрера на Хельденплац, або ж тих австрійців, які з гіркотою та сумом прийняли

політичний переворот, науковці називають різні дані. Офіційні фотографії тих днів переконують у безмежному піднесенні населення.

Навряд чи хоча б одна з великих японських щоденних газет не повідомила у ранковому випуску 11 березня про оголошений референдум в Австрії. Відповідно до затримки у часі від самого розвитку подій, наступного дня мова йшла про заворушення в Австрії, а 13 березня з крупних заголовків люди дізналися про приголомшливу зміну уряду [853, с. 8]. 14 березня в Австрії вже все було у деякій мірі позаду – виступив колишній генеральний консул Ернст Шторі, який з 1925 до грудня 1937 р. працював у якості представника інтересів Австрії.

Інтерв'ю, розміщене на титульній сторінці газети «Japan Times & Mail», починалося із заголовку: «Австрійські громадяни занепокоєні новою кризою» та висловлювало загалом найсерйозніше занепокоєння усіх австрійців, які проживали в Японії, з приводу явної небезпеки для їх батьківщини через відставку Шушніга та нестійкої ситуації на німецько-австрійському кордоні.

Розмова зі Шторі відбувалася 12 березня у його квартирі. Будучи багато років резидентом Японії, Шторі відразу вибачився за недостатнє володіння інформацією про справжній стан, адже він не був в Австрії вже 8 років, «але його обличчя достатньо відображало те, що він відчував у душі». «Я планував, – стверджував Шторі, – повернутися на свою батьківщину. Нещодавній, фатальний розвиток подій дійсно є несподіванкою, хоча й не зовсім неочікуваною подією. Мабуть, такою є доля Австрії... Канцлер Шушніг, вольова особистість, згуртував зі своїм Вітчизняним фронтом націю та зробив усе можливе, щоб зробити австрійську націю єдиною. Дуже важливо розуміти, – продовжував розказувати Шторі журналісту, що сидів навпроти, – що австрійці не були повністю налаштовані проти об'єднання з Німеччиною... Щодо мене, то я маю надію на мирне вирішення проблеми, що виникла» [980, с. 101].

Також в звіті йдеться про встановлення контакту з австрійським

консульством в Токіо. Там панували мовчазне співчуття та збентеження. «Ми сподіваємося, що славетні традиції і історія нашої нації не будуть знищені», – можна було почути серед співробітників [980, с. 102].

Стаття у «Japan Times & Mail» починається зі слів: «Австрійці схвалюють аншлюс, стверджує консул в Японії». Позичка Креста, який як і Шторі працював для великого австрійського сталеливарного підприємства «Böhler», відрізнялася від позиції його попередника. В Японії доктор Креста був вже довго – з 1924 р., проте короткою була його робота на посаді поважного (генерального) консула – лише два місяці з моменту прийняття повноважень до ліквідації консульства. Будучи комерсантом, консул посилався на те, що він не мав більше інформації, аніж було у газетах. На запитання, що думають австрійці, які живуть в Японії, щодо даних подій, Креста відповів, що серед 80 австрійців більшість мали єврейське походження і звісно ж їм не подобався такий розвиток подій. У будь-якому разі австрійці щасливі, як і він, тому що існуючі до цих пір чвари, які шкодили політичним та економічним відносинам між Австрією та Німеччиною, раз і назавжди залишилися позаду. У газеті мова також йшла про те, що на відміну від інших японських повідомлень, австрійське консульство на шостому поверсі будівлі Тейкоку-Сеймей у Марунуочі (Marunouchi) було не вимерлим, а цілком заклопотаним. «На флагштоці майорів прапор зі свастикою, знизу на будівлі був герб Австрійської Республіки – знак того, що приєднання Австрії до Німеччини повністю завершено, принаймні у Токіо» [980, с. 107].

Щодо відголосу про аншлюс Австрії в японській пресі та дипломатичному листуванні, то коли засоби масової інформації в Японії коментували аншлюс, у більшості випадків вони робили це у зовнішньополітичному контексті. Бачення ситуації в Австрії до та навколо аншлюсу власне переходить від особистого бачення до гри, в якій японський актор знає Австрію (та Німеччину) з власного досвіду.

Нарис політичного есе надіслав Міязава Тошійоші (Miyazawa

Toshiyoshi) у травні 1938 р. в загальних рисах критичний і скоріше демократично орієнтований щомісячний журнал «Kaizo» [976, с. 99]. До Нового року він, вирушивши з Дрездену, відвідав Відень перед тим, як повернутися на свою батьківщину. Тепер він розглядав фотографії вступу гітлерівських військ до Відня та малював у голові зображення старого міста, прикрашеного прапорами зі свастикою, що майоріли. Він назвав Відень старим і старомодним та, незважаючи на це, місто залишалося його любов'ю. Фільм «Маскарад», який вийшов в Японії під назвою «Відень у вечірніх сутінках», висловив в японському заголовку найкращим чином цей настрій. Можна було побачити політичний переворот, який дає новий поштовх Відню та веде місто від вечірніх сутінків до ранкових. Шкода лише, якщо зникне «Шнітцлерівський Відень» [976, с. 99].

Надзвичайно приголомшливою була характеристика подій публіциста Куроди Рейджі (Kuroda Reiji) у тому ж журналі. Першочергово він порівнював схожість подій 12 лютого 1938 р., підписання угоди у Берхтесгадені, з подіями такого ж числа, але чотирма роками раніше, коли виникло марксистське повстання, після поразки якого «австрійський робочий клас був обдурений бездушними католицькими та єврейськими політичними установами» [976, с. 95].

Автор докоряв західноєвропейському лібералізму у нерозумінні аншлюсу, спостерігав за напруженими днями між фатальною зустріччю Гітлера та Шушніга в Оберзальцберзі і невдалим референдумом під девізом: «До світла або до насильства? Чи буде Австрія розвиватися далі у сяйві Третього рейху? Або ж вона стане бідною третьосортною країною у верхоріччі Дунаю?» [976, с. 96].

Він також нагадав 13 березня 1918 р. про таку ж саму дату 90 років тому, коли почалася революція і Меттерніх був змушений піти. Симпатії Куроди належали робітничому класу, який страждав від класової боротьби та був скутий провінціальним шовінізмом, і який повністю досяг своєї мети лише у 1848 р.: «Старий Відень повернув собі свій історичний здобуток. На

австрійського робітника чекає єдиний, позбавлений класів народ Великого Німецького рейху, країні зменшення, а не збільшення; замість уявного імперіалізму сусіди навпаки прагнуть до єдиної країни. Аншлюс є при цьому хірургічною операцією, яка якомога швидше звільнить австрійських робітників і селян від шахрайства Шушніга...» [976, с. 96].

16 березня 1938 р. о 9 годині ранку японський посол Того надіслав листа рейхсміністру закордонних справ Ріббентропу з таким текстом: «За дорученням Міністра закордонних справ Японії пана Хіроти я маю честь і радість доповісти Вашій ясновельможності наступне: «Твердо переконаний, що фактично здійснене воз'єднання Австрії з Німецьким рейхом, яке було втілене у життя завдяки героїчному рішенню урядів обох країн, дозволило не лише втілити тисячолітню стару мрію німецького народу, а крім того й дозволило зробити значний внесок у посилення та розширення антикомінтернівського табору. Імператорський уряд Японії цим виражає імперському керівництву Німеччини власні найщиріші вітання» [110].

У телеграмі від 19 березня 1938 р. міністру закордонних справ Японії Кокі Хіроті Ріббентроп написав: «За поздоровлення, передані мені послом Того від імператорського уряду Японії з приводу воз'єднання Австрії з Німецьким рейхом, я висловлюю Вашій імператорській ясновельможності від імені рейхсуряду Німеччини свою найщирішу вдячність. Ваше повідомлення з великим задоволенням було зустрінуте як новий доказ нашої дружби і воно сприяє подальшому зміцненню німецько-японської єдності» [120].

Листа подібного змісту надіслав Ріббентроп і послу Японії у Берліні Того: «Його ясновельможності імператорському дипломату Японії, пану Шігенорі Того. Вашій ясновельможності я висловлюю свою найщирішу вдячність за передавання побажань від імператорського уряду Японії стосовно воз'єднання Австрії з Германським рейхом. ...Мені не вдалося, подякувати у телеграмі його ясновельможності пану міністру закордонних справ імператорської Японії за це нове підтвердження японської дружби.

Прийміть Ви, пане посол, вираження моєї найщирішої глибокої поваги» [112].

24 березня 1938 р. граф Штрахвіц (Strachwitz) написав з Берліну до посольства Німеччини у Токіо, що з приводу аншлюсу Австрії з Німецьким рейхом, міністр закордонних справ Хіроta передав через місцевого посла Японії імперському міністру наступну телеграму з вітаннями: «Твердо впевнений, що фактично здійснене воз'єднання Австрії з Німецьким рейхом, яке було втілене у життя завдяки героїчному рішенню урядів обох країн, дозволило не лише втілити стару тисячолітню мрію німецького народу, а крім того й дозволило зробити значний внесок у посилення та розширення антикомінтернівського табору. Імператорський уряд Японії цим виражає імперському керівництву Німеччини власні найщиріші вітання» [111]. У відповідь імперський міністр направив Хіроta телеграму зі словами глибокої вдячності [111].

В японській щоденній пресі було менше надлишкової інформації, а багато висловів були занадто прямими. Намагаючись оцінити ситуацію, «The Japan Times & Mail» назвала Австрію 12 березня «вічним центром бурі в Європі»: «Це було найбільшою помилкою під час мирної конференції у Версалі завадити включенню Австрії до складу імперії... У власних традиціях Австрія ніколи не може бути антинімецькою. Звідси й позиція кожного канцлера в Австрії, яка є більш слабкою братською країною, захист незалежності Австрії стикається з багатьма труднощами... Канцлер Шушніг зробив за допомогою оголошення референдуму, наскільки можна судити з відомих фактів, усе можливе, щоб зашкодити створенню нацистської Австрії. Це компроміс. Або народ голосує за власну незалежність або ж віддає перевагу аншлюсу, принаймні він сам запитав у нації... Але постає Гітлер, в якого є ключ у руках» [976, с. 108].

У цьому сенсі «Tokio-Asahi» також вважала, що навіть переможний для Шушніга результат референдуму врешті-решт не зможе вирішити австрійське питання. Упродовж наступного дня усім газетам став зрозумілим

той факт, що політичні процеси не призведуть до безпосередньої пожежі. Такими були відступ Італії, слабкий протест Великої Британії, бездіяльність інших сил, як, наприклад, США та Франції, хоча названий аншлюс був найважливішою політичною подією дійсно історичного значення з моменту Версальської конференції 1919 р. Повна зміна балансу сил призводила до зростання імперіалістичної політики Італії. Наступною метою нацистської Німеччини, як зазначала преса, стає Чехословаччина. Все більше акцентується поділ на демократичний і фашистський табори. «Хто знає, чи не є аншлюс передвісником нової світової війни» [435; 976, с. 108].

Тоді ж стали зрозумілими і наслідки цієї події для Японії, які дуже чітко описані у газеті «Кокумін», де йшлося про надзвичайні та переконливі успіхи фюрера. Таке свідчення зростаючої сили Німеччини стало «наукою для безумовно нерішучої нації». Японія у світлі такої реальності повинна була прокидатися. І Хюгаї (Chūgai) зробив висновок, який був вдало використаний газетою, що СРСР має на Далекому Сході обмежену свободу дій і позиції Японії стали тут вигідними.

Журналіст і поет Шимомура Каїн (Shimomura Kain) (1857-1957) у газеті «Chuo-Kogon» досить детально висловився з приводу політичної ситуації в Австрії, Першої світової війни, розділення Австрії й Угорщини під девізом самовизначення, що у німецькомовної Австрії відібрали промислові області країни, а залишили тільки споживаючі, як Відень, наприклад. «Якщо жити на 100 ієн, то згодом на 50 ієн важко прожити. Але якщо раніше було 500 ієн, а потім 50, то виходу у Вас немає... Отже, залишається опіка старшого брата, як, власне, у випадку Австрії. Лише подальше існування німецької й австрійської монархії допомогли б цього уникнути. Але волею випадку звичайний громадянин Австрії став фюрером Німеччини. ...Лише біль, і нічого окрім болі...» [976, с. 108].

«Світ відкрив очі, – написав інший журналіст Кійосава Кійоші (Kiyosawa Kiyoshi) (1890-1945), – одна незалежна країна об'єдналася з іншою. Коли ж в історії була схожа блискуча подія?» [976, с. 108]. Кійосава

був у вирі європейських подій і тому добре поінформований, із захопленням описав у своїй статті, доповненій багатьма ілюстраціями, вступ, прохід і стратегічне розгортання нацистських військ на старій батьківщині Гітлера.

Він поєднав відставку фельдмаршалів Бломберга та Фріча (Протокол Хоссбаха) з аншлюсом, оскільки, мабуть, вони були проти цієї військової кампанії. Автор також пророкував напад Гітлера на Чехословаччину, цитуючи його книгу «Mein Kampf». Лише в одному він помилявся, що знайшов у деякій мірі стабільний засіб для можливого миру в Європі: право народів на самовизначення відносно їх національності. Ідеал Ліги Націй, який, як не парадоксально, не знайшов застосування у випадку Німеччини й Австрії – двох однакових народів. Оскільки у Німеччині панувала ідеологія чистої раси й однієї мови, імперіалізм встановлював нові межі; декілька народів у країні принесли нове джерело небезпеки, через що, на відміну від східних сусідів, дипломатично здалися. «Європейський континент знаходиться у безпеці, поки зовнішня політика Гітлера дотримується націоналізму». Якщо антикомуністичний дух не стане сильнішим, відбудеться тривожне зіткнення інтересів, яке вже можна частково спостерігати у втручанні Німеччини до Іспанії або ж її східно-азійською політикою та симпатіями до Японії [976, с. 109].

Загалом, серед багатьох в Японії дуже популярним було захоплення державою із суворою дисципліною. Якщо уряди часто змінювалися, як в Італії напередодні приходу до влади фашистів, або ж у Франції у 1930-х роках, країна ставала слабкою. На думку названого вище публіциста Шимомури, відмова від менших відмінностей та об'єднання у велике ціле є правильним шляхом. Цьому не відповідав Версальський договір, тому він програв. Європейський континент загрузнув у боротьбі за панування латинського, німецького та слов'янського народів. У свою чергу Японія повинна була спрямувати свій погляд на Азію.

Сьогодні ми складаємо оцінку за знання більш пізніх десятиліть, які роблять перебіг історії більш прозорим. Такої переваги не було у сучасників тих подій. Але вони були свідками історичних подій, що не позбавлені певної чарівності, де

поєднуються інтелектуальність і несподіваність, як в особистому щоденнику Кійосави Кійоші. Для участі у конференції у листопаді 1937 р. він поїхав до Лондона та затримався в Європі до травня 1938 р. Він добре пам'ятав про свої дні у Відні в грудні 1937 р., коли 12 березня 1938 р. зробив запис у щоденнику: «Вторгнення Гітлера до Австрії. На подив хитро і влучно», а двома днями пізніше: «В Японії Гітлеру можна лише позаздрити; з точки зору міжнародного культурного розуміння все ж постає питання, чи буде Гітлер коли-небудь задоволений. Його марнославство неможливо задовольнити...» [975, с. 162].

Аналізуючи березневі події в Австрії, хотілося б дещо зупинитися на діяльності японської таємної поліції, що стала відомою лише у 1945 р. Березневі події в Австрії дали роботу цій токійській установі, яка збирала думки з усієї країни, розпитуючи людей і готуючи різні досьє.

Наприклад, висловлювання підприємця Нішино Каемона (Nishino Kaemon) з Токусіми, датоване 16 березня 1938 р. [975, с. 163], в якому він схвалював об'єднання Австрії з Німеччиною та вважав, що в Японії така ж гарна співпраця між армією та дипломатією, як і в Німеччині, швидко стало відомим японським спецслужбам. Будучи міським головою містечка Одате у провінції Акіта та колишнім депутатом у парламенті префектури, він вважав Аншлюс досконалим: «Це був нелегкий, але напрочуд чудовий успіх Гітлера – важливий факт для Німеччини, як і Китай за своїм значенням для Японії» [975, с. 163]. Висловив свою думку з тверезою реальністю і міський голова Нумата, який помітив, що європейські питання мають мало спільного з Японією. Лише в одному ці політичні рухи разом із заворушеннями були ідеальними для Японії – Японія, тим часом, може діяти у Китаї успішно та непомітно. Опитали також і директора банку в провінції Акіта, німецького місіонера в Мацуе, інших японців та іноземців, і всі вони дали позитивну оцінку аншлюсу Австрії.

Більш дивовижним було наштовхнутися серед цих далекосхідних «проаншлюстських» настроїв на рішучу відмову та гостру критику німецького вторгнення в Австрію. Цей звіт пройшов через губернатора

провінції Акіта та був доставлений міністру внутрішніх справ і міністру закордонних справ. У ньому йшлося про висловлювання католицького священика таємній поліції. Отець Карл Ертле, член Ордену Божого Слова (*Societas Verbi Divini*, японською «сінгенкай»), розпочав з того, що він геть не радіє з приводу аншлюсу Австрії. Він хотів би, щоб Австрія була незалежною. Німці й австрійці дійсно є одним народом, проте дуже великою залишається відмінність у мові, традиціях і характері. Австрія залишається переважно католицькою країною, нацистська Німеччина навпаки ж яскраво антирелігійна держава. Режим демонструє псевдо-релігійні настрої, проте придушує свободу релігії. Через аншлюс можна очікувати пригноблення відправлення релігійних обрядів. Можливо, не відразу, але з часом все зведеться до цього. Як віруючий католик він ніколи не зможе бути за аншлюс [975, с. 163]. На нашу думку, до подібної оцінки значною мірою причетні яскраво виражені антипротестантські настрої священика.

Отець Ертле був народжений у старому місті, єпархії Роттенбурга. Його постриг відбувся у 1912 р. в монастирі Святого Габрієля, посвячення у духовний сан проходило також у монастирі Святого Габрієля у 1920 р. Йому пощастило, що він провів ці роки в Японії. Його антинаціоналістичні переконання у поєднанні з «проавстрійськими» настроями не мали для нього жодних негативних проявів. Він спокійно залишався священиком у провінції Акіта до 1945 р.

Наприкінці, зупинимося на висвітленні дипломатичної ситуації після аншлюсу Австрії.

Що ж відбувалося з рівновагою сил у світі? Навіть дипломатія взялася за роботу, щоб усунути перші наслідки. Того (Togo), посол Японії у столиці Третього рейху, повідомляв міністру закордонних справ у Токіо про подальші кроки, які у майбутньому впливали з аншлюсу для Японії. Для цього він розмовляв з керівником політичного відділу в Міністерстві закордонних справ, бароном Вайцзекером, оскільки Ріббентропа не було у Берліні. Проти створення генерального консульства у Відні не було заперечень.

Права уповноважених до сих пір японських дипломатів поки що не визначалися у дипломатичній місії, діяли ж попередні інструкції. Що ж до торгівлі між Японією й Австрією, то тут були відсутні обов'язкові домовленості. Попередній японський експортний товар до Австрії вартістю 11 млн. шилінгів був повністю сплачений німецькою стороною. Навпаки, японські торгові кола очікували зріст імпорту сталі із Австрії до Японії [975, с. 164].

Цікавим є те, що цей другий план зниклої на наступні сім років з політичної карти Австрії, який у кінці-кінців є менш важливим для відносин між Японією та Німеччиною, кинув світло на ці дві сили Антиконтинентального пакту. При передачі привітань з приводу аншлюсу, і це не лише через ввічливість, Японія постала справді авторитетною державою на міжнародній арені. Незважаючи на це, японська дипломатія розмірковувала про міжнародно-правові наслідки, а також про ставлення Англії до означених подій. Після розформування свого посольства в Австрії, Японія перестала бути «слухняною країною». 29 березня 1938 р. Того передав повідомлення у Токіо, що Італія, Польща, Туреччина, Угорщина, Югославія, Швеція та Швейцарія прибрали посольства у Відні та створили консульства. Японія повинна була діяти і якомога швидше створити посольство у Будапешті, оскільки через велику кількість переселенці ціна за оренду там зростала [975, с. 164].

Угорщина дуже добре підходила для японської системи по збору інформації, оскільки вона була націлена на СРСР. І водночас дуже добре було при всій реальній «пронімецькій» політиці не підтримувати «шпилькові уколи» проти нацистської Німеччини. Знак дійсно важкого партнерства. Коли Японія висловила свої доброзичливі привітання, це був свого роду крок назустріч на шляху до визнання Німеччиною Маньчжурської держави і режим Гітлера 20 лютого 1938 р. визнав цю японську маріонеткову державу, існуючу з 1932 р. [445; 455; 456].

Якщо Японія свою першу згоду про культурну співпрацю в Європі уклала з Угорщиною, а саме 15 листопада 1938 р., її дипломатія свідчила про щось на кшталт індивідуальності. Трохи стурбована нацистська Німеччина,

що проголошувала пріоритет своєї, також культурно-політичної присутності в Японії, уклала з нею згоду про культурну співпрацю 25 листопада 1938 р., і змогла, таким чином, приховати підписання угоди під егідою святкування другої річниці Антиконтинентського пакту [975, с. 184]. Можна стверджувати, що Японія, у випадку з Угорщиною, з якою вона на урочистій церемонії у Токіо 16 березня 1938 р. ініціювала культурний обмін між японським та угорським суспільствами, не могла чекати декілька днів.

Показовим у відносинах між державами був наступний приклад, коли японський офіцер проїжджає через всю Європу, обговорює напередодні німецько-австрійського аншлюсу у канцеляріях військових аташе у Берліні, Відні та Римі дійсне положення речей між Німеччиною й Австрією і нічого не дізнається. Вочевидь, ніхто з японської сторони не зміг передбачити або ж знати наміри японського «партнера». Безсумнівно, нацистський режим, перебуваючи у ці дні в ейфорії, діяв досить необачно [975, с. 184].

* * *

Автор констатує, що Японія активно цікавилася німецько-австрійськими відносинами у 1930-х роках, Міністерство закордонних справ Японії через низку своїх дипломатичних представництв в Європі збирало інформацію про відносини Німеччини з Австрією, а також у середині держави активно працювала внутрішня поліція, що відслідковувала реакцію японців на ситуацію навколо аншлюсу Австрії й активізації міждержавних відносин. Японія налагодила культурні, економічні та дипломатичні відносини з Австрією; в японській пресі регулярно висвітлювалися події, пов'язані з Австрією та німецько-австрійськими відносинами. Японія мала і свої інтереси в Австрії, що яскраво спостерігалось після аншлюсу.

Отже, проаналізувавши звіти японських дипломатів про розвиток німецько-австрійських відносин, варто звернути увагу на наступні моменти. При всіх фінансових нестатках в Австрії сформувалась у період після Першої

світової війни нова національна самосвідомість, яка уособлювалась у християнсько-соціальному канцлері Енгельберті Дольфусі. Багато людей розчарувалися у своїх почуттях «фольксдойч», пов'язаних з ідеологією націонал-соціалізму. Протиріччя стали згодом ще гострішими з приходом до влади Гітлера. Пов'язані з цим конфліктні моменти були детально зареєстровані у Міністерстві закордонних справ у Токіо. Зміни у внутрішній політиці Австрії 1933-1934 рр. і вбивство бундесканцлера вплинули і на зовнішньополітичні пріоритети, що також відображено у дипломатичних звітах, підкріплених щоденною пресою. Починаючи з серпня 1933 р., німецько-австрійські відносини задокументовані з найдрібнішими подробицями, особливо щодо діяльності НСДАП в Австрії та приєднання Австрійської республіки до нацистської Німеччини у березні 1938 р.

3.4. Далекосхідна політика Німеччини. Трикутник Японія-Китай-Німеччина

В історії Другої світової війни «азійський» фронт традиційно привертав увагу дослідників. Основною причиною була зацікавленість у формуванні ідеології японського мілітаризму та з'ясуванні причин агресивної політики Токіо у Східній Азії, націленої з 1920-х рр. на підрив нестійкого балансу сил великих держав в Азійсько-Тихоокеанському регіоні та створення там зони особливого контролю Японії. Перехід мілітаристських кіл Японії до відкритої агресії у Китаї в 1930-х рр. поклав початок багаторічній війні опору, що розглядається в історіографії як значна подія не тільки в еволюції китайської державності, а й у впливі війни на китайське суспільство. Цікаво, що до початку війни в Європі значна частина Китаю вже була не тільки окупована, але й, по суті, мала мережу маріонеткових режимів, що символізували перехід у цій війні від активної загарбницької фази до режиму окупації [796, с. 62]. Свій інтерес в Азійсько-Тихоокеанському регіоні мала і Німеччина [1; 468; 479].

Звичайно, з великою пересторогою стежили у Берліні за розвитком

політики Японії на Далекому Сході. Керівництво Німеччини на чолі з Адольфом Гітлером боялося, що подальше просування Японії у Китай призведе до підриву економічних позицій німецького уряду на Далекому Сході [430; 478]. У Німеччині висловлювалися також побоювання, що Японія, загрузнувши у війні з Китаєм, виявиться слабким союзником для Третього рейху під час великої війни за переділ світу. Правлячі кола Німеччини побоювалися підйому національно-визвольної боротьби в Китаї у результаті японської агресії. Вони вважали, що Чан Кайші володіє необхідною для придушення визвольного руху китайського народу силою, тому поставляли йому зброю та надсилали радників для організації антикомуністичних кампаній.

У відповідь на протести Японії німецький уряд зазначив, що постачання зброї Китаю нібито незначні, але, оскільки «створився стан, який наближається до стану війни, то всі подальші поставки військової зброї припиняться у зв'язку з нейтральною позицією Німеччини» [796, с. 62]. Потрібно зазначити, що ця обіцянка виконана не була.

Проти припинення поставок зброї виступали військові промисловці: вони не хотіли втрачати вигідного покупця і цінного постачальника стратегічних матеріалів. Разом з тим, правлячі кола Німеччини рішуче відкидали наполягання Японії на відкликанні своїх військових радників. «Про це не може бути й мови», – писав статс-секретар німецького Міністерства закордонних справ Вейцекер фон Дірксену, посилаючись на те, що відкликання радників означало б, що Німеччина «стає противником Нанкіна» [796, с. 62]. Уряд Адольфа Гітлера погодився лише дати вказівку радникам не брати участі у бойових операціях. Проте уряд Японії залишився незадоволений позицією Німеччини.

Незадовго до провокації у Лугоцзя, Вейцекер писав послу Німеччини у Токіо, що спроби японців діяти у Китаї проти комунізму згідно з пактом йдуть у неправильному напрямку. Посилаючись на те, що «пакт не передбачає боротьбу проти більшовизму на території третіх держав», Вейцекер розглядав ці дії Японії «як такі, що суперечать духу пакту, бо вони

перешкоджають об'єднанню Китаю, допомагаючи, таким чином, поширенню комунізму в Китаї». Мабуть, для підтвердження цього Вейцекер повідомив, що у бесіді з німецьким послом Траутманном [18] Чан Кайші зауважив, що «потрібно рахуватися з можливістю втручання з боку Росії у можливій війні...», що він «до теперішнього часу ще не укладав жодних угод з Радянським Союзом, але становище зараз змінилося» [796, с. 62].

У червні 1937 р. німецьке Міністерство закордонних справ попередило керівників зовнішньої політики Японії, що вони «не повинні чекати» з боку Німеччини «схвалення їх дій» [796, с. 63]. У Берліні заявляли також про невдоволення японськими радіопередачами, що мали на меті переконати німецькі правлячі кола у необхідності стати на сторону Японії у китайському питанні.

7 липня 1937 р. Японія почала війну проти Китаю, що не зустріло схвалення у Німеччині. 28 липня 1937 р. Вейцекер зазначив у своєму щоденнику про відвідання його японським послом Мусакодзі, який скаржився, що «Японія втратила повне розуміння Німеччини з приводу антикомуністичних досягнень, які містяться в японських діях проти Китаю» [796, с. 63]. Мусакодзі, як зауважував Вейцекер, «наполегливо намагався довести, що Японія веде антикомуністичну роботу в Китаї в наших інтересах». Мусакодзі запропонував створити спеціальний секретний німецько-японський комітет, де б він міг «пояснити антикомуністичні тенденції, які підштовхують Японію на її теперішні дії у Китаї». Вислухавши посла, Вейцекер сказав, що Німеччина не може «виправдовувати або морально допомагати японським діям, які легко можуть привести до протилежних цілей, а саме, до заохочення комунізму в Китаї і до того, що це підштовхне китайців до Радянського Союзу» [796, с. 63].

Мусакодзі підняв питання про постачання німецького озброєння Китаю. У відповідь Вейцекер заявив, що в Японії немає справедливих підстав вимагати припинення поставок зброї з Німеччини до Китаю. Намагаючись зробити вигляд, що Німеччина йде на поступки Японії,

Вейцекер повідомив, що німецьким інструкторам дано наказ «стояти осторонь з танками в японсько-китайському конфлікті». Але це не допомогло. Мусакодзі, за словами Вейцекера, кинув кілька частково жалібних, частково загрозливих фраз про провал його місії у Берліні.

Протести Японії успіху не мали. Німеччина продовжувала поставляти зброю Китаю у значній кількості. Окрім цього, у Чан Кайші залишалися і німецькі радники. Не подіяла навіть загроза Японії анулювати Антиконтинентальний договір, якщо Німеччина не припинить поставки військових матеріалів Китаю. Хоча Гітлер 19 жовтня 1937 р. офіційно наказав припинити будь-які поставки Китаю, через два дні Геринг дозволив таємно продовжувати їх. Поставки зброї тривали до червня 1938 р. Для прикладу, у 1936 р. Німеччина поставила озброєння на 23,7 млн. рейхсмарок, у 1937 р. – на 82,8 млн. рейхсмарок [796, с. 63].

Потрібно зазначити, що Німеччина була зацікавлена у збереженні дружніх відносин з урядом Чан Кайші: німецькі монополісти не хотіли ставити під загрозу свої економічні позиції у районах, що контролювалися гомінданівським урядом. У 1937 р., до часу вторгнення Японії у Внутрішній Китай, іноземні інвестиції у країні становили 4,5 млрд. дол. З них на частку Англії припадало 1486,5 млн. дол. (32,97%), Японії – 1838,5 млн. (41,8%), Німеччини – 300 млн. (6,6%), США – 295,2 млн. (6,5%), Франції – 192,4 млн. (4,3%), Італії – 46,4 млн. (1,1%) [796, с. 64]. Таким чином, за розмірами капіталовкладень Німеччина стояла на третьому місці, поступаючись, хоча і значно, лише Японії й Англії.

До 1937 р. помітно розширилася торгівля Німеччини з Китаєм. Товарообіг між Німеччиною та Китаєм зріс з 56 млн. доларів у 1934 р. до 93,2 млн. доларів у 1937 р. Частка Німеччини у зовнішній торгівлі Китаю піднялася з 6,4% до 9,6%. Німеччина робила значні закупівлі стратегічної сировини (олово, вольфрамовий концентрат, сурма), продовольства (рослинна олія, соєві боби), текстильної сировини (вовна, шовк). Вивозила з Китаю товарів на більшу суму, ніж Японія й Англія, і займала у китайському

імпорті друге місце після США. Уряд Чан Кайші підтримував німецькі закупівлі. 30 жовтня 1937 р. німецький посол у Китаї Траутман повідомляв до Берліну: «Я хотів би вказати, що для нас не вигідно, щоб нашу політику в питаннях Далекого Сходу змішували тут з італійською. Італійці грають зовсім негативну роль у Китаї та вважаються союзниками Японії. Вони можуть дозволити собі продовжувати таку політику, тоді як ми повинні захищати наші важливі економічні інтереси в Китаї, які поступаються лише інтересам англосаксонських держав та Японії» [796, с. 64].

Німеччина тривалий час не визнавала створену Японією у захоплених Північно-Східних провінціях Китаю маріонеткову державу Маньчжоу-го, розраховуючи виторгнути за її визнання певні привілеї у Китаї. Міністр закордонних справ Німеччини фон Нейрат відверто заявив італійському послу 20 листопада 1937 р., що вважає визнання Маньчжоу-го недоцільним: «Ми не збираємося робити подарунок, не отримуючи нічого взамін». Німеччина домогалася, щоб Японія погодилася надати їй в окупованих районах Китаю більш сприятливе становище порівняно з третіми державами. Токіо погоджувалося лише на «особливо сприятливе ставлення» до Німеччини [1071, с. 318].

Однак Німеччина не змогла тривалий час проводити таку політику. 26 січня 1938 р. німецький посол у Токіо Герберт фон Дірксен повідомив Берлін, що він вважає за необхідне піти на поступки Японії в її вимогах припинити поставки зброї та відкликати військових радників. Фон Дірксен посилався на невдачу мирного посередництва Німеччини у вирішенні японсько-китайського конфлікту й на те, що війна вступила в нову фазу, що характеризувалася широкими наступальними операціями Японії та її ставкою на повалення уряду Чан Кайші. Перебування німецьких військових радників в Китаї, на думку фон Дірксена, позначалося на престижі Німеччини. У Китаї, за його словами, їх звинувачують у тому, що вони нібито передають Японії оперативні плани, а в Японії стверджують, що радники складають китайцям оперативні плани та керують їх здійсненням. Крім того, писав

посол, постійні поразки китайської армії будуть підривати престиж німецької армії. Фон Дірксен радив також припинити поставки військової зброї, вказуючи, що ця обставина має негативний вплив на японсько-німецькі відносини.

Посол наполягав на визнанні Маньчжоу-го, поки Японія не надала серйозного тиску на Німеччину. «Я вважаю неможливим відкладати визнання» – писав він. На думку фон Дірксена, визнання Маньчжоу-го надало б можливість для розвитку «широких політико-економічних зв'язків з Японією». Тепер визнання могло б бути дружнім по відношенню до Японії жестом, який, якщо випаде нагода на кшталт річниці заснування імперії, буде безумовно доречним. Фон Дірксен вважав важливим в «економічному і політичному плані зробити більший наголос на Північному Китаї» [1071, с. 319], проявляючи меншу зацікавленість у відношенні районів Шанхаю, Ханькоу або Чунцина. Встановлення тісного зв'язку з японськими військовою та цивільною владою, на його думку, дало б Німеччині можливість без перешкод експлуатувати ці райони.

Успіхи японських військ, які захопили Північний, а потім і Центральний Китай, були очевидні не лише фон Дірксену, але й Берліну, в результаті чого позиція правлячих кіл гітлерівської Німеччини змінилася. Після запевнень Токіо у тому, що Німеччина отримає відповідну компенсацію в економічній сфері в Китаї, німецький уряд у лютому 1938 р. визнав Маньчжоу-го, а в червні 1938 р. відкликав своїх військових радників. Поставки зброї були припинені у червня 1938 р. [1071, с. 319].

Під час неодноразових переговорів, які на початку 1938 р. вів Ріббентроп з японським послом у Берліні Того [80; 110; 112], німецький міністр визнав особливу позицію Японії у Китаї та погодився з послом, що Японія і Німеччина повинні тісніше співпрацювати в Китаї у галузі економіки, дотримуючись духу Антиконтинентського договору. Пообіцявши «зробити все для співробітництва з Японією в Китаї у галузі економіки і техніки» [796, с. 65], Ріббентроп висловив побажання, щоб

японський уряд зі свого боку діяв у тому ж напрямку та зайняв би, зокрема, великодушну й уважну позицію по відношенню до німецької торгівлі в Китаї. Проте німецькі монополії так і не отримали переважних прав у Китаї.

У той же час німецько-японські протиріччя займали значне місце у політичному житті Токіо. Японське керівництво вважало, що Японія неминуче потребуватиме великих капіталів для освоєння природних ресурсів переможеного Китаю. Частина цих коштів уряд сподівався отримати від своїх союзників – Німеччини та Італії. «Участь Німеччини та Італії в економічному розвитку Північного Китаю, – писав Хіроta, – може головним чином відобразитися в інвестиціях у різні важливі галузі промисловості з боку Німеччини» [796, с. 65].

Хіроta дав доручення японському послу у Німеччині Того зробити в зручний момент Ріббентропу таку пропозицію: «При обіцянці, що Німеччина погодиться з цією позицією Японії в Китаї, Японія буде намагатися не ставити Німеччину в позицію нижче інших країн щодо економічної діяльності в Північному Китаї» [796, с. 65]. Переговори про це між Того та Ріббентропом проходили протягом травня-червня 1938 р. 29 червня Того відвідав Ріббентропа та заявив, що японський уряд не в змозі забезпечити Німеччині кращого становища, ніж іншим державам, і відмовляється оформити особливу позицію Німеччини будь-яким договором. Того вручив Ріббентропу пам'ятну записку, в якій викладалася позиція Японії.

Документ починався із заяви, що «Японія і Німеччина повинні ще тісніше співпрацювати в Китаї у галузі економіки, дотримуючись духу Антикомінтернівського договору». В якості плати за це японське уряд брав на себе зобов'язання у майбутньому «бути особливо прихильним до економічної діяльності Німеччини в Китаї» та представити їй найсприятливіші можливості, якими тільки можуть користуватися у Північно-Східному Китаї треті держави. Однак пам'ятна записка містила обмеження про те, що «це переважне становище Німеччини, звичайно, не виключає економічного співробітництва Японії з іншими державами».

«Німецька торгівля в Китаї, – говорилося у пам'ятній записці, – повинна вестися на тому ж ґрунті, що і японська». Тим не менш, «німецьким інтересам буде надано особливо сприятливе положення або принаймні найсприятливіше положення, яким тільки можуть користуватися інші держави (за винятком Японії та Маньчжурії)» [796, с. 66]. Як ми бачимо, сенс пам'ятної записки був у застереженнях щодо виняткових прав Японії та можливості її співпраці з іншими державами.

Це, звичайно, не влаштовувало уряд Німеччини, і Ріббентроп, ознайомившись з текстом пам'ятної записки, заявив японському послу, що він незадоволений цим формулюванням. Того став переконувати Ріббентропа у тому, що «японський уряд зробить усе необхідне для забезпечення німецьких інтересів». «На практиці, – говорив він, – Німеччині ми готові надати краще становище, ніж іншим країнам, і ми прагнемо показати цю готовність на ділі, але на оформлення цього у формі договору погодитися не можемо» [1076, с. 52]. Ріббентроп, у свою чергу, зауважив, що така ситуація для Німеччини є неприйнятною.

Німецька сторона домагалася зміни формулювання у зв'язку з тим, що до Міністерства закордонних справ Німеччини надходили численні скарги від представників німецьких ділових кіл, що мали інтереси на Далекому Сході, з приводу частих випадків дискримінації щодо Німеччини. Поки йшли бої у Північному та Центральному Китаї, було незрозуміло, які практичні наслідки мали японські обіцянки для економічних інтересів Німеччини, адже заходи японської влади могли бути пояснені військовим станом. Після припинення військових дій на більшій частині цих територій і встановлення японської адміністрації, німецькі представники отримали можливість дати більш ясну картину японської економічної політики в Китаї та її впливу на інтереси Німеччини.

Яскраву картину економічної політики Японії на окупованій території Китаю дає підготовлений економічними експертами німецького Міністерства

закордонних справ і співробітниками німецьких консульств у Китаї «Звіт про становище німецьких економічних інтересів у районах Китаю, окупованих Японією» від 24 липня 1938 р. [1076, с. 52].

На підставі численних донесень німецьких представників, автори звіту зробили висновок, що японська військова влада прагне підпорядкувати китайську економіку японському пануванню, «використавши цю економіку винятково в інтересах Японії, відсунути на задній план і вигнати всі іноземні інтереси». «...До інтересів Німеччини, – йшлося у звіті, – ставлення не краще, ніж до інших іноземних інтересів». Це, на думку укладачів звіту, пояснюється тим, що «Японія бажає експлуатувати Китай тільки в своїх інтересах», а питання про участь у цьому інших держав «піднімається лише там, де японські кошти недостатні, але і тоді тільки таким чином, який забезпечує японську першість (чисельна перевага японців при змішаних підприємствах)». «Метою японської економічної політики, – робили висновок автори звіту, – було досягнення контролю над усіма найважливішими галузями промисловості у Північному та Центральному Китаї. Серед інших, в об'єкти цієї національної японської політики входили: судноплавство, залізниці й інші шляхи сполучення, підприємства, копальні, видобуток солі, лісопильні заводи, текстильна промисловість, вітряні млини, цементні та хімічні заводи, вовняна та шовкова промисловість» [1076, с. 52].

Разом з тим, у звіті відзначалася різниця у ставленні до німецьких інтересів у Північному та Центральному Китаї. «Квантунська армія, – говорилося у ньому, – показує бажання співпрацювати з Німеччиною, у той же час свідомо налаштовуючи себе проти англійців» [1076, с. 52]. Вони бачили у Німеччині свого найважливішого союзника, готуючись до війни проти СРСР.

Щодо ставлення японської влади до німецьких економічних інтересів у Центральному Китаї, то німецькі консульства та торгові експерти одноголосно заявляли про його негативний характер. «...Японські військові й офіційні кола тут, – йшлося в одному з донесень з Центрального Китаю, –

мабуть, соромляться цієї дружби, особливо зважаючи на англійців... Вони зазвичай тільки говорять про співпрацю з Німеччиною і це, по можливості, в приватних колах, тобто для того, щоб дорікнути нас або просити що-небудь у нас» [796, с. 66].

Не можна не зважати на той факт, що уряд Гітлера зробив низку кроків для забезпечення німецьких інтересів у Китаї. 27 липня 1938 р. за дорученням Ріббентропа було заявлено Того, що японське формулювання, згідно з яким Німеччині обіцяли тільки «особливо сприятливе ставлення», визнано міністром незадовільним – і німецька сторона наполягає на вимозі отримати обіцянку про створення для неї бажаних умов. «Це вимога, – було сказано, – природно випливає з особливих відносин між нашими країнами і величезного збитку, який ми несли, підтримуючи японське просування у Північному Китаї» [796, с. 66]. Посилаючись на доповіді, отримані від німецьких представників у Китаї, керівник відділу економіки Міністерства закордонних справ Німеччини Віль підкреслив, що у зайнятих японськими військами районах «іноземна зовнішня торгівля безжально витіснялася і що ніяке сприятливе ставлення» до німецької торгівлі не спостерігалось [796, с. 66].

Віль вручив послу копію ноти, в якій перераховувалися п'ять конкретних скарг на поведінку японської воєнної влади. Віль особливо підкреслив виключення Німеччини з двох галузей економіки Китаю, в яких протягом багатьох років німецькі фірми займали провідне становище. Йшлося про постачання залізничного обладнання і про гідроелектростанції. Того, заявивши, що Японія прагне задовольнити німецькі вимоги, проте зазначив, що «призупинення поставок військового спорядження Китаю й, особливо, відкликання військових інструкторів відбулися так недавно, що цей дружній жест не міг ще привести повсюдно у Північному Китаї до зміни ставлення японської влади» [796, с. 66].

Із бесід з Того Віль мав враження, що японський посол дуже зацікавлений у підписанні угоди і, ймовірно, має можливість зробити деякі

поступки, про які досі нічого не говорив. Німецький уряд, прагнучи до позитивного вирішення цього важливого для Німеччини економічного питання, вирішив надати натиск безпосередньо у Токіо через колишнього німецького військового аташе Отта. Заручившись обіцянками підтримки з боку японських військових кіл, німецька дипломатія стала діяти більш наполегливо. 6 жовтня Віль передав Того пропозицію підписати німецько-японську угоду, що забезпечило б привілеї Німеччини у Китаї.

Незважаючи на всі зусилля, Німеччині так і не вдалося домогтися прийняттого рішення. Тимчасова угода, що була підписана 20 червня 1939 р., регулювала тільки торговельні відносини.

Позицію Німеччини можна прослідкувати через дипломатичні звіти. 3 грудня 1936 р., невдовзі після укладання Антиконтинентального пакту, барон фон Нейрат у своєму звіті написав: «Китайський посол у Берліні розшукав мене сьогодні і поставив різноманітні запитання за дорученням свого уряду стосовно німецько-японського договору щодо боротьби з Комінтерном. Він ще раз хотів впевнитися, що окрім опублікованого тексту немає ніяких таємних домовленостей. Я це заперечив. Потім він спитав, як слід тлумачити статтю 2 договору, чи ми чітко запросили інші держави прийняти участь у договорі, або це лише означає, що інші держави, якщо вони будуть вважати це за доцільне, зможуть приєднатися. Я пояснив йому, що останнє лише випадок. Посол при цьому вказав на різницю у німецькому та японському текстах. Далі він хотів знати, чи була заснована або ж має бути заснована якась урядова комісія для виконання договору. Я сказав йому, що співпраця буде здійснюватися через вже існуючі органи уряду та поліції. У кінці кінців, він хотів дізнатися, чи слід тлумачити згадані у додатковому протоколі, в пункті В заходи проти осіб за кордоном, що приймають участь у діяльності Комуністичного Інтернаціоналу таким чином, що ми збираємося вживати заходів проти громадян інших країн на чужих територіях» [169].

Фон Нейрат заперечив послу, що про це не може бути й мови і що ця стаття стосується винятково німецьких або японських громадян, якщо вони

знаходяться на території іншої держави, а в середині країни відбуватиметься боротьба навіть проти китайців, які здійснюють комуністичну діяльність. «Нарешті посол запитав, чи може він опублікувати тут мої думки. Я досить енергійно це заперечив і вказав йому на те, що тут в Німеччині він не повинен взагалі нічого публікувати. Проти публікацій у Китаї його урядом я не маю заперечень. А втім я вказав йому на те, що його уряд вже проінформований щодо поставлених ним запитань послом Траутманом» [169]. Цей лист красномовно свідчить про те, що уряд Китаю стежив за процесом зближення Німеччини та Японії та був вкрай стурбований укладанням угоди.

Німецький посол в Китаї Траутман надіслав 30 листопада 1936 р. з Нанкіну до Німеччини інформацію про офіційні висловлювання щодо позиції Китаю до німецько-японського договору, в якій говорилося про наступне: «В одній офіційній передовій статі прихильна до уряду газета «Chung Jang Jih Rao» висловила щодо німецько-японського договору: «Незалежно від майбутньої зворотної сили Антикомінтернівського пакту китайський народ збереже власний суверенітет та національні права і дасть опір усім обмеженням, накладеним іншим народом». Руйнування, вчинені комуністичними бандитами, лякають; області, що ще раніше були вражені комунізмом, завдяки співпраці народу повністю повернуті. Якщо залишки червоних стануть причиною заворушень тут і там, їх сили все ж таки будуть досить незначними. Передова стаття продовжує: «Ми щиро віримо, що уряд має здатність, навіть у майбутньому, взяти оборону від комуністів у власні руки. Далі ми вважаємо, що допомога ззовні тут не потрібна. Крім того, ми дотримуємося думки, що оборона від комуністів є винятково внутрішнім питанням, в яке не слід втручатися зовнішнім силам» [201].

Газета висловлює свій жаль, що Японія та Німеччина не вважають це за потрібне. Китай бачить прагнення довести до відома, що майбутнє укладення важливого договору має важливе значення для миру на Далекому Сході. Це стає ще більш прикритим через дружбу Німеччини та Китаю й об'єднуючі їх до

цього економічні відносини, поки з іншого боку Японія зараз працює над відновленням дипломатичних відносин з Китаєм.

Далі у статті йдеться, що договір порушує суверенітет та інтереси Китаю. Хоча після публікації комюніке офіційною німецькою стороною у Нанкіні 25 листопада цього року у поясненні йдеться, що інтереси інших країн та «ні суверенні права Китаю, ні інші права» [201] не повинні порушуватися, все ж слід заперечити, оскільки офіційне пояснення японської дипломатичної служби того ж дня вказує на підступи комуністів в особливому розмірі у Китаї. Якщо передбачені договором так звані жорсткі міри можуть бути застосовані проти країн Далекого Сходу, хто ж тоді повірить, що даний пакт не порушує суверенні права та інтереси Китаю?

Якщо випускати з уваги потаємні домовленості німецько-японського договору, то передбачені у додатковому протоколі норми під виглядом простих формулювань мали широке та найсерйозніше значення. Узяти хоча б перший пункт. Власне компетентні органи у Німеччині та Японії під час обміну звітами про діяльність Комінтерну та про заходи для повідомлення й оборони проти Комінтерну, мали тісно взаємодіяти таким чином, щоб для кожної сторонньої сили було б неможливо дізнатися про стан, об'єм і вплив такого роду заходів, обумовлених між Німеччиною та Японією. У другій умові, де відповідні місця позначають жорсткі заходи всередині країни та за її межами проти осіб, які посередньо або ж безпосередньо приймали участь або були втягнуті у розкладницьку діяльність Комінтерну, при уважному читанні можна виявити бажання з боку Німеччини і Японії перешкодити комуністичній діяльності в інших країнах, оскільки у договорі не визначено, чи під терміном «особи» маються на увазі лише японські та німецькі громадяни, або ж такі «особи» будуть переслідуватися у Німеччині й Японії та поза їх межами [201].

Наостанок газета закликає націю працювати на власний уряд і, посилаючись на усі необґрунтовані вислови, стверджує: «Китай ні на мить не

вагався б, щоб їх спростувати» [201]. Стаття приблизно відтворювала погляди дипломатичної служби.

25 листопада 1936 р. генеральним консульством Німеччини в Ханкові було повідомлено посольство Німеччини у Нанкіні, що китайська й іноземна преса навели різноманітні повідомлення про удаваний політичний і військовий союз між Німеччиною та Японією. У передових статтях ця тема порушується лише у китайських газетах і подається ними стримано й у невеликому обсязі.

Провідна китайська газета «Wuhan Jіrao» видала 25 листопада передову статтю «Чи дійсно для Німеччини та Японії існує сьогодні необхідність об'єднання?» і в ній дійшла висновку, що обидві країни можуть мати з цього лише шкоду, і жодної користі, хоча щодо змісту удаваного союзу існує ще багато неточностей [197].

30 листопада 1936 р. німецьким посольством був надрукований звіт з Нанкіну про реакцію пекінської преси щодо німецько-японського договору.

У звіті зазначалося, що новина про укладення німецько-японського договору для боротьби з III Комуністичним Інтернаціоналом у китайських газетах у Пекіні знайшла значну увагу та ґрунтовну дискусію. Хоча люди і не могли без подиву або ж повного заціпеніння про це говорити, неможливо не зрозуміти, що враження від укладення договору є досить довготривалим і відповідно до особливостей тутешнього політичного положення, що визначається постійним тиском агресивної політики Японії, розцінюється, перш за все, з точки зору впливу договору на Китай [197].

Червоною ниткою через усі обговорення у пресі проходить доказ того, що політичне зміцнення, яке Японія отримала зі своїх відносин з Німеччиною через укладений договір, перш за все, знову буде направлено проти Китаю і, скоріш за все, загостриться політичний тиск, який Японія і без того здійснювала у поєднанні з власною вимогою на здійснення спільної боротьби проти комунізму всередині країни. Незважаючи на це, безпосередньо антинімецькі настрої не звучали у судженнях китайських

газет. Особливо треба вказати на висловлюваннях передової газети «Та Кунг Рао» від 27 листопада, які заслуговують уваги, зважаючи на значення газети, і які зводяться до вимоги перевірити, чи є необхідними німецько-китайські відносини, дружній характер яких з часів світової війни зазнав подальшого розвитку та зміцнення, зважаючи на цю подію, піддавати детальній перевірці у сфері великої політики [197].

До того моменту преса насправді добре відображала позицію, яку китайська громадськість прийняла перед укладенням договору. Численні симптоми дозволяють чітко розпізнати, що деякі китайські кола повною мірою розуміли серйозну опіку цієї події та намагалися застосувати логічні висновки стосовно власного політичного становища. При цьому до того часу не пролунало недобррозичливих або ж ворожих висловлювань безпосередньо на адресу Німеччини, водночас, в усякому разі можна констатувати незначне охолодження теплого та до того моменту поважного ставлення і вдячності Німеччині. У будь-якому разі, не було жодних ознак, які б вказували на початок серйозного відчуження від Німеччини [197]. Посольство у Токіо отримало копію зазначеного звіту.

* * *

Для того, щоб краще розкрити німецько-японські відносини 1933-1939 рр., дисертантом було проаналізовано їх у системі міжнародних відносин напередодні Другої світової війни.

Важливим було окреслити позицію Радянського Союзу на політичне зближення Німеччини та Японії у 1930-х рр. Звичайно, СРСР гостро засуджував як підписання Антиконтинентальної угоди, так і міждержавне німецько-японське співробітництво. Посольство СРСР у Токіо надавало регулярні звіти по ситуації на Далекому Сході та безпосередньо в Японії. Після аналізу дипломатичного листування з НКЗС СРСР, автор дійшов висновку, що на позицію Радянського Союзу впливала низка зовнішньополітичних факторів, серед яких – військове пожвавлення Японії

на кордоні з СРСР. Радянське керівництво розцінювало це як антирадянську позицію Японії, тому радянський уряд був змушений зайняти жорстку позицію, зазначаючи, що НКЗС бажало уникнути подальшого загострення відносин з Японією, тому займало помірковану позицію щодо деяких конфліктів. Проте, позиція МЗС Японії та зухвала поведінка японської влади послідовно штовхали до загострення відносин і змушували СРСР давати відсіч з низки питань. Таким чином, з одного боку, СРСР не хотів загострення відносин з Японією, з іншого – демонстрував рішучість своїх намірів. Разом з тим, не можна применшувати роль таких зовнішніх суб'єктів, як СРСР, США й інших країн, що впливали на фінансування та постачання озброєння і ресурсів для Німеччини й Японії у 30-х роках ХХ ст., хоча офіційно демонструючи засудження підготовки до війни.

Ключовою подією міждержавних відносин було формування Антикомінтернівського пакту. Так, підписання договору відбулося 25 листопада 1936 р., що закріпило наміри Німеччини та Японії оформити співробітництво попередніх років. Розвивалися дипломатичні представництва, що регулярно надавали звіти своїм країнам про внутрішньо- та зовнішньополітичну ситуацію у країнах перебування, особлива увага німецького диппредставництва у Токіо приділялася сприйняттю Антикомінтернівської угоди у Токіо й Осаці, що була відображена у регулярних звітах і листах до Міністерства закордонних справ Німеччини.

При дослідженні позиції Японії щодо німецько-австрійського питання й аншлюсу Австрії 1938 р., автором було встановлено, що увага Японії була прикута до розвитку відносин між Німеччиною та Австрією у другій половині 30-х років ХХ ст., що яскраво відображалось у дипломатичних листуваннях і мало широкі відголоски у тогочасній японській пресі. Зміни у внутрішній політиці Австрії 1933-1934 рр. та вбивство бундесканцлера Дольфуса вплинули і на зовнішньополітичні пріоритети, що відображено у дипломатичних звітах. Починаючи з серпня 1933 р., німецько-австрійські відносини задокументовані з найдрібнішими подробицями, особливо щодо

діяльності НСДАП в Австрії та приєднання Австрійської республіки до нацистської Німеччини у березні 1938 р.

Аналізуючи далекосхідну політику Німеччини, не можна не зважати на фактор японського впливу на Далекому Сході. Керівництво Німеччини активно стежило за розвитком політики Японії у регіоні та мало побоювання, що подальше просування Японії в Китай призведе до підриву економічних позицій німецького уряду на Далекому Сході.

На початку 1930-х років у Німеччині висловлювалися також застереження, що Японія, загрузнувши у війні з Китаєм, може виявитися слабким союзником для Третього рейху під час війни. Правлячі кола Німеччини побоювалися підйому національно-визвольної боротьби в Китаї у результаті японської агресії, вважаючи, що Чан Кайші володіє необхідною для придушення визвольного руху китайського народу силою, тому поставляли йому зброю та надсилали радників для організації антикомуністичних кампаній. Очевидно, що Німеччина мала низку економічних інтересів у Китаї, що створило труднощі у відносинах з Японією. Таким чином, утворився трикутник Японія-Китай-Німеччина.

ВИСНОВКИ

Розвиток відносин між Німеччиною та Японією, як комплексне дослідження, має важливе значення для вивчення та кращого розуміння міжвоєнної системи міжнародних відносин. У вітчизняній історичній науці, на жаль, відсутні комплексні дослідження, присвячені опрацюванню цієї проблеми. Дані відносини лише фрагментарно представлені у чисельних публікаціях із всесвітньої історії й історії міжнародних відносин, а також історії Другої світової війни.

Дисертант прийшов до висновку, що в українській історіографії основна увага акцентується на історії Німеччини та історії Японії, а також на всесвітній історії міжвоєнного періоду, але не робиться аналіз співробітництва цих держав у 1930-х роках, що мало важливе історичне значення. Проведений автором аналіз показав, що за основу українсько- та російськомовних досліджень взяті матеріали радянської історіографії ХХ ст. Зважаючи на тогочасну обстановку в світі, блокове протистояння держав і рівень заангажованості радянських монографій, використовувати їх як основний матеріал для дослідження недоцільно. Для балансу поглядів на ті чи інші історичні події, до вивчення вказаної теми залучено здобутки німецької, австрійської та японської історіографії.

Німеччина та Японія були державами з різною внутрішньою ситуацією, що мали різні зовнішньополітичні цілі. Проте, з приходом до влади агресивно налаштованих урядів у Німеччині та Японії у 1933 р., в обох країнах вбачали необхідність зближення задля досягнення спільних цілей. В обох країнах велася активна внутрішня робота з населенням, аби показати необхідність укладання Антиконтинентського договору з подальшим активним співробітництвом у військово-політичній сфері. Саме у 1933 р.

зароджується активне дипломатичне співробітництво, змінюється керівництво дипломатичних місій у країнах перебування та значно оновлюється склад посольств і консульств, починають відкриватися нові генеральні консульства, створюються культурні установи, що займаються просвітницькою роботою. Регулярними стають дипломатичні візити на високому рівні, відбувається науковий, культурний і технічний обмін. Вирішальними у цьому процесі були антикомуністична й антирадянська направленість позицій нових урядів Німеччини та Японії.

Вивчення розвитку німецько-японських відносин напередодні Другої світової війни дозволило автору визначитися із станом опрацювання проблеми у вітчизняній, радянській, німецькій, австрійській та японській історіографії, встановити особливості та рівень її наповнення джерельним матеріалом. Дисертантом встановлено, що сучасні українські дослідники активно вивчають всесвітню історію й історію міжнародних відносин, проте спеціальним ґрунтовним дослідженням німецько-японських відносин 1933-1939 рр. на рівні дисертаційного дослідження не займалися. Радянська історична школа має низку монографічних досліджень, проте зважаючи на рівень їх заангажованості, для об'єктивного дослідження історичних фактів їх використовувати недоцільно. Сучасні німецькі й австрійські науковці мають більші успіхи у дослідженні даної теми. Японські історики аналізують передумови погравлення дипломатичних відносин між державами у контексті європейського напрямку політики Японії напередодні Другої світової війни.

Значно більше фактичного матеріалу по темі дисертаційного дослідження дають неопубліковані джерела – матеріали Політичного архіву Зовнішньополітичного відомства Німеччини (Берлін, Німеччина), Федерального архіву Німеччини (Берлін, Німеччина), Баварського державного архіву (Мюнхен, Німеччина), Австрійського державного архіву (Відень, Австрія) та Національного архіву Японії, де зібрані офіційні документи, листування, вербальні ноти, поточна документація, доповіді

дипломатів і консулів щодо міждержавних, переважно політичних, відносин досліджуваних країн; а також опубліковані матеріали: аналітичні звіти, статистичні матеріали, періодична преса, особисті щоденники. Уся джерельна база була поділена на такі наступні групи: 1) документальні джерела: законодавчі та міжнародно-правові акти, діловодна документація державних органів, дипломатичне листування, протоколи зустрічей з архівів Австрії, Німеччини та Японії; 2) джерела особового походження спогади (мемуари) та щоденники; 3) німецька, радянська й українська (діаспорна, західноукраїнська) преса. Завдяки ґрунтовному дослідженню вищеназваних джерел автор мала змогу зробити неупереджену оцінку німецько-японським відносинам напередодні Другої світової війни. Дисертанту допоміг і суттєвий масив інформації з тодішніх періодичних видань, зокрема, німецьких, радянських, західноукраїнських, японських газет, а також періодики української діаспори в США. Виходячи з цього, можна констатувати, що опрацьовані джерела та література є цілком достатніми для розкриття теми дисертаційного дослідження. Використання різних наукових принципів і методів дозволило викласти матеріал у послідовній і логічно завершеній формі й об'єктивно відобразити історичні процеси. Робота побудована на загальнонаукових методах пізнання із застосуванням науково-критичного аналізу джерел, що дало змогу забезпечити наукову достовірність результатів дослідження.

Дисертанту вдалося провести комплексне дослідження процесу становлення дипломатичних відносин між Німеччиною та Японією напередодні Другої світової війни, у результаті якого було встановлено, що двосторонні дипломатичні відносини мали низку своїх особливостей. На цей процес впливав ряд факторів: це і міжнародна обстановка, в якій вони розвивалися, і зміна урядів на початку 1930-х років в обох державах, і прагнення до збагачення, і геополітичні претензії як до сусідніх держав, так і до тогочасної політичної карти світу. Звичайно, об'єднуючими факторами були ідеологічні направленості урядів обох держав і спільна боротьба проти Комуністичного Інтернаціоналу.

Щодо безпосередньо дипломатичних відносин, активною їх фазою стає 1933 р. Саме у 1933 р. відбувся вихід обох держав з Ліги Націй і зміна дипломатичних корпусів, що було поворотним пунктом в історії дипломатичних відносин Німеччини та Японії, відкриваються нові дипломатичні представництва – консульства та генеральні консульства. Активізується зовнішньополітична діяльність країн – виокремлюються пріоритети далекосхідної політики Німеччини та європейського вектору зовнішньої політики Японії.

Автором зроблено аналіз зовнішньополітичного курсу нацистської Німеччини та досліджено її діяльність через посольства Німеччини в Японії. Беззаперечне історичне значення у розвитку відносин і формуванні далекосхідної політики має постать німецького дипломата, посла Німеччини в Японії Герберта фон Дірксена. Він очолював посольство у Токіо з 1933 по 1938 рр. Варто зазначити, що дипломатична місія у Токіо була однією з найменших серед посольств Німеччини на той час, проте фон Дірксен з самого початку налагодив плідну співпрацю з представниками Міністерства закордонних справ Японії та підтримував дружні відносини з Кокі Хірота, який обіймав посади прем'єр-міністра та міністра закордонних справ Японії.

Дослідження європейського вектору зовнішньої політики Японії показало, що напередодні Другої світової війни армійське та флотське командування Японії не тільки грало вирішальний вплив на зовнішньополітичний курс уряду, але були і випадки відкритого втручання до сфери компетенції Міністерства закордонних справ. 14 вересня 1933 рр., зі зміною уряду, новим міністром закордонних справ Японії стає Кокі Хірота та виділяє співробітництво з Німеччиною як стратегічний напрямок. Для об'єктивного аналізу європейського та безпосередньо німецького напрямку зовнішньої політики Японії автором було проаналізовано матеріали посольства Японії у Берліні та генерального консульства у Гамбурзі, які регулярно надсилалися до Міністерства закордонних справ Японії. Дипломатичні представництва виконували свої безпосередні представницькі

функції та регулярно сповіщали японський уряд про внутрішньополітичну ситуацію як у Німеччині безпосередньо, так і в Європі.

Охарактеризовано та висвітлено позицію СРСР щодо німецько-японського зближення другої половини 30-х років ХХ ст. Зважаючи на направленість Антикомінтернівського пакту, СРСР мав свою особливо гостру позицію. Треба зазначити, що до середини 1930-х років ХХ ст. СРСР переконливо демонстрував свою зацікавленість у мирному співіснуванні з капіталістичними країнами. Ситуація кардинально змінилася у 1936 р. – після підписання Антикомінтернівського договору. Звичайно, США, Англія та Франція були сильними гравцями на політичній карті світу, проте зважаючи на виражену антирадянську направленість Антикомінтернівського договору, було вирішено приділити особливу увагу саме СРСР як одному з ключових центрів сили того часу. Після вивчення дипломатичного листування радянської дипломатичної місії у Токіо з НКЗС СРСР, автор дійшов до висновку, що на радянську позицію щодо німецько-японського зближення 1930-х років впливала низка зовнішньополітичних факторів, серед яких значне місце посідало військове пожвавлення Японії на кордоні з СРСР. Радянське керівництво розцінювало це як антирадянську позицію Японії.

Розглянуто процес формування Антикомінтернівського пакту; автор констатує, що робота по підписанню Антикомінтернівського договору тривала значний період і була ретельно спланована, про що свідчить низка архівних матеріалів і тогочасної періодики. При чому, процес підготовки, підписання та наслідки підписання активно висвітлювалися як у закордонній, так і в радянській пресі. Підписання договору відбулося 25 листопада 1936 р. у Берліні. Для того, щоб краще зрозуміти мотивацію Третього рейху щодо формування Антикомінтернівського пакту, автором були проаналізовані особисті щоденники рейхсміністра Йозефа Геббельса за 1936 р. Але найбільш змістовним джерелом дослідження реакції Японії на укладання даного договору є звіти генерального консульства Німеччини в Осаці, в яких детально розписані урочисті заходи з нагоди підписання договору та реакція

японської преси. В аспекті дослідження Антикомінтернівського договору, не можна оминати формування «осі» Берлін-Рим, що була оформлена Берлінською угодою 25 жовтня 1936 р. – за місяць до підписання пакту Німеччини з Японією й «осі» Берлін-Рим-Токіо, яка була оформлена 6 листопада 1937 р. приєднанням Італії до Антикомінтернівського пакту та призвела до укладання Троїстого пакту Німеччини, Італії та Японії 27 вересня 1940 р.

Для кращого розуміння довоєнної ситуації в Європі та її впливу на розвиток відносин між Німеччиною та Японією, автор виокремив позицію японського уряду щодо німецько-австрійського питання й аншлюсу Австрії 1938 р. Очевидно, що Японія активно цікавилася німецько-австрійськими відносинами у 1930-ті роки, Міністерство закордонних справ Японії через своїх європейських дипломатів збирало інформацію про відносини Австрії та Німеччини; в Японії ж працювала внутрішня поліція, яка відслідковувала реакцію японців на активізацію відносин Німеччини з Австрією та аншлюс безпосередньо. Звичайно, співробітництво з Австрією не було стратегічним напрямком зовнішньої політики Японії, проте відносини розвивалися у культурній, економічній і політичній сферах.

Автором розглянуто взаємовідносини Японії, Китаю та Німеччини на Далекому Сході. Автором встановлено, що далекосхідний напрям був одним з найголовніших у зовнішній політиці Третього рейху 1930-х рр. У Берліні стежили за політикою Японії на Далекому Сході, гітлерівське керівництво мало побоювання, що подальше просування Японії у Китай може призвести до підриву економічних позицій Німеччини у регіоні. Ситуація загострилася з початком японсько-китайської війни у 1937 р., адже на той час частка Німеччини у зовнішній торгівлі Китаю сягала 9,6%. Німеччина вивозила з Китаю товари на більшу суму, ніж Японія й Англія, і займала у китайському імпорті друге місце після США. Окрім цього, уряд Німеччини мав застереження, що Японія, загрузнувши у війні з Китаєм, виявиться слабким союзником для Третього рейху під час Другої світової війни.

Отже, не дивлячись на деякі спірні питання співробітництва, у цілому склалася ситуація, при якій у 1939 р. у німецько-японських відносинах переважали тенденції, що призвели до початку Другої світової війни. Це пояснюється не лише ідеологічним підґрунтям німецького й японського урядів, але і сукупністю факторів, які визначали позицію держав на міжнародній арені.

Японія для Німеччини була стратегічним партнером на Далекому Сході, а бурхливі події міжвоєнного періоду стали феноменом і каталізатором співробітництва Німеччини та Японії на всіх рівнях та у всіх сферах життя обох країн.

Результати дисертації можуть бути використані при подальшій розробці науково-дослідних питань всесвітньої історії періоду між світовими війнами, історії відносин країн Далекого Сходу з країнами Європи, історії Німеччини. На думку автора, здійснене дослідження допоможе вітчизняним історикам поглянути під іншим кутом зору на систему міжнародних відносин у міжвоєнний період крізь призму розвитку німецько-японських відносин напередодні Другої світової війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

I. АРХІВНІ МАТЕРІАЛИ

Політичний архів Зовнішньополітичного відомства Німеччини

(Politisches Archiv des Auswärtigen Amts)

м. Берлін, Німеччина

Зовнішньополітичне відомство 1920-1945 рр. Том III.

Політичний відділ VIII. Японія

(Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan)

R 104876

1. Aktivierung der japanischen Südseepolitik. Von. Dirksen. Tokyo, den 8. März 1937. *Politisches Archiv des Auswärtigen Amts* (далі – PA-AA). Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans. R 104876 (9.36-6.38). 246328-246331.
2. Arita says pact with Germany does not lead toward fascism // Jap. Adv. – 8. January 1937. PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans R 104876 (9.36-6.38).
3. Aufnahme der Erklärung des japanischen Außenministers Arita im japanischen Parlament am 20. Januar in der englischen Presse. Gez. Woermann. London, den 23. Januar 1937. PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans. R 104876 (9.36-6.38).

4. Außenminister Sato vor der ausländischen Presse. Von Dirksen. Tokyo, den 12. Mai 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans. R 104876 (9.36-6.38). E490386-E490390.
5. Außenpolitische Rundfunk-rede Aritas, am 5. Januar 1937. Von Dirksen. Tokyo, den 14. Januar 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans. R 104876 (9.36-6.38).
6. Bericht des Kapitäns zur See Fricke. Kiel, den 25. September 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans. R 104876 (9.36-6.38). 246241-246243.
7. Darlegungen des Außenministers zur außenpolitischen Lage. Gez. Noebel. Tokyo, den 12. Mai 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans. R 104876 (9.36-6.38).
8. Der Antikominternpakt im Mittelpunkt der japanischen Außenpolitik. Politischer Bericht. Von Dirksen. Tokyo, den 29. November 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans. R 104876 (9.36-6.38). 131281-131284.
9. Der Italienische Botschafter in Tokio: japanische Außenpolitik. Rom, den 18. November 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans. R 104876 (9.36-6.38). 131287.
10. Fragebogen des Abgeordneten Ozaki. Politischer Bericht. Von Dirksen. Tokyo, den 30. März 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans. R 104876 (9.36-6.38). E490381-

E490382.

11. Interview und Rede Seigo Nakanos zur japanischen Außenpolitik. Gez. Noebel. Tokyo, den 29. März 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans. R 104876 (9.36-6.38).
12. Japan im Jahre 1936 – innenpolitisch und außenpolitisch. Von Dirksen. Tokyo, den 27. Dezember 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans. R 104876 (9.36-6.38). 131245-131259.
13. Japan's Offer // Morning Post. – 21. January 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans. R 104876 (9.36-6.38).
14. Japans Expansion Southward // The Japan Weekly Chronicle. – June 4th, 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans. R 104876 (9.36-6.38).
15. Japan's Position Strengthened // Japan Times. – 1. January 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans. R 104876 (9.36-6.38).
16. Japan und die jüngsten politischen Ereignisse in Europa. Tokyo, den 4. Mai 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans. R 104876 (9.36-6.38).
17. Japan zum Führerbesuch in Italien. Tokyo, den 13. Mai 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans. R 104876 (9.36-6.38).

18. Politische Verhältnisse in Ostasien und die deutsche Ostasienpolitik. Geheim. Politischer Bericht. Gez. Trautmann. Nanking, den 27. Januar 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans. R 104876 (9.36-6.38).
19. Rede Außenminister Satos vor den versammelten Provinzgouverneuren. Politischer Bericht. Von Dirksen. Tokyo, den 21. Mai 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans. R 104876 (9.36-6.38). E490391-E490393.
20. Rede des Außenministers vor dem außerordentlichen Reichstag. Politischer Bericht. Von Dirksen. Tokyo, den 2. August 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans. R 104876 (9.36-6.38).
21. Reichstagsrede des Außenministers Arita. Politischer Bericht. Von Dirksen. Tokyo, den 31 Januar 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans. R 104876 (9.36-6.38).
22. Reichstagsrede des neuen Außenministers Arita. Politischer Bericht. Tokyo, den 18. Mai 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans. R 104876 (9.36-6.38). E490367-E490372.
23. Rede des neuen Außenministers Sato vor dem Reichstag. Von Dirksen. Tokyo, den 16. März 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans R 104876 (9.36-6.38). E490380/1-E490380/7.
24. Sato Determined to Adjust Relations Of China, Japan From New Viewpoint // Osaka Mainichi. – 9. März 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt

- 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans R 104876 (9.36-6.38). Pol. VIII323/37.
25. Suetsugu's views in magazine create sensation abroad // Jap. Adv. - 6. January 1938. PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans. R 104876 (9.36-6.38).
26. The Address of Mr. Hachiro Arita, Minister for Foreign Affairs, at the 69th Session of the Imperial Diet, May 6, 1936. PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans. R 104876 (9.36-6.38).
27. Unterhaltung mit dem Außenminister Sato über den Antikomintern-Pakt. Politischer Bericht. Vertraulich. Von Dirksen. Tokyo, den 24. März 1937. PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans. R 104876 (9.36-6.38). 131247-131280.
28. Zwei Äußerungen des Innenministers Admiral Suetsugu zur außenpolitischen Lage Japans. Von Dirksen. Tokyo, den 11. Januar 1938. PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans. R 104876 (9.36-6.38).

R 104877

29. A message to ladies and gentlemen, who are willing to co-operate in and for the cause of humanity. Tokyo, den 17. August 1938. PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans. R 104877 (7.38-3.40).
30. Anti-Red Pact With China Under Japanese Policing Listed As Price For

- Peace // Jap. Adv. – 23. Dezember 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans. R 104877 (7.38-3.40).
31. Bericht der Deutschen Botschaft Tokyo vom 14.4.39. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans. R 104877 (7.38-3.40). D525545.
32. Die Entwicklung der japanischen Politik im Monat November. Politischer Bericht. Tokyo, den 8. Dezember 1939. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans. R 104877 (7.38-3.40).
33. Die Erklärung der Japanischen Regierung vom 22. Dezember 1938. Tokyo, den 24. Dezember 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans. R 104877 (7.38-3.40). D525533-D525539.
34. Die Haltung Japans zur europäischen Krise. Politischer Bericht. Gez. Ott. Tokyo, den 1. November 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans. R 104877 (7.38-3.40).
35. German Attitude Changed // Jap. Adv. – 1. Juli 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans. R 104877 (7.38-3.40).
36. Interview des Ministerpräsidenten Hiranuma vor der japanischen Presse. Gez. Ott. Tokyo, den 30. März 1939. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans. R 104877 (7.38-3.40).
37. Japan und die Mächte seit Hsüchow. Politischer Bericht. Dr. Kolb. Berlin,

- den 28. Juli 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans. R 104877 (7.38-3.40).
38. Japans Haltung zum Kriege in Europa. Politischer Bericht. Geheim. Tokyo, den 16. Oktober 1939. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans. R 104877 (7.38-3.40).246244-246251.
39. Japans Ziele in Asien. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans. R 104877 (7.38-3.40).
40. Japanische Antworten auf Protestnoten der Mächte zur Chinalage. Gez. Boltze. Tokyo, den 21. November 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans. R 104877 (7.38-3.40). D525529-D525532.
41. Powers are told Japan can't open Yangtze just yet // Jap. Adv. – 15. November 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans. R 104877 (7.38-3.40).
42. Propaganda des hiesigen chinesischen Gesandten. Den Haag, den 10. Januar 1939. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans. R 104877 (7.38-3.40).
43. Reden des Ministerpräsidenten und Justizministers vor den Provinzgouverneuren. Tokyo, den 3. Mai 1939. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans. R 104877 (7.38-3.40).
44. Statement Außenminister Arita. Tokyo, der 22. Dezember 1938. *PA-AA*.

- Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans. R 104877 (7.38-3.40).
45. Statement Says Co-ordination of 3 Nations Is Desired // Jap. Adv. – 3. November 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans. R 104877 (7.38-3.40).
46. The Premier and the Press // Jap. Adv. – 30. März 1939. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans, R 104877 (7.38-3.40).
47. Zur Lage im Fernen Osten. London, den 12. Januar 1939. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans. R 104877 (7.38-3.40). D525540-D525544.
48. Zurückhaltung der japanischen Außenpolitik. Gez. Ott. Tokyo, den 14. April 1939. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 1. Allgemeine auswärtige Politik Japans. R 104877 (7.38-3.40). 131291-131298.

R 104878

49. Antideutsche Schülervorführung in französischer Sprache. Tokyo, den 13. Januar 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104878 (5.36-6.37).
50. Bericht zum Schreiben der Deutschen Botschaft vom 14.10.1936, J.Nr. 3723. Dr. F.M.Trautz. Kyoto, den 24. November 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104878 (5.36-6.37).
51. Besuch Dr. Ishidas in Deutschland. Tokyo, den 24. März 1937. *PA-AA*.

- Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104878 (5.36-6.37). D565676-D565677.
52. Botschaft des Führers und Reichskanzlers an Japan bei Eröffnung des Telephotobetriebes zwischen Berlin und Tokyo. Tokyo, den 5. September 1936. PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104878 (5.36-6.37).
53. Dank des Stadtverordneten Eishi Sato an den Führer. Dirksen. Tokyo, den 24. Februar 1937. PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104878 (5.36-6.37).
54. Denkmalfeier auf Miyakoshima. Äußerer Verlauf. Dirksen. Tokyo, den 17. Dezember 1936. PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104878 (5.36-6.37).
55. Deutsch-Japanische Gedenkfeier auf Miyakojama. Tokyo, den 7. September 1936. PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104878 (5.36-6.37).
56. Deutschlandreise von Graf Futara und Vicomte Watanabe. Tokyo, den 21. Mai 1937. PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104878 (5.36-6.37).
57. Die japanische Presse zur Dienstpflichtverlängerung in Deutschland. Tokyo, den 26. August 1936. PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104878 (5.36-6.37).
58. Eine Freundschafts-Publikation // Berliner Tagesblatt. – 19. August 1936. PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu

- Deutschland. R 104878 (5.36-6.37).
59. Fragebogen des Abgeordneten Ozaki. Tokyo, den 30. März 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104878 (5.36-6.37).
60. Gegengeschenk des Herrn Feldmarschalls an den japanischen Prinzen Kanin. Berlin, den 3. Mai 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104878 (5.36-6.37).
61. Germany, China And Japan // *Jap. Times*. – 30. Juni 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104878 (5.36-6.37).
62. Geschenk für die Herren Goto und Watanabe in Seki/Japan. Berlin, den 4. September 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104878 (5.36-6.37).
63. Japan in the Pacific // *Morning Post*. – 16. Mai 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104878 (5.36-6.37).
64. Japanische Beteiligung an Hetzpropaganda. Den 16. Februar 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104878 (5.36-6.37).
65. Japanische Pressestimmen zum Klein-Abkommen. Gez. Noebel. Tokyo, den 15. Juli 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104878 (5.36-6.37).
66. Mit Beziehung auf die fernmündliche Absprache mit Herrn Dr. Holz vom

- 18.d.M. Berlin, den 22. Dezember 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104878 (5.36-6.37).
67. New protest report. Erste Fassung (beim Verlag vergriffen). Fortsetzung zum Artikel aus dem „Japan Advertiser“ vom 11.7.1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104878 (5.36-6.37).
68. Politische Verhältnisse in Ostasien und die deutsche Ostasienpolitik. Politischer Bericht. Nanking, den 27. Januar 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104878 (5.36-6.37).
69. Programm für Seine Exzellenz Herrn Botschafter Sugimura. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104878 (5.36-6.37).
70. Reise des Prinzen Chichibu nach Deutschland. Tokyo, den 9. März 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104878 (5.36-6.37). E642735-E642736.
71. Reise des Prinzen Chichibu nach Europa. Dirksen. Tokyo, den 6. Februar 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104878 (5.36-6.37). E642732-E642734.
72. Rückkehr des Japanischen Botschafters Sugimura von seiner Deutschlandreise. Rom, den 26. Februar 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104878 (5.36-6.37).

73. Teilnahme an der Eröffnung des Deutsch-Japanischen Vereinis in Seki. Tokyo, den 25. Juli 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104878 (5.36-6.37).
74. Tokyo Antenna // Osaka Mainichi. – 1. Juli 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104878 (5.36-6.37).
75. Tokyo Nichi-Nichi vom 20. August 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104878 (5.36-6.37).
76. Überreichung von Brief und Geschenk des Reichsführers SS Himmler an den Leiter der Polizeiabteilung im hiesigen Innenministerium. Dirksen. Tokyo, den 22. Dezember 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104878 (5.36-6.37). D565669-D565670.
77. Verbindung eines japanischen Attachés mit einer deutschfeindlichen Organisation. Waschington, D.C., den 26. Februar 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104878 (5.36-6.37).
78. Würdigung des Führers und Reichskanzlers im japanischen Herrenhaus. Gez. Noebel. Tokyo, den 13. Mai 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104878 (5.36-6.37).

79. Auf den Bericht vom 24. März 1937. Audienz von Herrn Hisashi Ishida, Japanischen Botschafter mit Herrn Adolf Hitler. 12. Juli 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104879 (7.37-1.38). №130846-13084648.
80. Begrüßung des Botschafters Togo durch die Deutsch-Japanische Gesellschaft. 26. Januar 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104879 (7.37-1.38).
81. Bericht Nr. 3224/37. 3. November 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104879 (7.37-1.38).
82. Besuch Prinz Chichibu von Japan in Kopengagen. 2. Juli 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104879 (7.37-1.38).
83. Brief an Herrn Reichsminister des Auswärtigen Freiherrn von Neurath. 29. Juni 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104879 (7.37-1.38). №130837.
84. Brief von Adolf Hitler an Seine Exzellenz den Kaiserlich Japanischen Minister des Äußern Herrn Koki Hirota. 3. Juli 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104879 (7.37-1.38). №130841-130842.
85. Brief von Prime Minister Japans Hirota K. an Adolf Hitler, Reichskanzler Dritten Reichs. 1. April 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104879 (7.37-1.38). №130839.

86. Der Chef des Aussenamts, Ohashi, über seine Reise nach Japan (gez. Knoll). 19. Juli 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104879 (7.37-1.38). №D565686-D565689.
87. Deutsch-japanisch-mandschurische Freundschaftswoche 20.-27. Juli. (gez. Knoll). 31. Juli 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104879 (7.37-1.38). №D565690-D565694.
88. Deutschlandreise des Unterhausabgeordneten Jiuji Kasai. 28. Oktober 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104879 (7.37-1.38). Pol VIII1783.
89. Deutschlandreise des Unterhausmitglieds Seigo Nakao. 27. Oktober 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104879 (7.37-1.38). Pol. III 1780.
90. Die „Deutsch-Japanische Kameradschaft“. 4. November 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104879 (7.37-1.38). №130861-130864.
91. Die Japanisch-Deutsch-Italienische Freundschaftsgesellschaft in Tokio. 10. Januar 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104879 (7.37-1.38).
92. Die japanische Presse zum deutsch-belgischen Abkommen. 20. Oktober 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104879 (7.37-1.38). Pol. II 2923/37.

93. Eindrücke von der Europareise. Radiorede von Minister Ohashi am 8. Juli 1937. Tokyo Zentralradioamt. 31. Juli 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104879 (7.37-1.38). Pol. VIII 983/37. 17 S.
94. Geschenk von tausend japanischen Kirschbäumen an Deutschland. Brief von Herbert von Dirksen. 28. Juni 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104879 (7.37-1.38).
95. Glückwunschtelegramm seitens der „Deutsch-japanischen Kameradschaft“ zur Eröffnung des Parteitages in Nürnberg. 9. September 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104879 (7.37-1.38).
96. Hongkonger Presse über Deutschlands Verhältnis zu Japan. Durschlag Deutsches Generalkonsulat Hongkong. 26. August 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104879 (7.37-1.38).
97. „Ich bewundere Deutschland“. Gespräch mit dem japanischen Botschafter in Berlin für den BLZ // Berliner Lokalanzeiger, Abendausgabe. – Mittwoch, 4. August 1937. – Nr. 185A. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104879 (7.37-1.38).
98. Inoffiziellen Besuch des Prinzen Chichibu in den Niederlanden. 5. August 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104879 (7.37-1.38).
99. Japanische Freundschaftskundgebung zum Antikomintern- Pakt. Von

- Herrn von Dirksen. 24. August 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104879 (7.37-1.38).
100. Japanische Aufklärungsarbeit und ihre Exponenten. Propagandadiensttischen. 3. November 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104879 (7.37-1.38).
101. Politischer Bericht. Der Nordchina-Konflikt. 31. Juli 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104879 (7.37-1.38). №130850-130859.
102. Programm für den Besuch Seiner Kaiserlichen Hoheit des Prinzen Chichibu in Deutschland. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104879 (7.37-1.38). 4 S.
103. Telegramm. Deutsche Handelskammer in Japan überreichte folgenden Vorschlag Kreditabkommen mit Japan. Von Herrn von Dirksen. 27. August 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104879 (7.37-1.38).

R 104880

104. Abschrift zu R 1790. Appell an die Welt. Vorstellung des Herrn Eizo Sakai, Kyokaku (Volksritter) im Japan von heute. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104880 (2.38-6.38). 130867-130869.
105. Anlage zum Bericht Tokyo J.Nr.314/38 vom 26. Januar 1938. Abschrift. China Weekly Review vom 25. Dezember 1937. Soviet Airmen and

- German Advisers Cooperate in China's Cause. 25. Dezember 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104880 (2.38-6.38). 130881.
106. Artikel Seigo Nakanas in der „Kokumin“ über Eindrücke aus Deutschland. Tokyo, den 28. März 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104880 (2.38-6.38). D565730-D565731.
107. Auftreten des japanischen Generale Higuchi auf dem Kongress der jüdischen Gemeinden des Fernen Ostens in Harbin. Nobel. Tokyo, den 27. Januar 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104880 (2.38-6.38).
108. Aufzeichnungen der Journalistin Frl. Abegg. 4. März 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104880 (2.38-6.38). 130882-139883.
109. Äußerungen über Deutschland eines japanischen Außenpolitikers auf der Reise durch die Vereinigten Staaten. Gez. G.Gyssling. Washington D.C., den 9. Februar 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104880 (2.38-6.38). D565715-D565718.
110. Brief von Herrn Japanischer Botschafter Togo an dem Reichsaußenminister Herrn von Ribbentrop über Anschluss Österreichs. 16. März 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104880 (2.38-6.38). D565728.
111. Brief von grz. Strachwitz. Berlin, den 24. März 1938. *PA-AA*.

- Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104880 (2.38-6.38).
112. Brief von Ribbentrop an Herrn Shigenori Togo. 22. März 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104880 (2.38-6.38). B19908.
113. Geschenke für die Herren Goto und Watanabe in Seki/Japan. Berlin, den 4. Februar 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104880 (2.38-6.38).
114. Interview und Rede Seigo Nakanos zur japanischen Außenpolitik. Tokyo, den 29. März 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104880 (2.38-6.38). D565735-D565737.
115. Japan und die jüngsten politischen Ereignisse in Europa. Gez. Ott. Tokyo, den 4. Mai, 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104880 (2.38-6.38). 130905-130915.
116. Japanische Entschuldigung wegen Bombenabwurf auf Deutsche Mission in Taian. Tokyo, den 12. Januar 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104880 (2.38-6.38).
117. Misshandlung eines Deutschen durch Militärpolizisten in Tokyo. Tokyo, den 12. Mai 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104880 (2.38-6.38).
118. Politischer Bericht. Die Anpassung der deutsch-japanischen Beziehungen

an den gegenwärtigen Stand des japanisch-chinesischen Konflikts. Tokyo, den 26. Januar 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104880 (2.38-6.38). 130870-130880.

119. Reuter-Bericht über ein angebliches Interview des Grafen Mushakoji. London, den 3. Februar 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104880 (2.38-6.38).
120. Telegramm von Herrn Ribbentrop. 19. März 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104880 (2.38-6.38). D565729.

R 104881

121. Antideutsche Äußerungen des Abgeordneten Kasai. Tokyo, den 30. Januar 1939. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104881 (5.38-2.39).
122. Aufzeichnung. Für eine Unterhaltung des Herrn Reichsministers mit dem Japanischen Botschafter. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104881 (5.38-2.39). D525472-D525473.
123. Ausschreitung japanischen Militärs gegenüber deutschen Reichsangehörigen. Peping, den 28. Oktober 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104881 (5.38-2.39).
124. Auszug aus einem Brief des Herrn Botschafters Ott an LR. Graf Strachowitz. 18. Januar 1939. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945

- Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104881 (5.38-2.39).
125. Auszug aus einem Privatbrief des Herrn Botschafters Ott vom 8. August 1938. Vertraulich. Berlin, den 31. August 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104881 (5.38-2.39). D525474-D525475.
126. Behandlung ausländischer Rechte und Interessen durch die Japaner. Changhai, den 12. November 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104881 (5.38-2.39).
127. Die Haltung Japans zur europäischen Krise. Politischer Bericht. Tokyo, den 1. November 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104881 (5.38-2.39). 246307-246312.
128. Die japanische Öffentlichkeit zur Abberufung der Militärberater. Tokyo, den 31. Mai 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104881 (5.38-2.39).
129. Eichensamen als Gegengeschenk der Stadt Berlin an Tokyo. Tokyo, den 21. Januar 1939. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104881 (5.38-2.39).
130. Ergebnisse der bisherigen Beratungen des Reichstags. Tokyo, den 10. Februar 1939. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104881 (5.38-2.39). 246313-246318.
131. Feier des zweiten Jahrestages des Antikomintern-Paktes. Gez. Ott. Tokyo, den 29. November 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945

- Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104881 (5.38-2.39).
132. Festrede des japanischen Außenministers Arita am Gedenkabend für das Antikomintern-Abkommen. 24. November 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104881 (5.38-2.39).
133. Gehässige Angriffe eines japanischen Parlamentsmitgliedes gegen die Politik des Führers. Shanghai, den 29. Januar 1939. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104881 (5.38-2.39).
134. Geschenk der Stadt Karlsruhe für Nagoya. Tokyo, den 20. Januar 1939. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104881 (5.38-2.39).
135. Japan und die Mächte seit Hsüchow. Politischer Bericht. Gez. Kolb. Tokyo, den 5. Juli 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104881 (5.38-2.39). 246284-246305.
136. Leitartikel der „Kokumin“ über englische Unterminierungsversuche gegen deutsch-japanische Verhältnis. Tokyo, den 18. November 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104881 (5.38-2.39). D525481-D525482.
137. Note und Statement der Japanischen Regierung zur Frage der freien Besitzausübung im besetzten Gebiet. Tokyo, den 19. Juli 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu

- Deutschland. R 104881 (5.38-2.39).
138. Rede des japanischen Abgeordneten Jiuji G. Kasai vor dem Commonwealth Club. 22. Oktober 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104881 (5.38-2.39).
139. Statement Außenminister Arita. Gez. Ott. Tokyo, den 22. Dezember 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104881 (5.38-2.39).
140. Stimmungsbericht zur Lösung der sudetendeutschen Frage. Tsintau, den 4. Oktober 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104881 (5.38-2.39).
141. Verbalnote. Tokyo, den 25. Februar 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104881 (5.38-2.39).
142. Voranfrage bei Orden-Austausch. Tokyo, den 4. Juli 1938. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104881 (5.38-2.39).

R 104882

143. Alarmgerichte über deutsch-japanischen Geheimvertrag. 1. März 1939. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104882 (3.39-11.39).
144. Änderung im Verhalten japanischer Militärstellen. 26. September 1939. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu

- Deutschland. R 104882 (3.39-11.39). Pol. VIII 1673.
145. Aufzeichnung. Stellung Japans im gegenwärtigen Konflikt. 14. September 1939. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104882 (3.39-11.39). D565759-D565762.
146. Aufzeichnung auf den Fall, dass der Japanische Botschafter auf Fragen des deutsch-russischen Handelsabkommens zu sprechen kommen sollte. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104882 (3.39-11.39). D565757.
147. Bericht über die Ziele und Grenzen der deutschen Kulturpolitik in Japan. Von Prof. Dr. Koellreutter. 27. September 1939. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104882 (3.39-11.39).
148. Brief von Japanischen Botschafter in Berlin an Seine Exzellenz Herrn von Ribbentrop, Reichminister des Auswärtigen. 22. Mai 1939. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104882 (3.39-11.39). Nr. D565745-D565746.
149. Danktelegramm des Herrn Reichministers des Auswärtigen an den japanischen Außenminister. 1. Juni 1939. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104882 (3.39-11.39).
150. Erfolgreiche Bemühungen um Freigabe deutschen Eigentums durch die Japaner. 30. März 1939. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104882 (3.39-11.39). Pol. VIII

622/39.

151. Haltung des Diplomatischen Korps im Haag anlässlich der letzten politischen Ereignisse. 23. März 1939. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104882 (3.39-11.39).
152. Interview des Ministerpräsidenten Hiranuma vor der japanischen Presse. 30. März 1939. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104882 (3.39-11.39). Nr. 130958.
153. Interview des Ministerpräsidenten und Außenministers General Abe anlässlich seines Amtsantritts. Von Herrn sez. Ott. 22. September 1939. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104882 (3.39-11.39).
154. Japans Beziehungen zu den Mächten. Von Herrn gez. Ott. 14. März 1939. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104882 (3.39-11.39). 13 S.
155. Japans Haltung zum Kriege in Europa. Von gez. Ott. 16. Oktober 1939. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104882 (3.39-11.39). Pol. VIII 1725. 8 S.
156. Japanische Rundfunkmeldung über Verwendung deutscher Flugzeuge bei japanischen Luftangriffen in China. 14. März 1939. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104882 (3.39-11.39).
157. Rede des japanischen Außenministers vom 6. Ds. Mts. 15. März 1939. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu

- Deutschland. R 104882 (3.39-11.39).
158. Unterredung mit dem Japanischen Gesandten. 14. September 1939. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104882 (3.39-11.39). Pol. VIII 1523.
159. Übergabe von Eichensamen der Stadt Berlin. 3. Mai 1939. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104882 (3.39-11.39).
160. Zurückhaltung der japanischen Außenpolitik. Von Herrn Ott. 14. April 1939. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104882 (3.39-11.39). Nr. 130959-130966.

R 104883

161. Abkommen gegen die Kommunistische Internationale. 25. November 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104883 (10.36-12.36).
162. Angebliches deutsch-japanisches Abkommen. Deutsche Botschaft Nanking. 16. November 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104883 (10.36-12.36).
163. Aufnahme des deutsch-japanischen Abkommens in der politischen Presse. Deutsche Botschaft Warschau. 27. November 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104883 (10.36-12.36).
164. Brief von Herrn Hassen, Botschafter in Rom an das Deutsche

- Auswärtigen Amts. 19. November 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104883 (10.36-12.36). 131532-131533.
165. Die jugoslawische Presse zum deutsch-japanischen Abkommen. Belgrad, den 3. Dezember 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104883 (10.36-12.36).
166. Erklärungen des japanischen Botschafters in Brüssel über das deutsch-japanische Abkommen. Brüssel, den 28. November 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104883 (10.36-12.36).
167. Für Rundtelegramm. Liste. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104883 (10.36-12.36). 131546-131548.
168. Griechenland und das deutsch-japanische Abkommen. Durchschläge. Politischer Bericht. 25. November 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104883 (10.36-12.36).
169. Brief von Herrn gez. Frhr. Von Neurath. 3. Dezember 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104883 (10.36-12.36). 131576-131568.
170. Finnland und das japanische Abkommen. Helsingfors, den 5. Dezember 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches

- Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104883 (10.36-12.36). 65663.
171. Geheimes Zusatzabkommen zum Abkommen gegen die Kommunistische Internationale. Briefe zwischen Kaiserlich-Japanischer Außerordentlicher und Bevollmächtigter Botschafter Herr Vicomte Mushakoji und den Außenordentlichen und Bevollmächtigten Botschafter des Deutschen Reiches, Herrn Joachim von Ribbentrop. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104883 (10.36-12.36). 241429-241435.
172. Germany and Japan // Daily Mail. – November 26, 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104883 (10.36-12.36). Pol. VIII 1565/36.
173. Gerüchte im Zusammenhang mit der Rückkehr des Herrn Botschafters von Dirksen. 30. September 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104883 (10.36-12.36).
174. Haltung der ägyptischen Presse zum deutsch-japanischen Abkommen. Kairo, den 1. Dezember 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104883 (10.36-12.36).
175. It is our plain duty // Daily Herald. – November 26, 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104883 (10.36-12.36). Pol. VIII 1565/36.
176. Leitartikel der „Times“ zu der angeblich deutsch-japanischen

- Vereinbarung (von Deutscher Botschaft in London). 19. November 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104883 (10.36-12.36).
177. Moskauer Stellungnahme zu den Nachrichten über ein deutsch-japanisches antikommunistisches Abkommen. 23. November 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104883 (10.36-12.36). 131537-131540.
178. *Pact and Fact // Morning Post*. – November 26, 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104883 (10.36-12.36). Pol. VIII 1565/36.
179. Presse zum deutsch-japanischen Abkommen. Deutsches Generalkonsulat für Niederländisch Indien. Batavia-Centrum, den 4. Dezember 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104883 (10.36-12.36).
180. Presseäußerungen zum deutsch-japanischen Abkommen. Deutsche Botschaft Wien. 26. November 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104883 (10.36-12.36).
181. Stellung Estlands zum deutsch-japanischen Antikomintern-Abkommen. Reval, den 3. Dezember 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104883 (10.36-12.36).

182. Telegramm (Botschafter in Moskau Herr Schulenburg). 21. November 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104883 (10.36-12.36). Pol. VIII 1505.
183. Telegramm an Herrn Reichskanzler von der Nationalistischer Niederländischer Arbeitspartei. 26. November 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104883 (10.36-12.36). Pol. VIII 1565/36.
184. Telegramm von Herrn Botschafter in Paris. 26. November 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104883 (10.36-12.36).
185. Telegramm von Herrn von Dirksen, Tokio. 25. November 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104883 (10.36-12.36). 131556.
186. Telegramm von Herrn von Dirksen an Auswärtiges Amt. 13. November 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104883 (10.36-12.36).
187. Telegramm von Herrn Trautmann, Botschafter in Nanking. 14. November 1936. (von Deutscher Botschaft in London). 19. November 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104883 (10.36-12.36). Pol. VIII 1467.

188. Telegramm von Herrn Woermann, London. 25. November 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104883 (10.36-12.36).
189. Telegramm von Herrn Woermann, London. 26. November 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104883 (10.36-12.36).
190. Telegramm von Moskau, Schulenburg. 26. November 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104883 (10.36-12.36).
191. Telegramm von Tokio. 26. November 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104883 (10.36-12.36). E000011-E000012.
192. The Anti-Bolshevik Pact // Daily Telegraph. – November 26, 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104883 (10.36-12.36). Pol. VIII 1565/36.
193. The Anti-Communist Pact // The Times. – November 26, 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104883 (10.36-12.36). Pol. VIII 1565/36.
194. Verständnisvoller Artikel über das deutsch-japanische Abkommen in „Nya Daglight Allehanda“. 1. Dezember 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun.

Internationale vom 25.11.36. R 104883 (10.36-12.36).

195. Zusatzprotokoll zum Abkommen gegen die Kommunistische Internationale. 25. November 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104883 (10.36-12.36).

R 104884

196. Äußerungen zum deutsch-japanischen Anti-Komintern-Protokoll. Mukden, den 28. November 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104884 (12.36-12.36).
197. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die Kommunistische Internationale. Tokyo, den 3. Dezember 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104884 (12.36-12.36).
198. Die Sowjetpresse über das deutsch-japanischen Abkommen. Moskau, den 14. Dezember 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104884 (12.36-12.36).
199. Haltung der amerikanischen Presse zu dem Deutsch-Japanischen Abkommen. Washington D.C., den 2. Dezember 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104884 (12.36-12.36). E505266-E505269.
200. Japan and Germany sign Pact against Comintern; said not aimed at U.S.S.R. // Jap. Adv. – 26 November 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt

- 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104884 (12.36-12.36). Pol VIII 1719.
201. Offiziöse Auslassung über Chinas Einstellung zum deutsch-japanischen Abkommen. Nanking, den 30. November 1936. PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104884 (12.36-12.36).
202. Pepinger chinesische Presse zu dem deutsch-japanischen Abkommen. Nanking, den 30. November 1936. PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104884 (12.36-12.36).
203. Politischer Bericht. Aufnahme des deutsch-japanischen Anti-Comintern-Abkommens in Japan. Dirksen. Tokyo, den 1. Dezember 1936. PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104884 (12.36-12.36). 131571-131486.
204. Politischer Bericht. Unterredung mit dem Außenminister betreffend das deutsch-japanische Abkommen. Nanking, den 28. November 1936. PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104884 (12.36-12.36). 131588-131601.
205. Südafrikanische Pressestimmen zum deutsch-japanischen Abkommen. Pretoria, den 3. Dezember 1936. PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104884 (12.36-12.36).
206. Übersendung eines Leitartikels der Dairener Tageszeitung „Manchuria

Daily News“ über den Abschluss des Deutsch-Japanischen Protokolls vom 25. November. Dairen, den 27. November 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104884 (12.36-12.36).

R 104885

207. Anlage 1 zum Bericht Tokyo J. Nr. 4575 vom 22. Dezember 1936. Deutsche Fassung der Glückwunsch-Adresse der Japanischen Vereinigung der Vaterländischen Gewerkschaften an die Deutsche Arbeitsfront. Tokyo, den 8. Dezember 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104885 (1.37-2.37).
208. Anlage 1 zum Bericht Tokyo J. Nr. 4575 vom 22. Dezember 1936. Liste der japanischen Teilnehmer am Essen der „Nihon Gaiko-Kyokai“ am Mittwoch, den 9. Dezember 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104885 (1.37-2.37). 131616-131618.
209. Ansprache des Herrn Botschaftsrats anlässlich im Hibiya-Park von den nationalen japanischen Verbänden veranstalteten Feier des Deutsch-Japanischen Abkommens. Anlage 6 zum Bericht Tokyo J. Nr. 4575 vom 22. Dezember 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104885 (1.37-2.37). 131619-131621.
210. Adresse des Herrn Botschafters von Dirksen bei der Kundgebung in Osaka am 19. Januar 1937, von Generalkonsul Dr. Wagner verlesen. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die

- kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104885 (1.37-2.37).
211. Aufnahme des Anti-Komintern-Abkommens; deutsch-japanische Kundgebung in Osaka. Osaka, den 26. Januar 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104885 (1.37-2.37). 131622-131627.
212. Aufnahme des deutsch-japanischen Abkommens gegen die kommunistische Internationale in der australischen Öffentlichkeit. Sydney, den 4. Dezember 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104885 (1.37-2.37).
213. Ausführungen des Publizisten H.E.W. Woodhead in der „Morning Post“ über den deutsch-japanischen Vertrag vom 25. November. London, den 30. Dezember 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104885 (1.37-2.37).
214. Berlin-Tokyo Pact Conclusion Fete Is Held At Hibiya // Japan Times. – 13. Dezember 1936. Anlage 5 zum Bericht Tokyo J. Nr. 4575 vom 22. Dezember 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104885 (1.37-2.37).
215. Deutsch-Japanisches Abkommen. Nanking, den 17. Dezember 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104885 (1.37-2.37).
216. East and West – The Twain Meet // The Houston Chronicle. – 25. November 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III.

- Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104885 (1.37-2.37).
217. Fascism For Japan? // Washington Post. – 22. Dezember 1936. PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104885 (1.37-2.37).
218. German-Japanese Accord Called Serious Blunder // The Providence Journal. – December 15, 1936. PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104885 (1.37-2.37).
219. Germany and Japan. What Lies Behind the Pact. The Red Peril // Morning Post. – 30. Dezember 1936. PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104885 (1.37-2.37).
220. Germany and Japan Put in Form Their Pact Against Bolshevism // Boston evening transcript. – November 28, 1936. PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104885 (1.37-2.37).
221. German-Japanese Pact Arouses Democracies // Foreign Policy Bulletin. – December 4, 1936. PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104885 (1.37-2.37).
222. Hirota Feels Sure Arita Needn't Quit // Jap. Adv. Anlage 16 zum Bericht Tokyo J. Nr. 4575 vom 22. Dezember 1936. PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen

- Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104885 (1.37-2.37).
223. Japan, Germany and China // Washington Post. – 15. Dezember 1936. PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104885 (1.37-2.37).
224. Japan's Attitude. Menace of the Comintern. Anlage zu Bericht Sydney vom 4. Dezember 1936 – J.Nr. 2979 – S.M.H. 28.11.1936. PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104885 (1.37-2.37).
225. Brief. Abschriftlich mit Anlage dem Reichskriegsministerium, Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda Abrlg. VII. Berlin, den 12. Januar 1937. PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104885 (1.37-2.37).
226. Das neue deutsch-japanische Abkommen im Spiegel der chinesischen Presse in Canton. Nanking, den 28. Dezember 1936. PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104885 (1.37-2.37).
227. Die Begrüßungsrede des Ministers des Auswärtigen Arita (Kundgebung in Osaka 19.1.37). PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104885 (1.37-2.37).
228. Japans Botschafter in Berlin, Graf Mushakoji: Der gemeinsame Abwehrkampf gegen die Weltgefahr Bolschewismus // Völkischer Beobachter (Berlin). – 30. Januar 1937. PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-

- 1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104885 (1.37-2.37).
229. Mr. Arita Explains // N.Y. Herald Tribune. – 5. December 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104885 (1.37-2.37).
230. Nazi-Japanese Alliance Adds to World Unrests; Nations Object to Pact // Daily News. – 28. November 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104885 (1.37-2.37).
231. Radio-Ansprache des Herrn Botschafters von Dirksen an die Teilnehmer der deutsch-japanischen Kundgebung in Osaka (19. Januar 1937). *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104885 (1.37-2.37).
232. The German-Japanese Treaty // The Courier-Journal, Louisville, Ky., 28. November 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104885 (1.37-2.37).
233. The three mailed fists // Chicago Tribune. – 1. Dezember 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104885 (1.37-2.37).
234. War plans revealed // St. Louis Star-Times. 10. Dezember 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104885 (1.37-2.37).

235. Weitere Einzelheiten zur Aufnahme des deutsch-japanischen Antikomintern-Abkommens in der japanischen Öffentlichkeit. Dirksen. Tokyo, den 22. Dezember 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104885 (1.37-2.37). 131607-131515.
236. Zeitungsausschnitte. Washington D.C., den 23. Dezember 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104885 (1.37-2.37).

R 104886

237. Dairener Versammlung aus Anlass des Abschlusses des deutsch-japanischen Anti-Komintern-Abkommens. Dairen, den 26. Dezember 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104886 (2.37-11.37).
238. Deutsch-japanischer Freundschaftsabend aus Anlass des Abschlusses des deutsch-japanischen Anti-Komintern-Abkommens in Kobe. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104886 (2.37-11.37).
239. Feier des ersten Jahrestages des Deutsch-Japanischen Antikomintern-Abkommens in Keijo durch Deutsch-Japanischen Gesellschaft für Korea. Dairen, den 29. November 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104886 (2.37-11.37). 131652.
240. Feier in Kyoto anlässlich des Abschlusses des deutsch-japanischen Anti-

- Komintern-Abkommens. Osaka, den 8. Februar 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104886 (2.37-11.37).
241. Festessen des Kriegsministers zur Feier des Anti-Komintern-Abkommens. Gez. Von Dirksen. Tokyo, den 13. Mai 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104886 (2.37-11.37). 131637-131638.
242. Fragebogen des Abgeordneten Osaki. Gez. Von Dirksen. Tokyo, den 30. März 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104886 (2.37-11.37). E000033-E000034.
243. Inhaltsangabe der Rede des Präsidenten der Südmandschurischen Eisenbahngesellschaft, Matsuoka, vom 23. Dezember 1936 in Dairen: „Bedeutung des Japanisch-Deutschen Anti-Komintern-Abkommens und Rückblick auf die japanische Diplomatie“. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104886 (2.37-11.37). E000029-E000030.
244. Japanese Businessmen, Public, Also Suspicious of Alliance With German Nazis // *The China Weekly Review*. – 10. 3. 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104886 (2.37-11.37).
245. Japanische Freundschaftskundgebung zum Antikomintern-Pakt. Von Dirksen. Tokyo, den 24. August 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A.

- Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104886 (2.37-11.37).
246. Kundgebungen zu Ehren des deutsch-japanischen Anti-Komintern-Abkommens in Nagoya. Kobe, den 22. Januar 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104886 (2.37-11.37).
247. Matsuoka and Reich Consul Urge united front against red menace at big meeting// Manchuria Daily News. – 25. Dezember 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104886 (2.37-11.37). E000025.
248. Matsuokabroschüre zum Antikominternabkommen. Von Dirksen. Tokyo, den 12. Oktober 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104886 (2.37-11.37). E000043-E000044.
249. Meaning of Japan-German pact // Osaka Mainichi. – March 7th, 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104886 (2.37-11.37).
250. Meaning of Japan-German pact // Osaka Mainichi. – March 9th, 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104886 (2.37-11.37).
251. Meaning of Japan-German pact // Osaka Mainichi. – March 10th, 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104886 (2.37-11.37).
252. Reichstagsrede des Außenministers Arita. Politischer Bericht. Gez. Von

- Dirksen. Tokyo, den 31. Januar 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104886 (2.37-11.37).
253. Rede des Präsidenten Matsuoka zur Feier des deutsch-japanischen Anti-Komintern-Abkommens. Gez. Noebel. Tokyo, den 1. Februar 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104886 (2.37-11.37).
254. Stellungnahme zu der Dairener Rede des Präsidenten Matsuoka vom 23. Dezember. Vertraulich. Dairen, den 31. Dezember 1936. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104886 (2.37-11.37). E000020-E000024.
255. Unterhaltung mit dem Außenminister Sato über den Antikomintern-Pakt. Von Dirksen. Tokyo, den 24. März 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104886 (2.37-11.37). 246264-246270.
256. Übersendung des gedruckten Textes der Dairener Rede von Präsident Matsuoka zur Feier des Abschlusses des deutsch-japanischen Antikomintern-Abkommens. Dairen, den 25. Januar 1937. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104886 (2.37-11.37). E000027-E000028.

R 104900

257. Denkschrift über die Organisation der Deutsch-Japanischen Gesellschaft. *PA-AA*. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung

- VIII. Japan. Aktenzeichen Po 28. Vereinsweisen (Deutsch-Japanische Gesellschaft) R 104900 (1933-1936).
258. Deutsch-Japanische Gesellschaft. Mitgliedern. PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 28. Vereinsweisen (Deutsch-Japanische Gesellschaft) R 104900 (1933-1936).
259. Deutsch-Japanische Gesellschaft e.V. Satzung. PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 28. Vereinsweisen (Deutsch-Japanische Gesellschaft) R 104900 (1933-1936).
260. Eine japanische „Göttliche Komödie“. 24. Oktober 1935. PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 28. Vereinsweisen (Deutsch-Japanische Gesellschaft) R 104900 (1933-1936).
261. Fragebogen der Deutsch-japanischen Gesellschaft, Berlin, über kulturelle Beziehungen zwischen Deutschland und Japan. Tokyo, den 29. Juni 1935. PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 28. Vereinsweisen (Deutsch-Japanische Gesellschaft) R 104900 (1933-1936).
262. Gesichtspunkte für einen deutsch-japanischen Theater-Gastspiel-Austausch. 24.6.1935. PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 28. Vereinsweisen (Deutsch-Japanische Gesellschaft) R 104900 (1933-1936).

Федеральный архив Німеччини

(Bundesarchiv)

м. Берлін, Німеччина

R 64-IV Німецько-японське співтовариство

(R 64-IV Deutsch-Japanische Gesellschaft)

R 64-IV/38

263. Abkommen über kulturelle Zusammenarbeit zwischen dem Deutschen Reich und Japan, 12. Januar 1939. *Bundesarchiv* (дали - BArch). R 64-IV/38 Deutsch-Japanische Gesellschaft. fol. 1-2.
264. Abschrift. Anlage zum Schreiben vom 12.6.35 an das Reichsministerium für Wissenschaft, Erziehung u. Volksbildung. Betreff: Pflege unserer Beziehungen zu Japan auf kulturellem, geistigem und wissenschaftlichem Gebiet. *BArch*. R 64-IV/38. fol. 124-127.
265. Aktennotiz. Betr. Besuch von Prof. Kitayama am 29.11.35. *BArch*. R 64-IV/38. fol. 70.
266. Aktivierung der deutschen Kulturpolitik in Japan. Skizze., 16.5.1938. *BArch*. R 64-IV/38. fol. 19.
267. Anlage zum Schreiben vom 12.6.35 an das Reichsministerium für Wissenschaft, Erziehung u. Volksbildung. Betreff: Pflege unserer Beziehungen zu Japan auf kulturellem, geistigem und wissenschaftlichem Gebiet. *BArch*. R 64-IV/38. fol. 115-121.
268. Auch Kulturabkommen mit Japan. Planmäßige Zusammenarbeit auf den verschiedenen Gebieten des kulturellen Lebens // Märkische Volkszeitung, Berlin. – 26. November 1938. *BArch*. R 64-IV/38. fol. 13.
269. Betrifft Aufsatz von Prof. Tomoeda „Germany and Japan“. 25.11.36. Manuskript Dr. Donat, Ausarbeitung für Admiral Behncke. *BArch*. R 64-IV/38. fol. 44.
270. Brief an Herrn Botschafter Generalmajor Eugen Ott, Deutsche Botschaft, Tokyo/Japan, 2. August 1938. *BArch*. R 64-IV/38. fol. 14-18.
271. Brief von den Präsident Admiral a.D. Paul Behncke an den Herren Reichsinister für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung Herrn Dr. Rust, 10. Mai 1934. *BArch*. R 64-IV/38. fol. 155-161.
272. Brief von den Präsident Admiral a.D. Paul Behncke an den Herren Reichsinister für Wissenschaft, Kunst und Volksbildung Herrn Dr. Rust, 9. Mai 1934. *BArch*. R 64-IV/38. fol. 167-168.

273. Brief von den Präsident Admiral a.D. Paul Behncke an den Ministerialdirektor im Auswärtigen Amt Herrn Gesandten Dr. Stieve (Berlin W 8, Wilhelmstraße 74/76. *BArch*. R 64-IV/38. fol. 76.
274. Brief von den Präsident Admiral a.D. Paul Behncke an den Reichs- und Preußischen Minister für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung Herrn Dr. Rust, 11.11.35. *BArch*. R 64-IV/38. fol. 80-85.
275. Brief von den Präsident Admiral a.D. Paul Behncke an den Reichs- und Preußischen Minister für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung Herrn Dr. Rust, 12.6.35. *BArch* R 64-IV/38. fol. 112-114.
276. Brief von den Präsident Admiral a.D. Paul Behncke an Herrn Universitätsprofessor Dr. Kahle (Universität Bonn), 4.7.35. *BArch*. R 64-IV/38. fol. 91-92.
277. Brief von der Leitung der Auslands-Organisation an die Deutsch-Japanische Gesellschaft, 18. Juli 1935. *BArch*. R 64-IV/38. fol. 97.
278. Das deutsch-japanische Kulturabkommen. Zusammenarbeit auf der Grundlage völkischer Kultur // Berliner Börsen-Zeitung. Morgen-Ausgabe. – 26.11.1938. *BArch*. R 64-IV/38. fol. 10.
279. Deutsch-Japanisches Antikomintern- und Kulturabkommen. Wortlaut. Ausgeber: Japanisch-Deutsches Kultur-Institut. *BArch*. R 64-IV/38. fol. 3-9.
280. Entwurf eines Kulturabkommens. *BArch* R 64-IV/38. fol. 20-21.
281. Entwürfe des Programmes zum Aus- und Aufbau des Deutsch-Japanischen Kulturaustausch (Überreicht von J. Kitayama, Assistent des Japaninstituts), 5.10.1936. *BArch*. R 64-IV/38. fol. 46-60.
282. Gedanken zur gegenwärtigen Lage und Zielsetzung der deutschen Kulturpolitik gegenüber Japan. *BArch*. R 64-IV/38. fol. 37-43.
283. Japans erstes Kulturabkommen. Inhalt des Vertrages mit Deutschland – 12 Punkte im Vordergrund // Berliner Lokal-Anzeiger. Morgen-Ausgabe. – 26.11.1938. *BArch*. R 64-IV/38. fol. 12.
284. Kulturabkommen. Ein deutsch-japanischer Abschluß // Frankfurter

- Zeitung. Reichs-Ausgabe. – 26.11.1938. *BArch*. R 64-IV/38. fol. 11.
285. Nachrichten- und Pressewesen, 26.6.35. *BArch*. R 64-IV/38. fol. 93.
286. Zur Frage eines Kulturabkommens mit Japan (Als Material), 15.12.36. *BArch*. R 64-IV/38. fol. 23-36.
287. Zwei Jahre Antikominternabkommen. Aussprachen des deutschen Botschafters und des japanischen Außenministers // Berliner Börsen-Zeitung. Morgen-Ausgabe. – 26.11.1938. *BArch*. R 64-IV/38. fol. 10.

R 64-IV/56

288. Aktennotiz. Rücksprache mit Herr Bibliotheksrat Dr. Jürgens am 10.2.37. Betrifft: Weitere Entwicklung des Büchertausches zwischen Deutschland und Japan, 19. Februar 1937. *BArch*. R 64-IV/56. fol. 11.
289. Auszug aus den Akten „Nachdruck in Japan“, Stand vom 15. Mai 1934. Fälle, die von der Deutschen Botschaft in Tokio bearbeiten werden. *BArch*. R 64-IV/56. fol. 76-82.
290. Bericht über Gefährdung des deutschen Einflusses in Japan. *BArch*. R 64-IV/56. fol. 91-95.
291. Brief an das Terramare Office, Berlin W8, Kronenstr. 1, 14. Januar 1937. *BArch*. R 64-IV/56. fol. 25.
292. Brief der Reichsminister für Volksausklärung und Propaganda an die Deutsch-Japanische Gesellschaft in Berlin, 25. Januar 1936. *BArch*. R 64-IV/56. fol. 40.
293. Brief von der Leitung der Auslands-Organisation, Nationalistische deutsche Arbeitspartei, Kulturamt an die Deutsch-Japanische Gesellschaft e.V., 14. August 1935. *BArch*. R 64-IV/56. fol. 55.
294. Deutsch-Ausländischer Buchtausch, Brief an das Japaninstitut. *BArch*. R 64-IV/56. fol. 3.
295. Japanische staatliche Unterrichtsanstalten als Abnehmer deutscher wissenschaftlicher Zeitschriften. *BArch*. R 64-IV/56. fol. 95.
296. Nachdruck deutscher Werke in Japan, 21. Mai 1935. *BArch*. R 64-IV/56.

fol. 75.

R 64-IV/57

297. Judo und Kendosport. Besuch aus Fernost. Japanische Sportstudenten als Gäste das Dresden // Dresdner Neueste Nachrichten. – 19.5.1938, Dresden. *BArch*. R 64-IV/57. fol. 32.
298. Judo und Kendosport. Japanische Jungsportler. Siebzehn japanische Sportstudenten besuchten Chemnitz // Chemnitzer Tageszeitung. – 22.5.1938, Chemnitz. *BArch*. R 64-IV/57. fol. 28.
299. Judo und Kendosport. Japanische Studenten abgereift // Leipziger Tageszeitung. – 25.5.1938, Leipzig. *BArch*. R 64-IV/57. fol. 21.
300. Judo und Kendosport. Japanischer Studentenbesuch in Berlin // Die Bewegung. – 7. Juni 1938, München. *BArch*. R 64-IV/57. fol. 11.
301. Judo und Kendosport. Japans Judo- und Kendomeister zeigten ihre Kunst // Völkischer Beobachter. - 27.5.1938, Berlin. *BArch*. R 64-IV/57. fol. 15.
302. Judo und Kendosport. Programm für den Besuch der japanischen Sportgruppe in Berlin 23.5.1938-26.5.1938. *BArch*. R 64-IV/57. fol. 2-8.
303. Sport (Verschiedenes). Japanische Sportfilme. *BArch*. R 64-IV/57. fol. 51.
304. Sport-Ausschuss. Brief von Präsident der Deutsch-Japanischen Gesellschaft Admiral Paul Behncke an Professor Dr. Tomoeda, Direktor des Japan-Instituts Berlin. *BArch*. R 64-IV/57. fol. 37.
305. Sport-Ausschuss. Protokoll über die 1. Sitzung des Sportausschusses am 14.1.1935. *BArch*. R 64-IV/57. fol. 36.

R 64-IV/58

306. Deutsch-japanischer Rundfunkvertrag. *BArch*. R 64-IV/58. fol. 18.
307. Einladung zur deutsch-japanischen Rundfunk-Austauschsendung, die findet am Mittwoch, den 15.11.1933 statt, 11.11.1933. *BArch*. R 64-IV/58. fol. 115.

308. Internationaler Programmaustausch. Brief von Dr. Diettrich, Reichs-Rundfunk-GMBH an Herrn Admiral a.D. Richard Foerster, Präsident der Deutsch-Japanischen Gesellschaft, 15. Juni 1937. *BArch*. R 64-IV/58. fol. 96.
309. Internationaler Programmaustausch. Brief von Dr. Diettrich, Reichs-Rundfunk-GmbH an Herrn Admiral a.D. Richard Foerster, Präsident der Deutsch-Japanischen Gesellschaft, 21. Juli 1937. *BArch*. R 64-IV/58. fol. 93.
310. „Japan, Deutschland und die XI. Olympiade 1936“. Ein Rundfunkaustausch Deutschland-Japan. Am 8. Juni 1936, 20 Uhr bis 21 Uhr japanischer Zeit (12 Uhr bis 13 Uhr mitteleuropäischer Zeit). Vorläufiges Programm. *BArch*. R 64-IV/58. fol. 105.
311. Rundfunksansprache von Admiral Foerster bei der Austauschsendung Deutschland/Japan zu Ehren des 10-jährigen Bestehens des Japanisch-Deutschen Kulturinstituts in Tokio am 19. Juni 1937. *BArch*. R 64-IV/58. fol. 95.
312. Zur persönlichen Benutzung. Rundfunksansprache von Admiral Foerster bei der Austauschsendung Deutschland/Japan zu Ehren des 10-jährigen Bestehens des Japanisch-Deutschen Kulturinstituts in Tokio am 19. Juni 1937. *BArch*. R 64-IV/58. fol. 100.

R 64-IV/64

313. Das heroische Theater Japans, ein Vortrag, gehalten von Maria Piper, Hamburg, in der Deutsch-japanischen Gesellschaft, Berlin, am 18. Dezember 1934. *BArch*. R 64-IV/64. fol. 8-9.
314. Ein Vortrag des Kaiserl. Japanischen Geschäftsträgers von Herrn Jujiro Sugishita „Japan und die Flotten-Rüstungsfrage“, 13. November 1934. *BArch*. R 64-IV/64. fol. 38-63.
315. Einladung zum Vortragsabend, das Thema „Japan: die gegenwärtige Willensbildung der Nation“ von Herr Prof. Dr. Überschaar. Der Vortrag

- findet im Haus der Deutschen Presse, Berlin W 35, Tiergartenstr. 16, statt am 26. November 1934. *BArch*. R 64-IV/64. fol. 34.
316. „Japan – die gegenwärtige Willensbildung der Nation“, 26. November 1934. *BArch*. R 64-IV/64. fol. 29.
317. Japanische Lyrik. Vortrag in der Deutsch-Japanischen Gesellschaft, Berlin, am 27.3.1934 unter dem Vorsitz ihres Präsidenten, des Herrn Admiral Behncke. *BArch*. R 64-IV/64. fol. 124.
318. Merkpunkte für die Begrüßungsansprache anlässlich des Vortrages am 23.10.1934. *BArch*. R 64-IV/64. fol. 116.
319. Nationale Erziehung in Japan. Vortrag in der Deutsch-Japanischen Gesellschaft, Berlin am 24.1.1934 unter dem Vorsitz ihres Präsidenten des Herrn Admiral Behncke. Vortragender: Herr K. Meissner, Vorsitzender der Deutschen Gesellschaft für Natur&Völkerkunde Ostasiens (900 Mitglieder in Japan, China, Holland, Indien, usw. *BArch*. R 64-IV/64. fol. 134-139.
320. Vortrag des Herrn Botschafter a. D. Dr. Voretzsch, gehalten am 23.10.1934: „Japan, Geographisches und Völkisches“. *BArch*. R 64-IV/64. fol. 94-115.
321. Vortragabend „Völker und Rassen des Großjapanischen Reichs“ (mit Lichtbildern), Herr Prof. Dr. Härtel, Berlin, am 15. Februar 1934. *BArch*. R 64-IV/64. fol. 132.

R 64-IV/65

322. Betr. Vortragsabend Prof. Dr. Haushofer „Volksdruck, Rassenwille und Außenpolitik im Fernen Osten“ am 29.10.1935. *BArch*. R 64-IV/65. fol. 58-60.
323. Einladung an Herr Botschafter von Ribbentrop zum Vortragsabend „Volksdruck, Rassenwille und Außenpolitik im Fernen Osten“, Vorträger – Dr. Karl Haushofer. *BArch*. R 64-IV/65. fol. 61.
324. Religiöse Grundlagen ostasiatischer Kunst. Von Dr. Junyu Kitayama, Lehrbeauftragter Dozent für Japanologie Frankfurt. *BArch*. R 64-IV/65.

fol. 36-47.

325. Sport in Japan. Nachrichtenbüro deutscher Zeitungsverleger. Laufende Nr.5. Berlin, den 30. August 1935. *BArch*. R 64-IV/65. fol. 137-150.
326. Vortrag des Herrn Prof. Dr. Matsumoto, Bonn, am 28.5.35 „Über die Weltanschauung des Japan“ (Abschrift). *BArch*. R 64-IV/65. fol. 152-164.
327. Zum Vortrag des Herrn Prof. Dr. Matsumoto, Bonn, am 28.5.35 „Über die Weltanschauung des Japan“. *BArch*. R 64-IV/65. fol. 166.
328. Zum Vortrag des Herrn Professor Dr. J. Kitayama am 26. November 1935, 20 Uhr, im Rathaus Schöneberg über „Religiöse Grundlagen ostasiatischer Kunst“. *BArch*. R 64-IV/65. fol. 30.
329. Zum Vortragsabend der Deutsch-Japanischen Gesellschaft am 17. Dezember 1935, 20 Uhr, im Rathaus Schöneberg „Die Puppen von Osaka“ (Japanische Marionetten). *BArch*. R 64-IV/65. fol. 2.

R 64-IV/66

330. Deutsche Musik in Japan. Verlag: Nachrichtenbüro deutscher Zeitungsverleger. Berlin SW 68, Zimmerstr. 28, Nr- 30, III Jahrgang, 23. Juli 1936. *BArch*. R 64-IV/66. fol. 69-72.
331. Die ritterliche Kunst des Bogens – Schießens. Von Prof. Dr. E. Herrigel, Vortrag, gehalten am 25.II.36 vor der Deutsch-Japanischen Gesellschaft in Berlin. *BArch*. R 64-IV/66. fol. 128-141.
332. Dr. Otto Richter, Hamburg, über „Wirtschaftliche Tagesfragen in Japan“ – Deutschland und Japan – am 25. Mai 1936. *BArch* R 64-IV/66. fol. 80.
333. Dr. Walter Donat über „Japanischer und germanischer Heldenbegriff im Spiegel der Dichtung“, am 24. November 1936 im Rathaus Schöneberg. *BArch*. R 64-IV/66. fol.14-15.
334. Presseauszug über den Vortrag des Gesandten Dr. Kiep in der Deutsch-japanischen Gesellschaft zu Berlin am 3. November d.J. über „Die deutsch-japanischen Wirtschaftsbeziehungen“. *BArch*. R 64-IV/66. fol. 52-53.

R 64-IV/67

335. „Die geistigen Strömungen in Japan“. Vortrag des Herrn Professor Dr. Binko Matsuoka am 5. Mai 1937 vor der Deutsch-Japanischen Gesellschaft. *BArch*. R 64-IV/67. fol. 196-197.
336. „Die geistigen Strömungen in Japan“. Vortrag des Herrn Professor Dr. Binko Matsuoka am 5. Mai 1937 vor der Deutsch-Japanischen Gesellschaft. *BArch*. R 64-IV/67. fol. 198.
337. Einladungsliste Vortrag Erwin Toku Bälz am Dienstag. Den 16. November 1937, 8.30 Uhr, in den Räumen der Deutsch-japanischen Gesellschaft. *BArch*. R 64-IV/67. fol. 57-60.
338. Foto von Reichsminister Dr. Goebbels und der japanische Botschafter Graf Musakoji // Leipziger Neueste Nachrichten. – 26. März 1937. *BArch*. R 64-IV/67. fol. 219.
339. „Grundlagen und Antriebe der japanischen Außenpolitik“. Vortrag des Herrn Karl Zahn in der Deutsch-Japanischen Gesellschaft am 26. Oktober 1937. *BArch*. R 64-IV/67. fol. 123.
340. Herrn Professor Dr. Chikao Fujisawa's Vortrag. *BArch*. R 64-IV/67. fol. 140-150.
341. Karl Zahl: „Grundlagen und Antriebe der japanischen Außenpolitik“ am 26.10.1937 im Rathaus Schöneberg. *BArch*. R 64-IV/67. fol. 100-121.
342. Liste der eingeladenen Ehrengäste des Japaninstituts und der Deutsch-Japanischen Gesellschaft. *BArch*. R 64-IV/67. fol. 25-26.
343. Pressestimmen über Herrn Professor Dr. Chikao Fujisawa's Vorträge. *BArch*. R 64-IV/67. fol. 139.
344. Professor Dr. Binko Matsuoka über „Die geistigen Strömungen in Japan“ am 5. Mai 1937 im Rathaus Schöneberg. *BArch*. R 64-IV/67. fol. 192.
345. Professor Dr. Dr. h. c. Eduard Spranger „Japanische Kulturfragen“ am 3. November 1937 in der Neuen Aula im Aulagebäude (gegenüber der Universität). In Gemeinschaft mit der Deutsch-Philosophischen Gesellschaft und dem Japaninstitut. *BArch*. R 64-IV/67. fol.7.

346. Professor Dr. Dr. h. c. Eduard Spranger, Vortrag „Japanische Kulturfragen“. *BArch*. R 64-IV/67. fol. 18-19.
347. Vortrags-Programm für Herrn Prof. Fujisawa. *BArch*. R 64-IV/67. fol. 157-158.

R 64-IV/68

348. Abrechnung betr. Aufführung des altjapanischen Dramas „Kaya no Sampei“ in der „Tribüne“ vom 8.-12. Dezember 1938. Berlin, den 9. Januar 1939. *BArch*. R 64-IV/68. fol. 17.
349. Adressen-Verzeichnis. Liste der Dienst- und Ehrenkarten, 7.12.1938. *BArch*. R 64-IV/68. fol. 136-144.
350. Antibolschewistische Bilanz. Von Dr. Rudolf Kommoß, Leiter der Presseabteilung der Antikomintern. NS-Dienst für auslandsdeutsche Blätter, Nr.1/39, Anfang Januar 1939. *BArch*. R 64-IV/68. fol. 21-23.
351. Brief von Herrn Harsken (Nationalsozialistische Deutsche Arbeitspartei, die Leitung der Auslands-Organisation) an die Deutsch-Japanische Gesellschaft, 5. Januar 1939. *BArch*. R 64-IV/68. fol. 20.
352. Brief von der Deutsch-Japanischen Gesellschaft an den Verwaltungsdirektor des Deutschen Theaters Herrn Pontow, 22. Dezember 1938. *BArch*. R 64-IV/68. fol. 70.
353. „Die deutsche Kultur und das neue Japan“. Vortrag von Professor Dr. Chuta Ito, japanischer Leiter des Japaninstituts in Berlin, am 25.3.38 im Rathaus Schöneberg. *BArch*. R 64-IV/68. fol. 289.
354. Dr. med. Ishibashi. Aufgaben der Japanisch-Deutschen Medizinischen Gesellschaft, 26. Juli 1938. *BArch*. R 64-IV/68. fol. 235-243.
355. Dr. med. Ishibashi. Radio-Vortrag über: „Die Geschichte der Deutsch-Japanischen medizinischen Beziehungen“. *BArch*. R 64-IV/68. fol. 225-234.
356. Dr. med. Ishibashi. Überblick über die japanische Medizin, 6. August 1938. *BArch*. R 64-IV/68. fol. 216-224.
357. NS-Dienst für auslandsdeutsche Blätter, Nr.1/39, Januar 1939. *BArch*. R

64-IV/68. fol. 21-36.

358. Sampei's nächtliches Abendteuer. Abendsprogramm. *BArch*. R 64-IV/68. fol. 171-198.
359. „Sampeis Sühneopfer“. Die Besprechung der japanischen Tragödie, Dr. Willi Prenzel, 10.12.1938. *BArch*. R 64-IV/68. fol. 91-92.
360. „Was ist japanisch an der japanischen Kunst?“ Vortrag (mit Lichtbildern) von Herrn Prof. Dr. Otto Kümmel, Generaldirektor der Staatlichen Museen, vor der D.J.G. am Freitag, dem 29. April 1938, im Harnack-Haus, Berlin-Dahlem. *BArch*. R 64-IV/68. fol. 279-280.

R 64-IV/69

361. Artikel „Moderne Musik in Japan“. Von Hisatada Otaka, November 1939. *BArch*. R 64-IV/69. fol. 110-121.
362. Brief von der Deutsch-Japanischen Gesellschaft an Herrn Ministerialrat Fritsche, Reichspropagandaministerium, 14. November 1939. *BArch*. R 64-IV/69. fol. 134-135.
363. Gemeinschaftskonzert Deutscher und Japanischer Künstler am Donnerstag, den 15. Juni 1939, in der Singakademie, Berlin. Programm. *BArch*. R 64-IV/69. fol. 324.
364. Hisatada Otaka. Lebenslauf. *BArch*. R 64-IV/69. fol. 130.
365. Konzertvoranschlag. Konzert Otaka mit den Berliner Philharmoniker am Sonntag, dem 10. Dezember 1939, 19.30 Uhr, in dem großen Saal der Berliner Philharmonie. *BArch*. R 64-IV/69. fol. 41.

R 64-IV/84

366. Arbeitsprogramm für die Plenar- und Kommissions- Sitzungen. *BArch*. R 64-IV/84. fol. 18-32.
367. Bericht über die Sitzung der Kommission I des Weltkongresses für Freizeit und Erholung am 28. Juli 1936. *BArch*. R 64-IV/84. fol. 6-7.
368. Bericht über die Sitzung der Kommission V (Frauenkommission) des Weltkongresses für Freizeit und Erholung am 29. Juli 1936. *BArch*. R 64-

IV/84. fol. 4-5.

369. Bericht über die Sitzung der Kommission VI des Weltkongresses für Freizeit und Erholung am 29. Juli 1936. *BArch*. R 64-IV/84. fol. 2-3.
370. Ehrenkarte, Weltkongreß für Freizeit und Erholung Hamburg, 23-30 Juli 1936. *BArch*. R 64-IV/84. fol. 33.
371. Report of the Sitting of Commission I of the World Congress for Leisure time and Recreation on July 28th, 1936. *BArch*. R 64-IV/84. fol. 8-9.
372. Vortrag der japanischen Delegation zum Weltkongreß für Freizeit und Erholung am 28. Juli 1936 in Hamburg. *BArch*. R 64-IV/84. fol. 10-17.

R 64-IV/86

373. Ansprache des Präsidenten der D.J.G. am 8.8.1936. *BArch*. R 64-IV/86. fol. 131-134.
374. Einladung des Herrn Reichsminister Hess zum Frühstück am 14. August 1936, Wilhelmstrasse 63. *BArch*. R 64-IV/86. fol. 124.
375. Empfang am 28. Juni 1935: Erwiderung des Botschafters auf die Begrüßung von Admiral Behncke, Juli 1935. *BArch*. R 64-IV/86. fol. 270-275.
376. Gesellschafts-Abend am 8. Mai 1936. Programm, Tischordnung. *BArch*. R 64-IV/86. fol. 187-188.
377. Programm. Ausflug nach Potsdam mit Dampfboot zu Ehren der japanischen Olympia-Kämpfer am Montag, dem 17. August 1936. *BArch*. R 64-IV/86. fol. 118.
378. Vorschläge für die Versendung von Einladungskarten zum Gesellschaftsabend der Deutsch-Japanischen Gesellschaft am 23.1.1935. *BArch*. R 64-IV/86. fol. 366-368.

R 64-IV/87

379. Bilder vom Tage // Düsseldorf Nachrichten. Morgen-Ausgabe. – 18. September 1937. *BArch*. R 64-IV/87. fol. 154.
380. Bruder des Kaisers von Japan kommt nach Deutschland // Westfälische

- Landeszeitung, Dortmund. – 6. September 1937. *BArch*. R 64-IV/87. fol. 148.
381. Der Bruder des japanischen Kaisers in Berlin // *Völkischer Beobachter*, Berlin. – 9. September 1937. *BArch*. R 64-IV/87. fol. 151.
382. Einladung zur Besichtigung des Kreuzers „Ashigara“ am 28. Mai 1937. *BArch*. R 64-IV/87. fol. 194.
383. Einladungen zum Empfang der jap. Flieger im „Esplanade“ am 17. April 1937. *BArch*. R 64-IV/87. fol. 281-284.
384. Pressestimmen über den Deutschland-Aufenthalt des Prinzen Chichibu vom 6.-14. September 1937 einschl. *BArch*. R 64-IV/87. fol. 146.
385. Prinz Chichibu besucht Berlin // *Germania*. – 9.9.1937. *BArch*. R 64-IV/87. fol. 151.
386. Prinz Chichibu dankt dem Führer // *Deutsche Allgemeine Zeitung*, Morgen-Ausgabe, Berlin. – 15.9.1937. *BArch*. R 64-IV/87. fol. 162.
387. Prinz Chichibu in Friedrichshafen // *Revensburger Tageblatt*, Revensburg. – 8. September 1937. *BArch*. R 64-IV/87. fol. 149.
388. Prinz Chichibu kommt nach Deutschland // *Deutsche Allgemeine Zeitung*. Morgen Ausgabe. – 4.9.1937. *BArch*. R 64-IV/87. fol. 147.
389. Prinz Chichibu kommt nach Deutschland // *Niederdeutscher Beobachter*, Schwerin. – 4.9.1937. *BArch*. R 64-IV/87. fol. 148.
390. Programm für den Aufenthalt der Besatzung der „Ashigara“ in Berlin, 25-29 Mai 1937. *BArch*. R 64-IV/87. fol. 213-214.
391. Vorschläge zur Einladung auf Donnerstag, den 25. November 1937, zum Tee-Empfang im Hotel Esplanade, die mit 1 Jahr Antikominternabkommen verbunden ist. *BArch*. R 64-IV/87. fol. 10-15.
392. Zeitleitung für den Besuch des Chefs des 4. Japanischen Kreuzer-Geschwaders, Konteradmiral Kobayashi, in Berlin vom 25. bis 29. Mai 1937. *BArch*. R 64-IV/87. fol. 210-212.

393. Antikominternpakt-Feier in Berlin // Hamburger Nachrichten. – 27.11.1938, Hamburg. *BArch*. R 64-IV/88. fol. 7.
394. Antwort von den Japanischen Botschaftssekretär Hoketsu. *BArch*. R 64-IV/88. fol. 18.
395. Antwort von Dr. M. Linde, Geschäftsf. Vizepräsident des Verbandes für den Fernen Osten E.V. *BArch*. R 64-IV/88. fol. 17.
396. Brief über Teenachmittag japanischer und deutscher Studenten am Montag, den 31. Januar 1938. *BArch*. R 64-IV/88. fol. 414.
397. Deutsch-Japanische Gesellschaft feierte den Jahrestag des Antikominternabkommens // Völkischer Beobachter. Süddeutsche Ausgabe. – 28.11.1938, München. *BArch*. R 64-IV/88. fol. 8.
398. Foto von Gesellschaftsabend der Deutsch-Japanischen Gesellschaft im Hotel Esplanade in Berlin // Der Mittag. – 25.3.1938, Düsseldorf. *BArch*. R 64-IV/88. fol. 226.
399. Korrespondenz mit Dr. Miekeley, Verb. Red. Völkischer Beobachter, Zentralverlag der NSDAP. *BArch*. R 64-IV/88. fol. 385.
400. Rede Admiral Förster beim Empfang der japanischen Jugendabordnung am 11. August 1938. *BArch*. R 64-IV/88. fol. 162-163.
401. Rede von Präsident der Deutsch-Japanischen Gesellschaft bei Antikomintern Abendessen am 25.11.1938. *BArch*. R 64-IV/88. fol. 10-12.
402. Skizze von Antikomintern Abendessen. *BArch*. R 64-IV/88. fol. 15.

R 64-IV/89

403. Antrag für Lebensmittelkarten zur Durchführung eines Abendessens mit den Mitgliedern des Japanischen Vereines in Deutschland, 9. November 1939. *BArch*. R 64-IV/89. fol. 66-67.
404. Die Rechnung. Gesellschaftsabend am 20. Januar 1939 im Hotel Esplanade. *BArch*. R 64-IV/89. fol. 286.
405. Stichworte Begrüßungsrede, 20. September 1939. *BArch*. R 64-IV/89, fol.

118-119.

406. Teilnehmer an der Fahrt der deutschen Schriftleiter nach Japan vom 28. März 1939 bis Juli 1939. *BArch*. R 64-IV/89. fol. 175.
407. Übersicht über den derzeitigen Stand des deutsch-japanischen Akademiker-Austausches, 1. November 1939. *BArch*. R 64-IV/89. fol. 27-31.

**Баварський державний архів
(Bayerisches Hauptstaatsarchiv)**

м. Мюнхен, Німеччина

**Державна канцелярія
(Staatskanzlei)**

StK 5095

408. Besuch des berühmten Japanischen Tenors Yosie Fujiwara in München, 6.X.1936. *Bayerisches Hauptstaatsarchiv* (далі - BayHStA). Staatskanzlei (далі - StK). 5095.
409. Dankschrift, 60-jährigen Jubiläum der Bayerischen Gewerbeaufsicht, 12.IX.1939. *BayHStA*. StK. 5095. Nr. 14445. S.1.
410. Das Japanische Generalkonsulat in München. Auf die Schreiben vom 22.5 und 5.8.1936. Protokoll 4067 II 104 Schlüssel, 2.IX.1936. *BayHStA*. StK. 5095.
411. Einberufung des Kais. Japan. Vize-Konsuls Eduard Schüssel zu einer militärischen Übung, 25.IX.1938. *BayHStA*. StK. 5095. S.1-2.
412. Japanischer Wahlvizekonsul Eduard Schüssel jun. in München, 31.IX.1936. *BayHStA*. StK. 5095. Nr. 15670.
413. Protokoll 4067 II 104 Schlüssel, 22.V.1936. *BayHStA*. StK. 5095, Nr. 15670.
414. Protokoll 4067 II 104 Schlüssel Ang.2. Anschluß an das Schreiben vom 22.Mai d.J.-Prot.4067 II 104 Schlüssel-, 5.8.1936. *BayHStA*. StK. 5095.

Nr. 15670.

415. Protokoll 4092 II 108 Yedo, 17.V.1935. *BayHStA*. StK. 5095.
416. Protokoll 5754 II 108 Yamaji, 11.V.1938. *BayHStA*. StK. 5095.
417. Prot. 7806 II 108 Schlüssel. Auf das gefällige Schreiben vom 2.d.M. III 15670, 9.IX.1936. *BayHStA*. StK. 5095, Nr. 16297.
418. Protokoll 8599 II 108 Yamaji. Im Anschluss an das Schreiben vom 11. Mai d.J.-Prot.5754 II 108 Yamaji, 30.VI.1938. *BayHStA*. StK. 5095. Nr. 12365.

StK 5207

419. An das Bayerische Staatsministerium über Einladung des Präsidenten der Deutschen Akademie, Professors Haushoffer, 3.VI.1935. *BayHStA*. StK. 5207.
420. Brief an Herrn Graf K. Mushakoji, 15.XII.1937. *BayHStA*. StK. 5207.
421. Brief an Herrn Ministerpräsidenten Ludwig Siebert, 12.XII.1937. *BayHStA*. StK. 5207.
422. Brief an Herrn Ministerpräsidenten Ludwig Siebert, 2.X.1939. *BayHStA*. StK. 5207.
423. Einladung zum Frühstück von Sr. Exzellenz Professor Dr. Jigoro Kano, 14.IXX.1933. *BayHStA*. StK. 5207.
424. Informatorische Aufzeichnung Nr.1 vom 31.Januar 1933. Japan: Wirkung der Wiederaufnahme der diplomatischen Beziehungen zwischen China und Sowjetrussland in Japan, 22.XII.1932. *BayHStA*. StK. 5207. S.16-25.
425. Informatorische Aufzeichnung Nr.11 vom 31.Dezember 1932. Politische Lage in Japan, 28.X.1932. *BayHStA*. StK. 5207. S.6-12.
426. Programm für den Besuch der japanischen Delegation am Montag, 2.Oktober und Dienstag, 3.Oktober 1939, 2.X.1939. *BayHStA*. StK. 5207.
427. Veranstaltung einen Jiu-Kurs in München, 11.8.1933. *BayHStA*. StK. 5207.

StK 6661

428. Japanisches Jahrbuch, 16.IV.1939. *BayHStA*. StK. 6661.

Австрійський державний архів

(Österreichisches Staatsarchiv)

м. Відень, Австрія

Новий політичний архів

(Neues Politisches Archiv)

K 558

429. Angebliche Geheimklausel des Antikominter-Paktes, 10.XI.1937. *Österreichisches Staatsarchiv* (далі - OeStA). Neues Politisches Archiv (далі - NPA). K558. Liasse Japan I-II. Nr. 96.947 – 13/37. S. 387-390.
430. Angebliche Lieferungen Deutschlands an Süd-China, 1.VII.1936. *OeStA*. NPA. K558. Liasse Japan I-II. Nr. 39.943-13/36. S. 304-306.
431. Antikominternpakt; Nichtbeitritt der Schweiz, 21.XI.1937. *OeStA*. NPA. K558. Liasse Japan I-II. Nr. 96.257 – 13/37. S. 369-371.
432. Antikomintern-Pakt; Haltung Polens, 17.XI.1937. *OeStA*. NPA. K558. Liasse Japan I-II. Nr. 96.162 – 13/37. S. 365-368.
433. Außenminister Dr. Krofta über Österreichs Einstellung zum Antikominternpakt, 10.XI.1937. *OeStA*. NPA. K558. Liasse Japan I-II. Nr. 45.368 – 13/37. S. 351-354.
434. Beitritt Italiens zum antikommunistischen Pakt, 09.XI.1937. *OeStA*. NPA. K558. Liasse Japan I-II. Nr. 45.421 – 13/37. S. 358-361.
435. Betrachtungen über das Antikominternabkommen, 24.XI.1937. *OeStA*. NPA. K558. Liasse Japan I-II. Nr. 96.375 – 13/37. S. 372-378.
436. Das deutsch-japanische Abkommen, 2.XII.1936. *OeStA*. NPA. K558. Liasse Japan I-II. Nr. 44.704 – 13/36. S. 316-322.
437. Das deutsch-japanische Abkommen, 26.XI.1936. *OeStA*. NPA. K558. Liasse Japan I-II. Nr. 44.512 - 13/36. S. 307-311.
438. Der antibolschewistische Pakt. Militärische Abmachungen, 9.XI.1937.

- OeStA*. NPA. K558. Liasse Japan I-II. Nr. 45.354 – 13/37. S. 347-350.
439. Der neue antibolschewistische Pakt, 6.XI.1937. *OeStA*. NPA. K558. Liasse Japan I-II. Nr. 45.295 – 13/1937. S. 339-343.
440. Deutsche Lieferungen von Khakistoffen nach Japan, 7.IX.1921. *OeStA*. NPA. K 558. Liasse Japan I-II. Nr. 4559. S. 297-299.
441. Die Sowjetpresse zu den japanischen Regierungsexposes, 22.V.1936. *OeStA*. NPA. K 558. Liasse Japan IV-XI. Nr. 38.701-13/36. S. 602-608.
442. Erfahret verlässlichste Italien-Deutschland-Japan Abkommen habe auch geheimen militärischen Inhalt, 09.XI.1937. *OeStA*. NPA. K558. Liasse Japan I-II. Nr. 45313/13. S. 344.
443. Französisches Informat. Blatt, 18.VI.1935. *OeStA*. NPA. K558. Liasse Japan I-II. Nr. 36.440-13/35. S. 300-303.
444. Italienisch-deutsch-japanischer Antikominternvertrag; Unterzeichnung; Frage des Beitrittes anderer Staaten, 6.XI.1937. *OeStA*. NPA. K558. Liasse Japan I-II. Nr. 45161/13. S. 336-337.
445. Japanische Äußerungen zum deutsch-japanischen Vertrag. Ungarische Information, 1.II.1937. *OeStA*. NPA. K558. Liasse Japan I-II. Nr. 35086/13. S. 333-334.
446. Nervosität über das deutsch-japanische Abkommen zur Bekämpfung des Bolschewismus, 27.XI. 1936. *OeStA*. NPA. K558. Liasse Japan I-II. Nr. 44.512 – 13/36. S. 312-315.
447. Polen und das deutsch-japanische Abkommen, 3.XII.1936. *OeStA*. NPA. K558. Liasse Japan I-II. Nr. 44.807 – 13/36. S. 327-332.
448. Stellungnahme Jugoslawiens zum Antikominternpakt, 12.XI.1937. *OeStA*. NPA. K558. Liasse Japan I-II. Nr. 45.464. – 13/37. S. 362-364.
449. Telegramm Herr Berger Waldenegg, 9.XI.1937. *OeStA*. NPA. K558. Liasse Japan I-II. Nr. 45243/13. S. 338.
450. Telegramm Herr Berger-Waldenegg an Herrn Ges. Hornbostel, 5.XI.1937. *OeStA*. NPA. K558. Liasse Japan I-II. Nr. 45148/13. S. 335.
451. Unterzeichnung des deutsch-japanischen Vertrages durch Ribbentrop, 4.XII.1936. *OeStA*. NPA. K558. Liasse Japan I-II. Nr. 44.783 – 13/36. S.

- 323-326.
452. Verbalnote. Errichtung eines japanischen Instituts in Wien, 10.VI.1937. *OeStA*. NPA. K558. Liasse Japan I-II. Nr. 40371/13. S. 260-261.
453. Verstimmung in amerikanischen Regierungskreisen über Rom-Tokio Pakt und Verfassungsänderung in Brasilien, 13.XI.1937. *OeStA*. NPA. K558. Liasse Japan I-II. Nr. 96.523 – 13/37. S. 379-386.
454. Verbalnote. Gründung eines japanischen Kulturinstituts in Wien, 6.XI.1937. *OeStA*. NPA. K558. Liasse Japan I-II. Nr. 43801/13. S. 229-233.
455. Zum Römer Anti-Kominternvertrag; interne Stellungnahme der ungarischen Regierung, 11.XI.1937. *OeStA*. NPA. K558. Liasse Japan I-II. Nr. 45.329 – 13/37. S. 345-346.
456. Zum Römer Anti-Kominternvertrag; interne Stellungnahme der ungarischen Regierung; Einvernehmen mit der österreichischen Regierung, 13.XI.1937. *OeStA*. NPA. K558. Liasse Japan I-II. Nr. 45.416 – 13/37. S. 355-357.

K 559

457. Ankunft einer japanischen Militärkommission in Österreich, 9.III.1932. *OeStA*. NPA. K559. Liasse Japan 20/2. Nr. 21.104-13/32. S. 195-201.
458. Ausgang der japanischen Wahlen, 10.V.1937. *OeStA*. NPA. K559. Liasse Japan 2/3. Nr. 39.213 – 13/37. S. 236-240.
459. Beabsichtigte Ausstellung japanischer Kunst in der Wiener Sezession, 17.I.1925. *OeStA*. NPA. K559. Liasse Japan 33/1. Nr. 11.181-17/1925. S.204-211.
460. Bild des Albums des japanischen Kriegsministeriums, 19.I.1937. *OeStA*. NPA. K559. Liasse Japan 4/1. Nr. 35.556 – 13/37. S. 266-268.
461. Brasilien. Bereisung durch eine japanische Militärmission, 23.VI.1934. *OeStA*. NPA. K559. Liasse Japan 4/1. Nr. 55989/13. S. 263-265.
462. Diplomatische Vertretung Österreichs in Japan, 21.VI.1928. *OeStA*. NPA.

- K559. Liasse Japan 5/1 Diplomatische Vertretung Österreichs in Japan. Nr. 23.028-15/28. S.5-10.
463. Diplomatische Vertretung Österreichs in Japan, 29.VIII.1928. *OeStA*. NPA. K559. Liasse Japan 5/1 Diplomatische Vertretung Österreichs in Japan. Nr. 23.684-15/28. S.13-17.
464. Diplomatische Vertretung Österreichs in Japan, 31.III.1928. *OeStA*. NPA. K559. Liasse Japan 5/1 Diplomatische Vertretung Österreichs in Japan. Nr. 21598-15/28. S.2-4.
465. Diplomatische Vertretung Österreichs in Japan, 4.III.1929. *OeStA*. NPA. K559. Liasse Japan 5/1 Diplomatische Vertretung Österreichs in Japan. Nr. 21.253-15/29. S.23-29.
466. Japanische Zeitschrift: „What is Nippon Kokutai“, 20.II.1936. *OeStA*. NPA. K559. Liasse Japan 6/1. Nr. 36.366-13/36. S.32-41.
467. Note Verbale. Kaiserlich-japanische Gesandtschaft Wien, 29.IX.1928. *OeStA*. NPA. K559. Liasse Japan 5/1 Diplomatische Vertretung Österreichs in Japan. Nr. 24.530-15/28. S.18-19.
468. Pazifische Probleme, 30.III.1935. *OeStA*. NPA. K559. Liasse Japan 7/1 Die Expansionspläne und die Politik Japans in Ostasien. Nr. 32.861-13/35. S.139-143.
469. Polnische Vermutungen über japanische Außenpolitik, 30.X.1937. *OeStA*. NPA. K559. Liasse Japan 7/1 Auswärtige Politik. Nr. 44.968-13/37. S.166-167.
470. Programmrede des Ministers des Äußeren in Tokio, 29.I.1936. *OeStA*. NPA. K559. Liasse Japan 7/1 Die Expansionspläne und die Politik Japans in Ostasien. Nr. 35.681-13/36. S.144-157.
471. Senator Pittman über Japan's ostasiatische Politik, 26.II.1936. *OeStA*. NPA. K559. Liasse Japan 7/1 Die Expansionspläne und die Politik Japans in Ostasien. Nr. 36.256-13/36. S.158-164.
472. „Wiener Philharmoniker“-Konzerten in Japan, 19.IX.1936. *OeStA*. NPA. K559. Liasse Japan 33/2. Nr. 41.412-13/36. S.213-217.

473. Zu Z.23.684-15/28 Diplomatische Vertretung Österreichs in Japan, 19.IX.1928. *OeStA*. NPA. K559. Liasse Japan 5/1 Diplomatische Vertretung Österreichs in Japan. Nr. 24.778-15/28. S.20.

K 12

474. Das deutsch-japanische Abkommen, 26.XI.1936. *OeStA*. NPA. K12. Liasse Berichte am Berlin. Nr. ZI.256/Pol. S.517-518.
475. Das deutsch-japanische Abkommen. Z. ha. Bericht ZI.256/Pol. v. 26.XI.36, 2.XII.1936. *OeStA*. NPA. K12. Liasse Berichte am Berlin. Nr. ZI.263/Pol. S.521-523.

K 13

476. Äußerungen aus Berlin scheidenden japanischen Botschafters, 13.XII.1937. *OeStA*. NPA. K13. Liasse Berlin. Nr. ZI.282/Pol. S. 707-708.
477. Betrachtungen über das Antikominternabkommen, 24.XI.1937. *OeStA*. NPA. K13. Liasse Berlin. Nr. ZI.275/Pol. S. 668-670.
478. Deutschland und der Konflikt zwischen China und Japan, 5.VIII.1937. *OeStA*. NPA. K13. Liasse Berlin. Nr. ZI. 201/Pol. S. 426-427.
479. Die Haltung Deutschlands im fernöstlichen Konflikt, 31.IX.1937. *OeStA*. NPA. K13. Liasse Berlin. Nr. ZI.216/Pol. S. 454-457.

K 125

480. Äußerungen des aus Berlin scheidenden japanischen Botschafters, 13.XII.1937. *OeStA*. NPA. K125. Liasse Deutschland 5/28. Nr. 97.064-13/37. S. 148-154.

K 76

481. Errichtung einer österreichischen Gesandtschaft in Tokyo, 3.I.1931.

OeStA. NPA. K76. Nr. Z.4605. S.1.

Національний архів Японії
(National Archives of Japan)
Японія

Дипломатичний архів Міністерства закордонних справ
Документація Міністерства закордонних справ
(Diplomatic Archives of the Ministry of Foreign Affairs
Records of the Ministry of Foreign Affairs)

482. Austria. *National Archives of Japan* (далі – NAJ). Diplomatic Archives of the Ministry of Foreign Affairs (далі – DAMFA). Records of the Ministry of Foreign Affairs (далі – RMFA). «Category 1: Imperial diplomacy. Europe and other regions». Records of diplomatic relationship between Japan and foreign countries. Between Japan and Austria. No. B03030323600.
483. Documents relating to Council of League of Nations. Minutes of proceedings. Vol. 4. Division-5, 1933.07.01 – 1933.07.31. NAJ. DAMFA. RMFA. Series B: Treaty. First half (Category 1-9). Item 9: League of Nations. Documents relating to Council of League of Nations. Minutes of proceedings. Vol. 4. No. B04013952400.
484. Documents relating to Council of League of Nations. Minutes of proceedings, Vol. 5. Division-6, 1933.09.23 – 1933.09.23. NAJ. DAMFA. RMFA. Series B: Treaty. First half (Category 1-9). Item 9: League of Nations. Documents relating to Council of League of Nations. Minutes of proceedings. Vol. 5. No. B04013953400.
485. General. From March 12, 1927 to January 23, 1935. NAJ. DAMFA. RMFA. «Category 2: Diplomacy with various foreign countries». Section 1: Policies for various foreign countries. Compilation of miscellaneous documents relating to foreign policy of Germany. No. B02030795100. –

P.009-012.

486. General. Speech by Consul-General Buraunferuto concerning Germany's foreign relations policy, 2. *NAJ*. DAMFA. RMFA. «Category 2: Diplomacy with various foreign countries». Section 1: Policies for various foreign countries. Compilation of miscellaneous documents relating to foreign policy of Germany. No. B02030795600.
487. General. From April 17, 1935 to October 13, 1938. *NAJ*. DAMFA. RMFA. «Category 2: Diplomacy with various foreign countries». Section 1: Policies for various foreign countries. Compilation of miscellaneous documents relating to foreign policy of Germany. No. B02030795200.
488. General. From November 21, 1938 to June 28, 1940. *NAJ*. DAMFA. RMFA. «Category 2: Diplomacy with various foreign countries». Section 1: Policies for various foreign countries. Compilation of miscellaneous documents relating to foreign policy of Germany. No. B02030795300.
489. General. Speech by Consul-General Buraunferuto concerning Germany's foreign relations policy, 1. *NAJ*. DAMFA. RMFA. «Category 2: Diplomacy with various foreign countries». Section 1: Policies for various foreign countries. Compilation of miscellaneous documents relating to foreign policy of Germany. No. B02030795400. – P.21-22.
490. General. Speech by Consul-General Buraunferuto concerning Germany's foreign relations policy, 1. *NAJ*. DAMFA. RMFA. «Category 2: Diplomacy with various foreign countries». Section 1: Policies for various foreign countries. Compilation of miscellaneous documents relating to foreign policy of Germany. No. B02030795500.
491. General. Speech by Consul-General Buraunferuto concerning Germany's foreign relations policy, 3. *NAJ*. DAMFA. RMFA. «Category 2: Diplomacy with various foreign countries». Section 1: Policies for various foreign countries. Compilation of miscellaneous documents relating to foreign policy of Germany. No. B02030795700.
492. Pact against the Communist International. *NAJ*. Records of Far East

- Military Tribunals. Administrative Records. Imperial Household Agency. Records of Far East Military Tribunals. No. A03033756300. – 53 p.
493. Part 1. *NAJ*. DAMFA. The Second Great European War. Evacuation and repatriation of nationals of the belligerent countries. Vol. 1. No. B05014023600.
494. Relevant Documents on Vienna Expo. Honor Prize. *NAJ*. DAMFA. RMFA. «Category 2: Diplomacy with various foreign countries». Section 1: Policies for various foreign countries. No 0000002051.

II. ОПУБЛІКОВАНІ ДЖЕРЕЛА, ЗБІРКИ ДОКУМЕНТІВ

495. Документы и материалы кануна Второй мировой войны. М.: Госиздат полит. лит., 1948. Т. 1: Ноябрь 1937-1938 гг.: Из Архива М-ва Иностр. Дел Германии. 1948. 367 с.
496. Документы и материалы кануна Второй мировой войны. М.: Госиздат полит. лит., 1948. Т. 2: Архив Дирксена (1938-1939 гг.). 1948. 287 с.
497. Документы по истории мюнхенского сговора, 1937-1939 / М-во иностр. дел СССР, М-во иностр. дел ЧССР. М.: Политиздат, 1979. 471 с.
498. Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik 1918-1945. Aus dem Archiv des Deutschen Auswärtigen Amtes. Serie D (1937-1945), Band VI. Die letzten Monate vor Kriegsausbruch. März bis August 1939. Baden-Baden: MCMLVI Imprimerie Nationale, 1956. 970 s.
499. Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik 1918-1945. Aus dem Archiv des Deutschen Auswärtigen Amtes. Serie D (1937-1945), Band VII. Die letzten Monate vor Kriegsausbruch. 9. August bis 3. September 1939. Baden-Baden: MCMLVI Imprimerie Nationale, 1956. 581 s.
500. Bringmann T. Handbuch der Diplomatie 1815-1963. Auswärtige Missionschefs in Deutschland und deutsche Missionschefs im Ausland von Metternich bis Adenauer. München, 2001. 506 s.

501. China's reply to Japan's observations on the Lytton Report. *Information Bulletin Nr. 4*. Nanking, China. Mai 10, 1933. 50 s.
502. Documents on German foreign policy 1918-1945. Series C (1933-1937). The Third Reich: first phase. Volume V. March 5 – October 31, 1936. Washington: United States government printing office, 1966. 1208 s.
503. Grupp P. Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik 1918-1945. Serie A: 1918-1925. Band I. 9. November bis 5. Mai 1919. Peter Grupp. Vandenhoeck und Ruprecht in Göttingen, 1982. 516 s.
504. Grupp P. Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik 1918-1945. Serie A: 1918-1925. Band II. 7. Mai bis 31. Dezember 1919. Vandenhoeck und Ruprecht in Göttingen, 1984. 524 s.
505. Grupp P. Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik 1918-1945. Serie C: 1933-1937. Das Dritte Reich: die ersten Jahre. Band II, 2. 1. Februar bis 13. Juni 1934. Vandenhoeck und Ruprecht in Göttingen. 1973. S. 433-941.
506. Grupp P. Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik 1918-1945. Serie C: 1933-1937. Das Dritte Reich: die ersten Jahre. Band III, 2. 1. November 1934 bis 30. März 1935. Vandenhoeck und Ruprecht in Göttingen. 1973. S. 541-1169.
507. Grupp P. Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik 1918-1945. Serie C: 1933-1937. Das Dritte Reich: die ersten Jahre. Band VI, 2. 16. März bis 14. November 1937. Vandenhoeck und Ruprecht in Göttingen. 1973. S. 541-1169.
508. Grupp P. Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik 1918-1945. Serie C: 1933-1937. Das Dritte Reich: die ersten Jahre. Band VI, 1. 1. November bis 15. März 1937. Vandenhoeck und Ruprecht in Göttingen. 1973. S. 541-1169.
509. How «Manchukuo» was created. *Information Bulletin Nr. 7*. Nanking, China. July 1, 1933. 66 s.
510. Japan's military aggression in Shanghai as Seen by Neutral Observers.

- Information Bulletin Nr. 2.* Nanking, China. April 20, 1933. 20 s.
511. Peace and order in «Manchukuo»? *Information Bulletin Nr. 8.* Nanking, China. July 25, 1933. 31 s.
512. Some plan speaking with regard to the Sino-Japanese situation. *Information Bulletin Nr. 6.* Nanking, China. June 20, 1933. 23 s.
513. The League's verdict on the Sino-Japanese dispute. *Information Bulletin Nr. 5.* Nanking, China. Mai 20, 1933. 50 s.
514. The Sino-Japanese dispute from September 18, 1931 to February 22, 1932. *Information Bulletin Nr. 1.* Nanking, China. April 10, 1933. 69 s.
515. Thimme R. Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik 1918-1945. Sonderdruck aus: Ergänzungsband zu den Seien A bis E. / Roland Thimme, Peter Grupp, Martin Kröger, Isabella Magee. Bonn: Auswärtiges Amt, 1995. 596 s.
516. Views of the Chinese Government on the Lytton Report. *Information Bulletin Nr. 3.* Nanking, China. April 30, 1933.

III. МЕМУАРНА ЛІТЕРАТУРА

517. *Кикудзиро И.* Дипломатические комментарии. Пер. с англ. под. ред. и с предисл. А.А. Трояновского. М.: Госполитиздат, 1942. 236 с.
518. *Майский И.* Кто помог Гитлеру. (Из воспоминаний советского посла). М.: ИМО, 1962. 198 с.
519. *Максимычев И.* Дипломатия мира против дипломатии войны: Очерк сов.-герм. дипломат. отношений в 1933-1939 гг. М.: Междунар. отношения, 1981. 288 с.
520. *Того С.* Воспоминания японского дипломата. Москва: «Новина», 1996. 528 с.
521. Fröhling E. Die Tagebücher von Joseph Goebbels. Sämtliche Fragmente. Teil I: Aufzeichnungen 1924-1941, Band 2: 1.1.1931-31.12.1936. München, New York, London, Paris, 1987.

IV. ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ

522. 99,08 процентів голосів за аншлюсом // Діло (Львів). 1938. 12 квітня.
523. Австрію прилучено до Німеччини // Діло (Львів). 1938. 15 березня.
524. Английская печать о посредничестве Германии в японо-китайском конфликте // Известия. 1937. 12 ноября. № 263 (6425). С. 4.
525. Английская печать о японской политике // Известия. 1934. 15 августа. № 189 (5437). С. 2.
526. Англо-японская торговая война // Известия. 1934. 10 мая. № 108 (5356). С. 2.
527. Англо-японские переговоры // Известия. 1935. 9 августа. № 185 (5738). С. 1.
528. Антивоенные настроения в Японии // Известия. 1938. 11 мая. № 108 (6575). С. 4.
529. Антисоветская кампания врагов коллективной безопасности // Известия. 1936. 11 февраля. № 36 (5893). С. 6.
530. Антисоветские интриги Германии // Известия. 1936. 10 февраля. № 35 (5892). С. 4.
531. Антисоветские планы Японии и Германии // Известия. 1934. 13 мая. № 112 (5360). С. 2.
532. Антияпонское движение в Китае // Известия. 1936. 1 января. № 1 (5858). С. 1.
533. Антияпонское движение в Китае // Известия. 1936. 23 февраля. № 46 (5903). С. 4.
534. Антияпонское движение в Китае // Известия. 1936. 24 февраля. № 47 (5904). С. 6.
535. Араки оказывает давление на японский кабинет // Известия. 1933. 9 октября. № 248 (5179). С. 1.
536. Араки-Хаяси // Известия. 1934. 1 февраля. № 27 (5275). С. 4.
537. «Берлинер тагеблатт» о Дальневосточной политике Германии // Известия. 1934. 8 апреля. № 83 (5331). С. 2.

538. Беспокойство и претензии Японии // Известия. 1933. 5 мая. № 116 (5047). С. 1.
539. Борьба военно-фашистских клик в Японии // Известия. 1936. 28 февраля. № 50 (5907). С. 1.
540. Борьба военно-фашистских клик в Японии // Известия. 1936. 29 февраля. № 51 (5908). С. 1.
541. Борьба за власть в Японии // Известия. 1934. 23 мая. № 119 (5367). С. 1.
542. «Бритійський уряд пильно слідкуватиме за подіями в Австрії» // Діло (Львів). 1938. 4 березня.
543. Будущие военно-морские силы Германии // Известия. 1935. 21 июня. № 144 (5697). С. 2.
544. *Бухарцев Д.* Внутреннее затруднение германского фашизма // Известия. 1935. 22 июля. № 170 (5723). С. 1.
545. *Бухарцев Д.* Внутриполитическая борьба в Германии // Известия. 1935. 23 июля. № 171 (5724). С. 1.
546. *Бухарцев Д.* Внутриполитическая борьба в Германии // Известия. 1935. 26 июля. № 173 (5726). С. 1.
547. *Бухарцев Д.* Германо-итальянские переговоры // Известия. 1936. 21 октября. № 245 (6102). С. 2.
548. *Бухарцев Д.* Германские размышления по поводу Австрии // Известия. 1935. 11 октября. № 238 (5791). С. 2.
549. *Бухарцев Д.* Италия и Германия // Известия. 1936. 10 октября. № 236 (6093). С. 2.
550. *Бухарцев Д.* Как прошли германские «выборы» // Известия. 1936. 1 апреля. № 77 (5934). С. 2.
551. *Бухарцев Д.* На съезде германских фашистов // Известия. 1935. 16 сентября. № 217 (5770). С. 2.
552. Валютный кризис в Германии // Известия. 1934. 15 апреля. № 89 (5337). С. 2.

553. Внешнеполитическая декларация Японии // Известия. 1934. 24 января. № 20 (5268). С. 1.
554. Внешнеполитическая декларация Хирота // Известия. 1936. 24 января. № 20 (5877). С. 4.
555. Внешнеполитическая программа Хирота // Известия. 1933. 16 сентября. № 229 (5160). С. 1.
556. Внешняя политика Японии // Известия. 1935. 24 января. № 20 (5573). С. 8.
557. Внешняя политика Японии. Заявления японских внешнеполитических деятелей // Известия. 1934. 12 февраля. № 38 (5286). С. 6.
558. Внутренний заем Германии // Известия. 1935. 26 августа. № 199 (5752). С. 2.
559. Внушительная картина германских вооружений // Известия. 1934. 22 ноября. № 272 (5520). С. 2.
560. Военная пропаганда в Японии // Известия. 1935. 8 сентября. № 210 (5763). С. 2.
561. Военно-дипломатические совещания в Берлине // Известия. 1939. 22 апреля. № 94 (6864). С. 4.
562. Военные действия в Китае // Известия. 1937. 16 августа. № 191 (6353). С. 1.
563. Военные маневры в Германии // Известия. 1935. 3 сентября. № 206 (5759). С. 2.
564. Военные приготовления Германии // Известия. 1939. 21 апреля. № 93 (6863). С. 2.
565. *Вольский К.* Книга о германском фашизме // Известия. 1936. 13 января. № 11 (5868). С. 5.
566. Вооружение Германии вызывает всеобщее беспокойство // Известия. 1936. 27 августа. № 199 (6056). С. 1.
567. Вооружения Японии // Известия. 1933. 24 сентября. № 236 (5167).

- С. 1.
568. Вооруженная борьба японских военно-фашистских клик за власть. Убийство Окада, Сайто, Такахаси, Ватанабе и др. // Известия. 1936. 27 февраля. № 49 (5906). С. 1.
569. В Токио недовольны германскими поставками Китаю // Известия. 1938. 29 мая. № 123 (6590). С. 4.
570. Выборы в японский парламент // Известия. 1936. 22 февраля. № 45 (5902). С. 1.
571. Выборы в японский парламент // Известия. 1936. 23 февраля. № 46 (5903). С. 4.
572. Вызывающая позиция японской военщины // Известия. 1934. 20 апреля. № 93 (5341). С. 4.
573. Выступление министра иностранных дел Японии // Известия. 1939. 4 октября. № 230 (7000). С. 2.
574. Выступление редактора «Джапан таймс» за заключение пакта между Японией и СССР // Известия. 1933. 8 января. (№ 8/4939). С. 1.
575. Гаус Р. Всеобщая воинская повинность в Германии // Известия. 1935. 20 марта № 68 (5621). С. 2.
576. Германия вооружается // Известия. 1936. 26 августа. № 198 (6055). С. 4.
577. Германия и Япония // Известия. 1937. 21 марта. № 69 (6231). С. 3.
578. Германия объявила о выходе из Лиги Наций и Конференции по разоружению // Известия. 1933. 15 октября. № 253 (5184). С. 1.
579. Германо-итальянский военный союз // Известия. 1939. 9 мая. № 106 (6876). С. 4.
580. Германо-японская дружба // Известия. 1935. 11 февраля. № 37 (5590). С. 1.
581. Германо-японские переговоры // Известия. 1936. 3 января. № 2 (5859). С. 4.
582. Германо-японское сотрудничество // Известия. 1936. 8 апреля. № 83

- (5940). С. 1.
583. Германская газета оправдывает японские провокации // Известия. 1934. 1 сентября. № 205 (5453). С. 1.
584. Германские условия возвращения в Лигу Наций // Известия. 1934. 3 декабря. № 281 (5529). С. 4.
585. Декларация Японии в оценке мировой печати // Известия. 1934. 21 апреля. № 94 (5342). С. 2.
586. «Джапан кроникл» о японо-советских отношениях // Известия. 1935. 3 июля. № 154 (5707). С. 1.
587. Заявление фон-Нейрата // Известия. 1934. 3 декабря. № 281 (5529). С. 4.
588. Доклад Арита тайному совету о внешней политике Японии // Известия. 1936. 12 декабря. № 289 (6146). С. 2.
589. Домогательства японской военщины // Известия. 1934. 5 сентября. № 209 (5457). С. 1.
590. Ентузіязм // Діло (Львів). 1938. 16 квітня.
591. Жуков Е. Япония после отставки Хаяси // Известия. 1935. 15 октября. № 241 (5794). С. 2.
592. Заключение советско-германского договора о ненападении // Известия. 1939. 24 августа. № 196 (6966). С. 1.
593. Законопроект о «всеобщей мобилизации» в Японии // Известия. 1938. 18 февраля. № 41 (6508). С. 4.
594. Заявление Матцуока // Известия. 1933. 14 января. № 14 (4945). С. 1.
595. Заявление Хаяси // Известия. 1934. 27 апреля. № 99 (5347). С. 2.
596. Заявления Араки и Хаяси // Известия. 1934. 26 января. № 21 (5269). С. 1.
597. Иностранная печать о японо-германском договоре // Известия. 1936. 30 ноября. № 277 (6134). С. 4.
598. Итало-германская дипломатическая игра // Известия. 1936. 24 февраля. № 47 (5904). С. 6.

599. Итало-германское авиационное соглашение // Известия. 1939. 30 мая. № 124 (6894). С. 6.
600. Итало-германские отношения // Известия. 1936. 29 февраля. № 51 (5908). С. 2.
601. Итало-германские переговоры // Известия. 1938. 11 мая. № 108 (6575). С. 2.
602. Итало-германские переговоры // Известия. 1936. 23 октября. № 247 (6104). С. 1.
603. Итало-японское соглашение // Известия. 1936. 3 декабря. № 280 (6137). С. 4.
604. Итальянские бомбардировщики в японской армии // Известия. 1939. 23 мая. № 118 (6888). С. 4.
605. Итоги выборов в японский парламент // Известия. 1936. 24 февраля. № 47 (5904). С. 6.
606. Как живет японская работница // Известия. 1935. 8 марта. № 58 (5611). С. 2.
607. Китай відкличе свого посла з Японії // Свобода (Український дневник. Урядовий орган запомогової організації Український народний союз в Злучених Державах Америки). 1933. 9 січня. С. 1.
608. Китай готовий покинути Лігу Націй // Свобода (Український дневник. Урядовий орган запомогової організації Український народний союз в Злучених Державах Америки). 1933. 5 січня. С. 1.
609. Китай спішно готується до війни з Японією // Свобода (Український дневник. Урядовий орган запомогової організації Український народний союз в Злучених Державах Америки). 1933. 24 січня. С. 1.
610. Конференция лидеров японских партий // Известия. 1939. 4 декабря. № 280 (7050). С. 2.
611. Конференция Малой Антанты // Известия. 1935. 1 сентября. № 204 (5757). С. 4.
612. Конференция японских дипломатов в Париже // Известия. 1939. 8 января. № 6 (6776). С. 2.

613. Конференция японских послов в Европе // Известия. 1936. 17 июля. № 165 (6022). С. 1.
614. Кризис германской внешней торговли // Известия. 1934. 25 августа. № 199 (5447). С. 2.
615. Кризис японской экономики // Известия. 1933. 8 мая. № 118 (5049). С. 2.
616. Крупные злоупотребления в Японии. Отставка министра торговли и промышленности // Известия. 1934. 10 февраля. № 36 (5284). С. 4.
617. Ликвидация японского «парламентаризма» // Известия. 1935. 9 июля. № 159 (5712). С. 2.
618. Маневры германской дипломатии // Известия. 1934. 14 ноября. № 265 (5513). С. 2.
619. Мечтания фашистских хищников // Известия. 1936. 4 января. № 3 (5860). С. 1.
620. Militarizm в фашистской Германии // Известия. 1934. 11 ноября. № 263 (5511). С. 2.
621. Мир в Европі в руках чотирьох держав // Діло (Львів). 1938. 04 березня.
622. Може вибухнути формальна війна між Китаєм та Японією // Свобода (Український дневник. Урядовий орган запомогової організації Український народний союз в Злучених Державах Америки). 1933. 20 січня. С. 1.
623. Морские вооружения Японии // Известия. 1935. 21 июня. № 144 (5697). С. 2.
624. Морские вооружения САСШ и Японии // Известия. 1934. 3 января. № 3 (5251). С. 1.
625. Москва керує комуністичним рухом у Японії // Свобода (Український дневник. Урядовий орган запомогової організації Український народний союз в Злучених Державах Америки). 1933. 19 січня. С. 1.
626. На сессии японского парламента // Известия. 1937. 22 января. № 20

- (6182). С. 4.
627. Наступление фашизма и задачи коммунистического интернационала в борьбе за единый рабочий класс против фашизма // Известия. 1935. 6 августа. № 183 (5736). С. 2.
628. На шляху до порозуміння між Римом і Ватиканом // Діло (Львів). 1938. 30 березня.
629. «Ници-Ници» о политике Германии // Известия. 1935. 8 января. № 7 (5560). С. 2.
630. Новые агрессивные планы «оси Рим-Берлин» // Известия. 1939. 11 апреля. № 85 (6855). С. 2.
631. Новое заявление японского министерства иностранных дел // Известия. 1934. 26 апреля. № 98 (5346). С. 1.
632. Новое правительство в Японии // Известия. 1934. 6 июля. № 156 (5404). С. 6.
633. Новое правительство Японии // Известия. 1939. 6 января. № 5 (6775). С. 2.
634. Новый нажим военщины на правительство Сайто // Известия. 1934. 10 апреля. № 85 (5333). С. 2.
635. Новый план военного министерства Японии // Известия. 1936. 16 июля. № 164 (6021). С. 4.
636. Объединение двух японских партий // Известия. 1939. 11 февраля. № 34 (6804). С. 3.
637. От Веймерской к фашистской конституции // Известия. 1935. 20 июля. № 168 (5721). С. 2.
638. Отклики в Японии // Известия. 1934. 26 января. № 21 (5269). С. 1.
639. Отклики на отставку Араки. Размышления японской печати // Известия. 1934. 29 января. № 24 (5272). С. 4.
640. Отставка Араки // Известия. 1934. 24 января. № 20 (5268). С. 1.
641. Отставка Араки не означает изменения японской политики. Мнение европейской прессы // Известия. 1934. 26 января. № 21 (5269). С. 1.

642. Отставка японского военного министра // Известия. 1938. 28 мая. № 122 (6589). С. 4.
643. Отставка японского министра иностранных дел Уцида // Известия. 1933. 15 сентября. № 228 (5159). С. 1.
644. Официальное уведомление о выходе Германии из Лиги Наций // Известия. 1933. 22 октября. № 259 (5190). С. 1.
645. Параллелизм в действиях Германии и Японии // Известия. 1933. 17 октября. № 255 (5186). С. 1.
646. Перевооружение японской армии // Известия. 1934. 8 февраля. № 34 (5282). С. 4.
647. Перемены в составе японского правительства // Известия. 1938. 27 мая. № 121 (6588). С. 4.
648. Пленум Лиги Наций единогласно принял рекомендации комиссии 19-ти // Известия. 1933. 25 февраля. № 55 (4986). С. 1.
649. Подписание германо-итальянского договора о военно-политическом союзе // Известия. 1939. 23 мая. № 118 (6888). С. 4.
650. Политика Германии и Японии в отношении СССР // Известия. 1934. 14 мая. № 111 (5353). С. 2.
651. Политика правительства Коноэ // Известия. 1937. 8 июня. № 133 (6295). С. 2.
652. Положение в Японии // Известия. 1936. 1 марта. № 52 (5909). С. 1.
653. Положение в Японии // Известия. 1936. 3 марта. № 53 (5910). С. 1.
654. Положение в Японии // Известия. 1936. 5 марта. № 55 (5912). С. 1.
655. Положение кабинета Сайто // Известия. 1934. 3 апреля. № 79 (5327). С. 1.
656. Положение правительства Сайто // Известия. 1934. 22 марта. № 69 (5317). С. 1.
657. Положение японского кабинета // Известия. 1934. 16 февраля. № 43 (5291). С. 2.
658. Полпред СССР в США о международном положении // Известия.

1934. 4 апреля. № 80 (5328). С. 1.
659. После заключения германо-японского соглашения // Известия. 1936. 1 декабря. № 278 (6135). С. 6.
660. Последствия выхода Японии из Лиги Наций. Не выход из Лиги Наций, а разрыв // Известия. 1933. 30 марта. № 85 (5016). С. 2.
661. Правительственный кризис в Японии // Известия. 1939. 5 января. № 4 (6774). С. 2.
662. Правительственный кризис в Японии // Известия. 1937. 25 января. № 22 (6184). С. 1.
663. Правительство Хироита решило подать в отставку // Известия. 1937. 24 января. № 21 (6183). С. 1.
664. Предпосылки заключения Японией пактов о ненападении с СССР и Китаем // Известия. 1934. 12 апреля. № 87 (5335). С. 2.
665. Промова Гітлера // Діло (Львів). 1938. 22 лютого.
666. Пятилетний план японских вооружений // Известия. 1935. 30 июля. № 177 (5730). С. 1.
667. Размышления японских государственных деятелей // Известия. 1934. 2 января. № 2 (5250). С. 6.
668. Рим-Токио-Берлин // Известия. 1936. 10 декабря. № 287 (6144). С. 2.
669. Розмах III-ої Німеччини // Діло (Львів). 1938. 20 березня.
670. Ромм В. Печать США о японо-германской опасности // Известия. 1936. 5 февраля. № 31 (5888). С. 1.
671. Роспуск японской нижней палаты // Известия. 1936. 22 января. № 19 (5876). С. 4.
672. Росія хоче угоди з Японією // Свобода (Український дневник. Урядовий орган заповогової організації Український народний союз в Злучених Державах Америки). 1933. 5 січня. С. 1.
673. Садуль Ж. Италия и Германия // Известия. 1935. 20 ноября. № 269 (5822). С. 4.
674. Сайто о внешней политике Японии // Известия. 1933. 17 сентября. № 23 (5161). С. 1.

675. Слияние фашистских организаций в Японии // Известия. 1934. 8 февраля. № 34 (5282). С. 4.
676. Сообщение о ратификации японо-германского соглашения // Известия. 1936. 22 ноября. № 270 (6127). С. 2.
677. Состав кабинета Коноэ // Известия. 1937. 5 июня. № 131 (6293). С. 2.
678. Состав Кабинета Хироги // Известия. 1936. 10 марта. № 59 (5916). С. 2.
679. Сотки тисяч китайців тікають перед японською навалою. Китай домагається від Японії звільнення міста Шангайквану // Свобода (Український дневник. Урядовий орган запомогової організації Український народний союз в Злучених Державах Америки). 1933. 9 січня 1933. С. 1.
680. Специальный номер «Джапан таймс» о советско-японских отношениях // Известия. 1934. 1 января. № 1 (5249). С. 1.
681. Срочный созыв германского Рейхстага // Известия. 1933. 14 мая. № 123 (5054). С. 1.
682. СССР и Лига Наций. Соображения Зауэрвейна // Известия. 1934. 16 января. № 14 (5262). С. 1.
683. Строительство германского военно-морского флота // Известия. 1935. 10 июня. № 160 (5713). С. 1.
684. США против двустороннего пакта с Японией // Известия. 1934. 10 апреля. № 85 (5333). С. 2.
685. «Таймс» о милитарских планах Японии // Известия. 1936. 20 июля. № 167 (6024). С. 1.
686. Требования японской военщины // Известия. 1939. 6 января. № 5 (6775). С. 2.
687. Требования японской фашистской организации // Известия. 1934. 18 апреля. № 92 (5340). С. 2.
688. Трухачевский М. Военные планы нынешней Германии // Известия. 1935. 1 апреля. № 78 (5631). С. 2.
689. Усиление активности реакционно-фашистских организаций в

- Японии // Известия. 1936. 3 декабря. № 280 (6137). С. 4.
690. Уступки женеvских дипломатов Японии // Известия. 1933. 15 января. № 15 (4946). С. 1.
691. Фашизация японской прессы // Известия. 1935. 21 февраля. № 46 (5599). С. 2.
692. Фашистская биография Клаузевица // Известия. 1934. 2 октября. № 231 (5479). С. 2.
693. Хирота о признании Германией Манчжоу Го // Известия. 1938. 5 февраля. № 30 (6497). С. 2.
694. Хозяйство Японии накануне испытания // Известия. 1936. 10 февраля. № 35 (5892). С. 4.
695. Хозяйничанье японцев в Манчжурии // Известия. 1934. 15 августа. № 189 (5437). С. 2.
696. Юридические последствия германского шага // Известия. 1933. 23 октября. № 260 (5191). С. 1.
697. Япония. Вооружения за счет культуры // Известия. 1934. 22 ноября. № 272 (5520). С. 2.
698. Японія збільшує свої сили в Маньчжурії // Свобода (Український дневник. Урядовий орган заповогої організації Український народний союз в Злучених Державах Америки). 1933. 24 січня. С. 1.
699. Японія ігнорує заяву Рузвельта // Свобода (Український дневник. Урядовий орган заповогої організації Український народний союз в Злучених Державах Америки). 1933. 19 січня. С. 1.
700. Япония и война в Европе // Известия. 1939. 8 сентября. № 208 (6978). С. 2.
701. Япония и выход Германии из Лиги Наций // Известия. 1933. 17 октября. № 255 (5186). С. 1.
702. Япония и Германия // Известия. 1935. 23 июня. № 146 (5699). С. 2.
703. Япония и Китай // Известия. 1937. 9 августа. № 185 (6347). С. 2.
704. Япония и Лига Наций в прошлом // Известия. 1933. 17 марта. № 74

- (5005). С. 2.
705. Япония и морские вооружения // Известия. 1935. 26 августа. № 199 (5752). С. 2.
706. Япония назначает дипломатических представителей в доминионы // Известия. 1934. 10 апреля. № 85 (5333). С. 2.
707. Японія не дає відповіді Лізі Націй // Свобода (Український дневник. Урядовий орган запомогової організації Український народний союз в Злучених Державах Америки). 1933. 19 січня. С. 1.
708. Японія не має амбасадора у Москві. - Японія ігнорує Лігу Націй. - На попитання прем'єра Чемберлена // Діло (Львів). 1938. 23 вересня.
709. Японія не прийме пропозицій Ліги Націй // Свобода (Український дневник. Урядовий орган запомогової організації Український народний союз в Злучених Державах Америки). 1933. 20 січня. С. 1.
710. Япония обвиняет САСШ и Германию в нарушении пакта Келлога. Японское правительство намерено «пробудить в САСШ сознание международной морали» // Известия. 1933. 17 января. № 17 (4948). С. 1.
711. Японія переговорює з представниками Франції, Англії та Злучених Держав // Діло (Львів). 1939. 1 квітня.
712. Японія пічне захоплення провінції Джегол // Свобода (Український дневник. Урядовий орган запомогової організації Український народний союз в Злучених Державах Америки). 1933. 5 січня. С. 1.
713. Япония покупает в Германии дирижабли // Известия. 1934. 26 октября. № 251 (5499). С. 2.
714. Япония снова угрожает выходом из Лиги Наций // Известия. 1933. 17 марта. № 74 (5005). С. 2.
715. Японо-американские отношения // Известия. 1934. 1 апреля. № 77 (5325). С. 1.
716. Японо-американские отношения // Известия. 1934. 2 апреля. № 78 (5326). С. 2.

717. Японо-германская дружба // Известия. 1935. 21 октября. № 246 (5799). С. 2.
718. Японо-германская радиоперекличка // Известия. 1933. 16 ноября. № 279 (5210). С. 1.
719. Японо-германские отношения // Известия. 1937. № 197 (6967). С. 2.
720. Японо-германские переговоры // Известия. 1937. 5 декабря. № 282 (6444). С. 4.
721. Японо-германский заговор против мира // Известия. 1936. 21 ноября. № 269 (6126). С. 1.
722. Японо-германское тайное соглашение // Известия. 1936. 16 апреля. № 90 (5947). С. 1.
723. Японо-китайский конфликт и Лига Наций // Известия. 1933. 14 января. № 14 (4945). С. 1.
724. Японо-китайское соглашение в действии // Известия. 1937. 23 августа. № 197 (6359). С. 2.
725. Японський генерал загрожує Китаєві війною // Свобода (Український дневник. Урядовий орган запомогової організації Український народний союз в Злучених Державах Америки). 1933. 19 січня. С. 1.
726. Японская агрессия в Китае // Известия. 1937. 10 августа. № 186 (6348). С. 2.
727. Японская военщина поддерживает Угаки // Известия. 1938. 29 мая. № 123 (6590). С. 4.
728. Японская печать о японо-германском военном союзе // Известия. 1936. 29 ноября. № 276 (6133). С. 5.
729. Японская печать о японо-германском соглашении // Известия. 1936. 2 декабря. № 279 (6136). С. 4.
730. Японская печать о японо-советских отношениях // Известия. 1936. 27 августа. № 199 (6056). С. 1.
731. Японская экспансия в Китае // Известия. 1936. 1 апреля. № 77 (5934). С. 2.

732. Японская экспансия в Северном Китае // Известия. 1935. 9 августа. № 185 (5738). С. 1.
733. Японские военные заказы в Германии // Известия. 1937. 8 декабря. № 284 (6446). С. 4.
734. Японские военные представители в Германии // Известия. 1939. 22 сентября. № 220 (6990). С. 2.
735. Японские газеты о советско-японских отношениях // Известия. 1936. 14 апреля. № 88 (5945). С. 1.
736. Японские обещания Берлину и Риму // Известия. 1937. 11 ноября. № 262 (6424). С. 4.
737. Японские офицеры в Берлине // Известия. 1934. 8 мая. № 106 (5354). С. 2.
738. Японці закріплюються в районі Шангайквану // Свобода (Український дневник. Урядовий орган запомогової організації Український народний союз в Злучених Державах Америки). 1933. 11 січня. С. 1.
739. Das Heroische Theater Japans // Völkischer Beobachter. 1934. 20 Dezember. Nr. 354. S. 5.
740. Der japanische Botschaft // Völkischer Beobachter. 1933. 5./6. März. Nr. 64/65. S. 5.
741. Der Plan für die Mobilisierung des japanischen Volkes // Völkischer Beobachter. 1934. 4 Dezember. Nr. 338. S. 3.
742. Deutsch-japanischer Studentenaustausch // Völkischer Beobachter. 1934. 2./3. September. Nr. 245/246. S. 13.
743. Die Kündigung des Maßhinktoner Betrages durch Japan // Völkischer Beobachter. 1934. 4 Dezember. Nr. 338. S. 4.
744. Eine japanische Protestnote an China // Völkischer Beobachter. 1934. 2./3. September. Nr. 245/246. S. 6.
745. Erdbebenland Japan // Völkischer Beobachter. 1933. 4. November. Nr. 308. S. 7.
746. Japan bekommt Berufs Böger // Völkischer Beobachter. 1934.

6 Dezember. Nr. 340. S. 20.

747. Japan profitiert gegen amerikanische Ausweisungen // Völkischer Beobachter. 1934. 4. September. Nr. 247. S. 12.
748. Japanischer Delegierter bereist Europa // Völkischer Beobachter. 1933. 29 Juli. Nr. 210. S. 5.

V. ЛІТЕРАТУРА:

Монографії, посібники та статті

749. *Аветян А.* Германский империализм на Ближнем Востоке. Колониальная политика германського імперіалізму і миссія Лимана фон-Сандерса. Под ред. А.Л. Нарочницкого. М: «Международные отношения», 1966. 152 с.
750. *Аврамов К.П.* Это не повторится. Из истории захвата Австрии гитлеровской Германией в 1938 г. М.: Соцэкгиз, 1961. 138 с.
751. *Александров В.В.* Новейшая история. 1918-1939. Курс лекцій (для ист. фак.). М.: «Высшая школа», 1972. 584 с.
752. *Арон Р.* Мир і війна між націями / Пер. з фр. Віктор Шовкун, Зоя Борисюк та Григорій Філіпчук. К.: МП «Юніверс», 2000. 688 с.
753. *Безыменский Л.А.* Германские генералы – с Гитлером и без него. 2-е, переработ. и доп. изд. М.: «Мысль», 1964. 533 с.
754. *Безыменский Л.А.* Разгаданные загадки Третьего Рейха: Книга не только о прошлом, 1933-1941. 2-е изд., доп. М.: Изд-во АПН, 1984. 366 с.
755. *Белоусова З.С.* Франция и европейская безопасность 1929-1939. М.: «Наука», 1976. 418 с.
756. *Бечка Й., Вайдман Д., Визимирская Б.* Внешняя политика стран Азии. Отв. ред. Г.П. Колыхалова, А.И. Петров. М.: Международные отношения, 1983. 285 с.
757. *Білоконь А.О.* Background of the Anti-Comintern Pact. «Південна Україна в міжнародних відносинах: історія та сучасність». Збірник матеріалів VII Всеукраїнської науково-практичної конференції

- студентів і молодих вчених (до 10-ї річниці кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики), м. Миколаїв, 18 жовтня 2013 р. Миколаїв, 2013. С. 14-19.
758. Білоконь А.О. Дипломатичне представництво Німеччини в Японії під керівництвом Герберта фон Дірксена (1933-1938 рр.) *«Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць»*. / Гол. ред. В.М. Вашкевич. К.: ВІР УАН, 2013. Вип. 78 (№ 11). С. 396-399.
759. Білоконь А.О. Німецький націонал-соціалізм та його періодизація. *European philosophical and historical discourse*. 2018. Volume 4. Issue 3. P. 21-27.
760. Білоконь А.О. Німецько-японські відносини в радянській історіографії. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції студентів і аспірантів *«Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень. Секція «Історія. політологія»*. м. Луцьк, 14-15 травня 2012 р. Луцьк, 2012. С. 13-15.
761. Білоконь А.О. Німецько-японські відносини напередодні Другої світової війни (1933-1939 рр.). *«Актуальні проблеми зовнішньої політики України»*. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених, присвяченої 20-й річниці незалежності України. м. Чернівці. 4-5 листопада 2011 р. Т. 1. Чернівці, 2011. С. 36-38.
762. Білоконь А.О. Позиція СРСР щодо німецько-японського зближення другої половини 30-х рр. XX ст. Матеріали V Регіональної науково-практичної конференції студентів та молодих учених *«Південна Україна в міжнародних відносинах: історія та сучасність»*. м. Миколаїв. 16 березня 2012 р. Миколаїв, 2012. С. 3-6.
763. Білоконь А.О. Політичний архів зовнішньополітичного відомства Німеччини про німецько-японські відносини 30-х рр. XX століття. *«Гілея: науковий вісник»*. 2015. Вип. 100. С. 36-39.
764. Білоконь А.О. Посольство Німеччини в Японії під керівництвом

- Герберта фон Дірксена (1933-1938 рр.). Міжнародна науково-практична конференція «Ольвійський форум – 2013: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі». Конференція форуму «Політичні трансформації в перехідних суспільствах: світ і Україна»: тези. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. Т. 4. С. 94-96.
765. Білоконь А.О. Радянська преса як джерело з дослідження німецько-японських відносин напередодні Другої світової війни (на матеріалах газети «Известия»). *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського*. Вип. 3.34: Історичні науки. Миколаїв: Вид-во МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2013. С. 263-271.
766. Білоконь А.О. Становлення дипломатичних відносин між Німеччиною та Японією 1933-1936. *Архасівські читання*. Матеріали II міжнародної науково-практичної конференції. м. Миколаїв. 27-28 квітня 2012 р. Миколаїв, 2012. С. 110-111.
767. Білоконь А.О. Становлення німецько-японських відносин 1933-1936 рр. *Наукові праці: Науково-методичний журнал*. Т. 198. Вип. 186: Історія. Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2012. С. 28-31.
768. Білоконь А.О. Щоденники Йозефа Геббельса про німецько-японську угоду 1936 року. *Історичний архів*. Наукові студії: Зб. наук. пр. Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. Вип. 14. С. 153-157.
769. Бобилєва С.Й. Історія Німеччини з давніх часів до 1945 року: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Д: Дніпропетр. нац. ун-т., 2003. 526 с.
770. Бобилєва С.Й. Питання німецької історії: зб. наук. пр. Д.: РВВ ДНУ, 2016. 372 с.
771. Болдырев Г.И. Японские милитаристы провоцируют войну. М.: Гос. изд. полит. лит-ры. Ф-ка книги «Кр. пролетарий», 1938. 64 с.

772. *Борисов А.* Японо-Германское соглашение. Очаг войны на Востоке. М.: Соцекгиз, 1937. 101 с.
773. *Бросцат М.* Держава Гітлера: створення і розвиток внутрішньої структури Третього рейху. М.: Наука, 2009. 384 с.
774. *Бухгайд Г., Неподаев Ю.* Абвер – щит и меч III рейха: Немецкая военная разведка 1918-1944 (пер. с нем). М.: Яуза: Эксмо, 2005. 416 с.
775. *Смирнов В.Н.* Идеология и практика нацизма в годы Второй мировой войны: монография. Х.: Майдан, 2009. 240 с.
776. *Гаек И.* Мюнхен. М.: Соцэкгиз, 1960. 226 с.
777. *Газін В.* Економіка і зовнішня політика Веймарської республіки (1925-1933): східноєвропейські аспекти. Кам'янець-Подільський, 1994. 183 с.
778. *Гольдберг Д.И.* Внешняя политика Японии (Сентябрь 1939 – декабрь 1941 г.). М.: Изд. вост. лит. 1959. 303 с.
779. *Гольдберг Д.И.* Внешняя политика Японии в 1941-1945 гг. М.: Соцэкгиз, 1962. 384 с.
780. *Горохов В.Н.* История международных отношений. 1918-1939: курс лекций: Учеб. пособие для студ. вузов, обучающихся по спец. 020700 «История» М.: Издательство Московского университета. 2004. 286 с.
781. *Дашичев В.И.* Стратегия Гитлера. Путь к катастрофе. 1933-1945: Исторические очерки, документы и материалы: в 4 т. / РАН. Институт международных экономических и политических исследований. М.: Наука, 2005. 126 с.
782. *Дорпален А., Игоревский Л.А.* Германия на заре фашизма (пер. с англ.). М.: Центрполиграф, 2008. 478 с.
783. *Ермакова А.М., Мещеряков А.Н.* «Нихон Секи». Анналы Японии: в 2 т. / (пер. с старояпонского). СПб.: Гиперион, 1997. 432 с.
784. *Жуков Е.М.* Япония 1940-1950 годов. Лекции. М., 1951. 36 с.

785. Жуков Е., Розен А. Япония: Сборник статей. М.: Соцэкгиз, 1934. 416 с.
786. Жуков Е.М. Японо-германские отношения во Второй мировой войне: Стенограмма публичной лекции, прочитанной 9 декабря 1943 г. В Колонном зале Дома Союзов в г. Москве / Лекционное бюро при Комитете по делам высшей школы при СНК СССР. М., 1944. 20 с.
787. Зайцев Е. Б., Тамгинский И.И. Япония: снова путь милитаризма. М.: Мысль, 1985. 181 с.
788. Земсков И.Н. Новые документы из истории Мюнхена. М.: Госполитиздат, 1958. 160 с.
789. Зимонин В.П. Почему Япония в ходе Второй мировой войны не желала безоглядно следовать курсом фашистской Германии // Военно-исторический журнал. 2014. № 7. С. 19-23.
790. Зимонин В.П. Японский фактор в советской и мировой политике кануна и начала Второй мировой войны // Новая и новейшая история. 2005. № 2. С. 60-75.
791. Зубок Л.И. Новейшая история (1924-1939): стеногр. лекций, прочит. в Высш. Парт. Шк. при ЦК ВКП(б). М., 1946. 503 с.
792. Кан А. Заговор против мира. Пер с англ. В.В. Исакович. Предисл. и ред. Д.С. Карева. М.: Изд. иностр. лит., 1961. 264 с.
793. Киёси И., Синдзабуро О., Сёси С. История современной Японии. Сокр. пер. с яп.: В. Гривнина, А. Немзера, Б. Раскина; Ред. и вступ. Статья А. Варшавского. М.: Иностран. лит-ра., 1955. 809 с.
794. Клавинг В. В. Япония в войне 1931-1945. СПб.: Ольга, 2000. 351 с.
795. Княжинский В.Б. Провал планов «объединения Европы». Очерк истории империалистических попыток антисоветского «Объединения Европы» между Первой и Второй мировыми войнами. М.: Госполитиздат, 1958. 212 с.
796. Козырев В.А. Антияпонская война и китайское общество (1937-1945 годы) // Новая и новейшая история. 2008. № 1. С. 62-67.

797. *Косик В.* Україна і Німеччина у Другій світовій війні. Пер. з фр. Р. Осадчука. Львів: Просвіта, 1993. 660 с.
798. *Кошкин А.А.* Крах стратегии «спелой хурмы»: Военная политика Японии в отношении СССР 1931-1945 гг. М.: Мысль, 1989. 272 с.
799. *Кошкин А.А.* На пути к большой войне // Азия и Африка сегодня. 2002. № 1. С. 62-67.
800. *Кошкин А.А.* На пути к большой войне // Азия и Африка сегодня. 2001. № 12. С. 45-50.
801. *Кошкин А.А.* На пути к большой войне // Азия и Африка сегодня. 2001. № 11. С. 41-47.
802. *Кутаков Л.Н.* Внешняя политика и дипломатия Японии. М.: «Международные отношения», 1964. 536 с.
803. *Кутаков Л.Н.* Очерки новейшей истории Японии. 1918-1963. Пособие для учителя. М.: «Просвещение», 1965. 295 с.
804. *Лемин И.М.* Блок агрессоров. М.: ГИЗ полит. лит-ры. 1938. 94 с.
805. *Лемин И.М.* Пропаганда войны в Японии и Германии. Минск.: Изд-во Белорусс. воен. окр., 1934. 170 с.
806. *Лемин И.М.* Фашистская Германия очаг войны. М.: Соцэкгиз, 1936. 48 с.
807. *Матвеев В.А.* Мюнхен не повторится! М.: «Международные отношения», 1970. 93 с.
808. *Мельников Ю.М.* США и гитлеровская Германия. 1933-1939 гг. М.: Госполитиздат, 1959. 352 с.
809. *Митчем С.В., Мюллер Дж.* Командиры «Третьего рейха». Смоленск: Русич, 1997. 477 с.
810. *Молодяков В.Э.* Сиратори Тосиро. Новое пробуждение Японии. Политические комментарии. 1933-1945. М.: Аиро-XXI, 2008. 160 с.
811. *Непомнящий Н.* Военные загадки Третьего рейха. М.: Вече, 2002. 464 с.
812. *Орлова М.И.* Германия 1918-1939 годов. Лекции по курсу. М.: Изд-

- во Моск. ун-та., 1973. 124 с.
813. *Павлов Н.В.* Внешняя политика третьего рейха (1933-1945) // MGIMO.ru. 2012. Январь. URL: www.mgimo.ru/study/faculty/mo/keuroam/docs/210929
814. *Панов М.* Японская дипломатическая служба. М.: Международные отношения, 1988. 184 с.
815. *Пронь С.В.* Європа і сталінська дипломатія 1935-1941 років: монографія. Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили, 2011. 97 с.
816. *Пронь С.В.* Історія Японії (від реставрації Мейдзі до сучасності: 1868-2009 рр.): навч. посіб. Миколаїв: ЧДУ ім. П. Могили, 2010. 560 с.
817. *Пронь С.В.* Міжнародні відносини та зовнішня політика, 1914-1991 рр.: навч. посіб. Миколаїв, 2009. 140 с.
818. *Пронь С.В., Пронь Т.М., Циватий В.Г.* Міжнародні відносини та зовнішня політика: системна історія 1914-2014 років: навч. посіб. Вид. 2-ге, допов. і переробл. Миколаїв: Іліон, 2014. 243 с.
819. *Прозектор Д.М.* Оруженосцы третьего рейха. Германский милитаризм. 1919-1939 гг. М.: Воениздат, 1971. 197 с.
820. *Размеров В.В.* Экономическая подготовка гитлеровской агрессии. (1933-1935 гг.). М.: Изд. ИМО, 1958. 172 с.
821. *Рахманова И.П., Израилович Е.А., Попов Н.* Изучение темы «Зарубежные страны в 1924-1939 гг.» в курсе новейшей истории. М.: Акад. пед. наук РСФСР, 1962. 238 с.
822. *Розанов Г.Л.* Германия под властью фашизма (1933-1939 гг.). М.: Международные отношения, 1964. 518 с.
823. *Розанов Г.Л.* Очерки внешней истории Германии. Пособие для учителей. М.: Учпедгиз., 1959. 208 с.
824. *Севостьянов Г.Н.* Политика великих держав на Дальнем Востоке накануне Второй Мировой Войны. М.: Изд-во социально-экон. лит-ры, 1961. 557 с.

825. *Смирнов В.Н.* Идеология и практика нацизма в годы Второй мировой войны: монография. Х.: Майдан, 2009. 240 с.
826. *Сырицын И.М.* Борьба японских трудящихся против войны и фашизма. (1935-1937). М.: Изд. вост. лит., 1960. 106 с.
827. *Танин О., Иоган Е.* Военно-фашистское движение в Японии. М.: Партиздат, 1933. 256 с.
828. *Ушаков В.Б.* Внешняя политика Германии в период Веймерской Республики. М.: Изд. ИМЛЮ, 1958. 156 с.
829. *Чкнаверова А.А.* К истории русско-японских отношений. М.: Компания «Спутник», 2000. 183 с.
830. *Шпенглер О., Вершинин С.Е.* Годы решений. Германия и всемирно-историческое развитие (пер. с англ.). Екатеринбург: У-Фактория. 2007. 223 с.
831. *Эйдус Х.* Япония от Первой до Второй мировой войны. Л.: Госполитиздат, тип. «Печатный двор», 1946. 247 с.
832. *Ямпольский В.* Двойная «дипломатия» японских спецслужб в годы Второй мировой войны // Военно-исторический журнал. 2006. № 3. С. 16-20.
833. *A Health Insurance Program for Japan // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council).* 1938. Jun. 1. Vol. 7. No. 11. p. 132.
834. *A Japan – U. S. Trade Agreement? // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council).* 1936. Oct. 8. Vol. 5. No. 20. p. 219.
835. *Anti-Japanese Campaigns as a Boomerang // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council).* 1936. Jan. 29. Vol. 5. No. 3. pp. 28-29.
836. *Automobile Sales in Japan Increasing Rapidly // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council).* 1935. Apr. 10. Vol. 4. No. 7. pp. 53-54.

837. *Back Matter // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1934. Jan. 12. Vol. 3. No. 1.
838. *Back Matter // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1934. Mar. 10. Vol. 3. No. 5.
839. *Bajohr F., Strupp Ch. Fremde Blicke auf das „Dritte Reich“. Berichte ausländischer Diplomaten über Herrschaft und Gesellschaft in Deutschland 1933-1945.* Göttingen: Wallstein Verlag, 2011. 600 s.
840. *Barber A. Germany as a Competitor in Far Eastern Markets // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. May 8. Vol. 4. No. 9. pp. 65-69.
841. *Barnes K. Japanese Government Given Blank Check // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1938. Apr. 6. Vol. 7. No. 7. pp. 79-81.
842. *Barnes K. Japanese-Soviet Friction // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. Sept. 25. Vol. 4. No. 19. pp. 148-152.
843. *Barnhart M.A. Japan prepares for total war. The Search for Economic Security, 1919-1941.* Ithaca and London: Cornell University Press, 1987. 290 p.
844. *Becker B. Japan an der Spree / Bert Becker mit einem Beitrag von Oke Maas.* Berlin: Verwaltungsdruckerei Berlin, 1996. 96 s.
845. *Behring R. Demokratische Außenpolitik für Deutschland. Die außenpolitischen Vorstellungen deutscher Sozialdemokraten im Exil; 1933-1945.* Düsseldorf: Droste-Verlag, 1999. 674 s.
846. *Ben-Canaan D., Grüner F., Pröhl I. The Transcultural Past of Northeast China.* Springer International Publishing Switzerland, 2014. 238 p.
847. *Berger P.L., Luckmann T. Die gesellschaftliche Konstruktion der Wirklichkeit: Eine Theorie der Wissenssoziologie.* Frankfurt a. M.: Fischer, 1980.
848. *Bernd M. Deutschland und Japan im Zweiten Weltkrieg. Vom Angriff auf*

- Pearl Harbour bis zur deutschen Kapitulation. Frankfurt, 1969. 87 s.
849. *Best A.* Imperial Japan and the World, 1931-1945. Volume II. Foreign Policy and Diplomacy. London and New York: Routledge Taylor and Francis Group, 2011. .
850. *Best A.* Imperial Japan and the World, 1931-1945. Volume III. Economics and Finance. London and New York: Routledge Taylor and Francis Group, 2011. 380 p.
851. *Best A.* Imperial Japan and the World, 1931-1945. Volume IV. Social, Cultural and Intellectual Factors. London and New York: Routledge Taylor and Francis Group, 2011. 404 p.
852. *Bilokon A.* German-Japanese relations and the League of Nations // *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Science, II (3)*. Issue 18. Budapest, 2014. pp. 23-26.
853. *Bilokon A.* Japan und die Österreich-Deutschen Beziehungen vor dem Anschluss Österreichs an das Deutsche Reich // *Europäische Wissenschaft Abgeben. Sektion 1. Geschichte und Archäologie*. Wien, 2014. № 1. S. 3-9.
854. *Bloch C.* Das Dritte Reich und die Welt: die deutsche Außenpolitik 1933-1945/ Charles Bloch. Aus dem Französischen übertragen von Wolfgang Kaiser. Deutsche Ausgabe hrsg. Von Hans-Adolf Jacobsen und Klaus-Jürgen Müller. Mit einem Vorwort von Hans-Adolf Jacobsen. Wien: Schöningh, 1993. 445 s.
855. *Bloch K.* Britain Recognizes Japanese Control of Chinese Customs // *Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1938. Jun. 1. Vol. 7. No. 1. pp. 130-131.
856. *Boody E.* Japanese Economic Policy and the Standard of Living // *Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1938. Jan. 19. Vol. 7. No. 2. pp. 13-20.
857. *Boody E.* Manchoukuo, The Key to Japan's Foreign Exchange Problem // *Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council).

1937. May 12. Vol. 6. No. 10. pp. 107-112.
858. *Boody E.* Politics and the Yen // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1937. May 26. Vol. 6. No. 11. pp. 117-122.
859. *Brecht I., Kolo E., Ruffmann K.-H.* Deutschland im Spannungsfeld der Weltpolitik. Vom Ende des Ersten bis zum Ende Zweiten Weltkrieges: Arbeitsmaterialien für den Geschichtsunterricht in der Kollegstufe. München: Oldenbourg, 1982. 139 s.
860. *Butow R.J.C.* Tojo and the Coming of the War. Stanford, California: Stanford University Press, 1961. 584 p.
861. *Causton E.E.N.* Militarism and Foreign Policy in Japan. London and New York: Routledge Taylor and Francis Group, 2011. Vol. 28. 207 p.
862. *China's Foreign Trade in 1936* // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1937. Mar. 17. Vol. 6. No. 6. pp. 69-70.
863. *Closer Rapprochement between Japan and Siam* // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. May 8. Vol. 4. No. 9. p. 72.
864. *Cohen L., Manion L., Morrison K.* Research methods in education. London: Routledge, 2018. 916 s.
865. *Competition in Far Eastern Steel Market* // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1936. Jul. 1. Vol. 5. No. 14. pp. 146-147.
866. *Conrad S.* Die Iwakura Mission und der Beginn einer gemeinsamen deutsch-japanischen Geschichte // *Ajia jihô* 360. 2000. S. 14-19.
867. *Conrad S.* Erinnerungspolitik in Japan, 1945-2001. Zur Einführung. // *Periplus. Jahrbuch für außereuropäische Geschichte* 11. 2001. S. 1-11.
868. *Conrad S.* World History, Japanese Style. Reading the Japanese Past Through a European Lense // *Storia della Storiografia* 35. 1999. pp. 97-112.
869. *Control Measures for Japan's Rayon Industry* // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1936. August 26.

- Vol. 5. No. 18. pp. 194-195.
870. *Controlled Inflation in Japan // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. Feb. 27. Vol. 4. No. 4. pp. 25-30.
871. *Conze E., Frei N., Hayes P., Zimmermann M.* Das Amt und die Vergangenheit. Deutsche Diplomaten im Dritten Reich und in der Bundesrepublik. München: Karl Blessing Verlag, 2010. 879 s.
872. *Cropley A.J.* Qualitative Forschungsmethoden: eine praxisnahe Einführung. Magdeburg: Klotz, 2011. 262 s.
873. *Decline of Sakhalin Oil Shipments to Japan // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. Dec. 18. Vol. 4. No. 25. pp. 208-209.
874. *Depreciation of the Yen: Effect on Japan's Foreign Trade // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1933. Jun. 22. Vol. 2. No. 12. pp. 1-4.
875. *Drechsler K.* Deutschland-China-Japan 1933-1939: das Dilemma der deutschen Fernostpolitik. Berlin: Akad.-Verl., 1964. 180 s.
876. *Dutch-Japanese Negotiations Resumed // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. Aug. 14. Vol. 4. No. 16. pp. 129-130.
877. *Duus P., Mayers R., Peattie M.R.* The Japanese Wartime Empire, 1931-1945. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1996. 374 p.
878. *Economic Preparedness in China and Japan* (by the Staff of the American Council) // *Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1937. Oct. 20. Vol. 6, No. 21. pp. 235-246.
879. *Effects on Japan of Depreciation of the Yen // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1933. Jun. 8. Vol. 2, No. 11. pp. 1-4.
880. *Ehmcke F., Pantzer P.* Gelebte Zeitgeschichte: Alltag von Deutschen in Japan 1923-1947. München: Indicum, 2000. 292 p.
881. *Elchibegoff I.* Special Report on the Far Eastern Timber Trade // *Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1938.

- Apr. 20. Vol. 7. No. 8. pp. 92-98.
882. *Electric Power Nationalized in Japan // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1938. Jun. 15. Vol. 7. No. 12. pp. 139-140.
883. *Expansion of the Motion Picture Industry in Japan // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1936. Aug. 26. Vol. 5. No. 18. pp. 197-198.
884. *Fai T.P.* Ausgewählte Reden des Marschalls Chiang Kaishek. Heidelberg-Berlin: Kurt Vowinckel Verlag GmbH, 1936. 106 s.
885. *Farley M.S.* Japan as a Consumer of American Cotton // *Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. Jul. 3. Vol. 4. No. 13. pp. 97-101.
886. *Farley M.S.* Japan Moves Toward Wartime Economy // *Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1937. Aug. 4. Vol. 6. No. 16. pp. 183-185.
887. *Farley M.S.* Japan's Unsolved Tenancy Problem // *Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1937. Jul. 7. Vol. 6, No. 14. pp. 153-159.
888. *Farley M.S.* Pygmy Factories – The Backbone of Japanese Industry // *Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1937. Jan. 6. Vol. 6. No. 1. pp. 1-7.
889. *Farley M.S.* The Current Boom in the Japanese Steel Industry // *Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. Jan. 30. Vol. 4. No. 2. pp. 9-13.
890. *Farley M.S.* War and the Japanese Budget // *Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1938. Apr. 20. Vol. 7. No. 8. pp. 85-89.
891. *Farm Debts and Farm Population in Japan // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1936. Jun. 3. Vol. 5. No. 12. p. 12.
892. *Federal Judge Bans Incandescent Lamps from Japan // Far Eastern*

- Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. Jun. 19. Vol. 4. No. 12. pp. 95-96.
893. *Ferne Gefährten – 150 Jahre deutsch-japanischen Beziehungen/* Herausgeben von der Curt-Engelhorn-Stiftung für die Reiss-Engelhorn-Museen und dem Verband der Deutsch-Japanischen Gesellschaften. Mannheim, 2011. 324 s.
894. *Fertilizer Control Strengthened in Japan // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1938. Feb. 16. Vol. 7. No. 4. pp. 44-45.
895. *Field F.V. The Recent Anti-Communist Campaign in China // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. August 14. Vol. 4. No. 16. pp. 123-129.
896. *Fisher G.M. The Landlord-Peasant Struggle in Japan // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1937. Sep. 1. Vol. 6. No. 18. pp. 201-206.
897. *Forging of Far Eastern Links in World Airways // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1936. Oct. 8. Vol. 5. No. 20. pp. 219-220.
898. *Foreign Oil Companies in Japan Face Impasse // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1936. Mar. 12. Vol. 5. No. 6. pp. 61-62.
899. *Fox J.P. Germany and the Far Eastern Crisis 1931-1938. A Study in Diplomacy and Ideology.* Oxford: Clarendon Press. London school of economics and political science, 1982. 445 p.
900. *Frei N., Kling H. Der nationalsozialistische Krieg.* Frankfurt am Main: Campus-Verlag, 1990. 312 s.
901. *Few New Aspects to Soviet-Japanese Friction // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1938. Jun. 1. Vol. 7. No. 11. pp. 128-130.
902. *German Aid to Japanese Iron Industry // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1937. Dec. 1. Vol. 6. No. 24.

- pp. 279-281.
903. *Germany Strengthening Commercial Ties in Far East // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1936. Apr. 22. Vol. 5. No. 9. pp. 89-90.
904. *Gesche K. Kultur als Instrument der Außenpolitik totalitärer Staaten: das deutsche Ausland-Institut 1933-1945*. Köln: Bühlau Verlag, 2006. 416 s.
905. *Gordon M.S. Japanese Banks and War Loans // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1937. Sep. 29. Vol. 6. No. 20. pp. 223-229.
906. *Grew J.C. Zehn Jahre in Japan. Ein zeitgenössischer Bericht nach Tagebüchern und privaten und amtlichen Papieren von Joseph C. Grew, Botschafter der Vereinigten Staaten in Japan 1932-1942*. Stuttgart: Franz Mittelbach Verlag, 1947. 456 s.
907. *Hagemann E. Nachtrag zu Hitler: Drittes Reich – Weltanschauung und Endkampf im Nationalsozialismus*. Frankfurt am Main: R.G. Fischer, 1990. 167 s.
908. *Han-Seng C. Japanese Penetration in Southernmost China // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1937. Nov. 4. Vol. 5. No. 22. pp. 231-236.
909. *Health Ministry Established in Japan // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1938. Mar. 2. Vol. 7. No. 5. pp. 56-57.
910. *Hildebrand K. Deutsche Außenpolitik: 1933-1945; Kalkül oder Dogma?* Stuttgart: Kohlhammer, 1973. 186 s.
911. *Hilderbrand K. The Foreign Policy of the Third Reich*. Berkeley and Los Angeles: Un-ty of California Press, 1973. 209 p.
912. *Hilgert R. Zeitungen in Luxemburg 1704-2004*. Luxemburg: Government du Grand-Duche de Luxemburg, Service information et presse, 2004. 259 s.
913. *Holland W.L. The Wage Factor in Japan's Industrial Boom // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1936. Jul. 15.

- Vol. 5, No. 15. pp. 151-156.
914. *Holmes W.M.* An Eye-Witness in Manchuria. How Japan is waging war in the Far East. London: Martin Lawrence LTD, 60 p.
915. *Hunsberger W.S.* Japan's Position in International Payments // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1938. Jun. 15. Vol. 7. No. 12. pp. 133-139.
916. *Ike N.* Japan's decision for war. Records of the 1941 policy conferences. Stanford, California: Stanford University Press, 1967. 306 p.
917. *Ikle F.W.* German-Japanese Relations 1936-1940. New York, 1956. 243 s.
918. *Industrialization of the Soviet Far East* // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. Apr. 10. Vol. 4, No. 7. pp. 49-53.
919. *Inflation and Deficit Finance in Japan* // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. Oct. 9. Vol. 4, No. 20. pp. 161-162.
920. *Investment Control in Japan Tightened* // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1937. Dec. 22. Vol. 6. No. 25. pp. 292-293.
921. *Iron as the «First Fruits» of the Japanese Advance* // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1938. Mar. 2. Vol. 7. No. 5. pp. 55-56.
922. *Ishii K.* The Permanent Bases of Japanese Foreign Policy // Foreign Affairs. 1933. 11:2. pp. 220-9.
923. *Is Japan's Industrial Boom Slowing Down?* // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. Sep. 11. Vol. 4. No. 18. p. 146.
924. *Janeway E.* Japanese Purchases in the American Economy // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1938. Jun. 1. Vol. 7. No. 11. pp. 121-128.

925. *Japan Agrees to Confer on Whaling // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1937. Aug. 18. Vol. 6. No. 17. p. 200.
926. *Japan Anticipates Rising Demand for Coal // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1937. Jul. 7. Vol. 6. No. 14. pp. 160-161.
927. *Japan Claims Right to Mandates Trade // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. Dec. 18. Vol. 4. No. 25. pp. 207-208.
928. *Japan Developing North China Cotton Industry // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1936. Aug. 12. Vol. 5. No. 17. pp. 185-186.
929. *Japan Faces Competition from Manchurian Steel Projects // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1937. Jan. 6. Vol. 6. No. 1. p. 9.
930. *Japan Faces Loss of China Trade // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1937. Sep. 15. Vol. 6. No. 19. pp. 220-221.
931. *Japan Faces Pig Iron Shortage // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1937. Feb. 3. Vol. 6. No. 3. pp. 32-33.
932. *Japan Foreign Office Seeks to Merge News Agencies // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1936. Jan. 15. Vol. 5. No. 2. pp. 15-17.
933. *Japan Looks to North China Cotton // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. Sep. 25. Vol. 4. No. 19. pp. 153-154.
934. *Japan-Manchoukuo Commission to Plan Economic Bloc // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. Aug. 14. Vol. 4. No. 16. pp. 130-131.
935. *Japan May Extend Fisheries in Chinese Waters // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1937. Dec. 22. Vol. 6.

- No. 25. pp. 293-294.
936. *Japan Moves to Assure Salt Supply // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1936. Jul. 15. Vol. 5. No. 15. p. 158.
937. *Japan Plans Higher Taxes // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1936. Nov. 18. Vol. 5. No. 23. p. 249.
938. *Japan Preparing for Soviet Fishery Talks // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. May 22. Vol. 4. No. 10. pp. 79-80.
939. *Japan Seeking Further Sakhalin Oil Concessions // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. May 8. Vol. 4. No. 9. pp. 70-71.
940. *Japan's Foreign Trade in 1936 // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1937. Mar. 31. Vol. 6. No. 7. pp. 80-81.
941. *Japan's Merchandise Trade Gravely Unbalanced // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1938. Mar. 23. Vol. 7. No. 6. pp. 68-69.
942. *Japan's New Tariff on Aluminum Shutting Out Imports // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1936. Jul. 29. Vol. 5. No. 16. p. 174.
943. *Japan-Soviet Friction in Sakhalin // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1937. Nov. 17. Vol. 6. No. 23. pp. 269-270.
944. *Japan's Population Increase 956,000 in 1934 // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. Mar. 27. Vol. 4. No. 6. pp. 47-48.
945. *Japan's Trade Gains in Africa Arouse Italy // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. Jan. 30. Vol. 4. No. 2. p. 15.
946. *Japan to Adopt New Type of Business Tax // Far Eastern Survey*

- (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. Feb. 13. Vol. 4. No. 3. pp. 22-23.
947. *Japan to Develop Own Aluminum Industry // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. Mar. 27. Vol. 4. No. 6. pp. 45-46.
948. *Japan und der Krieg in Ostasien. Kommentierender Bericht über das Schrifttum // Sonderheft 8 der Historischen Zeitschrift: Literaturbericht zur Geschichte Chinas und zur japanischen Zeitgeschichte.* München, 1980. S. 79-220.
949. *Japanese Agreement with Amoy Customs // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. Oct. 23. Vol. 4, No. 21. p. 169.
950. *Japanese Alarmed by Rising Cost of Living // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1937. Mar. 17. Vol. 6. No. 6. pp. 65-66.
951. *Japanese Aroused by Weakness of Civil Aviation // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. Apr. 24. Vol. 4. No. 8. pp. 62-63.
952. *Japanese Begin Exploiting Chinese Coal Reserves // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1938. Apr. 6. Vol. 7. No. 7. pp. 83-84.
953. *Japanese Budget Adopted by Diet // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1937. Apr. 14. Vol. 6. No. 8. p. 90.
954. *Japanese Budget Estimates Set Record // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1936. Nov. 4. Vol. 5. No. 22. pp. 240-242.
955. *Japanese Cement Groups Declare Armistice // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1937. Feb. 17. Vol. 6. No. 4. pp. 47-48.
956. *Japanese Cloth Gains Continue in Philippines // Far Eastern Survey*

- (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. Aug. 28. Vol. 4. No. 17. p. 137.
957. *Japanese Cotton Industry Faces Rigid Restriction // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1938. Feb. 2. Vol. 7. No. 3. pp. 33-34.
958. *Japanese Expanding Pearl Culture Industry // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1937. Aug. 18. Vol. 6. No. 17. pp. 197-198.
959. *Japanese Export Increase Slowing Down // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. Feb. 27. Vol. 4. No. 4. pp. 31-32.
960. *Japanese Fishery Control and Bristol Bay // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1937. Apr. 28. Vol. 6. No. 9. pp. 102-103.
961. *Japanese Industrial Disputes on the Increase // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1937. Apr. 28. Vol. 6. No. 9. pp. 104-105.
962. *Japanese Invest in Canadian Forests and Mines // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1937. Sep. 1. Vol. 6. No. 18. pp. 207-208.
963. *Japanese Mandates an Economic Burden // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. Feb. 13. Vol. 4. No. 3. pp. 23-24.
964. *Japanese Rayon Interests Watching Sanctions // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. Dec. 18. Vol. 4. No. 25. p. 209.
965. *Japanese Rayon Production up 60% in 1934 // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. Feb. 13. Vol. 4. No. 3. p. 21.
966. *Japanese Rubber Goods Displacing Foreign Products // Far Eastern*

- Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1936. May 6. Vol. 5. No. 10. pp. 101-102.
967. *Japanese Setting Up Power Projects in North China // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1938. Apr. 20. Vol. 7. No. 8. pp. 89-90.
968. *Japanese Shipping Activity Continues High // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1937. Sep. 1. Vol. 6. No. 18. p. 210.
969. *Japanese Trade Mission Arrives in U. S. // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1937. May 26. Vol. 6. No. 11. pp. 122-124.
970. *Japanese versus Javanese Sugar in China // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1937. Jul. 17. Vol. 4. No. 14. pp. 110-111.
971. *Japanese Whalers Invade Antarctic Waters // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1937. Jun. 9. Vol. 6. No. 12. pp. 136-137.
972. *Japanese Wheat Estimates below Government Plan // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1936. Jun. 3. Vol. 5. No. 12. pp. 125-126.
973. *Japanese Winning World Bicycle Trade // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. Jul. 3. Vol. 4, No. 13. pp. 103-104.
974. *Knipping F., Müller K.-J. Machtbewußtsein in Deutschland am Vorabend des Zweiten Weltkrieges.* Paderborn: Schöningh, 1984. 390 s.
975. *Koltermann T.P. Der Untergang des Dritten Reiches im Spiegel der deutsch-japanischen Kulturbegegnung 1933-1945.* Wiesbaden, 2009. 240 s.
976. *Krebs G. Das moderne Japan 1868-1952.* München, 2009. 249 s.

977. *Krebs G.* Japans Deutschlandpolitik 1935-1941. Eine Studie zur Vorgeschichte des Pazifischen Krieges. Bd. I. Hamburg, 1984. 528 s.
978. *Krebs G.* Japans Deutschlandpolitik 1935-1941. Eine Studie zur Vorgeschichte des Pazifischen Krieges. Bd. II. Hamburg, 1984. 345 s.
979. *Kreiner J., Mathias R.* Deutschland-Japan in der Zwischenkriegszeit. Bonn: Bouvier Verlag, 1990. 462 s.
980. *Kreiner J.* Japan und die Mittelmächte im Ersten Weltkrieg und in den zwanziger Jahren. Bonn: Bouvier Verlag Herbert Grundmann, 1986. 253 p.
981. *Kuno L.* Enzyklopädie Philosophie und Wissenschaftstheorie. Bd. 2, H-O, Stuttgart, 1995, S. 876-879.
982. *Kreiner J.* Deutschland und Japan in der Zwischenkriegszeit. Bonn, 1989. 180 s.
983. *Latest Sino-German Railway Deal One of Several // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1937. Jan. 20. Vol. 6. No. 2. p. 26.
984. *Limitation of Japanese Cotton Cloth Exports to P.I. // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. Nov. 6. Vol. 4. No. 22. pp. 179-180.
985. *Lockwood W.W., Matsuo Jr., Matsuo M.* Export Control in Japan // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. Aug. 28. Vol. 4. No. 17. pp. 132-136.
986. *Lockwood W.W.* Japanese Cotton Goods in the American Market // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. Apr. 24. Vol. 4, No. 8. pp. 57-61.
987. *Lory H.* Japan's Military Masters. The Army in Japanese Life. Westport, Connecticut: Greenwood Press, Publishers, 1973. 256 p.
988. *Lucken M.* The Japanese and the war. From Expectation to Memory. New York: Columbia University Press, 2017. 351 p.
989. *Lüdicke L.* Griff nach der Weltherrschaft: die Außenpolitik des Dritten

- Reiches 1933-1945. Berlin: be-bra Verlag, 2009. 190 s.
990. *Manchoukuo Enters Second Year of Five-Year Plan // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1938. May 18. Vol. 7. No. 10. pp. 119-120.
991. *Manchoukuo Setting up New Five-Year Plan // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1937. Jan. 20. Vol. 6. No. 2. pp. 24-25.
992. *Manchoukuo Yuan Linked with Japanese Yen // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1936. Jan. 15. Vol. 5. No. 2. pp. 14-15.
993. *Matsuo M. The Control of Industry in Japan // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. Jul. 17. Vol. 4. No. 14. pp. 105-109.
994. *Matsuo M. The Japanese State as Industrialist and Financier // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1936. May 25. Vol. 5. No. 11. pp. 105-110.
995. *Matsuoka Y. Die Bedeutung des Deutsch-Japanischen Abkommens gegen die Komintern. Tokio. 163 s.*
996. *Maul H.E. Warum Japan keine Juden verfolgte. Die Judenpolitik des Kaiserreiches Japan während der Zeit des Nationalsozialismus (1933-1945). München, 2007. 195 s.*
997. *Maxon Y.C. Control of Japanese Foreign Policy. A Study of Civil-Military Rivalry 1930-1945. Westport, Connecticut: Greenwood Press, Publishers, 1973. 286 p.*
998. *Mehnert U. Deutschland, Amerika und die «Gelbe Gefahr». Zur Karriere eines Schlagworts in der Großen Politik, 1905-1917. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1995. 387 p.*
999. *Memorandum on American Civil Aviation in the Pacific // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1934. May 4. Vol. 3. No. 9.

1000. *Memorandum on Anglo-Indian-Japanese Textile Competition // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1933. Sep. 15. Vol. 2. No. 17.
1001. *Memorandum on Basic English as an Aid to Language Communication in the Pacific // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1933. May 25. Vol. 2. No. 10. pp. 1-3.
1002. *Memorandum on Chinese Government Finances* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1933. Feb. 10. Vol. 2. No. 3. pp. 1-3.
1003. *Memorandum on Coal in Japan and Manchuria* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1933. Jan. 5. Vol. 2. No. 1. pp. 1-3.
1004. *Memorandum on Construction in China* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1933. Apr. 14. Vol. 2. No. 7. pp. 1-3.
1005. *Memorandum on Gold Production in the Pacific Area // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1934. Jun. 1934. Vol. 3. No. 13.
1006. *Memorandum on Government Subsidies in Pacific Shipping // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1933. Oct. 20. Vol. 2. No. 20.
1007. *Memorandum on Industrial Control in Japan // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1933. Dec. 28. Vol. 2. No. 25.
1008. *Memorandum on International Cooperation in China's Public Health // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1933. May 10. Vol. 2. No. 9. pp. 1-4.
1009. *Memorandum on Japanese Land Holding for Agricultural Purposes in the Puget Sound Region // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1934. Feb. 9. Vol. 3. No. 3.
1010. *Memorandum on Japanese Mandated Islands in the Pacific // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1933. Mar. 2. Vol. 2. No. 4. pp. 1-5.

1011. *Memorandum* on Japan's Oil Problem // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1934. Dec. 21. Vol. 3. No. 25.
1012. *Memorandum* on Japanese Rice Control // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1933. Sep. 22. Vol. 2. No. 18.
1013. *Memorandum* on Japanese Trade Expansion // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1934. Sep. 21. Vol. 3. No. 18.
1014. *Memorandum* on Radio Broadcasting in the Far East and Southern Pacific // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1934. Feb. 24. Vol. 3. No. 4.
1015. *Memorandum* on Railway Construction in Manchuria // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1933. Aug. 3. Vol. 2. No. 15. pp. 1-3.
1016. *Memorandum* on Rubber // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1934. Jan. 12. Vol. 3. No. 1.
1017. *Memorandum* on Silver // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1933. Nov. 17. Vol. 2, No. 22.
1018. *Memorandum* on the American Cotton Textile Trade with the Far East // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1934. Mar. 23. Vol. 3. No. 6.
1019. *Memorandum* on the Chinese Boycott // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1933. Mar. 16. Vol. 2. No. 5. pp. 1-3.
1020. *Memorandum* on the Chinese Eastern Railway // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1934. Dec. 7. Vol. 3. No. 24.
1021. *Memorandum* on the International Agreement Regulating the Export of Tea // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1934. Aug. 10. Vol. 3. No. 16.
1022. *Memorandum* on the Japanese Budget // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1933. Dec. 1. Vol. 2. No. 23.

1023. *Memorandum on the Supply of Raw Materials in Japan // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1934. Jan. 26. Vol. 3. No. 2.
1024. *Memorandum on United States Investments in Japan // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1933. Jul. 6. Vol. 2. No. 13.
1025. *Memorandum on Wheat // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1933. Oct. 6. Vol. 2. No. 19.
1026. *Meskill J. Nazi Germany and Imperial Japan. The Hollow Diplomatic Alliance/ Johanna Menzel Meskill; with a new introduction by Thomas Nowotny.* New Brunswick (USA), London (UK): Aldine Transaction, 2012. 245 p.
1027. *Michalka W. Nationalsozialistische Außenpolitik.* Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1978. 579 s.
1028. *Michalka W. Ribbentrop und die deutsche Weltpolitik: 1933-1940; außenpolitische Konzeptionen und Entscheidungsprozesse im Dritten Reich.* München: Fink, 1980. 371 s.
1029. *Mitchell R.H. Thought control in Prewar Japan.* Ithaca and London: Cornell University Press, 1976. 226 p.
1030. *Miyata M. Die Freiheit kommt von den Tosa-Bergen. Beiträge zur Überwindung des Nationalismus in Japan und Deutschland.* Frankfurt am Main, 2005. 144 s.
1031. *Morgenthau J.H. Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace.* McGraw-Hill, 1948. 688 p.
1032. *Morley J. Deterrent Diplomacy. Japan, Germany and the USSR 1935-1940. Taiheiyo senso e no michi: Kaisen gaiko shi,* ed. New York, 1976. 194 S.
1033. *Müller K.J. Armee, Politik und Gesellschaft in Deutschland, 1933-1945: Studien zum Verhältnis von Armee u. NS.-System.* Paderborn: Schöningh, 1980. 123 s.
1034. *Muller K.J. Armee und Drittes Reih, 1933-1939: Darstellung und*

- Dokumentation. Paderborn: Schöningh, 1987. 413 s.
1035. *Mund G.* Ostasien im Spiegel der deutschen Diplomatie. Die privatdienstliche Korrespondenz des Diplomaten Herbert v. Dirksen von 1933 bis 1938. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2006. 343 s.
1036. *National Mobilization Law Enforced in Japan // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1938. Jun. 29. Vol. 7. No. 13. pp. 154-155.
1037. *New High for Gold Output in Pacific Area // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. Mar. 27. Vol. 4. No. 6. p. 46.
1038. *New Japanese Efforts to Colonize Manchoukuo // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. Jul. 31. Vol. 4. No. 15. pp. 121-122.
1039. *New Shipping Proposal Points Anglo-Japanese Rivalry // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1937. May 26. Vol. 6. No. 11. p. 127.
1040. *New South Sea Co. to Exploit Japanese Mandate // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1937. Aug. 4. Vol. 6. No. 16. pp. 186-187.
1041. *Nish I.* Japan's struggle with internationalism. Japan, China and the League of Nations, 1931-1933. London and New York: Kegan Paul International, 2000. 286 p.
1042. *North China Exploitation Provokes Debate in Japan // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1937. Dec. 22. Vol. 6. No. 25. pp. 290-292.
1043. *Phenomenal Growth of Electric Industry in Japan // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1936. Jan. 29. Vol. 5. No. 3. p. 28.
1044. *Porter C.* Japan's «Penetration» of Latin America // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. May 22. Vol. 4.

- No. 10. pp. 73-78.
1045. *Porter C.* Mineral Deficiency Versus Self-Sufficiency in Japan // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1936. Jan. 15. Vol. 5. No. 2. pp. 9-14.
1046. *Porter C.* Shipping the «Vanguard of Advancing Japan» // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1937. Feb. 3. Vol. 6. No. 3. pp. 27-32.
1047. *Power* Nationalization Agitated in Japan // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1936. Oct. 8. Vol. 5. No. 20. p. 217.
1048. *Presseisen E.L.* Germany and Japan. A study in totalitarian diplomacy 1933-1941. Hague, 1958. 368 s.
1049. *Price* and Production Control in Japan's Silk Plan // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1936. Dec. 2. Vol. 5. No. 24. pp. 257-258.
1050. *Problem* of Japanese Leases in Philippines // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. May 22. Vol. 4. No. 10. p. 80.
1051. *Progress* of Beer Production in Japan // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. Oct. 23. Vol. 4. No. 21. pp. 170-171.
1052. *Progress* of Cooperative Movement in Japan // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1936. Feb. 26. Vol. 5, No. 5. pp. 49-50.
1053. *Progress* of International Rubber Restriction // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1936. Jul. 15. Vol. 5, No. 15. pp. 158-159.
1054. *Radius W.A.* United States Trade and the Sino-Japanese War // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1938. Jan. 5. Vol. 7, No. 1. pp. 1-7.

1055. *Randolph J.* Population Pressure in Japan // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1936. Jun. 17. Vol. 5. No. 13. pp. 127-134.
1056. *Rathkolb O.* Außenansichten. Europäische Wertungen zur Geschichte Österreichs im 20. Jahrhundert. Innsbruck-Wien-Bozen-München: StudienVerlag, 2003.
1057. *Rathkolb O.* Deutschlands «Drang nach Südosten». Der Mitteleuropäische Wirtschaftstag und der «Ergänzungsraum Südosteuropa» 1931-1945. Wien: Vienna University Press, 2012. 467 s.
1058. *Rathkolb O.* Österreich und Deutschlands Größe. Ein schlampiges Verhältnis, Salzburg: Otto Müller Verlag, 1990. 240 s.
1059. *Rathkolb O.* The Austrian Foreign Service and the «Anschluss» 1938. In: German Studies Review. Vol. XIII, No.1/Feb. 1990. S. 55-84.
1060. *Rathkolb O.* Über den Einfluß nationalsozialistischer Foto- und Filmpropaganda auf Arbeiter Arbeiterinnen in der «Ostmark» 1938/1939. In: Arbeiterschaft und Nationalsozialismus in Österreich. Hrsg. v. Rudolf G. Ardelt u. Hanns Hautmann, Wien, 1990. S. 419-440.
1061. *Recker M.-L.* Die Außenpolitik des Dritten Reiches. München: Oldenbourg, 1990. 135 s.
1062. *Perpetual Leases Abolished in Japan* // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1937. May 12. Vol. 6, No. 10. pp. 112-113.
1063. *Riesenhuber K.* Funktionen des Vertrages. Deutsch-japanische Perspektiven. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 2013. 173 s.
1064. *Rise in Far Eastern Share of Soviet Trade* // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. Jun. 5. Vol. 4. No. 11. pp. 87-88.
1065. *Rusen J.* Historik: Theorie der Geschichtswissenschaft. Köln: Böhlau, 2013. 322 s.
1066. *Sachse C.* «Mitteleuropa» und «Südosteuropa» als Planungsraum.

- Wirtschafts- und kulturpolitische Expertisen im Zeitalter der Weltkriege. Wallstein Verlag Göttingen, 2010. 430 s.
1067. *Sachse C., Siegel T., Spode H., Spohn W.* Hausarbeit im Betrieb. Betriebliche Sozialarbeit unter dem Nationalsozialismus. In: Angst, Belohnung, Zucht und Ordnung. Herrschaftsmechanismen im Nationalsozialismus. Mit einer Einleitung von Timothy W. Mason. Opladen: Westdeutscher Verlag, 1982. S. 209-274.
1068. *Shillony B.-A.* Politics and Culture in Wartime Japan. Oxford: Clarendon Press, 1981. 238 p.
1069. *Shiman R.G.* North China in a Japanese Economic Bloc // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. Dec. 18. Vol. 4. No. 25. pp. 198-205.
1070. *Some Notes on the Study of China and Japan in American Schools* // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1933. Nov. 3. Vol. 2. No. 21.
1071. *Sommer T.* Deutschland und Japan zwischen den Mächten: 1935-1940. Vom Antikominternpakt zum Dreimächtepakt. Eine Studie zur diplomatischen Vorgeschichte des Zweiten Weltkriegs. Tübingen: Mohr, 1962. 540 s.
1072. *Sostero M.* Der Krieg hinter Glas. Aufarbeitung und Derstellung des Zweiten Weltkriegs in historischen Museen Deutschlands, Österreichs und Japans. Berlin, 2010. 148 s.
1073. *Soviet-Japanese Relations Strike Snag* // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1937. Jan. 6. Vol. 6. No. 1. pp. 7-8.
1074. *Soviets to Exploit Far Eastern Coal Deposits* // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. Jan. 30. Vol. 4. p. 14.
1075. *Staple Fiber Replacing Wool and Cotton in Japan* // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1938. Jan. 19. Vol. 7. No. 2 pp. 23-24.

1076. *Steinbacher S.* Kontinuitäten und Diskontinuitäten. Der Nationalsozialismus in der Geschichte des 20. Jahrhunderts. Beiträge zur Geschichte des Nationalsozialismus. Band 29 Beiträge zur Geschichte des Nationalsozialismus. Wallstein Verlag Göttingen, 2013.
1077. *Stewart J.R.* Japanese Enterprises in North China // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1938. May 4. Vol. 7. No. 9. pp. 99-107.
1078. *Stewart J.R.* Manchuria as Japan's Economic Life-Line // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. Nov. 20. Vol. 4. No. 23. pp. 182-186.
1079. *Strengthening of Japanese Ties with Siam* // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1936. Jul. 15. Vol. 5. No. 15. pp. 159-160.
1080. *Strikes in Japanese Mills in China* // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1937. Feb. 17. Vol. 6. No. 4. pp. 44-45.
1081. *Sugar Agreement Foreshadows Japan-N. I. Trade Pact* // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1937. Jan. 20. Vol. 6. No. 2. pp. 25-26.
1082. *Tanin O., Yohan E.* When Japan goes to war. New York: The Vanguard Press, 1936. 271 p.
1083. *Tansman A.* The culture of Japanese fascism. Durham and London: Duke University Press, 2009. 477 p.
1084. *The Far East at the World Sugar Conference* // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1937. Apr. 28. Vol. 6. No. 9. pp. 101-102.
1085. *The Far East on the American Screen* // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1933. Mar. 31. Vol. 2. No. 6. pp. 1-4.
1086. *Togo S.* Japan im Zweiten Weltkrieg. Erinnerungen des Japanischen

- Aussenministers 1941-42 und 1945. Bonn: Athenäum-Verlag, 1958. 304 s.
1087. *Tonnage Drop of Japanese Merchant Ships on Ways // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. May 8. Vol. 4. No. 9. pp. 71-72.
1088. *Trade Gains for Japan Seen in Sale of C. E. R. // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. Apr. 10. Vol. 4. No. 7. p. 55.
1089. *Trends in Japan's Lumber and Wood Pulp Trade // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. Oct. 9. Vol. 4. No. 20. p. 163.
1090. *Tsurumi S. An intellectual history of Wartime Japan, 1931-1945.* London and New York: KPI Limited, 1986. 136 p.
1091. *U. S. Imports from Japan Decrease; Exports Increase // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. Jan. 30. Vol. 4. No. 2. p. 14.
1092. *U. S. Increases Scrap Iron Exports to Japan // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. Jan. 16. Vol. 4. No. 1. p. 5.
1093. *U.S.S.R. and Japan Reach Temporary Fishery Agreement // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1936. Jun. 17. Vol. 5. No. 13. pp. 135-136.
1094. *Vondran R. Und alle Fluten leben. Deutsch-Japanische Begegnungen in 150 Jahren. 1861-2011.* Ruprecht Vondran; Verband Deutsch-Japanischer Gesellschaften/ Deutsch-Japanischer Wirtschaftskreis (Hrgs.). Düsseldorf, 2010. 60 s.
1095. *Waldheim H. Germany's Economic Position in the Far East // Far Eastern Survey* (Institute of Pacific Relations, American Council). 1937. Mar. 17. Vol. 6. No. 6. pp. 59-65.
1096. *Weinberg G. A World at arms: A global history of World War II.* Repr.

- Cambridge univ. Press, 1994. 1178 p.
1097. *Weinberg G.* The Foreign policy of Hitler's Germany. Vol. 2: Starting World war II, 1937-1939. Univ. of Chicago press, 1980. 728 p.
1098. *Wendt B.* Außenpolitik und Kriegsvorbereitung des Hitler-Regimes. München: Dt. Taschenbuch, 1987. 256 s.
1099. *Wenninger F.* Das Dollfuß/Schuschnigg-Regime 1933-1938. Wien, 2013. 640 s.
1100. *Wheat* Crop in Japan Assures Self-Sufficiency // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1935. Nov. 6. Vol. 4. No. 22. p. 181.
1101. *Wildheim H.* The Rise of the Chemical Industries in Japan // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1936. Sep. 9. Vol. 5, No. 19. pp. 199-203.
1102. *Wippermann W.* Europäischer Faschismus im Vergleich (1922-1982). Frankfurt, 1983. 239 s.
1103. *Wiskemann E.* Europe of the Dictators. 1919-1945. Manchester: Collins, 1966. 287 p.
1104. *Wickert E.* John Rabe: der gute Deutsche von Nanking. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1997. 443 p.
1105. *Wood A.* Europe 1815-1945. London: Longman, 1975. 512 p.
1106. *Yamanouchi Y.* *Koshmann J.V., Narita R.* Total War and «Modernization». Ithaca, New York: East Asia Program, Cornell University, 1998. 326 p.
1107. *Yap* Ore Said to Assure Japan Aluminum Supply // Far Eastern Survey (Institute of Pacific Relations, American Council). 1937. Aug. 18. Vol. 6. No. 17. pp. 198-199.
1108. *Young L.* Japan's Total Empire. Manchuria and the culture of Wartime imperialism. Berkeley-Los Angeles-London: University of California Press, 1999. 487 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Список публікацій здобувача

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

15. Білоконь А. О. Становлення німецько-японських відносин 1933-1936 рр. *Наукові праці: Науково-методичний журнал*. Т. 198. Вип. 186: Історія. Миколаїв: Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2012. С. 28-31.
16. Білоконь А. О. Дипломатичне представництво Німеччини в Японії під керівництвом Герберта фон Дірксена (1933-1938 рр.). *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. 2013. Вип. 78 (№ 11). С. 396-399.
17. Білоконь А. О. Радянська преса як джерело з дослідження німецько-японських відносин напередодні Другої світової війни (на матеріалах газети «Известия»). *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського*. Вип. 3.34: Історичні науки. Миколаїв: Вид-во МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2013. С. 263-271.
18. Bilokon A. Japan und die Österreich-Deutschen Beziehungen vor dem Anschluss Österreichs an das Deutsche Reich // *Europäische Wissenschaft Abgeben. Sektion 1. Geschichte und Archäologie*. Wien, 2014. № 1. S. 3-9.
19. Білоконь А. О. Політичний архів зовнішньополітичного відомства Німеччини про німецько-японські відносини 30-х рр. ХХ століття. *Гілея: науковий вісник*. 2015. Вип. 100. С. 36-39.
20. Білоконь А. О. Щоденники Йозефа Геббельса про німецько-японську угоду 1936 року. *Історичний архів*. Наукові студії: Зб. наук. пр. Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. Вип. 14. С. 153-157.
21. Білоконь А. О. Німецький націонал-соціалізм та його періодизація. *European philosophical and historical discourse*. 2018. Vol. 4. Issue 3. P. 21-27.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

22. Білоконь А. О. Німецько-японські відносини напередодні Другої світової війни (1933-1939 рр.). *Актуальні проблеми зовнішньої політики України*. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених, присвяченої 20-й річниці незалежності України. м. Чернівці. 4-5 листопада 2011 р. Т. 1. Чернівці, 2011. С. 36-38.
23. Білоконь А. О. Позиція СРСР щодо німецько-японського зближення другої половини 30-х рр. XX ст. Матеріали V Регіональної науково-практичної конференції студентів та молодих учених «Південна Україна в міжнародних відносинах: історія та сучасність». м. Миколаїв. 16 березня 2012 р. Миколаїв, 2012. С. 3-6.
24. Білоконь А. О. Становлення дипломатичних відносин між Німеччиною та Японією 1933-1936. *Аркасівські читання*. Матеріали II міжнародної науково-практичної конференції. м. Миколаїв. 27-28 квітня 2012 р. Миколаїв, 2012. С. 110-111.
25. Білоконь А. О. Німецько-японські відносини в радянській історіографії. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції студентів і аспірантів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень. Секція «Історія. політологія». м. Луцьк, 14-15 травня 2012 р. Луцьк, 2012. С. 13-15.
26. Білоконь А. О. Посольство Німеччини в Японії під керівництвом Герберта фон Дірксена (1933-1938 рр.). Міжнародна науково-практична конференція «Ольвійський форум – 2013: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі». Конференція форуму «Політичні трансформації в перехідних суспільствах: світ і Україна»: тези. Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. Т. 4. С. 94-96.
27. Білоконь А. О. Background of the Anti-Comintern Pact. «Південна Україна в міжнародних відносинах: історія та сучасність». Збірник матеріалів VII Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів і молодих

вчених (до 10-ї річниці кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики), м. Миколаїв, 18 жовтня 2013 р. Миколаїв, 2013. С. 14-19.

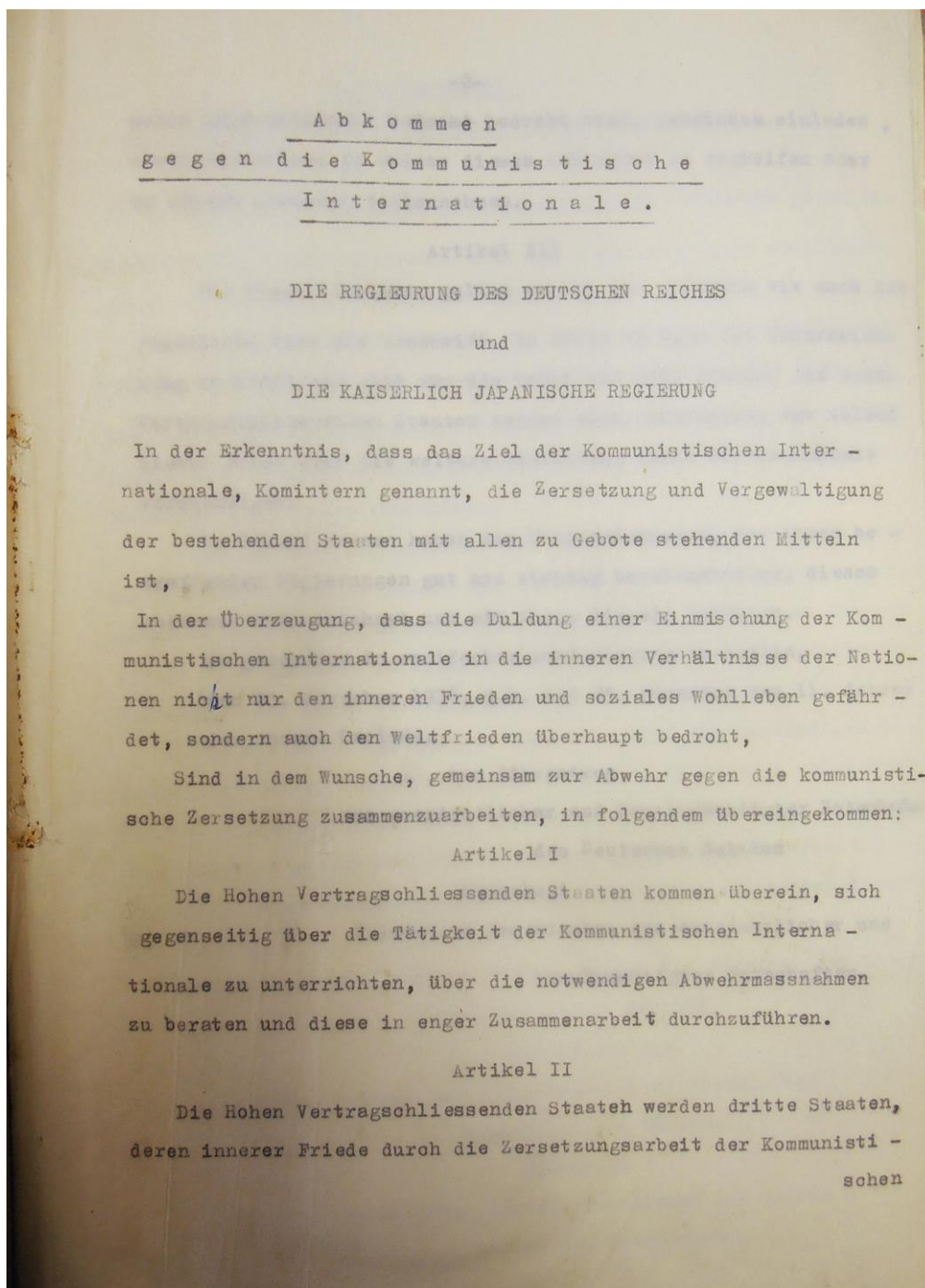
які додатково відображають наукові результати дисертації

28. Bilokon A. German-Japanese relations and the League of Nations. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Science, II (3)*. Issue 18. Budapest, 2014. P. 23-26.

Наукова апробація результатів

1. Міжнародна науково-практична конференція студентів і молодих вчених «Актуальні проблеми зовнішньої політики України» (Чернівці, листопад 2011),
2. П'ята регіональна науково-практична конференція студентів та молодих вчених «Південна Україна в міжнародних відносинах: історія та сучасність» (Миколаїв, березень 2012),
3. Друга міжнародна наукова конференція «Аркасівські читання» (Миколаїв, квітень 2012),
4. Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми міжнародних відносин і зовнішньої політики країн світу» (Луцьк, жовтень 2012),
5. Щорічна науково-методична конференція «Могилянські читання – 2012»: «Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні: глобальний, національний та регіональний» (Миколаїв, жовтень-листопад 2012),
6. Міжнародна науково-практична конференція «Ольвійський форум – 2013: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі» (Ялта, червень 2013),
7. Сьома всеукраїнська науково-практична конференція студентів і молодих учених (до 10-ї річниці кафедри міжнародних відносин та зовнішньої політики) «Південна Україна в міжнародних відносинах: історія та сучасність» (Миколаїв, жовтень 2013),
8. International scientific conference «Modern problems of education and science» (Будапешт, січень 2014).

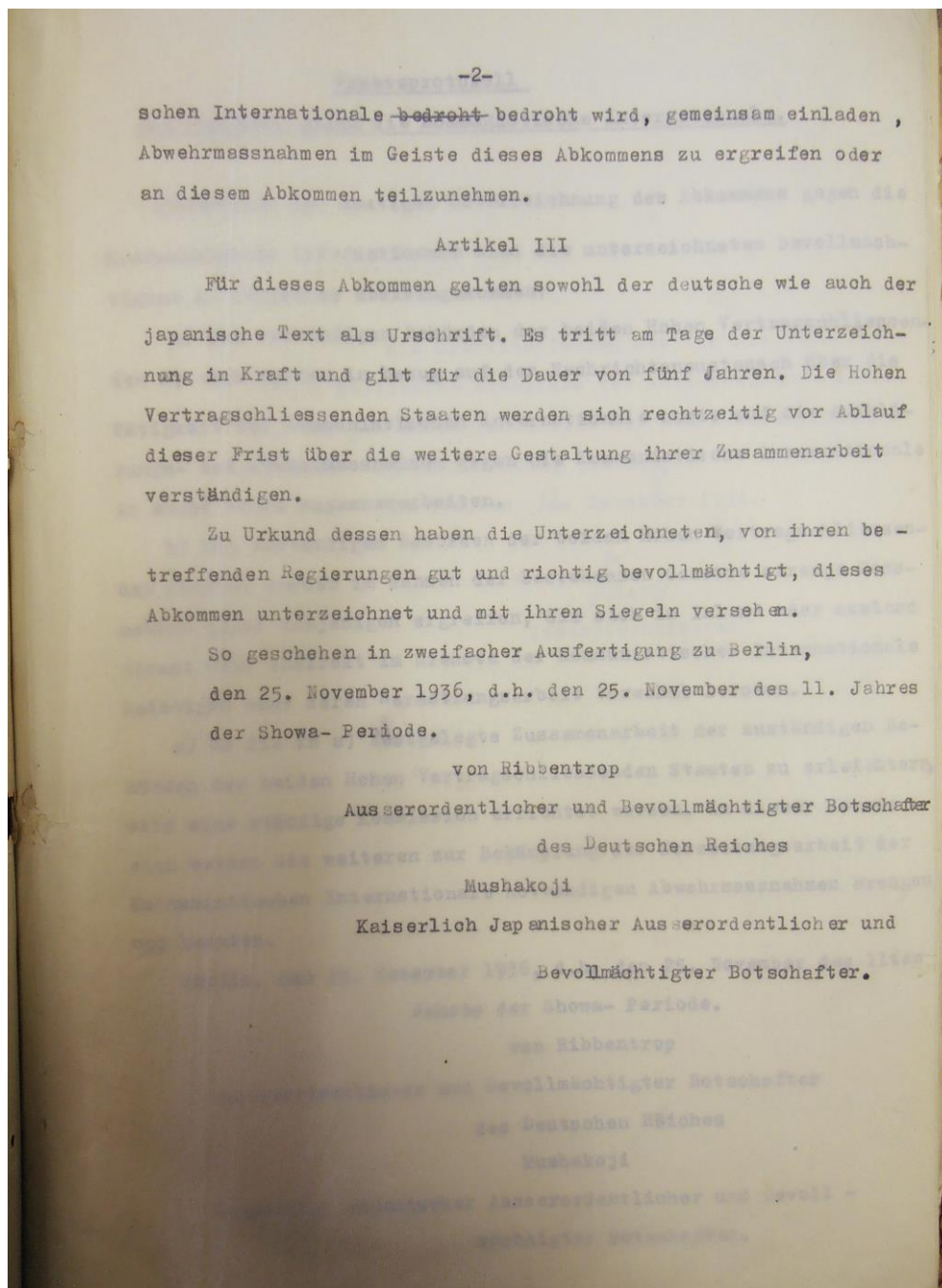
Додаток В



Текст угоди проти Комуністичного інтернаціоналу від 25 листопада 1936 р.

Джерело // Abkommen gegen die Kommunistische Internationale. 25. November 1936. PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104883 (10.36-12.36).

Продовження додатку В



Текст угоди проти Комуністичного інтернаціоналу від 25 листопада 1936 р.

Джерело // Abkommen gegen die Kommunistische Internationale. 25. November 1936. PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104883 (10.36-12.36).

Продовження додатку В

**Угода
проти Комуністичного інтернаціоналу**

УРЯД НІМЕЦЬКОГО РЕЙХУ

і

УРЯД КАЙЗЕРСЬКОЇ ЯПОНІЇ

Визнаючи, що метою Комуністичного інтернаціоналу, що іменується Комінтерн, є підривна діяльність та насилля існуючих держав усіма наявними у нього засобами,

Переконані, що толерантність до втручання Комуністичного інтернаціоналу у внутрішні справи націй не лише ставить під загрозу внутрішній мир та соціальне благополуччя, але й загрожує миру у всьому світі,

Бажаючи спільно працювати над захистом від комуністичної підривної діяльності, домовились про наступне:

Стаття I

Високі Договірні Держави погоджуються інформувати один одного про діяльність Комуністичного інтернаціоналу, обговорювати необхідні оборонні заходи та здійснювати їх у тісній співпраці.

Стаття II

Високі Договірні Держави спільно запропонують третім державам, внутрішньому миру яких загрожує розтління Комуністичним інтернаціоналом, вжити оборонних заходів у дусі цієї Угоди або взяти участь у цій Угоді.

Стаття III

Для цілей цієї Угоди як німецький, так і японський тексти є автентичними. Вона набуває чинності з дати підписання та діє протягом п'яти років. Високі Договірні Держави домовляться своєчасно, до закінчення цього періоду, щодо подальшої організації їх співробітництва.

На підтвердження цього нижчепідписані, які належним чином були уповноважені своїми урядами, підписали та скріпили цю Угоду.

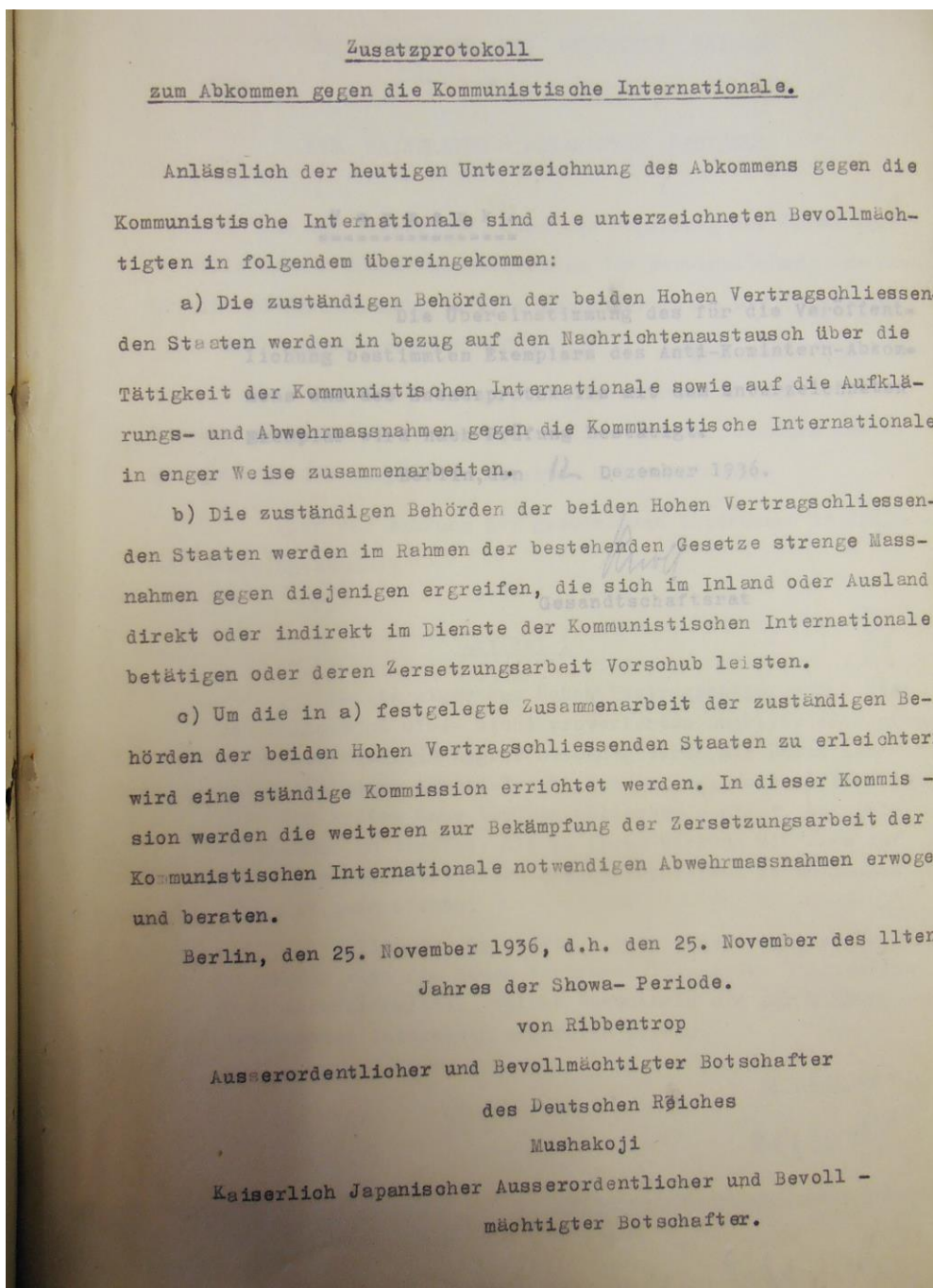
Угода укладена у двох примірниках у Берліні,

25 листопада 1936 року, що відповідає 25 листопада 11-го року періоду Шова.

фон Ріббентроп
Надзвичайний і Повноважний Посол
Німецького рейху
Мусакодзі
Імператорський Японський
Надзвичайний і Повноважний Посол

Текст угоди проти Комуністичного інтернаціоналу від 25 листопада 1936 р. (авторський переклад)

Джерело // Abkommen gegen die Kommunistische Internationale. 25. November 1936. PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104883 (10.36-12.36).



Додатковий протокол до угоди проти Комуністичного інтернаціоналу від 25 листопада 1936 р.

Джерело // Zusatzprotokoll zum Abkommen gegen die Kommunistische Internationale. 25. November 1936. PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommunist. Internationale vom 25.11.36. R 104883 (10.36-12.36).

Продовження додатка Г**Додатковий протокол**

до угоди проти Комуністичного інтернаціоналу

З нагоди сьогоднішнього підписання Угоди проти Комуністичного інтернаціоналу уповноважені представники, що підписалися нижче, домовилися про наступне:

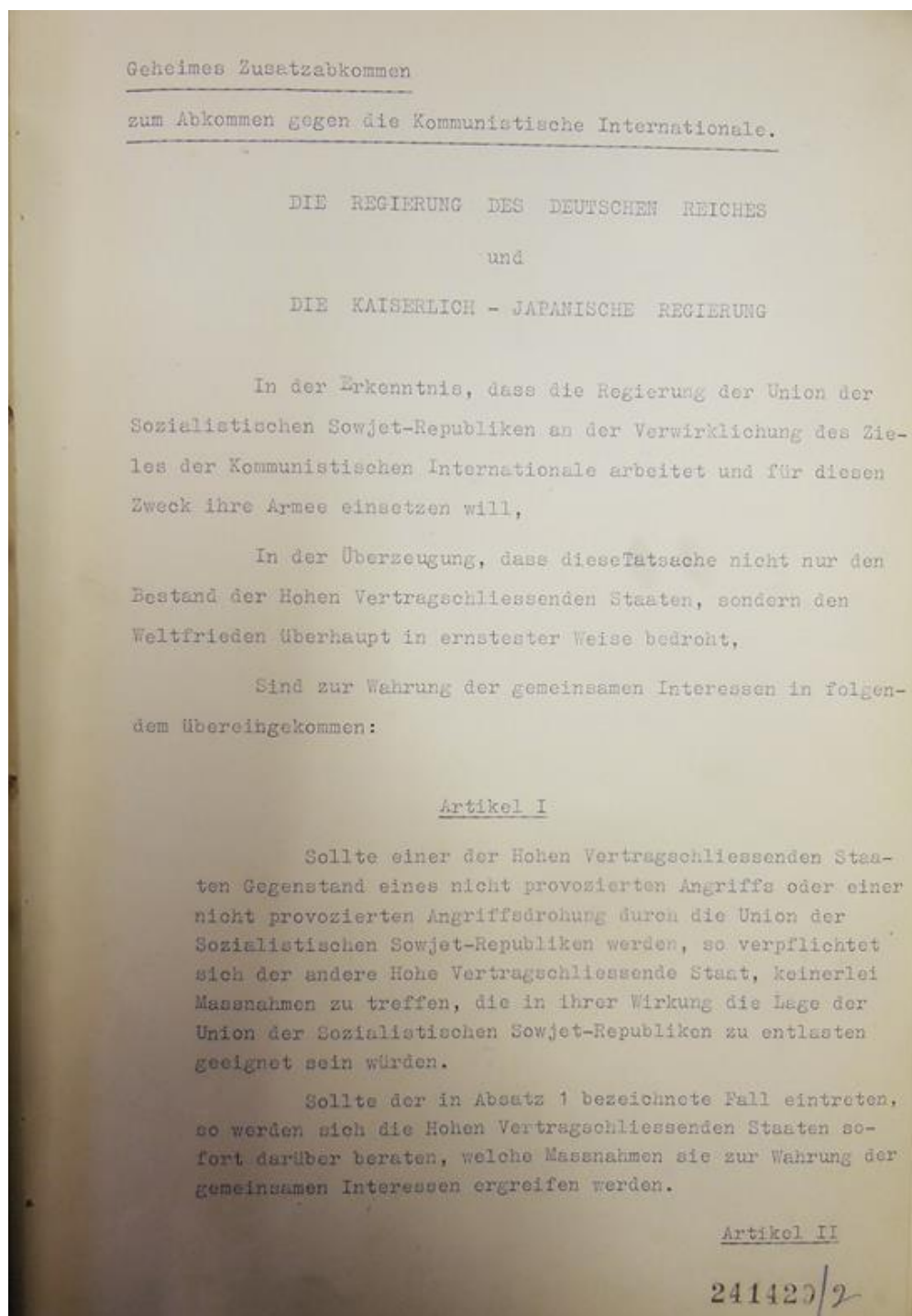
- (a) Компетентні органи двох Високих Договірних Держав тісно співпрацюють стосовно передачі інформації, що стосується діяльності Комуністичного інтернаціоналу, роз'яснювальних і оборонних заходів проти Комуністичного інтернаціоналу.
- (b) Компетентні органи двох Високих Договірних Держав в рамках діючих законів вживають суворих заходів щодо тих, хто безпосередньо чи опосередковано працює на службі в Комуністичному інтернаціоналі або бере участь у підривній діяльності, як у країні, так і за кордоном.
- (c) З метою сприяння співпраці компетентних органів двох Високих Договірних Держав, визначених у пункті (a), буде створена постійна Комісія. У цій комісії розглядатимуться та обговорюватимуться інші оборонні заходи, необхідні для боротьби з підривною діяльністю Комуністичного інтернаціоналу.

Берлін, 25 листопада 1936 року, що відповідає 25 листопада 11-го року періоду Шова.

фон Ріббентроп
Надзвичайний і Повноважний Посол
Німецького рейху
Мусакодзі
Імператорський Японський
Надзвичайний і Повноважний Посол

Додатковий протокол до угоди проти Комуністичного інтернаціоналу від 25 листопада 1936 р. (авторський переклад)

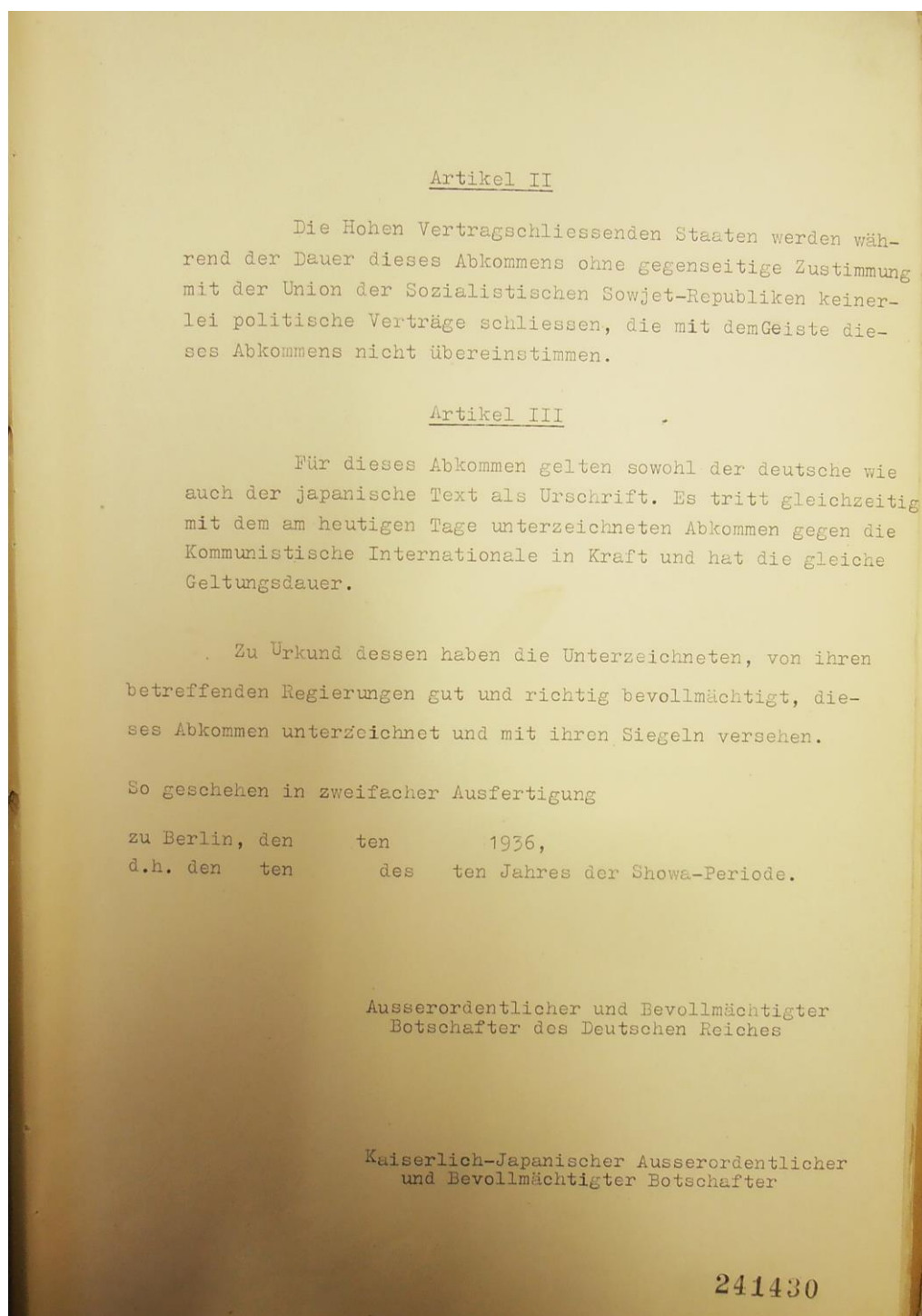
Джерело // Zusatzprotokoll zum Abkommen gegen die Kommunistische Internationale. 25. November 1936. PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommunist. Internationale vom 25.11.36. R 104883 (10.36-12.36).



Таємна додаткова угода до угоди проти Комуністичного інтернаціоналу

Джерело // Geheimes Zusatzprotokoll zum Abkommen gegen die Kommunistische Internationale. Briefe zwischen Kaiserlich-Japanischer Außerordentlicher und Bevollmächtigter Botschafter Herr Vicomte Mushakoji und den Außenordentlichen und Bevollmächtigten Botschafter des Deutschen Reiches, Herrn Joachim von Ribbentrop. PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104883 (10.36-12.36). 241429-241435.

Продовження додатка Г



Таємна додаткова угода до угоди проти Комуністичного інтернаціоналу

Джерело // Geheimes Zusatzprotokoll zum Abkommen gegen die Kommunistische Internationale. Briefe zwischen Kaiserlich-Japanischer Außerordentlicher und Bevollmächtigter Botschafter Herrn Vicomte Mushakoji und den Außenordentlichen und Bevollmächtigten Botschafter des Deutschen Reiches, Herrn Joachim von Ribbentrop. PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die kommun. Internationale vom 25.11.36. R 104883 (10.36-12.36). 241429-241435.

Продовження додатка Г**Таємна додаткова Угода
до Угоди проти Комуністичного інтернаціоналу****УРЯД НІМЕЦЬКОГО РЕЙХУ****і****УРЯД КАЙЗЕРСЬКОЇ ЯПОНІЇ**

Визнаючи, що уряд Союзу Радянських Соціалістичних Республік працює над досягнення цілей Комуністичного інтернаціоналу та хоче використати свою армію для цього,

Переконані, що цей факт загрожує не тільки існуванню Високих Договірних Держав, але, перш за все, миру у всьому світі,

Домовилися поважати спільні інтереси на таких умовах:

Стаття I

Якщо будь-яка з Високих Договірних Держав зазнає безпричинного нападу, або з боку Союзу Радянських Соціалістичних Республік виникне неспровокована загроза нападу, інша Висока Договірна Держава зобов'язується не вживати жодних заходів, що впливатимуть на покращення ситуації для Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

Якщо матиме місце випадок, зазначений у пункті I, Високі Договірні Держави матимуть негайно проконсультуватися щодо того, які заходи вони вживатимуть для захисту своїх спільних інтересів.

Стаття II

До тих пір, поки діє Угода, Високі Договірні Держави зобов'язуються не укладати з Союзом Радянських Соціалістичних Республік жодних політичних договорів, що суперечили б духу цієї Угоди.

Стаття III

Для цілей цієї Угоди як німецький, так і японський тексти є автентичними. Вона набуває чинності разом з підписаною сьогодні Угодою проти Комуністичного інтернаціоналу і має таку ж тривалість.

Продовження додатка Г

На підтвердження цього Нижчепідписані, які належним чином були уповноважені своїми урядами, підписали та скріпили цю Угоду. Угода укладена у двох примірниках,

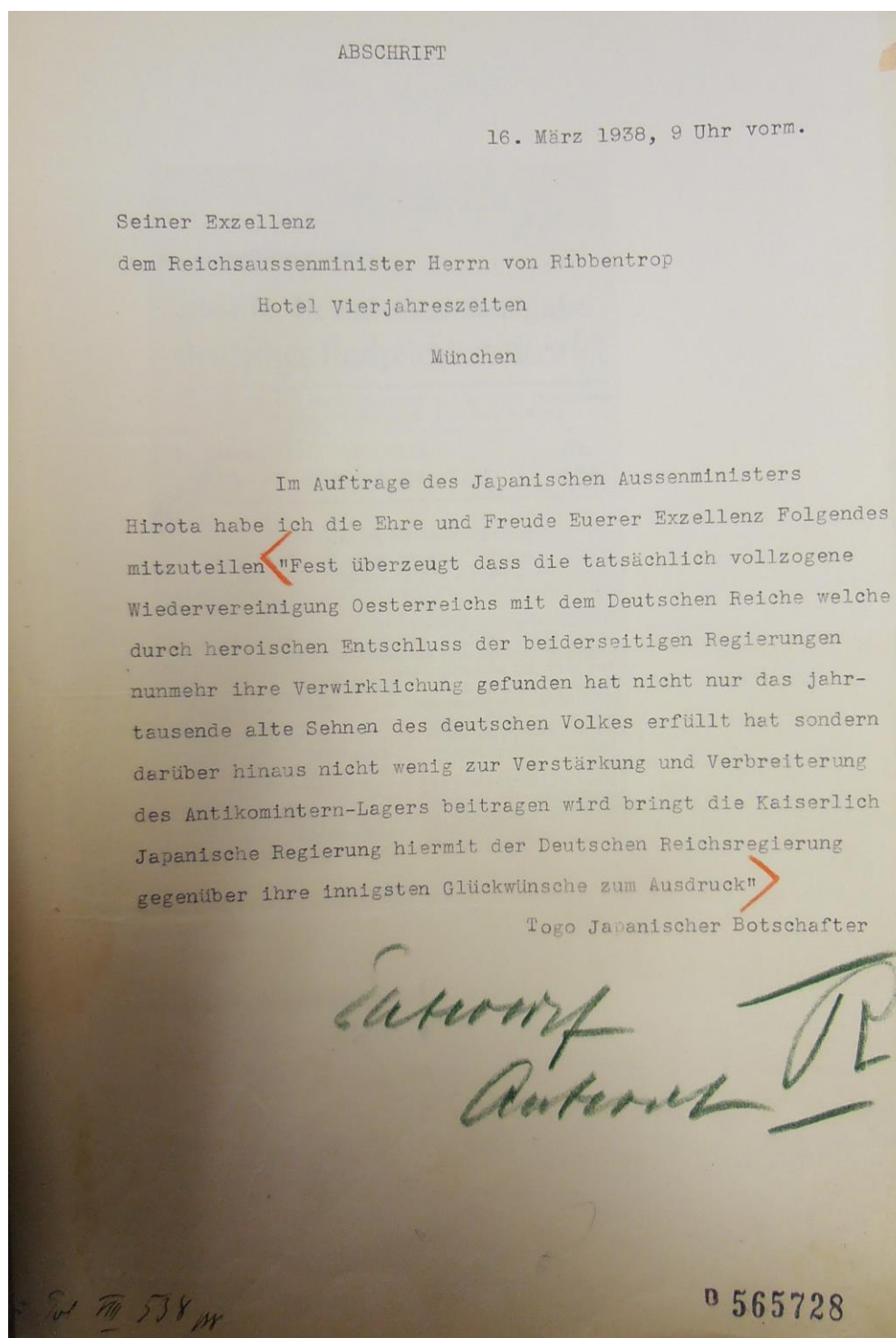
Берлін, ____ 1936 року,
що відповідає ____ 11-го року періоду Шова.

Надзвичайний і Повноважний
Посол Німецького рейху

Імператорський Японський
Надзвичайний і Повноважний Посол

Таємна додаткова угода до угоди проти Комуністичного інтернаціоналу

Джерело // Geheimes Zusatzprotokoll zum Abkommen gegen die Kommunistische Internationale. Briefe zwischen Kaiserlich-Japanischer Außerordentlicher und Bevollmächtigter Botschafter Herrn Vicomte Mushakoji und den Außenordentlichen und Bevollmächtigten Botschafter des Deutschen Reiches, Herrn Joachim von Ribbentrop. PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2A. Deutsch-japanisches Abkommen gegen die komm. Internationale vom 25.11.36. R 104883 (10.36-12.36). 241429-241435.



Лист посла Японії в Німеччині Того рейсміністру фон Ріббентропу щодо аншлюсу Австрії, 1938 р.

Джерело // Brief von Herrn Japanischer Botschafter Togo an dem Reichsaußenminister Herrn von Ribbentrop über Anschluss Österreichs. 16. März 1938. PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104880 (2.38-6.38). D565728.

Продовження додатку Д*Копія*

16 березня 1938 р., 9 година ранку

Його ясновельможності

Міністру закордонних справ пану фон Ріббентропу

Готель «Vierjahreszeiten»

Мюнхен

За дорученням Міністра закордонних справ Японії пана Хіроїти я маю честь та радість доповісти Вашій ясновельможності наступне: «Твердо переконаний, що фактично здійснене возз'єднання Австрії з німецьким рейхом, яке було втілене в життя завдяки героїчному рішенню урядів обох країн, дозволило не лише втілити тисячолітню стару мрію німецького народу, а крім того й дозволило зробити значний вклад в посилення і розширення антикомінтернівського табору. Імператорський уряд Японії цим виражає імперському керівництву Німеччини власні найщиріші вітання».

Того,

Посол Японії

**Лист посла Японії в Німеччині Того щодо аншлюсу Австрії 1938 р.
(авторський переклад)**

Джерело // Brief von Herrn Japanischer Botschafter Togo an dem Reichsaußenminister Herrn von Ribbentrop über Anschluss Österreichs. 16. März 1938. PA-AA. Auswärtiges Amt 1920-1945 Volume III. Politisches Abteilung VIII. Japan. Aktenzeichen Po 2. Politische Beziehungen Japans zu Deutschland. R 104880 (2.38-6.38). D565728.



Герберт фон Дірксен, посол Німеччини в Японії (1933-1938)



Зустріч брата імператора Японії з представниками німецько-японського співтовариства, 1937 р.

Джерело // Der Bruder des japanischen Kaisers in Berlin // Völkischer Beobachter, Berlin. – 9. September 1937. ВArch. R 64-IV/87. fol. 151.

Leipziger Neueste Nachrichten

219

26. März 1937 *M/ 2/4*

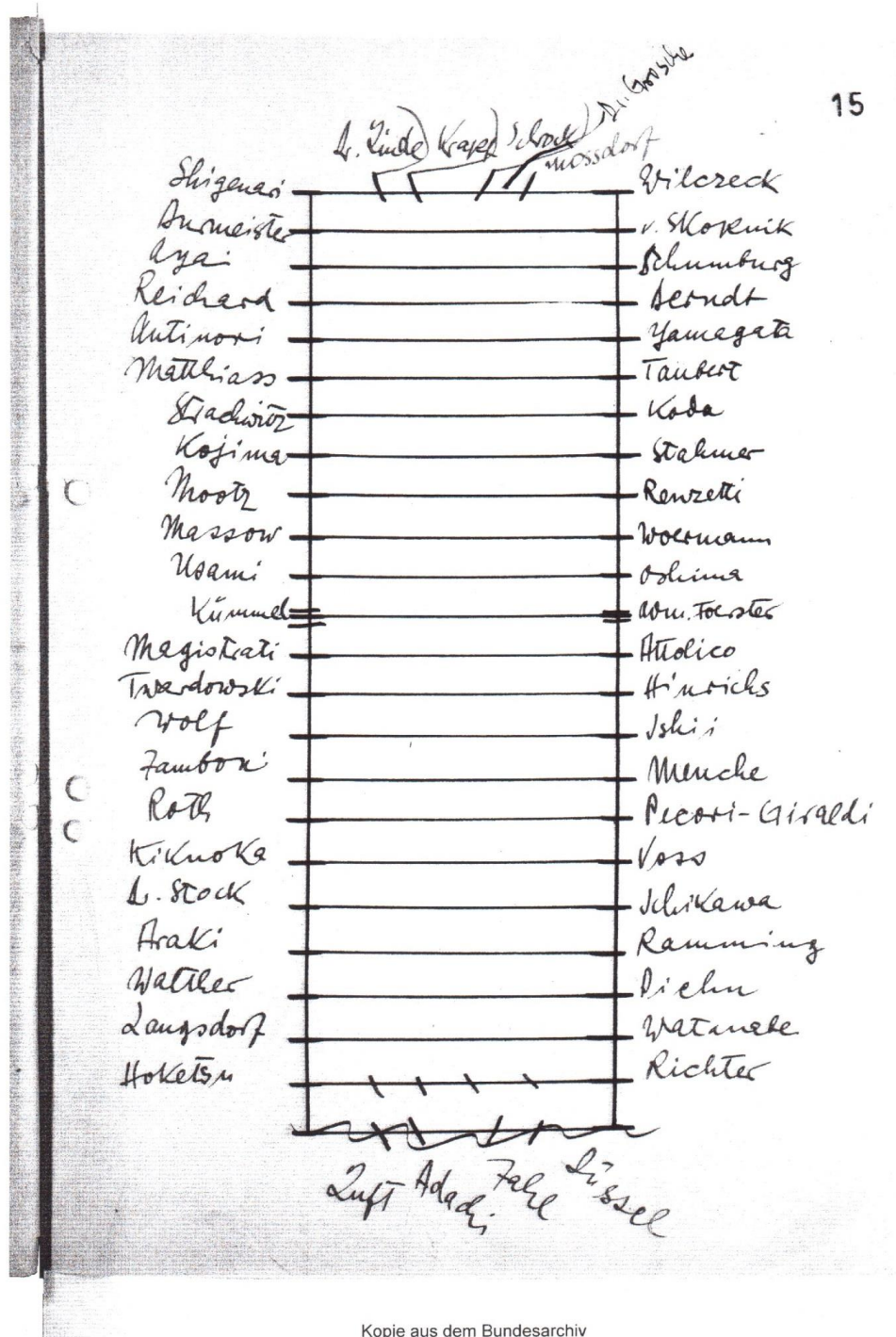
Atlantia

Reichsminister Dr. Goebbels und der japanische Botschafter Graf Matsuoka bei der Uraufführung des ersten deutsch-japanischen Gemeinschaftsfilms „Die Tochter des Samurai“.

Kopie aus dem Bundesarchiv

Геббельс і посол Японії граф Мусакодзі на прем'єрі фільму «Дочка самурая», 1937 р.

Джерело // Foto von Reichsminister Dr. Goebbels und der japanische Botschafter Graf Musakoji // Leipziger Neueste Nachrichten. – 26. März 1937. BArch. R 64-IV/67. fol. 219.



Ескіз розсадка гостей на святковій вечері на честь святкування Антиконтинентського договору

Джерело // Skizze von Antikomintern Abendessen. BArch. R 64-IV/88. fol. 15.

226

Der Mittag

Düsseldorf

25 3 1938



Gesellschaftsabend der Deutsch-Japanischen Gesellschaft
im Hotel Esplanade in Berlin. Weltbild
Von links nach rechts: Marineattaché Hideo Kojima, Militärattaché Hiroshi Oshima, der japanische Botschafter Shigenori Togo und Gattin; ganz rechts: der Präsident der Deutsch-Japanischen Gesellschaft, Admiral a. D. Förster.

Kopie aus dem Bundesarchiv

Вечір німецько-японського співтовариства в готелі «Esplanade» в Берліні, 1938 р.

Джерело // Foto von Gesellschaftsabend der Deutsch-Japanischen Gesellschaft im Hotel Esplanade in Berlin // Der Mittag. – 25.3.1938, Düsseldorf. BArch. R 64-IV/88. fol. 226.